

СВЕТЛО

Пријеполје, 27. јануара 2018. | Година XXVIII број 28 | Цена 200 дин. | ISSN 0354-883X

Фреска из манастира Милешење, XIII в

800 ГОДИНА МАНАСТИРА МИЛЕШЕВЕ

БЛАГОВЕСТИ У МАНАСТИРУ ЖИТИН

Испод села Бојра, у долини Матарушке реке, на њеној десној обали, на локацији обраслој столетним буковим стаблима, леже остаци манастиришта које, по оближњем селу, зову – манастир Житин.

Некад се народ из околних села скупљао овде на вашар за Благовести, а тај леп обичај обновљен је задњих година. Момци из Житина, Старог па и они који живе по Виницкој или Коловрату скупе се овде сваке године и на први дан Божића. Поред остатака цркве саградили су дрвену бараку да имају где главе склонити јер је време за Божић обично ћудљиво.

И ове године скупио се народ за Благовести. Литургију је одслужио великожупски парох, прота Жика уз саслужење његове попадије. Домаћин славе је Радоман Томашевић, родом из Бојра, села повише манастира, који је саградио кућу у Виницкој. Богослужење је међу зидинама древне цркве, под небом из ког је сваки час могла линути киша. Преломљен је и славски колач а једну четвртину добише браћа Васиљевићи, Бранко и Владимир, родом из Житина а живе у Пријепољу. Они су домаћини за наредну годину.

Софру је домаћин направио у бараци где се поведе и разговор о путу који би се могао направити до манастирских рушевина. Фирма која гради миницентралне на реци Грачаница већ је са путем стигла на неких пар стотина метара од локације манастиришта па неће бити проблема да се сагради и то мало пута што још недостаје. Требаће и мост направити јер новосаграђени пут иде левом обалом река, а манастир је на другој обали.

Прича о Благовестима добила је свој епилог. Фирма „15. август“, власништво Бранислава Савића, пробила је летос пут до манастиришта па би вишегодишња прича о археолошким истраживањима рушевина манастира и његовој обнови могла постати збиља.

ПРЕОБРАЖЕЊЕ У ТЕКЕРИШУ

На Преображење 2017. године у Текеришу је обележена 103. годишњица славне Церске битке и одата пошта храбрим српским војницима који су на Церу извојевали прву победу у Првом светском рату.

Државну церемонију предводио је Министар за рад у чијем ресору су и борачка питања. Полагање цвећа и венаца пратио је скроман програм који се уз нападно шкљоцање фотографских апарата и гурање камермана новинарских екипа брзо завршио. Чим је отишао Министар изгубила се и остала свита.

Други део програма, потпуно одвојен од првог, био је у организацији Друштва српских домаћина на чијем је челу Ниђифор Аничич, патриота и велики добротвор. Једина му је фалинка што није на линији званичне политике и своје ставове износи јавно и непоколебљиво.

Пре три године, кад је Друштво (читај: Ниђифор), у сусрет стогодишњице Церске битке, обновило споменички комплекс у Текеришу, мало су које новине објавиле тај податак, а и оне које јесу, помињали су „српску дијаспору“. Такав однос према Друштву и Ниђифору најбоље се могао уочити и током церемоније на Текеришу.

Друштво је код споменика одржало јавни час историје под слоганом „Србија је љубав и љубав Србија“, а код школе „Степа Степановић“ културно-уметнички програм после чега је за све учеснике и посетиоце приређен ручак - традиционални војнички пасуљ.

Церемонији у Текеришу присуствовала је и група чланова Друштва из Одбора ДСД у Пријепољу коју је предводио Будимир Тешевић, председник Одбора.

КЛУБУ „СВЕТИ САВА“ ДОДЕЉЕНА ВЕЛИКА НАГРАДА ЗАДУЖБИНЕ „РОДОЉУБ НИЃИФОРОВИЋ“

Хуманитарни рад Родољуб Ниђифоровић је започео још 1999. године у сарадњи са супругом Шантал и пријатељима из Француске, кроз Асоцијацију „Сена и Сава“. За 19 година преко ове Асоцијације, бесповратно, подељено је преко 5 500 стипендија у износу од преко 190.000,00 евра. Задужбина Родољуб Ниђифоровић је основана пре три године када је овај велики хуманитарца сву своју имовину стечену радом у Француској завештао свом роду.

Наградни фонд од 12.000,00 евра за 2017. годину, одлуком Управног одбора Задужбине, подељен је успешним ученицима и ученицама и њиховим наставницима, хуманитарним организацијама и појединцима, образовним и културним институцијама. Међу добитницима велике награде оснивача ове године је и Милешевски културни клуб „Свети Сава“ из Пријепоља.

„... Милешевском културном клубу је драго ово признање. Задужбинарство је некад било развијено широм, нажалост данас није случај. Ошуда је активност Задужбине Родољуба Ниђифоровића значајнија... као и широм мислим да је награда дошла у праве руке јер Милешевски културни клуб више од две деценије ради на пољзу српског народа“, рекао је примајући награду председник УО МКК „Свети Сава“ Зоран Малешич.

Издаје
Милешевски културни клуб
„СВЕТИ САВА“
Пријепоље

e-mail: zoranmalesic@gmail.com
www.savindan.org.rs
тел: 033/713-280

Излази сваког Савиндана

Председник Главног
одбора Клуба
Зоран Малешкић

РЕДАКЦИЈА:
Милева Малешкић,
главна и одговорна уредница,
Гордана Боранијашевић,
Љубомир Шуљагић,
Мирјана Тешевић,
Зоран Шапоњић

ФОТОГРАФИЈЕ:
Зоран Павловић
Влада Милинковић
Драган Боснић

ЛИКОВНО РЕШЕЊЕ ЗАГЛАВЉА:
Веселин Нишавић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК:
Милутин Марјановић

ШТАМПА:
„Пузовић ГРАФИКА“ Пријепоље

Ж. рачун Клуба 105-2241592-69

Штампање овог броја делимично је
помогла Општина Пријепоље

У ОВОМ БРОЈУ

Милан Р. Цмиљановић
Јован Јањић
Предраг Р. Драгић Кијук

РАЗГЛЕДНИЦА ПРИЈЕПОЉА
ДУХОВНО РОДИТЕЉСТВО СВЕТОГ САВЕ
СРПСКИ ЧУДОТВОРАЦ У РУСИЈИ

ГОДИШЊИЦЕ

Драгица Премовић Алексић

СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ – 800 ГОДИНА
ОД КРУНИСАЊА

Драгослав Кочовић

СОЦИЈАЛНЕ ВРЕДНОСТИ У КЊИЖЕВНО-
ФИЛОСОФСКОМ ДЕЉУ ГОРСКИ
ВИЈЕНАЦ

Сретен Вукосављевић

НАЈУГЛЕДНИЈИ МАНАСТИР СРПСКЕ
ЗЕМЉЕ МИЛОШЕВО

Владимир Марковић Бек
Јован Б. Маркуш
Ђурица Крстић

СЕДАМ ВЕКОВА МАНАСТИРА КРУПЕ
МАНАСТИР КОМ

Добрило Аранитовић

СТИХОВИ ИЗ ДНЕВНИКА ПЕТРА
ВУЧКОВИЋА

Бошко Копуновић

СПОМЕНИЦИ РАТНИЦИМА И ЖРТВАМА
РАТОВА 1912-1918 ПОДЈАВОРСКИХ СЕЛА
(IV)

Милијан Деспотовић

ГЕНЕРАЛ И МИНИСТАР ВОЈНИ

ИСТРАЖИВАЊА

Драган Лакићевић

ЧИЈА ЈЕ БАЛАДА „ЖЕНИДБА МИЛИЋА
БАРЈАКТАРА“

Драгиша Милосављевић

ХРОНИКЕ И ПРЕДАЊА О ЦРКВИ СВ.
ИЛИЈЕ У МАЧКАТУ

Салих Селимовић

ЧИЈА ЈЕ ПАРТИЗАНСКА АУТОНОМИЈА
САНЦАКА

ЉУДИ И ВРЕМЕ

Боса Росић

КАКО ЈЕ НАСТАО МУЗЕЈ „СТАРО СЕЛО“
СИРОГОЈНО

Стеван Мићић

ПОРОДИЦА РУЈАНСКОГ СЕРДАРА,
ЈОВАНА МИЋИЋА

Новак Недић

НЕДИЋИ ИЗ СЈЕНИЦЕ

Јово Н. Кијановић

КАМЕНА ГОРА

Данило Станојевић

СЕОБА СРПСКОГ СТАНОВНИШТВА КРОЗ
ПРИЈЕПОЉСКИ И НОВОВАРОШКИ КРАЈ
У XVIII И ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА
КИРИЛО

Миленко Гемалевић

НОВА ЦРКВА У ДРАГЛИЦИ

Љубомир Шуљагић

СВЕТИ ИЛИЈА НА ГРАДИНИ

Мирослав Тодоровић

НАРОДНА МЕДИЦИНА НА ПЕШТЕРСКОЈ
ВИСОРАВНИ

Миљко Биочанин

УМЕСТО ПРИЧЕ

Бошко Станић

СВРХА ЖИВОТА ЈЕ ЖИВОТ ПУН СВРХЕ
ТРАГОВИ

Ранко Рајковић

ЧОВЕЧНОСТ НЕМАЧКОГ ОФИЦИРА

Љубиша Вуковић

ПУТОПИСИ

Зоран Шапоњић

ЗАПИСИ ИЗ РУСИЈЕ

Марко Папић

СВЕТА НЕДРА МЕТОХИЈЕ

Милана Перошевић Мартиновић

ПРАНА

ПРИЧЕ И ОДЛОМЦИ

Мирослав Тодоровић

ЈЕСТЕ ЛИ ВИДЕЛИ СТЕВАНА

Мирко Иконић

СВОЂЕЊЕ РАЧУНА

Миленка Цица Чоловић

КАДИЈА

Добрило Аранитовић

ПОЛАГАЊЕ

Зоран Јеремић

САМОЋА

Драган Папоњак

ЧИКИН ЧИ

ПРИКАЗИ

Велибор Величковић

КРУПНИ ПЛОДОВИ РОДОСЛОВЉА

Новица Бојовић

СПОРТСКИ ВРЕМЕПЛОВ ПРИБОЈА

Салих Селимовић

СТАРОВЛАШКА УМОВАЊА

Владимир Малешкић

ПРОМОЦИЈА САВИНДАНА У

Мирјана Тешевић

ПРИЈЕПОЉУ И КРАЉЕВУ

РАЗГЛЕДНИЦА ПРИЈЕПОЉА

ГРАД ИЗМЕЂУ БЛУЗА И РЕКВИЈЕМА

*Тамо где река жури кроз град
и где се увек осећам млаз
шамо где шињу одваја воз
шамо где шиња пролази скроз
шамо где сунце најлејше сја
и где се „хај” осећам ја.
А њесма њече...
ја шага њевам Пријепоље блуз ...*

Једна од најлепших ода граду, песма насловљена „Пријепоље блуз”, налази се на албуму „Земља сна” београдске групе *Goran & Salmo*. Иза псеудонима „проф. Салмо”, аутора текста песме, аранжера, вокала и бас гитаристе у саставу крије се наш познати књижевник, универзитетски професор Михаило Мика Панћић. Проф. Панћић посветио је песму граду који га је освојио првим додиром, као што добра књига читаоца шчепа првом реченицом. Потом су уследили све чешћи доласци. Књижевне вечери прерасле су у вишедневна дружења, оверу нових склопљених пријатељстава, риболов на Лиму... Познати књижевник један је од многобројних који су на планетарним крстарењима своје сидро чврсто везали и за брод усидрен у луци на ушћу Милешевке у Лим. Њихове сјајне приче са путовања обојиле су Пријепоље ведрим тоновима. Сходно свом афинитету а са истом жељом и акумулираном енергијом, неко је своје импресије исказао књижевним есејом и репортажом, неко песмом, неко фотографијом, цртежом и сликом... Од путописаца и уметника до туриста.

Пријепоље је, углавном, за све њих нови откривени град, попут нове љубави – леп и заводљив, пун духа и шарма, богат садржајима, новим сазнањима и значењима. То „врело љубави” оставља неизбрисив траг у душама оних којима је духовна светлост храна. (*Да сиђе са зида Анђео би рекао: ово је њредео који њродужује Љубав*, како је певао уклетни песник Бранко Миљковић). На лимским и милешевским облацима које у свом пртаљу носе, остају уклесана егленисања и бо-емисања по баштама и терасама пријепољских кафана и кафића; звона Милешеве и откуцаји Сахат-куле; слике католичке црквике и Минићевог звоника; Владе Дивац и Валтер у музеју; сопот Сопотничких водопада; смирај дана под капом каменогорског бора и рађање сунца уз „комплет лепињу” или мирисну питаљку у чувеној Маховој пекари на Мејдану... Остају записи о граду који пре беше Преполис, па потом наста Пријепоље које лепим именима, као украсима, назваше – *Лимойолис* и *Ривер сити*. Због Лима који је градска жила куцавица и његов водени жиг. Лим, једина река која се улива у најлепшу реч –

в о л и м.

И углавном сви они који Пријепоље походе чланови су удруженог мешовитог хора који у једном гласу „тамо далеко” пева „Пријепоље блуз”. И углавном сви они, вреднујући богатство историјских, културних и природних знаменитости Пријепоља истичу да су највеће, непроцењиво, богатство Пријепоља његови – Људи. Људи који нису работи новог, електронског и ужурбаног, већ Људи који творе и чувају старе, добре обичаје и вредности од којих је саздан препознатљиви дух пријепољске чаршије.

Опет, многи Пријепољци се данас осећају као странци и посматрачи у граду свог рођења. Они Пријепоље, којег више нема, признали то или не, чувају у некој од својих можданих фиока на којима пише – носталгија. Из визуре мештана данас се дубље, осим Целзијуса, осећају и други минуси. У Пријепоље се све више на кратко долази, из Пријепоља се све више за стално одлази. У потрази за послом и бољим животом све су интензивнија миграциона кретања овдашњег становништва. Кроз призму виталних показатеља – пад наталитета и животног стандарда, сиромашно Пријепоље у континуитету постаје још сиромашније. Апатија и безнађе све су присутнији и видљивији. Пријепоље је под малинама, а путеви под блокадом незадовољних малинара. Пријепољска пијаца, тај некада визуелни празник, весели доживљај боја, мириса, укуса и људског жагора данас пружа суморну слику. А пијачни барометар је и барометар економских, политичких, културних прилика у једној средини. Град који нема хотел а свој стратешки развој веже за туристичке потенцијале, туристе, госте и пролазнике дочекује „димном завесом”. Депонија смећа на улазу у град Белог анђела постаје препознатљиви знак Пријепоља. У клими „димних завеса”, у граду који је ницао и развијао се уз древну Милешеву ни у ваздуху се не осећа да за само годи-

ну и по дана храм Светог Саве на ушћу Косаћанке у Милешевку пуни осам векова постојања. У граду, колеџи новинарства на овим просторима о овом и пуно чему другом (не) информишу електронски медији из Новог Пазара и Прибоја који као изабрани спикери актуелне власти черупају медијски колач који се меси буџетским средствима општине Пријепоље. За пријепољске медије остављене су мрвице.

Данас слику Пријепоља креирају велике количине незнања и примитивизма. И то оно безстидно незнање и онај агресивни примитивизам који задиру и у образовање и у културу. Похрањени партократијом и вашаром таштина загађују културу живота. Због тога већина грађана више Пријепоље не живи, већ у њему само станује. Све је мање грађана и у јавном простору, а камо ли на јавној сцени. Проводе дане и ноћи иза својих завеса, у кућама и становима. У граду као да је после 15 сати уведена полицијски час. Пријепољске улице и тргови свакодневно изгледају као оног 8. маја 1980. године када су сви били поред телевизора пратећи пренос сахране друга Тита.

За многе Пријепољце који остају овде, рађање Сунца је као помрачење Месеца. Они не певају „Пријепоље блуз”. Они гледајући, слушају реквијем граду.

Пријепоље – град између блуза и реквијема.

МОЈА РЕКА

Мислим да ми Лим
Још око ногу
Весело скакуће
И да су му мало
Промукли брзаци
И она мећава
Кад се упуту
Са планине

Нисам заборавио
Смех са обале
И девојку
Са друге стране
Из махале

Мислио сам
Да су све птице
Лимом
На југ одлетеле
И да ћу вечно седети
На кривој врби
Урезео бистрину
И заувек
Направио боре

Моја река
Моја стаза
Мислио сам
Да је стала

Драгослав Бајић Бабић

Милан Р. Цмиљановић

ДУХОВНО РОДИТЕЉСТВО СВЕТОГ САВЕ¹

Свети Сава, као Растко Немањић, изданак је тадашње владарске куће у Србији. Много шта чудесног десиће се у његовом животу. А прво велико чудо, за које свети отац Јустин (Поповић) каже да је „прво и најдирљивије чудо у историји српског народа”, јесте то што је Сава постао отац своме оцу великом жупану Немањи, кога прероди од владара Стефана у монаха Симеона. А онда и отац целом свом народу.

Још откада је ступио на монашки пут родитељи његови избегавају да га зову сином. Када је потеря коју је послао Стефан Немања да тражи сина му Растка, у Светој Гори ушла у траг младом принцу, тек замонашени Сава са куле руског манастира Светог Пантелејмона стрже ризу своју и младићке власи са главе своје посла родитељима и браћи као доказ да је жив, а усто родитељима за утеху написа и писмо, предочавајући којим путем је кренуо. Након тога, родитељи отписују, како бележи Савин просветљени биограф монах Теодосије, „са страхом и бојажљиво, стидећи се да га назову сином”, називају га „оцем и учитељем, молитвеником, заступником пред Богом”, молећи га да се моли за њих.

Убрзо после тога, путем свог најмлађег сина, крећу и родитељи његови, украсивши се анђелским образом, обоје се замонашише: отац Стефан Немања постаје Симеон монах, а мајка Ана постаје Анастасија монахиња.

Симеон монах одлази код сина по телу и настањује се у хелијама које он подиже у Светој Гори. Син је подучавао оца и допуњавао немоћи очеве услед старости. Но, сведочи монах Теодосије: „И када је син као оцу хтео да послужи његовој старости, стиђаше се отац и одричаше се, толика је била смерност његова према сину.” Поставши „ученик и послушник сина”, монах Симеон задобија светачки ореол, и, по представљењу, постаје светац мироточиви.

Оца Саву оцем назива и његов брат жупан и самодржац Стефан. Тако, када је дошло до побуне Вуканове, Стефан моли најмлађег брата да са очевим моштима дође у Србију; или, када је после тога требало да се врати у Свету Гору, Стефан га моли да не одлази, ословљавајући га са „оче свети”! А у једном писму каже: „...не смем да се удостојим да будем твој брат...”

Поставши архиепископ и изборивши се за самосталност Српске цркве, овај српски син постаје духовни отац целом свом народу.

Као поглавар самосталне Српске цркве, крунише тројицу српских краљева: најпре брата Стефана – који је био први крунисани краљ из династије Немањића, па ће отуда бити назван Првовенчани – затим синовца Радослава, па синовца Владислава.

Монашким путем, за време духовног поглаварства архиепископа Саве, кренуће и краљ Стефан, поставши Симон монах, и краљ Радослав, након што је изгнан из краљевства, поставши Јован монах.

Духовно родитељство и очинство Свети Сава задобио је тако што је најпре себе преобразио Господом Исусом Христом, а онда свенародном делатношћу својом, на разним пољима, преобразио душу српског народа. Његов духовни потомак отац Јустин (Поповић), тим поводом каже: „Својом еванђелском појавом и еванђелском делатношћу Свети Сава је потпуно изменио нашу историју: одбацио је старе путеве и отворио нове; уништио је старе вредности и дао нове; уклонио је стара мерила вредности и завео нова. У њему и њиме, заиста се извршила промена свих наших вредности и свих наших мерила вредности.”

И зато се с разлогом истиче да је Стефан Немања био ујединитељ, утемељивач и родоначелник српске државе и нације, а Свети Сава родитељ и отац народне свести.

Код Срба Свети Сава је у много чему први: први архиепископ, први просветитељ, први књижевник, творац савремене правне науке, утемељивач модерне медицине...

С обзиром на време у којем се појавио, Свети Сава није био први који је Србе увео у хришћанство, који је посејао јеванђелско семе у срце свога народа, „али је први посејано семе оплевио, залио и оградио, и тиме добар плод обезбедио”, како то у једној својој посланици указују српски архиепископи. То што је Свети Сава настојао и успео да обезбеди самосталност Српске цркве, ни у ком случају није значило стварање неке нове „српске вере”, већ се тиме ишло на организовање нове народне Српске православне цркве, „која у крилу хришћанске Православне цркве служи посебно српском народу”.

Својом појавом, делом и именом Свети Сава толико је обележио Српску православну цркву, да се она често назива – светосавском, а њено изворно учење и делање у славу Бога – светосављем!

Осим што је посејано плевио, Свети Сава је и сам доста сејао. Он отвара прве школе. Лично се много ангажује на описмењавању свештенства и уопште на ширењу писмености у народу.

Са њим на Светој Гори отварају се и прве странице српске књижевности. Свети Сава је први српски писац чија су дела позната. Оно што је раније написано, или је изгубљено, или је сачувано само у преводу на латински језик, и то без имена аутора. А ти малобројни списи, како указује академик Павле Ивић, нису били почетак неке континуиране књижевне делатности, већ су управо дела Светог Саве обележила такав почетак. Осим тога, указује академик Ивић, „први архиепископ српски није био утемељитељ само српске књижевности, него и српскога књижевног језика”. Јер, „живео је у доба кад се уобличавао српскословенски језик, настао прилагођавањем старословенског језика особинама српског, и кад су се уједно појавили први (нама познати) текстови писани српским народним језиком”.

Свети Сава пише најпре типике, а онда и друга књижевна дела. Први је српски биограф, први химнограф, уопште узевши – први оригинални књижевник српски. На Светој Гори он не само да оснива српску књижевну школу, него и утемељује општесловенску књижевну школу.

ШТАМПАРИЈА У МИЛЕШЕВИ

Док су пуштале миро у спољној припрати Милешеве, мошти Светога Саве, чули су монаси шапат да у куполи, ни на небу ни на земљи, морају штампати књиге док Свети над њима бдије.

И изучише у Млецима часни оци свети занат оплемењивања белине, и коњским стазама догнаше машине, и у Божијем храму подигоше - Умни храм.

Под пресамом, на листинама, умножаваху се молитве и пој херувима, и рашири се из невидљиве собе под куполом, широм узапћене Србије, кришом од огња, сушти глас божанске промисли.

Ал преста палез и одоше Агарјани, и сад крв крви и со соли Савине тамници у подрумима списе, тови њима сметлишта и творцима књига у уста трпа - крпе.

Подигни своју шаку без тела, свети, нека засија у мраку и просветли нишче што твоје књиге, на твоје језику, стављају под нож, у огањ и трулеж, сад - кад откуцава ниједно доба.

¹ Делимично скраћена беседа коју је аутор изговорио на Светосавској академији у Малом Црнићу, 26. јануара 2016. године

Прво његово књижевно дело јесте Карејски типик; написао га је пошто је 1199. године у Кареји на имању које је купио од прота подигао себи ћелију за ћутање и саградио цркву Светог Саве Јерусалимскога. Та година је посебно важна за српску културу и духовност, јер је управо тог лета био саграђен манастир Хиландар, који су подигли отац и син, монаси Симеон и Сава. Краљ Милутин крајем XIII и почетком XIV века, на место првобитног Хиландара, подићи ће нови величанствени храм и учинити га једним од најлепших манастира на Светој Гори. Кроз цео средњи век, па и касније, Хиландар је био највећи српски културни, просветни и књижевни центар. Он је за Србе био као нека виша школа, нека врста универзитета, где су знање стицали сви истакнути српски књижевници, црквени великодостојници и друге истакнуте личности.

Таквим радом Свети Сава полаже и основе наше средњовековне културе, која од њега, захваљујући њему, има своје словенске и српске црте пуне значења.

Све што Свети Сава чини у интересу је и Цркве и државе. Правну основу за аутономију и сагласје између Цркве и државе Свети Сава обезбеђује кроз Хиландарски типик, Студенички типик и Законоправило или Номоканон. Овим делима Свети Сава поставља и темеље правне науке код Срба!

Несумњиво најзначајније његово дело јесте Законоправило или Номоканон, зборник црквених и грађанских прописа, у који је Свети Сава унео више од стотину византијских списа, придодавши им, тамо где је то потребно, кратка објашњења. Ова тада и дуго после тога најзначајнија књига, од око 800 страница, уређивала је правни положај човека од зачећа па до смрти, а у неким питањима и после смрти (наследство, брачни и породични односи), затим црквени и грађански живот и, посебно, учење о симфонији или сагласју између Цркве и државе. Ову законску и уопште корисну, богонадахнуту књигу, осим Срба, као своју, почели су да користе и Бугари и Руси. Под именом *Кормчаја књига* примењивана је вековима у Русији. А Српска православна црква је и данас користи као званични правни кодекс!

Највише овим својим делом, кроз рецепцију права и постављањем темеља будућих правних система, Свети Сава се показује као незаобилазни међаш времена, који спаја векове пре и после себе!

И први помен медицине код Срба, у данашњем смислу те речи, потиче из Хиландара, а за то је опет најзаслужнији Свети Сава. Прву српску болницу оснива у овом српском манастиру, а нешто касније и прву болницу у српској држави, у Студеници.

Осим тога, Свети Сава преводи у то доба најпознатије медицинске књиге, пише кодекс и у виду наредби прописује шта ко ради у болници и како мора да се понаша. Забрањује надрилекарство, које је тада још увек присутно у многим великим европским центрима. Свети Сава успоставља медицину, као науку, а он сам се показује као највећи лекар, који лечи не само душу, него и тело: многе болесне исцељује молитвама, својим великим богомданим моћима! Али, кад то чини, иако чини чудесно, чини клонећи се земаљске славе!

На основу свега тога, јасно је да је Свети Сава не само оснивач наших болница, већ и први медицински писац, здравствени радник и здравствени законодавац!

А због целокупног таквог дела, дубоко утемељеног, широко разгранатог и високо духовно уздигнутог, Свети владика Николај за Светог Саву ће рећи да је – духовни вођа своје нације за сва времена!

И за српску државу чинио је све што је могао. Мудрим саветима помагао је брату Стефану у управљању земљом, а и сам Стефан поверавао му је дипломатске мисије, као што је била мисија код бугарског одметника Стреза и код угарског краља Андреја, којег је одвратио од намереног рата против Србије. Не само због тога, Свети Сава помиње се и као утемељитељ српске дипломатије, јер његовим представљањем Србије као истока за паду и запада истоку, дата је основа српској дипломатији.

Велики корак учинио је Растко да би постао Сава – одриче се свих земаљских удобности, па, као принц, и управе над једним делом земље. А поготово велики и трновит пут прешао је Сава да би постао Свети Сава. Цео живот се подвизавао, бивајући вазда строг према себи, да би према другима био широке руке, и створио дело које ће досегнути вечност. Када је стигао на Свету Гору, он иде бос по оштром камењу, које пара и крвари његове ненавикле младе ноге. Води испоснички живот, тако да његов биограф Теодосије сведочи да „од многог и непрестаног поста усахну му утроба, и оболи му са изнутрицом слезина његова, и изгуби сву маст, и тако неисцељиво оболи“.

Таквом стазом Растко Немањић је ишао да би постао Свети Сава!

Јован Јањић

СВЕТИ САВА – ШКОЛСКИ ПАТРОН

..... Свети Сава није остао само као црквена величина, него су га у 19. веку црквено народни сабори прогласили и за школског патрона тј. покровитеља школа, па се његов дан прослављао као дан школе и просвете. Значи, прослављање Светог Саве претворило се у „Националну прославу, школску свечаност, празник матерњег језика, словенске идеје, словенског јединства и наде у бољу будућност“, пише Милош Црњански.

„Народни обичаји све су се више мешали са чисто црквеним обредима. У школама се реже славски колач, говори се о славној националној прошлости, скупуљају се дарови и поклони за издржавање националних школа, за васпитање и школовање сиромашних ученика, затим се пева, игра и весели. То је прави ђачки сабор“.

Остало је записано да је дан Светог Саве (Савиндан) прослављен као школска свечаност већ 1735. године. Тога дана су, на пример, у Сремским Карловцима ђаци ослобођени наставе и позвани да се на свечаностима моле српском просветитељу Светом Сави. Тако је Свети Сава, и ван цркве, почео да се слави као зачетник и заштитник просвете, словенске и српске прошлости и отпора туђинској култури.

Почетком 19. века настали су и други начини слављења Светог Саве. Његов лик био је изливан на звону Велике школе у Београду (1808-1813.), а то је звоно после пренето у Лицеј, Велику школу, а 1905. године у Београдски универзитет. Кнез Милош Обреновић је својом наредбом озваничио Савин дан као школску славу 1823. године. 1840. године забележено је да је у Лицеју у Крагујевцу одржана прва прослава са беседом о Светом Сави и светосавском приредбом. Кнез Михаило Обреновић, законом од 26. јуна 1841. уреди да се обавезно сваке године слави Свети Сава као слава свих школа у Србији.

Тако је било све до после Другог светског рата када је нова власт укинула прославу Светог Саве у школама. И не само да није одржавана светосавска прослава, него је Свети Сава избачен из уџбеника, протеран из литературе и он, просветитељ и отац наше културе и писмености, проглашен за мрак а његово дело за мрачњаштво. Из учионица светосавска прослава се премешта у храмове српске цркве, вековне чуварке светлих и светих традиција наше прошлости. Радујемо се, да је дошло време да се Свети Сава врати у српске школе, где му је и место.

Првом министру српске просвете, и најбољем ученику Христа Спаситеља из рода нашега у знак захвалности за све што је учинио нашем народу - запевајмо: Ускликнимо с љубављу....

Проџа Миле Вуловић

СРПСКИ ЧУДОТВОРАЦ У РУСИЈИ¹

Трагови српске духовности на тлу Русије (попут рукописне збирке у Румјанчевом музеју) нису ни у једном случају толико видни као у личности Светога Саве (Немањина). Култ нашег светитеља, у свеправославној богословској симфонији, не само што заузима истакнуто место у руској ухристовљеној традицији већ је и у свести њених молитељника зрачио особеним почелом чудотворца. Отуда и култ српског светитеља, као чудотворца, траје у Русији већ пуна четири века, иако за Светога Саву (1169—1236) — кога непознати милешевски монах назива „оцем отаца, источником милостивим и престолом осећања” (у Служби успенија Светитеља Саве) — црквено предање везује чудотворно исцељење монаха Неофита над његовим празним гробом у Трнову још 1237. године.

Занимљиво је истаћи да је овај српски принц, светогорски подвижник и трновски упокојеник (мошти светитеља је из Трнова у манастир Милешеву пренео краљ Владислав 6/19. маја 1237.) одмах по напуштању света искушења израстао до култа који је сабирао православне Словене и Грке. То је и разлог што је лик Св. Саве живописан од Свете Горе (манастир Ватопед) и Грчке (у цркви Св. Димитрија, село Палатиција код Верије, 1570. године), па преко Бугарске и Румуније (у Молдавији од 15. века) до словенске и православне Русије.

Ипак, истраживачи дела и живота првог српског архипастира и равноапостолског светитеља нису заокружили своје напоре. То посебно важи за српску и руску науку, које су траговима узајамних веза и међуправославне саборности противставиле моралну леност, посебно испољену у протеклих педесет односно седамдесет година вулгарног атеизма. Тапије српско-руске теодицеје утолико више треба испитивати јер се српски равноапостол слави у Грчкој, Бугарској и Румунији, али га код Руса помиње Тверски типик још 1438. године.

Иако имамо одређена знања о заступљености српског светитеља у црквеној уметности Русије, потпуно нам је непознат траг о литургијском значају Светога Саве у руском православљу. Мада још недовољно испитане, у прилици смо да обелоданимо, податке о мистагоској рецепцији нашег светитеља у делу руског молитвеног круга.

На половини пута према Тули или Козељску (где се налазе светиње Оптичке пустиње из 14. века) у Серпуховском срезу Московске губерније подигнута је 1810. године црква у селу Игумново. Ова црква, на око 130 км од Москве, посвећена је светим мученицима Флору и Лавру, рођеној браћи, каменоресцима, који су због хришћанских уверења, пострадали у Липљану, на Косову, у 2. веку. Ова невелика црква каменог здања подигнута је на месту давнашње светиње, има звоник, препокривена је лимом; довршена је и освећена након обнављања 1823. године.

Од сачуваних докумената посебно је драгоцен Свештенички извештај за 1831. годину, јер он сведочи да су већ тада у цркви постојала два царска престола (олтара): „Један посвећен св. браћи, мученицима Флору и Лавру, док је други дограђен у славу светитеља и чудотворца Саву Српског”. Разумљиво, како се богослужење може вршити само за једним олтаром, то значи да се у одређене дане саслуживало за једним а у одређене дане за другим олтаром. Могуће је и да се служба божија за олтаром посвећеним Светом Сави Српском, чудотворцу, одржавала само у дан прослављања српског светитеља (14/27. јануар). Иако није необично за руске храмове да имају два, чак и три олтара, занимљиво је да се у 19. веку у цркви села Игумново наизменично саслуживало за оба олтара. Наредна испитивања треба да утврде управо тачне интервале када је црква у Игумнову, у свести руских молитељника, превасходно постојала као црква светитеља и чудотворца Саве Српског.

Из поменутог Свештеничког извештаја за 1831. годину сазнајемо да су свештенослужитељи у Игумнову успостављени од давнине (свештеник, ђакон, црквењак), да су се издржавали од прилога и скромних прихода од земље (црквеште и свештеникова окућница). Због тешких животних прилика 1832. године, службујући светиње у Игумнову, тражили су помоћ од серпуховске државне благајне у износу од 300 рубаља годишње.

У игумновској цркви се богослужбено правило држало редовно до 1937. Први свештеник, откад је у храму постојао непрекидни литургијски живот (о чему сведочи сачувана и веродостојна црквена документација), био је Козма Григорјевић, који је чинодејствовао од 1815. до 1844. године. У периоду од 1838. до 1930. у месташцу Игумново је ревновало осам свештеника, од којих је Андреј Смирнов за 50-годишњицу верске горљивости 1889. награђен златном медаљом ордена св. Ане.

Храм у Игумнову затворен је 1937., у време службовања свештеника Гаврилова, који је отада па све до смрти 1954. усрдно одржавао богослужење у свом дому, као што је и у кућама својих парохијана извршавао свете обреде (требе).

Чињеница да се саслуживало за олтаром посвећеним Светом Сави са прекидима скоро два века убедљиво сведочи о мистагоском значају српског светитеља у Русији, као што потврђује и наслеђеност светоузора и светоспасања. За овакву тврдњу даје нам за право доказ да је култ чудотворца Светог Саве Српског у руском молитвеном архипелагу уистину трајно успостављен још пре четири века.

Наиме, недвосмислена аргументација тачно упућује на развојни пут и утицај српског светитеља, као и на најважније чиниоце уважавања хиландарског ктитора и светогорског подвижника. Култном односу Руса према српском светитељу допринело је умногоме његово дело (”Крмчија” се преписива-

САВИНА РУКА

Није он сагорео:
још је ту та рука што је
на јарећој кожи писала законе,
божије и земаљске,
што је благосиљала,
лечила, мирила, крунисала,
што је зрачила мир
над несмишљеним и над зверовима.

Није њега испио дим,
све док је ту та пест
налик на грумен смонице
за који је тражио место
пред Богом - у језику,
а на земној карти - међу народима.

Није он ишчилео
све док је ту та шака
спремна да сине у тмуши,
подигне три прста
и без свога тела,
крене сама
да начини знак, још једном,
преко глава оних
што врте се у круг.

Брајислав Р. Милановић

¹ Објављује се уз сагласност г. Драгане Драгић

Ефросин Псковски, Јован Богослов, Сава арх. Српски и Сава Псковски и Крипецки, икона, Псков, XVII век

ла у православној Русији већ у 13. веку и била, према С.В. Тројицком, основ црквеног и грађанског законодавства до краја 19. века), затим молитвени живот као монашки узор (живописи са Савиним ликом, по Доментијану, јављају се још за његова живота; те првобитне фреске нису сачуване), као и сродничке везе са охристовљеним руским народом (Ана Глински - Јакшић, удата у великој Литванској кнежевини и која је управљала Русијом 1546. године, бака је по мајци великог руског автократора Ивана Грозног, пореклом из породице познатих српских племића Јакшића). Не мање, поштовању светог оца допринела је и изузетна везаност српских избеглица које су, пред турским варварством, тражили уточиште у Русији већ од краја 14. века.

Светитељски култ Светога Саве у Русији је, несумњиво, успостављен у 16. веку, захваљујући преписима Теодосијевог житија (дар старца Исаије кнезу Василију III 1517. године) иако га руски светачници (месецослови) помињу још у 15. веку. Не чуди онда податак што се житије српског светитеља нашло и у особеној богословској енциклопедији „Летописни лицевој свод”, која обухвата историјски период од „Књиге постања” до руских летописа из 16. века. То је и разлог што су српски монаси, посебно хиландарци, тражили 1558. од свог заштитника цара Ивана IV Грозног (који је са породицом Хиландару 1556. поклонио катапетазму сачувану до данас) да им омогући градњу цркве у Москви, посвећену „светим чудотворцима српским Симеону и Сави”.

С обзиром на молитвени пример српског цара и принца (који су дворски живот заменили монашким подвигом), истраживачима богословесне историје православног изворног хришћанства, као и историчарима уметности, јасно је омогућен одговор зашто се Иван Грозни одлучио да се у петкоуполном храму Архангелског сабора, гробној цркви руских царева (саграђена по налогу великог кнеза Василија III почетком 16. века, али живописана у доба Ивана Грозног, у другој половини 16. века) нађу и живописани ликови српских светитеља: кнеза Лазара, Светог Саве (Српског) и св. Симеона (Стефана Немање). Натпис изнад светогорских тиховатеља Саве и Симеона наглашава њихову особену светост (јер њихове мошти чине чуда); назначени су као „српски чудотворци”. У Архангелском сабору, у олтарском простору, Свети Сава Српски засебно је живописан у целој фигури, и то, како бележи С. Петковић, „у белом сакусу са зеленим флоралним орнаментима”.

Култни однос руског православног народа према Светоме Сави посебно потврђују представе српског светитеља уз руске преподобне и свете, какав је случај на иконама сада у Псковском музеју, затим Новгородском музеју или Третјаковској галерији у Москви. Разумљиво, тај однос православна Русија неће мењати ни после смрти цара Ивана Грозног (који је у својој библиотеци имао и Житије Светога Саве и који је, по Е. С. Сизову, пресудно утицао на избор иконографских целина и ликова у Архангелском сабору), па се отуда „Свети Сава Српски” налази и на списку чудотвораца сликарског приручника (из библиотеке Строганових) из 17. века.

Утолико пре, Српска православна црква би, иако није обновила своје Подворје у оквиру Московске патријаршије, у дане највећег искушења за православни свет морала да као ударје, с благословом патријарха, храму Серпуховске области у Игумнову поклони макар икону првог српског архиепископа, равноапостолног светитеља Саве. Можда и једино зато што духовна суштаственост чини препреку нашој цивилизацији баналности и варварства, која има тенденцију да све претвори у прах, у ништа.

Предраг Р. Драгић Кијук

САВИН ПАСТИРСКИ ШТАП У МИЛШЕВИ

Жезло Светога Саве лежи
у мраку сасиреном око Србије,
у црном тесту скамењеном у коморама
њеног давно посусталог срца.
Тај пастирски штап од злата из Никеје,
узвитлао је и пустињу и море
на путу до свога будућег стада
док је пламичак из његове кристалне главе
Светом Сави кроз шумовит језик
прогревао невидљиве стазе.

Тај штап исписан љубављу дијака,
трипут сечен похлепом и мржњом,
и једном однет у дубоку незнан,

па опет враћен, тај Савин штап,
болује сада све самљи... све самљи...

Али, чини ми се да још није час
да га сломи тмица. Кад у поноћ
одшкринем прозор на конаку
милешевском, чујем како крчка угаљ
у систолама и дијастолама Србије
и онда кроз пукотине његове
лине светлост из биљурне јабуке
као свети зов стаду огрезлом у мрак.

Брајислав Р. Милановић

СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ – 800 ГОДИНА ОД КРУНИСАЊА

Након доласка на Балканско полуострво Словени су дуго живели поцепани у већи број малих племена. Током 7. и 8. века о њима нема много података, посебно их нема о Србима, који се први пут помињу у франачком летопису из 822. године. Тада су силан народ који држи велики део бивше римске провинције Далмације и на истоку најзначајнију древну комуникацију у долинама Јужне и Велике Мораве, због које су током 9. века водили ратове са Бугарском. На Балкану је тада водећа сила била Византија чији су цареви истицали врховну власт над српским владарима. Међутим, у време формирања српске државе, Византија се није могла много мешати јер је била заузета борбама са Персијанцима, Арабљанима и Бугарима.

Српски кнез Властимир, а потом и његови синови Мутимир, Стројимир и Гојник, успели су да одоле бугарским нападима, што је Србе учинило најмоћнијим словенским племеном. Хришћанство је својом црквеном организацијом продрло и на српску територију, што је ојачало и власт српских кнежева, под чију власт је доспела Травунија, Захумље, а почетком 10. века кнез Петар Гојниковић држао је и Неретљанску област, односно Паганију. Почетком 10. века Бугари су ипак успели да опустоше Србију, коју је успео да обнови кнез Часлав.

Друга српска држава стварала се у Дукљи, која је име добила по римском граду Доклеји у близини Подгорице, да би у 11. веку добила назив Зета, по истоименој реци. О Зети се нешто више зна тек од владе кнеза Владимира с краја 10. и почетка 11. века када га је победио Самуило.

Победивши Самуила 1018. године Византија је успела да обнови своју власт над новоствореним кнежевинама на Балкану, али није успела да Србима наметне непосредну управу. После смрти Василија II (1025), прво се зетски кнез Стефан Војислав ослободио византијске власти. У то време Србија, односно Рашка како је називају западни извори, била је под Војиславом и његовим сином Бодином, да би крајем 11. века она стекла превласт у Зети. Рашки жупан Вукан је тада водио успешне борбе са Византијом, долазећи и до Косова, а Рашка је тада „имала од свих српских области највише материјалне и моралне снаге и уживала је највећи углед и у српском народу и ван српских земаља”.

Византинци су од 1164. до 1167. године ратовали са Мађарима па су у тим догађајима хтели да искористе и Србе. Међутим, током првог рата који се водио око Београда и Браничева, Срби су освојили и спалили Рас који се налазио у рукама Византинца.

Дошавши из Зете у Рашку, Немања је 1168. године код Пантина, близу Звечана на Косову, потукао најамничку војску брата Тихомира и он дошао на место великог жупана. Успео је да од Византинца 1186. године заузме Ниш и нишавску област и 1189. године Зету са Приморјем, чиме је ујединио Рашку и Зету. Рашка је тако постала средишња област Немањине државе, која се простирала од Зетског приморја на западу и Старе планине на истоку.

У том периоду Срби су повезани са Расом, ту су српски владари сместили своје „столно место” тако да их латински извори почињу називати Rasciani, а државу Rascia. Тако је за државу српских жупана настао назив Раса или Рашка земља. Стефан Немања је у Котору 1186. године именован као владар Rasse. Византинци су употребљавали име Србија.

Почетак владавине жупана Стефана Немање означава и велике промене у односима држава на Балкану и ван њега. Скоро цео свој живот Немања је посветио политичкој борби

против Византије. Након смрти византијског цара Манојла, захваљујући свом државничком таленту, успео је да Србија постане самостална и политички чинилац на Балкану. Од њега почиње права српска држава и како пише његов син и биограф, он је „скупљач изгубљених делова свог отацтва, а и обновилац”.

У знак лојалности према Византији, Немања је свог средњег сина Стефана, 1191. године, оженио синовicom византијског цара Исака II. Када је Алексије III Анђео, Стефанов таст, збацио са престола брата Исака, Стефан је постао царски зет, што је и те како утицало на његов положај, али и на однос Византије према Србији. Он је тада, 1195. године, добио титулу севастократора и постао први странац са овом титулом у Византији. Стефан Немањић је уз титулу севастократора од цара Алексија добио и одговарајуће знаке достојанства: плаву коласту аздију - скупочени плави огртач са златом извезеним двоглавим орловима у круговима, коју је носио само годину дана, док је био принц-престолонаследник. Добио је и севастократорски стематогирон (крунски венац).

Као муж византијске принцезе Стефан је морао добити предност у наслеђивању престола. Да би то наслеђивање било сигурно, Немања се на сабору 1196. године, одржаном у Петровој цркви у Расу, одрекао престола и за наследника одредио средњег сина Стефана. Од свих присутних, првенствено од најстаријег сина Вукана, затражио је да се покоравају новом владару. На истом сабору Немања се замонашио и као монах Симеон повукао у Студеницу, а потом отишао свом сину Сави у Хиландар где је и умро 1199. године.

Власт Стефана Немањића почивала је на великој подршци Византије која је, раздирана унутрашњим сукобима, била у кризи. Немањиним смрћу изгубио је и други важан ослонац своје власти. Новонастала ситуација је довела до сукоба Немањиних синова. Вукан Немањић је „заборавио савете свога покојног оца”, па је уз помоћ Угарске успео да брата Стефана протера из Србије 1202. године, постане велики жупан и завлада целом државом. Угарски краљ Имре узео је титулу краља Србије и од папе је затражио да Србију потчини римској цркви и да Вукану подари краљевску круну.

Према једном запису на рукописном јеванђељу из 1202. године забележено је да је жупан Вукан владао „српском земљом, зетском страном, приморским градовима...и нишавским пределима”. Ово јеванђеље је саставио старац Симеон, у пећини у граду Расу. Јеванђеље је највероватније наручио Стефан Немањић још док је био жив Немања, што је закључено на основу чињенице да је Вуканово име „великославног жупана Вука(на)”, написано по брисаном, радираном месту.

Сукоби су престали 1204/1205. године, Стефан је опет постао велики жупан, а Вукан је као велики кнез остао у својој некадашњој удеоној области. Оснивање Латинског Царства утицало је и на односе у Србији у којој је Стеван Немањић мудро пратио развој догађаја, не опредељујући се ни за крсташе ни за Бугаре. Исто је тако остао миран и Вукан у Зети. Сава, у својој биографији Стевана Немање, пише да је Вукан био жив, кад се он вратио у Србију доносећи из Хиландара мртво очево тело. У Студеници, 19. фебруара 1208. године Немања је сахрањен поново, а над мртвим очевим телом Сава је коначно измирио Стефана и Вукана. Али већ у лето те године Вукан више није био жив

или бар није био на власти, пошто се као дукљански краљ помиње његов најстарији син Ђорђе. Помирење међу браћом и јачање ауторитета династије омогућило је да остану сачуване тековине Немањине владавине.

Стефан Немањић је у току једне деценије био сведок огромних промена. Нестало је Царство коме је захваљивао успон и прекоредни долазак на престо и уместо ког је настало више територија и мањих обласних господара од којих је сваки имао своје посебне интересе и амбиције. Стефан је успео да изађе на крај са њима и очува неокрњено очево наслеђе. Господарио је приближно једнаком територијом као што је била очева, држао је под својом влашћу рођаке у Хуму и Зети.

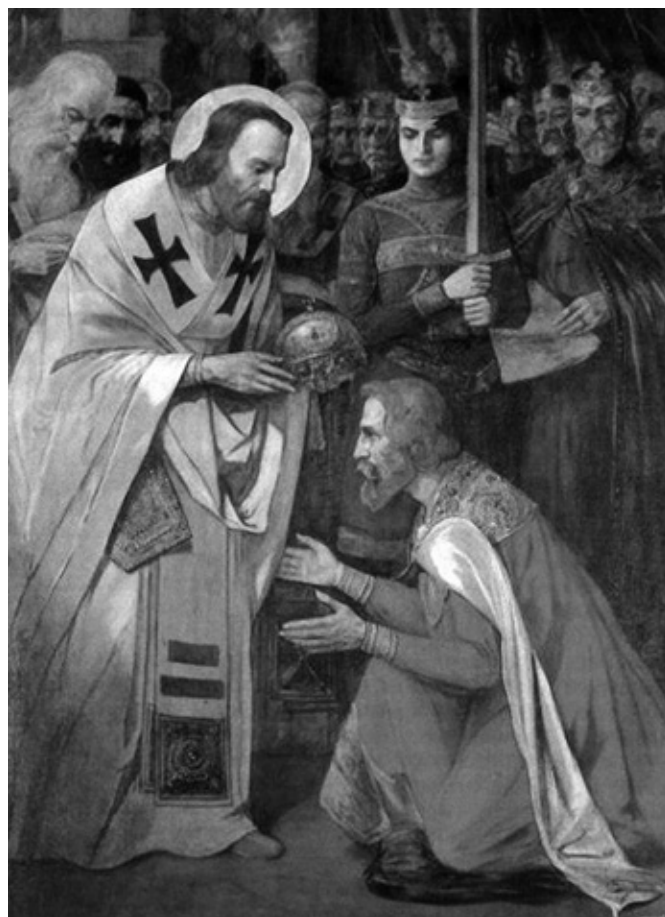
У балканском свету без Византије Запад је постао доминантан. У тако измењеном свету некадашњи штићеник источних царева потражио је ослонац у Венецији и папству. Након што је бугарски владар Калојован од папе 1204. године добио краљевску круну, његов примеру следио је и српски велики жупан. И он је желео да добије краљевску круну, што помиње папа у једном писму из исте 1204. год. Али мађарски краљ, који није могао спречити везе између папе и Бугара, успео је да спречи краљевску титулу за српског великог жупана.

После смрти Калојованове настали су у Бугарској велики метежи. Претендент на престо је био и Стрез, који је побегао код Стефана Немањића. Због тога су на Србију кренули удружени Бугари и немачки цар Хајнрих, али су их Срби, 1214. године у близини Ниша, једним ноћним препадом, натерали на повлачење. У исто време ојачао је епископ деспот, Михајло I, под чију је власт дошла цела Албанија с Драчем и северна Македонија, а његово заузимање Скадра довело га је у сукоб са Стефаном. Након Михајловог убиства сукоб је успео да реши његов наследник, полубрат Теодор, 1215. године. Тада се Михајлов брат Манојло оженио једном српском принцемом. Тих година (не зна се тачно које) Стефанов најстарији син Радослав оженио се Аном, Теодоровом ћерком. Њихов заручни прстен очуван је до данас, и на њему је, на грчком језику написано: „Веренички прстен Стефана, изданка од лозе Дука, прими рукама, Ано, роде Комнина.”

За Србију је настала велика опасност и 1216. године када су на њу кренули немачки цар Хајнрих и мађарски краљ Андрија. Сам Стеван Немањић пише, да је намера противника била „прогнати ме и земљу отачаства мога разделити и себи задржати”. Захваљујући дипломатској вештини и уз помоћ брата Саве, Стефан се и овога пута успешно одбранио.

Савез двојице католичких владара против Србије, и њена политичка усамљеност, натерали су Стефана да негде тражи помоћ, првенствено на Западу. Мисли се, да га је тежња да докаже свој раскид с Византијом, већ 1200. или 1201. године определила и да отера и своју жену, грчку принцезу Евдокију, са којом је склопио брак након битке на Морави, 1190. године (по некима 1186/1187). У овом браку су рођени синови Радослав, Владислав, Предислав и ћерка Комненија, а окончан је сигурно 1201. или 1202. године. Као разлог развода Стефан је навео њено неверство, како се причало у Цариграду. Има података да ју је отерао голу, само у кошуљи, очевидно љут због њених поступака.

Велики жупан Стефан је након тога пожелео да ожени Марију, синовницу господара Епира Теодора Анђела и ћерку „славног Комнина кир Михаила.” Брак није дозвољен због родбинских веза, јер је Стефанова сестра, непознатог имена, била удата за Манојла, рођеног брата покојног Михаила, оца несудане невесте Марије. Након пропалих планова за женидбу, Стефан се окренуо Западу и током прве половине 1217. године оженио се Аном, унуком млетачког дужда Ен-

Паја Јовановић: Свети Сава крунише свог брата, Стефана Првовенчаног

рика Дандола. Неки историчари сматрају да је Ана Дандоло била трећа Стефанова жена, и да је он после Евдокије имао „жену о којој ми за сада не знамо ништа”.

Након женидбе, Стефан је опет ступио у везе са папском куријом, и како пише млетачки дужд Андрија Дандоло средином 14. века, „и Стефан, господар Рашке и Србије, који се називао велики жупан, чим унуку покојног дужда Хенрика Дандола беше узео за жену, пошто се на разговор жене одрекао шизме, преко посланика од папе је добио да буде украшен краљевским насловом, и преко легата кардинала ради тога послатог, заједно са женом је крунисан”.

Оно што Стефан није успело код папе Иноћентија III, успео је код папе Хонорија III. Папа се радо одазвао његовој молби, јер она је значила нову тековину римској столици на Балканском полуострву. Један посебан папински легат је преко Сплита дошао у Србију и донео круну за Стефана. Папска круна је представљала међународно правно признање Рашке као независне државе. Појам „Рашка” односно „Рашко краљевство” у средњем веку носи сва та значења, и не само њих. Србија као краљевина и њен „првовенчани” владар стекли су већи углед међу државама, али не и гаранцију сигурности у политичким приликама које су се стално мењале.

О браку и крунисању великог жупана Стефана за краља Србије говори и сплитски хроничар Тома Архиђакон. Током августа 1217. године Тома бележи да је „у то време Стефан, господар Србије или Рашке, који је назван великим жупаном, послао угледне посланике Апостолској столици, да затраже од папе Хонорија III краљевску круну. Послао је, наиме (папа) *свог леђаша, који је дошавши крунисао њега* (тј. Стефана) *и учинио га њим краљем његове земље*”. Тома не помиње Анино крунисање. Стефан Немањић постаје крунисани („овенчани”) краљ, а Рашка постаје краљевина.

Међутим, примајући папску круну требало је напустити православну оријентацију српске државе, како је замишљао Немања и изводио Сава. Незадовољан политиком свога брата, Сава је напустио Србију и отишао на Свету Гору. Било је непознато само место на којем је обављена церемонија крунисања. Податак о томе сачуван је у једном тексту који је Српска црква посредством двојице монаха, Дамјана и Павла, упутила папи Клименту VIII крајем 1597. године. Одговор папе на тај текст носи датум 10. април 1598. године. У опширном тексту у коме се приказују српске земље и људи, рудна блага и обичаји, на крају се наводи да се краљ може крунисати на три места, у Петровој цркви, или у Жичи, или у Пећи. Текст јасно казује да је реч о крунисању краља, а не великог жупана, а Петрова црква је именована пре Жиче. Уз то, у тексту Српске цркве стоји да о томе „имамо писма од старе господе”. Према томе, на основу писаних докумената „старе господе” састављачи документа сведоче о крунидбеним местима српских краљева предтурског доба. Сматра се да је крунисање обављено у „столном месту” Немањића, у рашком храму св. апостола Петра и Павла, данашњој Петровој цркви код Новог Пазара.

У традицији је остало схватање да је краља Стефана, поред папе, крунисао и његов брат архиепископ Сава по свом доласку у Србију, на Спасовдан 1220. године. Биограф Светог Саве Теодосије о крунисању у Жичи пише: „Када је ускоро била свршена велика црква у Жичи са свима одговарајућим лепотама, заповеди свети архиепископ брату самодршцу Стефану да тамо дође са великашима и са свима благороднима... А када сабор би веома велик, свети са братом самодршцем на престо првосветитељства седе и свечано исприча о узроку сабора и о себи, говорећи: Не приличи да онај који вама у Богу влада буде истоименог достојанства власти са вама и да се исто зове... Потребно је да се и онај који вама влада у Богу миром украси круном царства... благословивши га, багреницом и бисером опасавши га и украсивши, и венцем царства часну главу његову венчавши, и миром га помазавши, прогласи га за Богом самодржавна краља српског”. О том крунисању говори и Доментијан (1254) који каже да је Сава, већ као архиепископ српски, упутио свог ученика Методија у Рим да моли благослов св. апостола Петра и Павла и круну, коју би папа осветио. Папа се одазвао овој жељи. Када је Методије донео круну у Србију, Сава је крунисао свога брата у манастиру Жичи.

Међутим, у време Стефановог крунисања 2017. године, црква св. Спаса у Жичи није била завршена. Биографи Светог Саве, Доментијан и Теодосије, бележе да је грађење Жиче започео Стефан Немањић, још као велики жупан, у доба када је његов млађи брат био старшина Студенице. Црква није била потпуно завршена ни 1219. године када је на Цвети 1219. године Сава хиротонисан за архиепископа. Црква је завршена до одржавања великог црквено-државног Сабора одржаног на Спасов дан 1221. године. На том сабору архиепископ Сава I одржао је своју чувену беседу, а према тврдњи Теодосијевој тада је Стефан Немањић крунисан за самодржавног српског краља, а можда је тада обављен само чин постављања Радослава за краљевог намесника или заступника. Ни сам Стефан Првовенчани у другој, млађој повељи која је исписана на јужном зиду пролаза у кули, насталој 1220. године, не помиње своје крунисање у тој цркви, већ одређује да она буде крунидбено место владара.

Манастир Жича је постао седиште архиепископа, а у цркви је требао да се обавља и чин крунисања. У цркви је и њен ктитор Стефан насликан као леп човек са дугом црном брадом, у капи искићеној бисерима, у пурпурном оделу са жутиим двоглавим орловима и белим бисерним кругови-

ма. Поред њега је насликан и његов син Радослав, као млад момак обучен у слично одело.

Нова титула српског владара била је „венчани краљ и самодржац све српске земље и поморске”. Иако је узевши краљевску титулу изашао из византијског хијерархијског система, ипак је преузео термин „аутократор”, који је био део византијске царске титуле, у преводу самодржац, што је тада значило да је независан, да није потчињен ниједном другом владару.

Посебно навођење „српске” и „поморске” земље, или „рашких” и „поморских” земаља, које ће се у владарској титулатури одржати до уздицања Србије у ранг царства, саржи у себи предходни развој, у коме су земље у унутрашњости и земље уз морску обалу схватане као посебне целине. Од времена крунисања „првовенчаног краља” више се државна територија није делила на „чести” (уделе), како се чинило још у генерацији Стефана Немање и његове деце. Већ за време синова Првовенчаног потискују се самостални потомци споредне лозе у Зети и у Хуму.

Противници католицизма у Србији и незадовољство због братског неслагања и Савиног одласка из Србије, натерали су Стефана да се опет окрене Истоку и на првом месту измири са Савом. Да би осигурао православље у Србији, тражио је да се изведе организација српске цркве.

Територија коју је заокружио Стефан Немања, а његов син одржао и учврстио као целину, затим јаче повезао и узвисио краљевским рангом, била је у црквеном погледу нехомогена. Средишњи део територије, коју је у току 11. и 12. века освојен од Византије, припадао је старим епископијама Раса, Липљана и Призрена, при чему је епископија у Расу у охридском црквеном средишту сматрана за „епископију Србије”. Конфесионална подвојеност највише је утицала на употребу словенског језика, који је забрањиван свештеницима на простору под папском јурисдикцијом.

Цариградска патријаршија је помирљивије гледала на употребу словенског језика. У централним и источним деловима Охридске архиепископије преношена је ћирилица која је добијала одлике у складу са говорним језиком средине, о чему сведоче Мирослављево јеванђеље с краја 12. века и Вуканово јеванђеље са почетка 13. века. Насупрот томе што је круна тражена од папе, за промену црквених прилика обраћало се наследницима византијских царева и патријарха у Никеји. И цар и патријарх су, 2019. године, одобрили самосталност српске цркве уз услов да архиепископ „српских земаља и поморских” буде монах Сава. Сава се изборио и да црквени сабор земље врши избор архијереја.

Стефан је себе у повељама називао „првим венчаним краљем”, а „Првовенчаним” су га називали сви потомци. Првовенчани је и један од првих значајних писаца оригиналних житија владара-светитеља у српској књижевности, а његов стил постао је узор за друге писце. Његово најзначајније дело је „Житије Светог Симеона” у коме је описао живот и чуда свога оца Стефана Немање.

Пред крај живота, болесног брата је архиепископ Сава замонашио и он је под именом Симон преминуо 24. септембра 1227. године. Сахрањен је у Студеници, али је његово тело пренето у Сопоћане, могуће и након смрти супруге Ане. Како је њихов син Урош Сопоћане зидао за породични маузолеј, вероватно је тада своје родитеље сахрањено у овој задужбини. Због рата 1687. године Стефаново тело пренето је из Сопоћана у Црну Реку, а потом 1701. године у Студеницу, где се и данас налази, и поштује као преподобни Симон монах. Његова супруга Ана, са којом је имао синове Уроша, каснијег краља и Предислава, каснијег архиепископа Саву II, умрла је између 1263. и 1268. године, и њена смрт насликана је у припрати манастира Сопоћани.

Драгица Премовић-Алексић

Његошу у част – поводом 170. година од штампања Горског вијенца

СОЦИЈАЛНЕ ВРЕДНОСТИ У КЊИЖЕВНО-ФИЛОСОФСКОМ ДЕЛУ ГОРСКИ ВИЈЕНАЦ

Апстракт

У овом раду преваходно желим да истакнем горостасну духовност црногорског владике и владара Петра II Петровића Његоша анализом његовог философско-књижевног дела Горски вијенац. У турбулентном времену, од краја осамдесетих година прошлога века до краја друге деценије 21. века, у коме се рушила једна држава, а стварало на силу више засебних патуљастих држава из политичких разлога, утилитаристичког типа, зарад краткорочних политичких интереса, незапажено је прошла двестогодишњица Његошевог рођења (1813-2013). Етика и професионалност посленика науке српског народа налагала је ваљано обележавање овако значајног датума (конгреси, научни скупови, академије, свечаности), али, за несрећу, превладао је научни и стручни мук интониран од стране политичког вођства српског народа. Овим радом моја маленкост истиче тај несхватљиви пропуст и грешку. Истовремено желим да бар мало појачам сопствену одговорност у поводу 170. година од штампања Горског вијенца у Бечу и истакнем социјалне вредности које чине основу овог, без сваке сумње, вредног дела. Страх, очај и безнађе опхрвали су српски народ поробљен ондашњом великом османском силом. Његош запажа потонуће Срба и у сопственом очају трага за надом коју налази у младом нараштају, мудрим људима, храбрим горштацима и светлој традицији. Посебно истиче похлепу и неморал свих оних у српском народу који су из ситносопственичких интереса напустили традицију, обичаје и веру Срба. Истиче императивну потребу за слободом као услов за друштвени развој и културни напредак прожет хуманизмом, солидарношћу и поштењем. Природа писања овога рада налагала је мноштво цитата који дају конзистентност и кохерентност саопштавању основне идеје саображене у социјалним вредностима. Моја намера није у приказу Горског вијенца као дела раздора и сукоба, како неко из ових или оних разлога жели да означи Његоша и његово целокупно стваралаштво. Напротив, желим да истакнем суштину овог дела, а то је жеља за: ослобађањем од османске власти, обновом државности, владавином права, културним опоравком, размени идеја, повезивањем и сарадњом са народима и државама. Чини ми се да је данас целовитост српске државе озбиљно угрожена, да прети расејање Срба, прети озбиљан неселективни уплив оностраног, неспојивог са вековима недреним и изнедреним вредностима динарског типа човека. Тим пре треба подсетити на Његошево дело у коме он јасно разлучује: добро од лошег, људско од нељудског, врлину од зла. Духовно надахнуће и указивање на духовна изворишта никада нису сувишна, шта више духовно преиспитивање и преиспитивање поступака је насушна потреба, посебно данас када нам је у земљи и народу све разводњено.

Страх, очај, безнађе и нада

Турска освајања су донела велику опасност, несрећу и сложену географску, цивилизацијску и политичку будућност Европи и српском народу: „*да ојусије земљу свуколику*”. Његош је врло свестан тога и кроз речи владике Данила јадикuje над судбином Византије која се у потпуности предала Турској, и жали што је млада Теодора, због династичких борби, позивала Турке да униште Србе и Грке. Поробљавање овог дела Европе-Балкана, оставило је страшну и поражавајућу слику у свести народа коју Његош у Горском

вијенцу описује као: „*мален свијејџ за адова жвала*”.¹ Истовремено, он увиђа усамљеност малих народа који опстојавају без ичије помоћи. Види да је судбина народа потпуно неизвесна, а владика без решења: „*А ја шићо ћу? Али са киме ћу?*”. Физичке способности народа, односно људски потенцијал је веома мали: „*Мало руках, малена и снаџа, / једна сламка међу вихорове. / Сирак шијужни без ниџће никоџа*”. Поробљени народи, а посебно Срби, усахнули су у свим сферама живота: „*О кукавно Српство уџашено*”. Турска освајања у потпуности су угушила образовање, обичаје, традицију и духовни живот народа: „*Мунар дуби на крсти раздробљени*”. У сагледавању стања у Црној Гори, Владика говори о прошлости која опомиње, и за то пита како ће они који су примили ислам моћи да живе пред прошлосту која стално опомиње и лебди пред очима: „*шићо ће шијурска вјера међу нама? / Куда ће ти с клейвом њраћевском? / Су чим ће ти изаћ њред Милоша / и њред друџе српске вишезове, / који живе доклен Сунце џрије?*”. Овде Његош нема никаквих дилема: примање ислама једног дела српског становништва значило је њихово стављање на страну освајача, смањивање родољубивог људског потенцијала, и јасно указује на неминовност сукоба на верској основи. У безизлазу свој очај трансформисао у осуду сопствене и српске судбине: „*Грдни дане да ти Боџ убије, / који си ме дао на свијејџу*”.

Упркос недаћама владика гаји наду, веру, тражи поуздање и одлучност. Уочава да није све тако црно, да земља и народ, ипак, нису у безнадежном стању и да треба рачунати на стасалу омладину коју одликује храброст, побожност и родољубивост: „*Видиши ове њети сјоштин момчади, / које чудо снаџе и лакоће... Њина сила, ти је тивоја сила*”. Запажа да се у младом нараштају буди национална свест и потреба за борбом и ослобођењем: „*Тек соколу њрво њерје никне, / он не може више мировати*”. Верује у одлучност и борбу до коначног ослобођења, у којој нема никакве калкулације, па зато тражи борбу по сваку цену: „*Борби нашој краја биши неће / до истираџе Турске али наше*”.

У природним појавама и феноменима као што су магле, облаци, сјај сунца и географском простору Његош види знаке и знамења за светлију будућност и тако жељену слободу народима Балкана: „*колико је мора и њриморја, / равне Босне и Херцеговине, / Арбаније, уђраво до мора, / колико је наше Горе Црне, / све је облак њришиско једнако, / свуд се чује јака и џрмљава, / свуд исјод нас муње сијевају, / а нас једне само сунце џрије*”. Надају се и дубоко верују у Бога и своје руке, а истовремено присећају горке судбине Косовске гробнице. У том сплету помешаних осећања и сећања, небеске муње им стварају визију крста од Кома ка Ловћену и од Скадра до Острога. У томе су видели божје предсказање и небеско знамење и њиме се надањивали. Опомена српске и Лазареве судбине види се кроз кукавице: „*не ваља се биши кукавица ... да су оне шићери Лазареве?*” а будућност кроз младо јато јеребика: „*голеће ни јајо јеребицах*”.

Похлепа, морал и слобода

Пропаст српске државе види у слабостима српских владара, обласних војвода и властеле у њиховом непоштовању традиције и вредности сопственог народа и целовитости

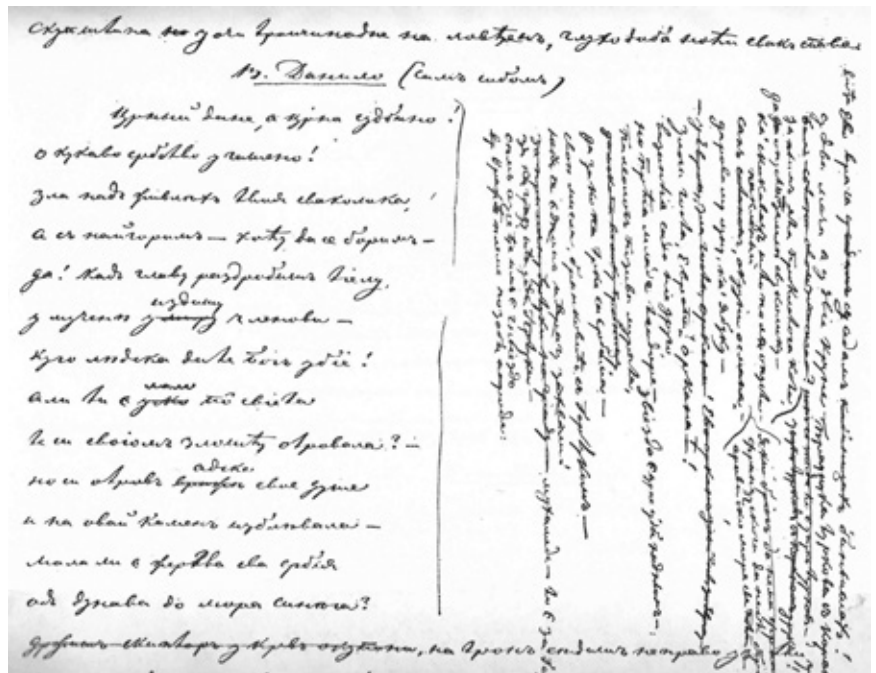
¹ Цитати из Горског вијенца су према издању: Петар II Петровић Његош, ДЈЕЛА, ЦИД Подгорица 1995

државе. Међусобни сукоби довели су до слабљења моћи државе. Такво понашање српских великаша Његош означава као: „*смртно сагрешење*”. Свађе, похлепа, међусобни сукоби, нестрпљивост, створили су дубок јаз унутар (јединствене) државе и веома ослабило њену одбрамбену способност. Решење види у моралном подизању народа, а слобода је могућа само кроз витешко надахнуће чије извориште чини Милош и његови побратими: „*О Милоше ко ти не завиди?*”. Само ослоњени на светле примере моралног понашања и деловања могуће је постигнуће слободе, а у исти мах се опомиње и упозорава на опасност од неморала, кукавичлука и издаје: „*Бранковићу, ђодано кољено, / њако ли се служи ошачастиву*”. Осуђује прозелитизам, односно конвертитизам, све једно, био вољни или невољни: „*илахих и лакотих*”. Упркос великој суровости освајача, добар део становништва сачувао је своју веру и традицију, бежећи у неприступачне планинске крајеве: „*што се не хће у ланце везати, / што се збеже у ове планине... да*

јуначки аманет чувамо, / дивно име и светију свободу”. Несумњиво, да је знатан број становништва настојао да по сваку цену сачува све оно што у семантичком смислу садржи реч српство и слободу као услов аутономног и свеопштег развоја. Његош говори о сукобу добра и зла, злој турској власти и жељи за ослобођењем. Говори о два погледа на свет: кроз културу освајача и њима приклоњеним с једне, и аутономне културе Срба с друге стране. Намера је, каже Његош, да Срби сачувају своје културне вредности и земљу ослободу без икакве намере да са Турцима и исламизираним народом живе заједно: „*Бе издајник бољи од вишеза? / Какву сабљу кажеш и Косово? / Да л` на њему заједно не бјесмо, / ња ја рва и њада и сада, / ти издао пријед и послијед, / обрљао образ њред свијетом, / њохулио вјеру њраћедовску, / заробио себе у њуђина!*”. У општем сагледавању друштвене стварности Његош истиче у први план немогућност заједничког живота Срба са Турцима. Он је свестан да нема суживота, у условима турских освајања, ширења и поробљавања. То наглашава и кроз организацију живота у градовима тога доба који су једним делом служили за утамничење Срба: „*ше нијесу за људе ѓрадови, / не шавнице за невољне сужње*”. Не мири се са моћном силом која је опхрвала Црну Гору, већ јасно даје до знања да ће се борити са вером у Бога, за ослобођење: „*Бич сам божеји ја сљеиен за шебе*”.

Сваки сусрет са исламизираним популацијом Срби су користили да им се супротставе на овај или онај начин, не устручавајући се да их извргну шали и понижењу: „*Враг донио на сасџанак бјеше / и сџарога оцу Брунчевића, / и у њега некаква ишишана... Објесио њушку о рамену / ња чејука њамо и овамо / њо њолани као сви остали, / а одовуд неки од нашијех / у мимоѓред њокрај оце мини / и њисни му од лакџа рожину / њеѓовојзи у ѓрић ишишани. / Боже један! њри сџоџине друѓах, / све њоѓада мрџво од смџеха*”. Таква шала узроковала је међусобни сукоб и погибију: „*Ту се одмах њомуџисмо ѓрдно, / њобисмо се огњем из њушаках; / њаџрави-смо њеџнаесџ носилах, / шесџ нашијех, девеш њиховџех*”.

Окупљање око старешине и вође увек је био обичај народни. Вођа је увек храбар, одважан са њим се идентификују сви. Обраћање вође и његова реч је од пресудне важности за сваког појединца, породицу, племе и народ у целини: „*Свако гледа њшо ње чуџ од шебе*”. Вођа спречава унутрашње сукобе, мири, разрешава тешкоће: „*Не бојим се од*

Аутограф прве стране у Горском Вијениу

вражјеѓа коџа...но се бојим од зла домаћеѓа. / Бијесна се браџсџива исџурчила...разлучи се земља на њлемена”. Стална превирања, туробан живот, туђинска злодела нагонила су на размишљања, окупљања и зборована. На зборовима су многи очекивали брзе одлуке и још бржу акцију: „*Не држи нас овако владику...свако гледа њшо ње чуџ од шебе*”. Међутим, народни главари и вође са нестрпљењем чекају шта ће владица изговорити. Он им даје до знања да поседује више информација и на основу њих он смијеније гледа на економске, политичке, религијске и друге проблеме: „*Ко на брдо, ак` и мало сџоји, / више види но онај њод брдом / - ја њовише неџшо од вас видим, / њо је сређа дала, ал` несређа*”.

У тим временским приликама турски зулум био је изузетно присутан и интензиван, али и поред тога Владика је још већу опасност видео у прозелитизму и прихватању вредности ислама од једног броја Црногораца: „*Не бојим се од вражјеѓа коџа, / нека ѓа је ка на ѓори листџа! / но се бојим од зла домаћеѓа. / Бијесна се браџсџива исџурчила*”. Становништво које је примило исламску веру, толико се идентификовало са Турцима да готово није било разлике у њиховом понашању према Србима: „*Браџ је Турчин свуд један друѓоме...све је њошло ѓавољџијем њраѓом*”. Други су опет, у религијском сукобу видели не толику опасност и нису били за међусобне оштре полемике око захтева за борбом против нехришћана: „*Имаш разлоѓ, али не џолико. / То се моѓло све љеџше казџиџи, / да му њако ране не вријеђаш / и ѓрком ѓа не оџрујеш њуѓом*”. Несумњиво, да је човеков живот бременит добрим и лошим, и тугом и радосћу, успесима и страдањима, зато је велика мудрост спознати њихову вечиту повезаност и условљеност: „*Чашу меда јоџиџ нико не њоџи, / њшо је чаџом жучи не заѓрчи; / чаџа жучи њиџше чаџу меда, / смџеџане наџлакше се њију*”.

У разматрању правде и правичности, владица уочава доминацију силе као природног закона: „*Вук на овцу своје њраво има, / ка њирјанин на слаба човјека*”. Жеља за слободом и властитом организацијом живота захтева да се ове релације промене, а промена је једино могућа силом: „*ал` њирјанџиву сџаџиџи ноѓом за враџи, / довесџиџи ѓа к њознанију њрава, / њо је људска дужносџиџ најсвешџиџа!*”. У том правцу хтења и жеља било је у изобиљу, мада то није било довољно да се постигне слобода. Остварење тог сна захтевало је дуготрајну и тешку борбу, људска и материјална средства. Тра-

жила се и очекивала помоћ са стране, у ма каквом облику: „Да је изђе браћа у свијету / да њој жали, ка да би помога”. Но, упркос оскудним средствима за ослобађање нико није одустајао, уз јасну свест о жртвама које ће се за слободу дати: „Млаго живио, навијај класове, / њређе рока дошла ти је жњетица! / Дивне жертиве видим на домили, / њред олтара ром цркве и њлемена, / чујем лелек ће горе њролама. / Треба служић часици и имену! / Нека буде борба њнрестана, / нека буде шито биши не може, / нек ад њрождре, њкоси саиана!”. Свесни су да ослобађање има велику, пре свега људску цену и захтева велике жртве. Али су свесни и тога да је њихова жртва сигуран ослонац и инспирација за будуће генерације: „На гробљу ће изнићи цвијеће, / за далеко неко њколење”.

Упркос настојању да се извојује слобода и сталној борби са Турцима, како каже Његош до истребљења, покушавало се мирним путем и договором разрешити сва спорна питања и несугласице: „Ја бих, браћо, с обистиџ договора, / да гларваре браће исџурчене, / дозовемо на обистиџу скуџу, / да им дамо вјеру до расџанка, / еја би се како обраџили, / и крвави њламен уџасили”. Из много разлога Црногорци, односно Срби су прелазили у ислам. Један од разлога је и страх за велики сопствени живот, живот своје породице и страх за имовину. Управо, читав живот саткан је од изазова: „сџрах живиоџу каља образ честио”. Било је и међусобних разговора о вери, пре свега о повратку на „прађедовску” веру: „но њри-мајџе веру њрађедовску”. Нису успевали, свако је остајао при своме. Срби, наравно верни својим вредностима: бадњацима, Божићу, Васкрсу и другим светковинама, а највише косовском надахнућу: „Ох да ми је очима виђети / Црна Гора изџуб да намири! / Таг би ми се уџраво чинило / да ми св џетици круна Лазарева, / е слетио Милош међу Србе”. Међутим, разговори нису успевали, свако је остајао при својим уверењима и није било договора - „крсти и џоџуз нека се сударе”. Судар два знамења која симболишу две културе, изазивао је међусобна убијања, насиља сваке врсте и ратове. У таквим односима и друштвеним процесима страда народ: „О њроклетица земљо њројала се! Име ти је сџрашно и оџако. Или имам младога виџеза, уџрабиш га у њрвој младосџици, или џмах чојка за човјестиво, свакога ми узе њриђе рока;”. У разговорима је било искључивости, а и помирљивих тонова. Једни су сматрали да је Црна Гора мала, да ту нема места за различитости и за два владара: „Земља мала, одсвуд сџиџе-џиџена, / с муком један у њој оџтаџи може... за двоџрукосџици ни мислић не џреба”. Упркос оваквом приступу било је покушаја за другачија решења, разумевање и толеранцију: „Иако је земља њоузана, / двоје вјере мођу се слоџиџици, / ка у сахан шито се чорбе слажу. / Ми живимо као досад браџиски, / ња љубови више не џребује”.

Морална норма, добри обичаји и патријархални односи чинили су основу међуљдских односа. Кумство се неговало као крвно-сроднички однос, увек са уважавањем и поштовањем међу кумовима: „Да њијесам с баном Милоџићем / деветџоросџруко кумовао, / бих му младу снаху уџрабио, / ња с њом бјеза главом њо свијетиу”. Унутар породице однос девера у снахе био је као однос сестре у брата: „Тужџи млада џевера Андрију, / мила сина Милоџића бана / који му је ланих њоџиџуно / од Турака у Дуђу крваву”. У међусобним односима и свакодневној комуникацији није човек навођен на грешку. Напротив, знајући да је човек у неким ситуацијама и случајевима емотиван, неувиђајан, прек и без довољне контроле, спречаван је да не погрешџи. Одуштајало се од неких започетих разговора и осећања: „Не џиџај га, аманџић, за џакве сџивари, док / се не џиџи изблеја”. Дуго ишчекивана слобода била је опсесија народа на простору Црне Горе: слобода је била угушена у свим сегментима друштвеног живота хришћана. Вера је била готово забрањена, а крст је био симбол слободе српскога народа: „Да ви њричам шито ми се њри-

снило!... џети Марџиџиновића / доџоше се један за друђиџем / и за њима џири-чеџиџи друђа... на олтџар се од цркве џоџеше / и на њему крсти златџни меџиџуше. / Крсти засџица ка на џори Сунце / и сав народ на нође усџаде, / часноме се крстиу џо-клонџише. / У џоџме се разбудџих од сџџраха”. Гора симбулизује народ, моћ, потенцијал, а Сунце топлину, сигурност и перспективу. Овај сан је прихваћен као јава. У другој сновџијењу сердар Вукота сања стрица Озринића: „Каџ али је оно сџџари Озро / и бирани за њим Озринићи... џуче на нас сваке џрдне јаџе / шито у Чеву цркву не џрадимо / Аранђелу, да ни свуд џомаџа”. Међутим, борба за сопствену веру и веровања, слободу и самосталан развој захтава одрицања и тешке жртве. Тога су сви Црногорци били свесни. Тако у сну Кнез Бајко је видео: „... Све оруђје своје у комаџе. / Без зла ми се обџићи не може / и без неке браџиске џоџџиџе”.

Друштво, култура, хуманост, солидарност и поштовање

У доба Његоша, комуникација између народа, држава и региона била је веома слаба. И унутар једне земље једва да је долазило до кретања становништва, која је услов за размену идеја, искустава, за отварање према спољном свету. То је било условљено ретком насељеношћу, недостатком путева, културном изолованосту, необразованосту, слабо развијеном привредом, трговином и сл. Када би се десило да неко оде у другу земљу, по повратку сви би се око њега окупили да питају: „Какав народ бјеше на џе сџране?”. То су углавном биле малобројне дџпломате и трговаци. Они су били једини преносиоци информација о народима, догађајима и обичајима. Тако су у Црној Гори сазнали како се живи у Млетачкој републици. Да се тамо живело на вишем стандарду, да су богатство и раскош присутни. Али нека међуљдска понашања и простор где су џуди живели, просто су за Црногорце били несхватљиви. Уске млетачке улице, пренасељени градови, тежак задах и нерегулисана инфраструктура одударали су од слободног и пространог планинског простора Црне Горе и чистог ваздуха: „Гледао сам: џо два међусобом, / џе уџрише какву женетиџину, / џџелесине мрџиве и лијене, / џоџегла би џо сџоџиџиџу оках, / џа је носе кроз џрадске улице / усред џодне, џамо и овамо, / не боје се часџици, ни џоџиџењу... Њескоџица џх несреџиџна давџаше, / смрад велики и џешка заџара...”. Несхватљиво је било и за црногорски слободарски дух млетачко понашање према другим џудима које су заробљавали и смештали на галије да џх покређу веслањем. Једно ропско, за Црногорце непримерено понашање према човеку: „О јунаџиџиџу џу не бјеше збора! / Неџо бјеху к себи домаџили, / домаџили џа џх џохваџали, / јаџну наџу брађу соколове / Далмаџиџиџе и храбре Хрваџиџе, / џа бродове њима наџуџили, / и џиџска џх у свијетџи биџели, / џе довуџуј блаџо из свијетџа”. Други су као робови у ланцима радили у бродоградишту. За Црногорце је било несхватљиво затварање џуди у посебне безусловне просторије-затворе: „Најџоре им џак бјеху џавџиџиџе / џод дворове џе дужде сџо-јаше; / у најдубљу јаџу, коју знадеш / џије џоре но у њих сџоџаџиџи: / коџ хођаше у њима цркџиџи, / човјек џаџиџе џу свезаџи џеџиџаше, / а каџоли чојка несреџиџеџа”.

Разговори на скуповима углавном су имали у средишту занимања борбу за ослобођење од турског ропства, за слободу вере и потпуну слободу Црногораца, јер им је турска власт озбиљно претила да готово уништи основна културна обележја. У погледу ослобађања подстицаје су долазили из народа. Тако слепи игуман Стефан каже: „Да џоджеџем, колико узмођу, / и ваџи оџаџе светиџи на олтџару, / на олтџару цркве и џоџиџења”. ... Сџџрашине борбе с својим и с џуџиџиџом!.. Воскресења не бива без смрџици... Славно мрџиџе, каџ мрџиџиџиџе морџиџе”. Надахнуће и храброст за борбу налазе у Обилићу. Он је присутан у сновима Црногораца: „Ноћас на сан Обилић џролеће / џреко равна Поља Цџиџиџскоџа / на

бијела хаїша ка на вилу; / ох, диван ли, Боже дражи, бјеше!”. Међусобно поверење за заједничку борбу и истрајавање утврђивали су клетвом: „... А ко изда онога ње почне, / свака му се сатишвар скаменила! / Боџ велики и њеџова сила / у њиву му сјеме скаменио, / у жене му њеџу скаменио! / Од њеџа се излегли љубавци, / да их народ њо ѡрсију кажује!...”. Код човека, па и код организованих заједница, а посебно код поробљеног и немоћног народа влада страх од неизвесне будућности. Међутим, оно што у таквом друштвеном стању и стању духа, јесте покретачка снага, управо је искуство које је саткано од разнородних из живота догађаја (рађање, умирање, победа, пораз, патња, успех, срећа, туга и др.): „*Све шито бива и шито може бити / мени нишита није нејошито; / ишита љод дође, ја сам му наредан... Св’јей је овај ѡиран ѡиранину... Нико срећан, а нико довољан, / нико миран а нико сјокојан; / све се човек брука са човеком*”. Неговање обичаја значило је међусобно дружење, припадање заједници, самопоштовање и поштовање других. У исти мах подсећање на прошлост подстиче на међугенерациску повезаност, али се даје нагласак веселости и лепоти као бољем дару: „*Нема дана без очноџа вида / нишита ѡраве славе без Божића!.. Прекрићени на ољубаџици... Гусле џуде, а кола ѡјевају, / с’ унучађу његови иџрају, / ѡ ѡири ѡса врше се у коло, / све би рек’ једноџошњаџи... ѡејше сјивари нема на свијећу, неџо лице ѡно веселоси... То је ѡрав блаџослов вишњеџа*”. Светковине су увек биле погодан тренутак за подсећање на значајне догађаје и знамените људе: „*Чуј народе, сви скинито каје! / Хоћу сјомен да чиним душама / вишезовах нашеџа народа... Нејобједноџ младоџа Душана, / Обилића, Касириоша Ђура, / Зриновића, Ивана, Милана, / Сирахинића, Рељу крилатоџа, / Црновиће, Ива и Уроша, / Цмиљанића, војводу Момчила, / Јанковића, девет Јуџовићах, / и Новака ѡ ради халака, / и остиале наше вишезове! / На небу им душе царовале / ка им име на земљу царује!*”. Празници су уједно добра прилика за подсећање на добре примере уважавања и међусобног жртвовања брачних другова, односно супружника: „*Ударило двесита харачлиџах, / ѡѡиурица ѡшита Арнаушита / на краву Радунову кулу. / Сам се Радун у кулу наџнао / и с њим жена њеџова Љубица; / жена млада, ама соко сиви, / ѡуни ѡушке своме џосјодару; / Радун џаџа с ѡрозора од куле... ѡѡијева ѡпанко, џласовито, / ѡришјева Баја и Новака, / ѡришјева Драшка и Вукош / и два Вука од села Трњинач, / Марковића и Томановића, / а кликује и живе и мрше*”. Са поштовањем су се Црногорци односили према старијим људима. Посебно дивљење показивали су према старијим мудрим особама: „*Ти нијеси слијей, иџумане, / кад си ѡако мудар и ѡамејан! / Будале су с очима слијейе, / које виде а залуду виде; / ѡребају им за ѡросите ѡѡребе / ка остиалој ишито живоштини*”.

Љубав према оружју код Црногораца била је производ сталне борбе за слободом, и то борбе у условима скромне материјалне основе. Временом оружје и Црногорци су сраскидиво јединство. За горштаци са црногорских простора оружје је део личности и знак препознавања. Раздвајање са оружјем власник би често пропратио са великим жалом: „*А у раздвој боја кравоџа, / најѡѡиоња која ѡуче ѡурска - / ѡефердара дрџах ѡред очима - / ѡресѡриџе џа, остиала му ѡусита, / ѡ ремику ка да ѡрска бјеше! / Више жалим ѡусита ѡефердара / но да ми је руку окунула. / Ж’ ми џа је ка једноџа сина, / ж’ ми џа је ка брашита родноџа, / јере беше ѡушка мимо ѡушке, / срећан бјеше, а убојит бјеше, / око њеџа руке не ѡревиџах, / сваџда бјеше као ѡгледало; / у хиљаду друџијех ѡушаках / ѡзнашита џа шиташе каџа ѡукне*”. Упркос значају и важности поседовања оружја Његош је знао да су храброст, одважност и вештина руковањем оружјем од пресудног значаја: „*Мрки Вуче, ѡодиџни бркове / да ѡи виђу ѡоке на ѡрсима, / да ѡребројим зрна од ѡушаках / колика ѡи ѡоке из-*

ломише! / Мршву џлаву не диџе из џроба / ни ѡрекова бишѡра ѡефердара. / Здраво ѡвоџа џлава на рамена, / ѡи ѡеш ѡушку друџу набавишита, / а у руке Мандушита Вука, / биће свака ѡушка убојитита!”.

Закључак

Владика црногорски Петар II Петровић Његош је шести од осам владара у низу који су владали од 1698. до 1918. године. Својим радом наставио је традицију цетињских владика дајући подстицај ослободилачком прегнућу племена која су живела на простору данашње Црне Горе, а који је од римског доба мењао називе: Диоклија и Тривунија, Зета и Дукља, Приморске земље, Црна Гора брда и приморје, Црна Гора и брда. Топографски, термин Црна Гора се јавља у другој половини 15. века и покрива површину од 1500 км. квадратних Горње Зете (владали Црнојевићи) стеновити простор четири нахије: Катунска, Ријечка, Љешанска и Црмничка. Од 19. века термин Црна Гора покрива читав простор који је постепено ослобађан. Снажан замах и подстицај ослобађању дат је знаменитим биткама на Крусима и Мартиновићима 1796. године, успешно завршен Берлинским конгресом 1878. године, Балканским ратом 1912. године и Првим светским ратом од 1914 до 1918. године. Његош је био одличан познавалац прошлости народа и култура и знао је да је простор Црне Горе чинио кичму средњовековне српске државе. Због тога у својој духовној стваралаштву полази од вредности и традиције српског народа и знаменитих владара династије Немањића. Основа његовог политичког и државничког рада је обавештавање у његово време, утицајних држава, о тешком положају Срба под османском влашћу и нужности борбе за ослобађањем. Истовремено са политичким радом духовно ствара, а инспирацију за своја дела налази у традицији српског народа из доба краљевства и царства. Премиса Горског вијенца је управо косовски бој и српска жртва за очување сопствене културе и духовних вредности. Вредности које Његош негује и које оживљава како сам каже: „у кукавном српству угашеном” налази у врелу српских обичаја, предања, традиције, стваралаштва и вере. Омиљени ликови из прошлости српске државе су косовски јунаци које подиже на пиједестал највећих које красе врлине: храброст, одважност, поштење, солидарност, хуманост, родољубље, слободарство. Међу њима Милош заузима највише место својом храброшћу, поштењем и саможртвовањем за част, веру и домовину. Кроз овај лик он подстиче буђење и просветљење потонулог српства: „моје племе сном мртвијем спава”. Књижевно-философска вредност Горског вијенца је у томе што аутор настоји да повеже растурену хоризонталу и успостави духовну вертикалу од доба српског средњовековног царства до његовог доба са крајњим циљем ослобађања и обнављања српске државе на вредностима хришћанства, слободе, правде, солидарности и хуманизма. Подсећањем на Његошева дела освежавамо сећање на страдање српског народа и схватање да нема слободе без сопствене државе. Док је он стварао са надом у ослобађање, ми данас живимо у страху од растурања српске државе за чије обнављање је Његош давао духовни допринос. Због тога је веома важно да у сложеним међународним односима и агресивним интересима великих сила посебно групе земаља Западне Европе предвођених Сједињеним америчким државама, подастремо наше интересе и да за њих истрајемо по сваку цену. Прошлост свих народа, а посебно српског, недвосмислено показује да је много теже и дуготрајније ослобађање од освајача, него одбрана већ постојеће државе и њених вредности: обичај, традиција, право, религија, односно њеног културног, политичког, социјалног и економског уређења.

Како се писало поводом 700 година манастира Милешево

НАЈУГЛЕДНИЈИ МАНАСТИР ЗЕМЉЕ СРПСКЕ МИЛЕШЕВО¹

Средишње једној великој култи, извор окрепљења и наде једној народа кроз столећа

Пре седам стотина година, баш негде ових дана, питомом луком милешевском пролазио је са својом пратњом благоверни краљ Владислав. За њим, смерно, приступали су новом манастиру властела и властеличићи, који су тада били још упола сељаци, а упола господа. Народ је силазио са свих страна низ горовите падине Златара и Јадовника. Око манастира складна свирка и песма жупљанских Словена и бучна граја Влаха са планина, жељних друштва. Народ се веселио, јер још није био много притиснут „бједом”, „заманицом”, и „приселицом” и осталим аграрним наметима којима га је доцније феудална госпоштина довела до просјачког штапа. Краљ је могао бити задовољан својим делом. Задужбина му је била лепа, а он, човек смернијих и скромнијих особина него што је био његов отац, с поносом је гледао задужбину, будућу гробницу своју и свога великог стрица Саве. Она смерност изражена на дивној слици краља Владислава кога Богородица води за руку Христу, има се приписати замисли надахнутог и незнаног сликара. Уистини краљ је могао бити горд подносиоци своју задужбину на дар Христу.

Супротно краљевом лику, Савин израз на милешевској фресци није смеран. Напротив, то је мисаон израз, брижан. Ни један ни други, свакако, нису могли мислити какву ће бурну будућност имати Милешево. Ни слутили нису могли да ће оно бити извориште једног снажног култа светосавског, да ће одатле зрачити морални и религијски утицај највеће наше историјске личности, да ће манастир бити најугледнији међу свима и да ће игумани манастирски „столовати на посебној трпези” у сабору земље српске, затим да ће ту бити окрепљено све што је народно у тешким временима робовања, да ће манастир опустети, а његови калуђери пренети милешевску традицију на босанску Гомионицу, приморску Савину, на Пакру, на цркве у Сент Андреји. И да ће на сводовима милешевским расти борје и јасике, да ће уз његове темеље иноверац заоравати и с мржњом гледати на тешке зидине које му притискују плодну земљу. Најзад ће испод краљевских фрески пландовати говеда, па ипак да ће и таква развалина бити и даље средиште једног великог култа, извор окрепљења и надања и да ће је потомци себара, а не властеле, који се нису могли одржати на родном тлу обновити и ојачати ревношћу и пожртвовањем које је мало описати, које треба опевати.

Да је ових дана када се Милешево освештавало благоверни краљ могао имати визију будућности и он би био онако брижан, онако сетан, каквог фреска показује Светог Саву. Његова задужбина није била ни најлепша ни највећа онда када је сва треперила у блеску свећа и иконостаса у раскоши живописа, кад је у манастиру брујао живот као у кошници, кад је Твртко својим крунисањем стварао моралну подлогу својим политичким замислима. Милешево је постало највеће тек онда када је кроз хладне магле и таму робовања стало да светли целом једном народу блеском снажним, топлим. Ето, на тај део милешевске историје

краљ Владислав био би највише поносан, да је знао шта његову задужбину чека.

Данас, далеки потомци тих истих себара, у низу светосавских свечаности, прославиће и седамстогодишњицу од довршења Милешева. Патријарх српски, владике, гости из целе државе, народ из околине, све ће се слећи на Спасовдан (6. јун), у манастир Милешево. Да се поклоне успомени човека који је обележио смернице држави, који је оцртао, први, контуре формирању нације. И који их је правилно оцртао, онако како су се оне уистини развијале. Будућност може само превазићи његово дело, негирати га неће.

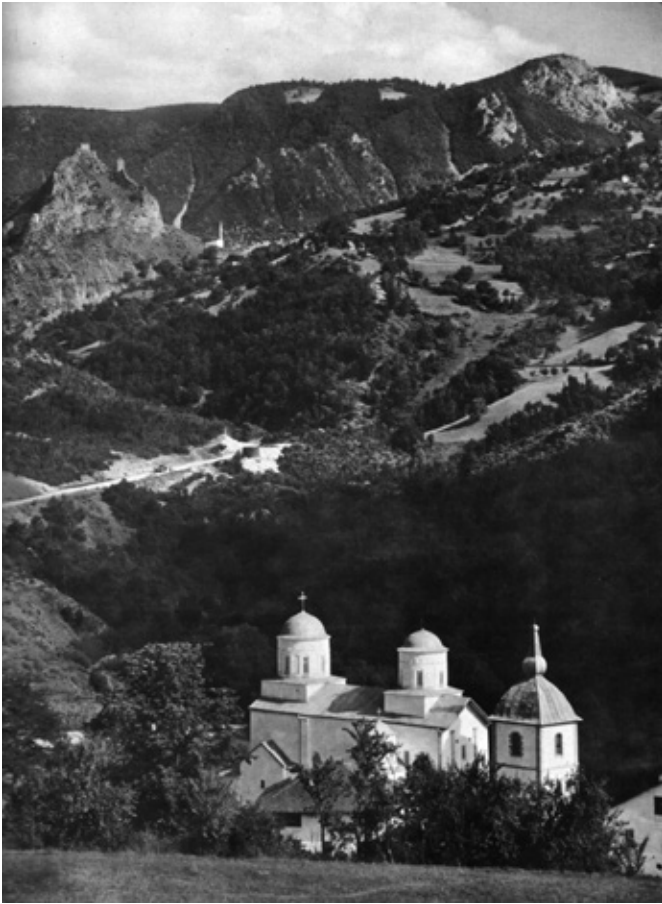
Култ Светога Саве у нашем народу спонтан је и непосредан. У народ ништа није унесено о њему из књига, ништа наметнуто. Тај култ је уједначен скоро до националних међа српског дела народа. И занимљиво је да у непосредној околини светосавска традиција није ни јача ни друкча него у најудаљенијим крајевима. Он није локални светитељ. Становништво у целој покрајини мењало се и обнављало стално. Цела покрајина је била само једна исељеничка етапа. А исељеници су разносили култ Светога Саве низ Шумадију, низ Босну и даље, до војвођанске равнице. Разносиле га и уједначавале. Исто тако Милешево није нека нарочита локална знаменитост. Није, на пример, оно што су Ђурђеви Ступови, с којима је племе васојевићко срасло. Милешево као да је пресађено однекле усред народа. Оно је једна национална заједничка катедрала, а не никако локална црква.

Двеста педесет година Милешево је било без крова. Сводови кубета били су се проломиле. Земљиште око цркве притисли бегови. Нису је срушили само зато што је у рушење ваљало уложити велики труд. Па, ипак, зидови су се добро одржали, а фреске очувале своју свежину. Слика Светога Саве најбољи је и најаутентичнији лик светитељев. За главу краља Владислава професор Мије вели да је најбоље сликана глава у целом 13. веку уопште.

Године 1869. Милешево је оправљано. Раја је уложила велики труд у оправку манастира. Давана су мита, молбе и изасланства, искоришћавана интервенција руска и србијанска, док се није добио допуст за оправку. Аћим и Васо Веселичићи, Милован Вараклија и игуман Макарије, уложили су толики труд и усрдност да су самим тим заслужили да им се слике у цркви ставе упоредо с оснивачевом. Мајстори су зидали преко малих пушака за појасом, а стрепећи од напада. А увече уморни радници чували су стражу око зидине. Сав народ прионуо је био на мобу, о својој храни. Газдинске и хаџијске домаћице из Пријепоља аргтовале су о празницима са својом децом. Осим прилога и преко своје могућности сваки је хтео да и својом физичком снагом лично послужи Богу и Светоме Сави. И манастир је био добре среће да је њиме управљао цео низ ваљаних калуђера, који су га закућили, учврстили му углед и подигли га материјално. Макарије, Теодосије, Прокопије, Гедон, Јанићије, мајка Анастасија, то су били ваљда последњи духовници на стари начин, последњи који су старе добре духовничке традиције сачували донедавно. А после њих

¹ Политика, 29. мај 1935, стр. 9.

Манастир Милешева – изглед из 7. деценије 20. века

већ манастир је био запуштен. Што се у последње време оправља има се захвалити највише г. Михаилу Досковићу, трговцу из Пријепоља.

Тек оправљени манастир био је у опасности да опет изгори и опусте године 1875. Народ се у околини био побунио, а старешина манастирски одметнуо. У Милешеву био је остао само калуђер Гедеон Марић. А остати у манастиру било је веће јунаштво него се одметнути. Војска, која је из Сјенице пошла била да угуши устанак, имала је заиста намеру да запали Милешево. Калуђер је изашао далеко пред војску с Алијом Малагићем и неколицином муслимана из околине - да моли милост за манастир. Још живи савременици описују то помало на гусларски начин.

Иде војска од Сјенице, силна, разљућена на рају. Седам паша пред њом. Гедеон с Алијом Малагићем и још неколицином муслимана стоји на путу. Дрхте људи и чекају. Кад наиђе први паша сви они падну пред коња на земљу. Гедеон устане, приђе му руци, па га онда пољуби у скут и узенгију. Љут паша га је одгурнуо и неће да га чује. Онда Малагић с муслиманима прилази пашиној руци и скуту, па се заплачу пред њим:

- Аман, пашо честити, немој нас уцвелити, хлеба ти царевог. Немој спршити ону кућу међу нама (и показује руком на манастир који се с планине види). С оне куће нам је благослов и на малу и на чељади. Свако у оној кући нађе хлеба, и соли, и преноћишта. Свако нађе помоћи.

- Из онаквих кућа мени се растура ватра по раји.

- Не, пашо честити, оно је мирна кућа. Ако ти из ње буде каква нереди, нас криви. Твоја сабља, наша глава.

И пред Милешевом војска је разминула, а манастир Бању код Прибоја запалила.

Срећен Вуковасљевић

АЛБУМ ВЕЧНОСТИ

Господе, какав је Андрић Иван!
Само то осећам, разумем, знам...
Од гимназијских волим
И боли Његов Вишеград...
Валовита Дрина, хладни Рзав...

Крв моја памти сваки
Вир и брзак
Сваки Андрићев сумрак
И Ђорканов корак

Тек Розу Калину!
Лепу Фату Авдагину!!
Тек Анику непрозирну
И Лепоте њене силу разорљиву!
Михаила што још трага
Крстиницу про планина...

Људи бѣсан за Аником
Ноћом бежи златарском горицом
Одјахује под јасиком:
Са дуваном: јединим другаром
муке отхукује...

Прилеже на распуклу земљу
Дражевачких градина...

Све разуме и све зна
Само један у чију сам
се реч на веки заљубила:
Андрић Иван.

И одмакла је минхенска ноћ већ...
Нема снова
Маштарија
Лагарија

Без Љубави у касаб
Крвца би се оставила

Како је Господ праведно
распоредио све...
И зна ли ико сем Њега
Да у срцу носим Олујаке и Дикаве?!

И Андрићево *шамно* језеро непричаве...

Гордана Боранијашевић

СЕДАМ ВЕКОВА МАНАСТИРА КРУПЕ

Када сам, сада већ пре више деценија, са Книнске железничке станице, до које сам стигао возом из Београда, пешке кренуо прво кроз кањон реке Крке и до истоименог манастира, маштао сам са радосћу шта ме на том узбуђивом поклоничком путу очекује. Мислио сам само о следећем дану и неизвесним будућим данима, а не о некој далекој будућности.

И када сам ових дана, на сасвим други начин и другим поводом, походио Лику, Книнску Крајину и Далмацију, неизбежно су навирала сећања и поређења. Изазовна тиркизна боја река Уне, Цетине и Зрмање, са мирним сенкама јабланова, била је иста као и раније. Громаде Динаре и Велебита нису се помериле са свог места. Обновљене светиње сијале су старим сјајем.

Али нешто се битно променило. Није се чула песма чобана, није се чула граја деце. На многим местима аветињски зјапе делови зидова некадашњих градских и сеоских домова, а гробови обрасли у трновито жбуње.

А ипак, светиње српске живе. Живе своје вековне животе, често прекидане али никад уништене. Бије из њих и даље снага и љубав, спокојство и нека вечна светлост. Казују о својој постојаности, о дубоким духовним коренима и саборности - манастири Крка, Крупа, Драговић, Оћестово, Рмањ. Звоне њихова звона и њихов звук лебди над зеленим оазама и пење се до врхова планина.

А на велики празник Богородичин манастир Крупа, најстарија од ових светиња, био је посебно умивен, светао и поносан - прослављао је седам векова свог постојања. Седам богатих векова. Окупио хиљаде поклоника и поштовалаца из свих српских земаља. Пропевао литургијом и песмом старом, народном. Заиграо. Потврдио свој значај и духовни утицај.

По предању подигли су ову светињу Лета Господњег 1317, монаси из Босанске Крупе уз помоћ светог краља Милутина. Предање и историја, песма и појање узидани су у њене темеље и зидине. Све заједно слива се у љубав непрекинуту према Творцу, Богородици и човеку.

На Велику Госпојину, 28. августа 2017. год

МАНАСТИР ДРАГОВИЋ

Изронио са дна језера,
са црквом и конацима,
са гнездима птица под својим сводовима,
Усадио се у крш планински,
бацио своје сенке
на воде језерске
и живот непрекинут наставио.
Радују му се опет
Динара и Свилаја,
неки нови монаси
и они који у његовој цркви
спокој траже.
А он чува сећања
на своје духовнике,
саборе
и времена прохујала.
Надлети га понеки орао
који се са врха планине
спушта,
и ветар му заставу српску
залепрша.
Ка њему
нове стазе утабане,
а капија,
као раширена крила анђела,
отворена.

Манастир Крупа

Увек на неким несталним, њему неразумним, границама, које су се стално мењале, под самим робусним Велебитом, манастир Крупа издржавао је многе најезде, рањаван и залечиван, огледајући се, заједно са низом јабланова, у својој реци која га никад, ни у најтежа времена, није напуштала. Радовали се монаси и српски православни народ када је напредовао, плакали од туге када су га неверници, од злобе, зависти и немоћи повређивали и рушили, одузимали му непроцењиво духовно и културно благо завештавано са љубављу да ту, у овој великој светињи, заувек остане. Помиње се овде, још 1317. године, краљ Милутин, па затим Стефан Дечански и његов син Стефан Душан који су сви светињи давали повеље - даровнице, па мати Ангелина, српска деспотица, 1494. године. Чувене су у манастиру, између осталог, и иконе познатог грчког уметника Јована Апаке. Фреске у цркви радио, 1622. године, хиландарски монах, вредан уметник Георгије Митрофановић, који је, за само две-три деценије осликао многе наше светиње, почевши од Хиландара и Студенице, па до Дечана, Завале и многих других.

Прослављао је овај древни манастир многе празнике, па и своју храмовну славу Успења Пресвете Богородице, некад скромно, у тешка времена, некад раскошно, у слободи, која обично није дуго трајала. Народ би се тада саборно укрепио на духовним изворима светиње. Као и на свим другим таквим местима која су га јачала, испуњавала радосћу и тежњом за спајањем са Богом и Божијим бићима.

Манастир Крупа   Фото: Небојиша Станић

МАНАСТИР КОМ

Манастир Ком, посвећен Успењу Пресвете Богородице, са истоименом црквом, налази се на Скадарском језеру у близини Жабљака Црнојевића, на огранку Андријске (Одринске) горе, који се у водопадном периоду претвара у острво, док се за сушног љета до манастира може доћи путевцима кроз мочвару. У басену Скадарског језера Пресветој Богородице су посвећени следећи манастирски комплекси: Старчева Горица, Бешка, Морачник, Ком и Горњи Брчели, као и многе парохијалне цркве. Мјесто на коме се манастир Ком налази заклоњено је од сјеверних вјетрова, а нешто је изнад воде језера.

Вријеме градње манастира датира негдје између 1415. и 1427, а ктитори су му Ђурађ и Љеш (Алекса) Црнојевић. На Кому је кратко, након Превлаке, Будве, Пречисте Крајинске и Врањине, било и сједиште Зетске митрополије.

У низу средњовјековних споменика на Скадарском језеру, манастир Ком заузима посебно мјесто. Осим тога што је био некадашње сједиште Зетске митрополије, значај манастира Кома је и у томе што је то данас једини сакрални објекат из периода Црнојевића који је у цјелости сачуван.

Манастирски комплекс се може подијелити на два дијела. Црква посвећена Успењу Пресвете Богородице са тријемом је повучена источно и издвојена од осталог дијела манастира. Други дио чине конаци подигнути на западној страни острва.

Манастирска црква Успења Богородице је једноставно једнобродно здање, које, са окомитим крововима својих параклиса, као да је полегло у камењар острва. Половином XV вијека, око 1470. године, храм Успења Богородице добија бочне капеле – параклисе. Изградњом параклиса црква је добила пространи дрвени тријем, који је обухватао и капеле. Доградње су остварене у доба интензивног духовног живота и материјалног благостања, када је Ком уживао добра о којима говори повеља Цетињског манастира. Црква

је још два пута доживјела извјесне измјене. Црква Успења Пресвете Богородице једина је од цркава на острвима Скадарског језера у којој су се сачувале фреске. Живописана је у два маха, први пут око 1470. г. У другој половини XVI вијека, по обнови Пећке патријаршије 1557. године, долази до историјског градитељског замаха када се обнављају и подижу многе цркве и манастири. Сматра се да је у то доба црква на Кому добила свој данашњи живопис, који прекрива унутрашњост храма и западну фасаду. Приликом живописања храма, затворени су оригинални прозори на апсиди и јужном зиду, како би се добиле површине за несметано

Сцена из циклуса Страдања Христових – фреска из XVI вијека

исликавање одређених композиција. Није познато када је храм добио данашњи изглед.

Поразна је чињеница да од некадашњег богатог опуса средњовјековног зидног сликарства храмова у Скадарском басену постоји само фреска Богородице са Христом, насликана у апсиди сјеверног параклиса цркве манастира Кома, која је производ умијећа искусног и квалитетног фрескописца који је своје активности развијао, како се претпоставља, негдје око 1470. године.

Манастир Ком

Манастир Ком је слиједио традицију гробних цркава. О томе свједочи један документ из 1444. године у којем се Гојчин Црнојевић жали млетачким властима у Котору и моли да се поврате сва одузета добра манастирима и црквама на Зетском језеру које су градили његови стари и други зетски господари и у којима се сви они сахрањују. У наосу манастирске цркве и данас се налазе надгробне плоче Ђурђа, Љеша, Стефана и Маре Црнојевић.

Поред цркве се налазе зграде манастирских конака, подигнутих на западној страни острва и стратегијски добро лоцираних на стијени, одакле се пружа импресиван поглед на језерску панораму. Комплекс је врло рано добио изглед утврђења. Опасан је каменим зидом и има двије капије од којих је главна на југозападној страни.

У доба успона манастир Ком је био веома богат. Као сједиште Зетске митрополије, манастир је располагао са великом имовином, налазило се под усјевима, виноградима и пашњацима. Падом Жабљака 1478. године, Турци су били у непосредном сусједству, тако да већ 1485. године Иван Црнојевић у повељи о оснивању Цетињског манастира прилаже овом манастиру сва имања која су некада припала Кому.

Око 1520. манастир је опет активан, да би потом запуштио. Ипак, то није било дефинитивно напуштање манастира, јер знамо да је у другој половини XVI вијека Ком изнова живописан, што указује на то да је и тада морао бити жив. Током XVII и XVIII вијека манастир је скоро запуштио.

Поштујући сјећање на некадашње сједиште Зетске митрополије и славну прошлост Црнојевића, будући митрополит Петар II Петровић Његош је на Кому произведен за

Црква Успења Пресвете Богородице прије обнове, 1986. год.

архимандрита – рашко-призренски митрополит Захарије дошао је у манастир Ком, гдје је будућег митрополита Петра II рукоположио у чин ђакона, јеромонаха и потом у звање архимандрита 31. јануара 1831. г.

Осим обнављања службе у другој половини XIX вијека, на дан Успења Пресвете Богородице, када су се на Кому одржавали и зборови Цеклићана, манастир је током XIX и скоро читавог XX вијека био неактиван и запуштен попут других манастира на Скадарском језеру, који се заједнички називају Зетска Света Гора.

Између два свјетска рата постојао је план да се обнови манастир, о чему свједоче сачувани цртежи постојећег и пројектованог стања из 1938. израђени за потребе Митрополије црногорско-приморске.

Послије Другог свјетског рата манастир је 1949. г. стављен под режим државне заштите као споменик сакралне архитектуре, али је и послије тога дуго времена остао запуштен, боље речено био у рушевинама. О томе најупечатљивије свједоче писма блаженопочившег Митрополита црногорско-приморског Данила Дајковића, упућена Заводу за заштиту споменика културе Црне Горе 1972/1973, као и фотодокументација Завода из 1986. г. Осамдесетих година двадесетог вијека извршени су дјелимично истраживачки радови, санација објекта и конзервација фресака (1993). И послије поновног стављања манастира под режим државне заштите као споменика сакралне архитектуре I категорије 1994. г. наставило се даље његово пропадање, шта је било и логично, јер осим дјелимично саниране цркве и даље су други манастирски садржаји остали рушевине.

Послије неколико вјекова запустјелости, манастиру се поново враћа живот на крају XX вијека. Благословом Ње-

говог Високопреосвештенства Митрополита црногорско-приморског г. Амфилохија Радовића, манастир Ком насељавају монаси 1998. године и почиње духовна, а са њом и физичка обнова свих манастирских садржаја. Санација и ревитализација манастирског комплекса је изведена у неколико фаза. Митрополит Амфилохије служио је у манастиру Ком 2. октобра 2005. године Свету архијерејску литургију, и том приликом је послије вјековног пропадања манастирског комплекса био у прилици да освешта звоник и дио конака, а након Литургије и велики крст подигнут на врху острвског узвишења. Поред радова који су освештани 2005. г. до данас изведени су и сви други радови на обнови и реконструкцији конака и других помоћних објеката као и уређењу читавог манастирског комплекса. Од повратка монашког живота на Кому 1998. године, манастир је постао и мјесто сабирања многих поклоника и добротинитеља из Црне Горе и иностранства. Посебно су бројна сабрања вјерника из Ријечке, Љешанске, Црмничке и Зетске регије приликом Васкршњих празника и прославе манастирске славе на дан Успења Пресвете Богородице.

На крају треба истаћи да је милошћу Божијом и великим залагањем монаха и добротинитеља са разних страна, манастир Успења Пресвете Богородице на острву Ком, у посљедњих неколико година скоро у потпуности заблестао старим средњовјековним сјајем.

Јован Б. Маркуш

ЗАЋУТАО БУНАР

ОДАВНО СЕ ЧЕКРЕК
НЕ ОКРЕЋЕ
НИТИ СЕ КАНТА
ПУНА ВОДЕ
УЗ КАМЕН ПЕЊЕ

ОСТАЛЕ СУ РЕЧИ
УКУЋАНА
УТИСНУТЕ ПРСТИМА
ОКО ПОВРАЗА

УЛИО СЕ
КОРАК ОЧЕВ
У ПЛАМЕН СВЕЋЕ
ДОГОРЕЛЕ

А МАЈЧИН ЛИК
У ЗАКЛЕТВУ
И ЗРНО ТАМЈАНА

А МИ
ДЕЦА
РАСТУРИСМО СЕ
ЗА ХЛЕБОМ
СА ОГЊИШТА

САДА САМО ПОНЕКАД
ИЗНАД СТАЛОГ ВРЕМЕНА
И КРОВА БЕЗ ДИМА
ГЛАС ПТИЦЕ
ЗАРЕЖЕ ТИШИНУ

Његош М. Несћоровић

ЈЕДНА НЕОБИЧНА ДОПИСНИЦА СА СОЛУНСКОГ ФРОНТА

Ранија српска војска остала је забележена у историји ратовања у позитивном светлу, између осталог и зато што се смело упустила у борбу са две велике царевине оног доба да би сачувала слободу и интегритет своје земље. У тој дивовској борби начинила је и један преседан у историји ратовања када је и поред албанске голготе и безброј других невоља које су погодиле читав народ успела да очува свој састав и своју целину. Као птица феникс та војска чудесно је ускрснула како би уз помоћ својих француских и енглеских савезника поново постала спремна за борбу до победе и потпуног ослобођења отаџбине. О тој нашој историјској епопеји деценијама од 1945. нао-вамо, у нашој новоформираној држави није се могло јавно говорити а још мање писати. Последњих година, међутим, нарочито поводом обележавања стогодишњице одсудног септембарског пробоја Солунског фронта (1918) постали су познати многи светли примери херојства појединаца не само на командним нивоима – почев од врховног команданта регента Александра који је био у рововима са својом војском, и наших генијалних војвода Живојина Мишића, Степе Степановића, Петра Бојовића и Радомира Путника, до команданата дивизија, пукова и батаљона – сетимо се само браниоца Београда мајора Драгутина Гавриловића, команданта 2. батаљона 10. пука српске војске пука и његове историјске наредбе својим војницима 1915. године:

"Војници, јунаци!

Врховна команда је избрисала наш џук из свој бројног ситања. Наш џук је жртвован за част Београда и славу Отаџбине. Живео Краљ! Живела Србија! Зајмо најпрег у славу! За Краља и Отаџбину!"

Познато је такође и да се на војним академијама у свету, на катедрама за стратегију, изучавала умешност српских команданата на Колубари и, пре тога, на Церу када су одолели бројно надмоћном непријатељу и извојевали прву савезничку победу у Великом рату. На тај начин почеле су да постају познате појединости о генерацијама наших дедова и очева које су на својим плећима изнеле тај Велики рат. Једна од њих је и формирање *Ђачког батаљона*

на из Скопља састављеног од 1300 студената и ђака који су после кратке обуке произведени у капларе како би се ојачао нижи командни кадар и обновио морал војске.

У оваквим драматичним околностима догађало се још нешто што вреди забележити за историју и за наше младе читаоце. Српска војска и поред свих невоља и голготе кроз коју је прошла, успела је да се обнови и да заједно са савезницима формира Солунски фронт. Било је то и време стварања новог модерног рода војске – ваздухопловства у чему је помоћ Француске у материјалу и обуци била пресудна.

И историјат овог рода оружја због посебног значаја људског фактора пун је примера храбрости његових припадника, pilota, извиђача, митраљезаца и других чланова посаде. Том приликом издаване су и похвалне наредбе штабова српске и француске војске. Како су изгледале те наредбе покажемо на два конкретна примера:

Командант Ваздухопловства при српској војсци издао је похвалну наредбу која се односи на Орестија Крстића pilota-ловца на солунском фронту која гласи:

"Орестије Крстић, наредник српске војске, *пилот* у ескадри 521 је вешит и врло храбар *пилот*. 9 јула 1918. водио је борбу са једним *непријатељским* *биласом* и *наперио* га у *бекство*. За време *септембарског* *напада* *одликовао* се *по* *извршеном* *бомбардовању* *митраљирајући* *са* *ниске* *висине* *непријатељске* *територије* *у* *одступању*."

Исти пилот је за време пробоја солунског фронта извршио многа крстарења на фронту Друге армије штитећи са својим њепором наше тешке авионе који су вршили бомбардовања, фотографисања, реглаже артиљеријске ватре, извиђања итд. За тај његов рад и показану храброст... начелник штаба Друге армије 16 децембра 1918. издао је похвалну наредбу следеће садржине:

"Пилот *вешит*, *савестан* и *храбар*; 5 *септембра* 1918 *перио* на *авиону* за *борбу* *драговољно* *једну* *групу* за *бомбардовање* *пред* *свима* *осталим* *авијатичарима* *ситуи* *се* *врло* *ниско* *код* *Конишића* *и* *митраљирао* *непријатељске* *територије* *и* *возове* *у* *одступању*, *уносећи* *панику* *међу* *непријатеља*."

Пилот о коме је реч није у овом погледу изузетак већ само један од примера многих наших авијатичара (о пешадинцима и артиљерцима да се и не говори) који су овакве похвалне наредбе добијали. Елемент који је био карактеристичан за ратно ваздухопловство у тим судбоносним данима је лака оучљивост постојећег малог броја авиона приликом њиховог борбеног дејствовања као новог и ефикасног оружја које је зато подизало морал наших трупа.

Има, међутим, појединости које ни најпажљивији хроничар а још мање историчар не може да учини. То су оне које остају сачуване само у сећањима и приповестима појединаца – директних учесника које се приповедају у уском

кргу породице и пријатеља. Као по правилу, те поједино-сти су и најупечатљивије и вредне пажње. Истражујући по очевој документацији и фотографијама које сам желео да уградим у своје мемоаре, који су у штампи, октобра 2017. наишао сам на један заиста невероватан детаљ везан за ова давна збивања.

Реч је о једној дописници коју је командир чете у петом пешадијском пуку Дринске дивизије упутио 1917. године са Кајмакчалана (преко Црвеног крста) свом дотадашњем четном нареднику Орестију Крстићу. Крстић се тада као питомац већ налазио у пилотској школи у малом месту Кротоа на Ла Маншу у Француској. На дописници је фо-

тографија поменуће пешадијске чете и топле речи Орестијевог командира капетана Божицара (без презимена) из којих се види необично пријатељски, готово братски однос између команданта јединице и потчињеног као и да су се континуирано дописивали.

Ова јединствена дописница указује на атмосферу која је те кључне године владала у тој чети српских војника, а и у целој духовно сједињеној српској војсци. Указује она и на природу односа који су постојали независно од тако потребне строге војничке дисциплине и паралелно са њом, као и на понос командира и свих осталих што ће један њихов ратни друг постати пилот.

Још више, овај случај открива и једну необичну димензију односа у нашој тадашњој војсци вредну дивљења. Наиме, омогућујући једну овакву преписку војна администрација је показала да функционише беспрекорно и када се читава војска налазила ван државних граница. Но, изнад свега посебно фасцинира тај однос старешине према потчињеном који највероватније није забележен у аналима војски света, посебно не у катаклизмама какав је био Први светски рат.

Ђурица Крстић

О аутору овог прилога

Ђурица Крстић, старији син пилота ђака-наредника Орестија Крстића на Солунском фронту о коме је реч, такође је, као седамнаестогодишњак кад је избио Други светски рат, желео да научи да пилотира и као војни пилот учествује у рату против Немачке. Жеља му се није испунила иако га је лично командант ваздухопловства и пилот на Солунском фронту, вођа пуча 27 марта 1941, генерал Боривоје Мирковић, срећним стицајем околности, примио у 601 тренажну ескадрилу на Земунском аеродрому пред само бомбардовање Београда, 6 априла 1941.

Са групом младих пилота и авионима две ескадриле, на дан Благовести, 7 априла 1941 нашао се у Лазаревцу и ту доживео прво бомбардовање из немачких јуришних бомбардера штука. Том приликом су сви авиони који су били на тајном војном аеродрому у близини овог града уништени. Страдали су и сви механичари јер није било организоване заштите нити противавионске артиљерије. Од младих пилота смештених у основној школи у Лазаревцу правим чудом није страдао нико. Тако је неславно почела и одмах се завршила ауторова пилотска обука. После овога дошло је до слома сваког отпора и повлачења, издаје, капитулације и евакуисања краља и владе из земље. Нестала је и сама помисао али и свака практична могућност да се организује отпор агресору по угледу на херојство српске војске показано у Великом рату. Једини који су се борили против бројно надмоћнијег непријатеља који је немилосрдно рушио Београд били су пилоти нашег војног ваздухопловства.

Са оцем – тада резервним ваздухопловним мајорем у Команди ваздушне одбране Београда – повлачење га је довело до Колашина и села Липова, а потом је почео ризикантан повратак до варошице Умке код Београда у којој је живела велика породица његове мајке.

После низа година, једног 7 априла, на Благовести Ђурица долази у Лазаревац са сниматељима да забележи још увек свеже успомене на драматични почетак несурењеног учења пилотаже. Пред белом светом црквом спаситељком на врху брда, на само две стотине метара од школе која више не постоји, срећним случајем упознаје се са хрионичарем града и дечјим песником Бором Стојановићем и новинарем и публицистом Зораном Антонијевићем, са којим у наредним годинама сваког 7 априла обнавља успомене на своју ратну и пилотску епизоду путем предавања у Дому културе, на радију и телевизији.

ПЕСНИКОВ ДВОЈНИК НА РАСКРШЋУ

(После читања поезије Винка Шелоџе)

Творац му није дао смисао за политику и патетику
Не уме да обећава и лаже, није бахат, не отима
Не уме са људима ни добрим ни рђавим поготово
Наивно је оградио свој скромни посед
Па живи у миру са собом и светом
Од кога нити шта тражи нити му шта нуди
Али од њега често траже и знани и незнани
Траже и немоћни а више моћни и бесни
И мада је његово срце бољеживо и мисао чиста
Нема тог разлога који ће га поколебати.

Зато га је свака власт качила и тлачила
Ломила рогове а на понос гледала с презиром
Није се превише бунио већ је трпио свако зло
И чекао је да време учини своје као што увек бива
Као што свако данас сигурно постаје јуче
Као што је и сутра било данас
А лице се бора и коса проређује и седи
Док с пролећа се гора с листом састаје
Он зна смер у коме ће увек путовати
И нема тог искушења које ће га поколебати.

Па и онда кад га више не буде на овом свету
Остаће прича тешка као и живот његов сиви
Кућа коју ће време урушити изнутра и споља
Претвориће се у гомилу успомена знаних и незнаних
Док, рецимо, у летњој ноћи ватрени свици круже
Све ће се изненада згуснути и две три слике
Па ће прилика тражити прилику на видику
Као што праведник тражи рајска врата
За њега то ће бити давни сан и ноћна тмина
И нема тог светла на крају тунела, само варљива нада.

Мирко ИКОНИЋ

СТИХОВИ ИЗ ДНЕВНИКА ПЕТРА ВУЧКОВИЋА

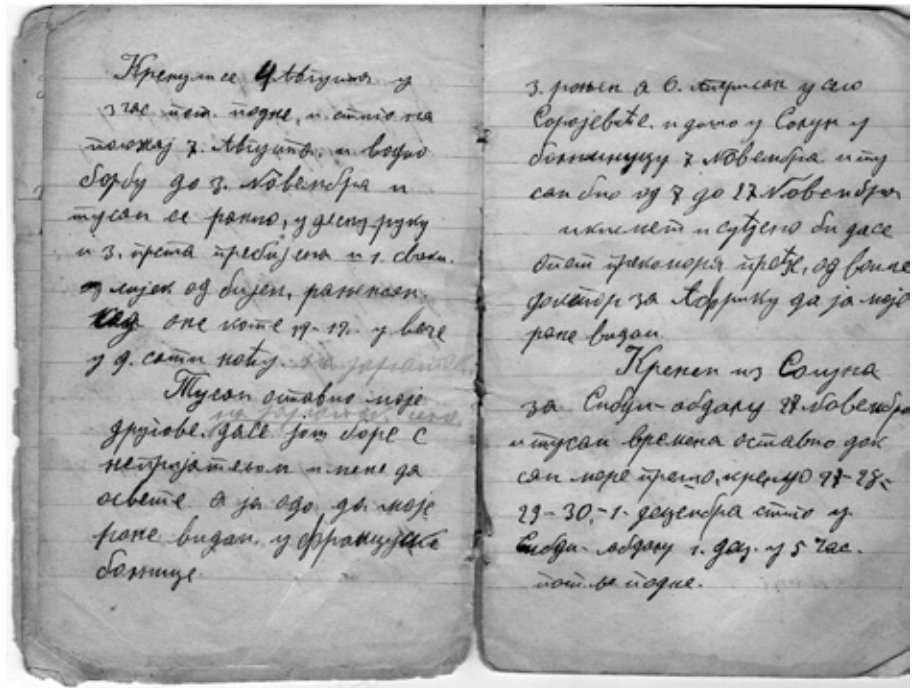
Граду Драчу када туда бисмо,
 Од свих сила војнике видисмо,
 Све војника наших савезника
 И робове наших противника:
 По мору се све шетају флоте,
 Шта дочека мој млади животе?
 Видиш људе из целог света
 Док си пош'о са својега сента
 Ту се војсци пексимит издаје,
 Војска редом чека, укрцује,
 И ту сам се с оцем саставио,
 У шестом је пуку војник био,
 Пуку шестом трећега позива
 Па полеће као тица сива
 Да загрли свога сина мила
 Па стар поче да сузе пролива
 Што ј' видио свога сина жива:
 "Мили сине, добро ће да буде,
 Док нам српска дисциплина суди
 А чувај се непријатељске руке,
 Трпи и глад и велике муке
 Прими савет старога ратника
 К'о свог сина осветника
 За глад причаш што веров'о не би,
 Па сам, сине, мислио о теби
 Немој млађан ти слушати другог
 Што с' предају без велике туге
 И што мисле да Србије нема,
 Већа сила на њих се сад спрема
 Чекни само док нам сине зора
 Биће српско од Бачке до мора,
 Од Видина и све до Загреба,
 Добићемо све што нама треба
 Ако Бог да да то дочекамо
 Речи моје ти упамти само
 Ајд'мо, сине, тамо преко мора,
 Мио сине, да се одморимо
 Па с браћом наше да повратимо
 И Србију нашу освојимо,
 Доста бисмо и гладни и жедни,
 Сад причекај и на лађу седни
 Биће доста меса а и леба
 Само трпит' неко време треба
 А и то ће време брзо проћи,
 Скоро ћемо завичају доћи
 А помоћу наших савезника
 Тући ћемо нашег противника
 Ако Бог да и срећа од Бога,
 Те поживи и мене старога".
 Отац збори, горке сузе лије
 Скоро сина он видио није
 Јер за време борбе са Призрена
 Страшна вес' је њему допанула
 Отац чуо да је син погинуо
 Па му мило што га је видио.

Тунис 28. XII 1916. год.

Днас добих време и прилику
 Да поздравим моју милу дику
 Данас добих време и земана

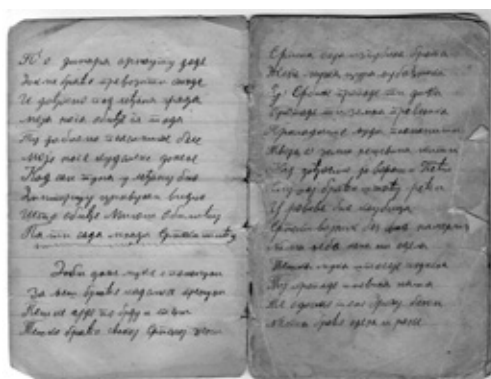
Мила моја да се јавим вама
 Па ја узех лист хартије беле
 Да ти јавим моје туге целе
 Друго моја, ја што ћу ти крити
 Није лако српски војник бити
 По свој војсци дисциплина влада
 А ја узех писмо писат' сада
 Усред поља под шатором белим
 Мила моја, да те развеселим

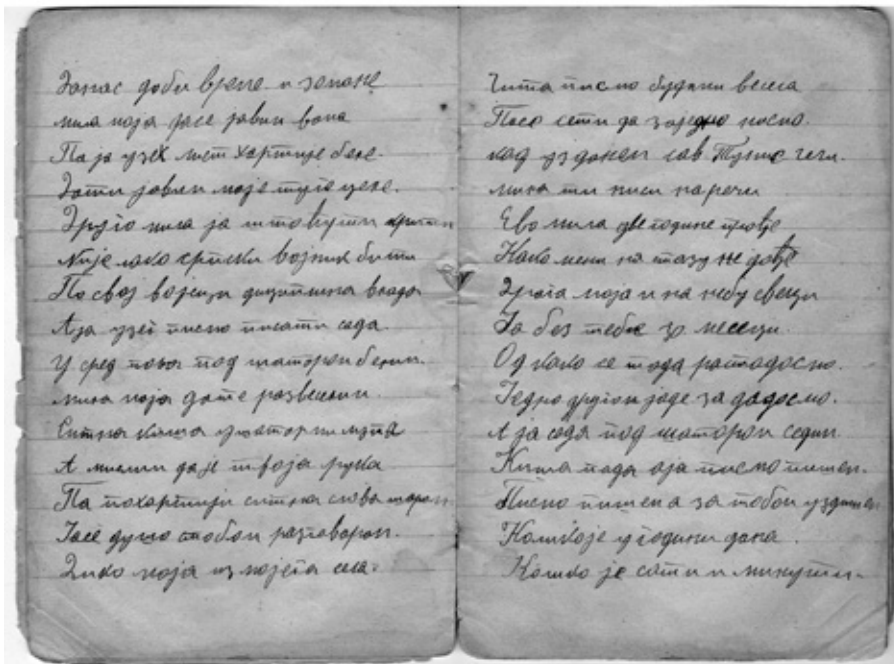
Од како се тада растадосмо
 А ја сада под шатором седим
 Киша пада, а ја писмо пишем
 Писмо пишем за тобом уздишем
 Колико је у години дана
 Колико је сати и минута
 Толико те ја поздрављам пута
 Колико је у години дана
 Толико је на мом срцу рана

Ситна киша у шатор ми лупа
 А ја мислим да је твоја рука
 По хартији ситна слова шарам
 Ја се, душо, с тобом разговарам.
 Дико моја из мојега села
 Читај писмо, буди ми весела
 Па се сетих да заједно нисмо
 Кад узданем сав Тунис зајечи
 Мила моја ти ниси на речи
 Ево, мила, две године прође
 Како мени на стазу не дође
 Драга моја и на небу свети,
 Ја без тебе тридесет месеци,

Па те ране никако да прођу
 Руке твоје на сану ми дођу
 Па ме грле по целу ноћ драгу
 Ја због тебе већ изгубих снагу.
 Ја погибо' через твога лица
 Као мајка за сина јединца
 Па и камен кад би мог'о знати
 И он би се мого заплакати
 Жао ми је што сам на даљини
 Па сад нисам у твојој близни
 Да те метнем испод трешње мале
 Да ти љубим твоје очи плаве
 Кад се сетим твога витог тела
 И онога твога лица бела
 Срце моје не може да дише
 Десна рука не море да пише
 Јаој Боже, ни ти право нећеш
 Што ми злато не створиш у цвеће
 Ил' у цвеће ил' у мирис траве
 Да те метнем више моје главе
 Да миришем и тужан те љубим
 Сваке ноћи када се пробудим
 Дуги дани али кратке ноћи
 Мила моја кад ли ћу ти доћи
 Јер ја, душо, прођо' много света
 Ал' не нађо' твога лица клета
 Лице твоје и лепота твоја

Јаој Миљо, мила жељо моја
 Да ми видиш моје усне бледе
 Очи само сад за тебе гледе
 Ал' залуди када сам далеко
 Мили Боже, ја шта сам дочек'о
 Да без тебе и време проведо'
 Снужден тужан по логору ходам
 Па проклињем дан рођења мога

Када овде немам никог свога
 Јад јадујем, ником не казујем,
 Тешку болес' за тобом болујем
 Кад се, душо, ја за тобом сетим
 У Златибор хтео б' да долетим
 Увенуле очи да отворим
 Те да с тобом коју проговорим
 Чекај, мила, ово до јесени

Ја ћу теби опет тамо доћи
 Чекај драга твога милог дику
 Само пази последњу прилику
 Бог ће дати па ће и рат проћи
 Те ћу и ја нашем селу доћи.
 У недељу кад јутро осване
 Тад ће сунце милије да гране
 Са дрвета када лишће спада
 Тад нестаће ових мојих јада
 Само срце срцу говорило
 Ти си мени росно цвеће мило
 Тако цвеће свукуда не ниче
 У свачије руке не дотиче
 Па све сваком ни убрати неда
 Јер то цвеће повисоко гледа
 Ја теб', душо, заборавит' нећу
 Док ми мртвом не запале свећу
 И за тобом жалостан умрећу
 Слику твоју у гробу однећу
 Да се дичим и онога света
 Љубе немам да по гробу шета
 Авај, мила, ја за тобом венем
 Па се онда на страну окренем
 Под шатором хладноћа ме бије
 Нико сада не зна како ми је
 Ал' штаћемо кад је ратно доба
 Па војнику не следује соба
 То је жалос' у једнога Бога
 Кажи, мила, љубиш ли другога.

*Стихове из рукописа ишчињао:
 Добрило Аранитовић*

Љубазношћу Новака Недића, универзитетског професора из Краљева и повереника Милешевског клуба "Свети Сава" за Краљево, добили смо факсимил Ратног дневника Петра Вучковића из Гоња. Професора Недић је овај материјал добио од Петровог унука, Бана. Делови Ратног дневника чувају се у Народном музеју у Краљеву. Факсимил овог занимљивог сведочанства српске Голготе у Првом светском рату публиковао је Јевто Вучковић у књизи "Вучковићи у срезу сјеничком".

Петар се није вратио из рата. Његов драгоцени Ратни дневник (или његове делове?) донео је, брат му Обрад и предао Петровим синовима: Вуксану, Пају, Рељи и Момиру. Знамо да се Петров отац звао Арсен.

Редакција "Савиндана" замолила је свог дугогодишњег сарадника, Добрила Аранитовића, врсног библиографа из Шапца, родом из Малих Крћа у пљеваљском крају, да ишчита факсимиле страница Ратног дневника како би и наши читаоци могли да имају увид у ово, за наше крајеве, јединствено штиво. Наиме, мали је број ратничких белешки из Првог светског рата, а публикованих још мањи, а поготово из нашег окружења.

Расположиве странице чине стихови и белешке. Из њих се сазнаје да је војник Петар из Пећи кренуо преко Албаније и стигао у Драч. Ређају се потресне слике о изгладнелим српским војницима, "кило проје наполеон жути" све док их није прихватила савезничка војска. Недостаје сторија о укрцавању на француске лађе и одлазак на Крф или белешке нису вођене. Слично је и са боравком на Крфу, где се српска војска опорављала. Да белешке, можда, нису вођене види се из кратке цртице: "Кренули се 4 августа у 3 час пот. подне, и стиго на положај 7. августа, и водио борбу до 3. новембра и ту сам се ранио, у десну руку и 3. прста пребијена...Ту сам оставио моје другове. да се још боре с непријатељем и мене да освете, а ја одо да моје ране видам у француске болнице". Следе белешке о одласку у Тунис где је Петар у болници дочекао нову 1917. годину. После излечења враћа се на фронт: "И дошли код лађе и ту смо се пофронтити и лице к лађи окренули и мирно стали те се Богу молили за спасење од непријатеља". Следе интересантни описи пловидбе где су највећу претњу представљале подморнице: "И сваки војник је добио гумени појас јер да се трефе за случај...и ту смо се били склонили од непријатељског сумерена..." Овде се негде и завршава прича која се може ишчитати са расположивих страница. Нажалост, детаље о даљем Петровом путу не знамо. Зна се, само, да се из рата није вратио, али је његов Ратни дневник стигао до његових синова.

Читаоцу остављамо његове стихове са напоменом да не суде строго о њима, већ да имају у виду контекст у ком су настали као и да је њихов аутор имао срећу да се описмени у тешким временима опстајања под отоманским ропством, кад се тешко живело, а још теже школовало. Наиме, родно село Петрово, Гоње, ослобођено је 1912. године од вишевековног ропства под Турцима.

СПОМЕНИЦИ РАТНИЦИМА И ЖРТВАМА РАТОВА 1912-1918 ПОДЈАВОРСКИХ СЕЛА (IV)

ТРУДОВО

Кад се из штитковачке Брђан маале крене на запад и спусти низ Рудине у кратку, вијугаву и уску долину речице која извири на Ђурчића врелу подно Чемернице, стиже се у село Трудово. По селу је и река названа Трудовачка и она чини источну границу са Штитковом. Одатле се, на запад, простире све до Ојковице која припада златиборским рубним селима. Са североистока и севера ограничено је врховима Чемернице, Караулом и Жедном Главицом, па се поред засеока Тановића, Томића, Роговића и Раванице, који чине западну границу према Ојковици, спушта до Тисовице, а онда њеним током поред села Дебеле на југу, испод Рутаваца и обронака Јелића Врхова, преко кланца Капилија, трудовачки удут долази поново до Штиткова и увора Трудовачке реке у Тисовицу. У оваквој обичајној селу Трудово је постојало док је било у саставу Турске царевине.

После Другог српског устанка, Трудово је, као и остала старовлашка села нововарошке казе, са десне стране Увца, требало да припадне тек ослобођеној Србији, али је стицајем околности, о којима се и данас испредају легенде и предања, приликом државног разграничења између Кнежеви-

не Србије и Отоманске царевине, 1833/34. године, једним делом припало Србији а другим Турској. Државна граница је још на Василијином врху, на Јавору, нагло скренула ка северозападу и у широком луку изашла на висове изнад села Тисовице и Штиткова, па преко Кадине стијене, планине Чемернице и Дебелог Брда, дошла до Трудова, а потом преко Грозданице, брда Вито, Џеверије, Језаве и Присоја, сишла на реку Тисовицу, а одатле низ реку до Увца и Кокиног Брода, поделивши село на два дела, од којих је онај ближи Штиткову назван Горње Трудово и остао у Турској, а онај део који се наслања на Ојковицу, назван Доње Трудово и ушао у састав Србије.

Села никада више нису састављена, чак ни после коначног ослобођења од турске окупације 1912. године. Усталила се њихова подела све до данас, а по ондашњим и потоњим административним - територијалним поделама, ова два истоимена села називана су још и Ариљско и Нововарошко Трудово, по срезovima којима су припадала, потом Јасеновачко и Божећићко Трудово, по месним заједницама у чијем су саставу била, да би се данас вратила само на имена Горње и Доње Трудово.

Назив села говори о карактеру природне средине у којој је настало јер подсећа на „труд”, гљиву која расте на шумском дрвећу од које се, у древна времена, производила маса за горење.

Трудово је планинско село, сво узнесено уз брда, али окренуто југу и југозападу па је присојно, сиромашно квалитетном земљом за обраду, а Богом дано за сточарство. Насељено је од давнина, о чему сведоче стара гробља која народ зове „грчка” као што је оно на Жедној Глави, и неки топоними као што је „грчка воденица” на Трудовачкој реци, Крст, и др. Припада старовлашком типу села и састављено је од засеока у којима су живеле или и данас живе фамилије: Радмиловићи, Јацићи, Луковићи, Василићи, Дромњаци (или Дробњаци), Тривуновићи (или Трифуновићи), Топаловићи, Дамњановићи, Чоланићи (или Чолани), Лазовићи и Млађеновићи, сви у Доњем Трудову као и Радишићи, Мачићи, Бујошевићи, Ђурчићи, Минићи, Ђоковићи, Смајовићи, Гагричићи, Луковићи, Џекулићи, Варкашевићи, Кезовићи и Јосичићи у Горњем Трудову.

ГОРЊЕ ТРУДОВО

У време Балканских и Првог светског рата само је село Горње Трудово припадало нововарошкој кази односно срезу а у црквеној административној подели, парохији штитковачко - буковичкој црква Св. Благовештења у Штиткову и Св. Арханђела Гаврила и Михаила у Буковику, док је Доње Трудово улазило у парохију цркве Св. Преображења Господњег у Бијелој Ријечи у Златиборском срезу.

На војним, топографским секцијама, различитих година издања, у селу Горње Трудово нејасно су уписана сеоска гробља, па се не може јасно утврдити има ли их три, два или једно. Ипак, по величини и значају, истиче се само гробље зв. Боровњак или „гробље Трудовачко” како су га свештеници штитковачке цркве називали у Протоколу умрлих, мада се у једном или два случаја као место сахране покојника среће и под називом „Ћелије”, које би се могло убицирати на истом месту имајући у виду постојање остатака веће цркве у овој гробљу коју мештани називају „манастир” па би топоним „Ћелије” био адекватан за означавање манастирских соба - „келија” од народа гласовно преиначених у „ћелије”.

Споменик Лазару Кезовићу из Трудова

Гробље зв. „Боровњак” налази се са леве стране сеоског пута, који од Трудовачке реке води поред засеока Гагричића, куће Милића Топаловића и уз брдо преко шумовитог предела зв. Крст. Тек што се из шуме изађе и почне спуштати низ Крст, наилази се, са леве стране, на повелико гробље, испод кога опет настаје шумовити предео. При дну гробља јасно се распознаје црквица нешто већих димензија од уобичајених гробљанских црквишта у овоме крају, коју мештани називају „манастир”. Око црквине се распознаје више надгробника знатно старије провенијенције од оних из ширег окружења, што говори да је најстарије сеоско гробље, вероватно из 18. века, формирано непосредно око цркве и да се временом ширило у данашње оквире. Део старог гробља је нарастао у шуму, а ишчитавањем епитафа са постојећих споменика може се закључити да се у овом гробљу, од старина сахрањују фамилије Мачића, Бујошевића, Ђурчића, Минића, Ђоковића, Смајовића (Радовића), Гагричића, Џекулића и Кезовића, а поред њих током друге половине 20. века овде се среће и фамилија Вјетровића пореклом из Штиткова. Интересантно је да у гробљу нема ни једног спомен обележја фамилијама Варкашевића, Луковића и Радишића, иако поједине њихове чланове помиње спомен списак погинулих ратника из цркве штитковачке. Стицајем околности, ови појединци – ратници, уписани су у овај списак због близине цркве у Штиткову иако њихове фамилије нису биле житељи Горњег Трудова, нити парохјани цркве штитковачке.

Као и у осталим селима овога краја и гробље „Боровњак” је издељено тако да се свакој фамилији или братству зна тачно одређено место за сахрањивање у гробљу.

И поред великог броја надгробних споменика различите старости, и веома занимљиве архитектуре, број оних који непосредно или посредно, преко споменика неком од сродника, казују о ратницима или цивилним жртвама страдалим у Балканским и Првом светском рату, је релативно мали и њих је укупно седам.

Први такав споменик је посвећен Лазару Кезовићу из Трудова. То је релативно краћи паралелопипедни споменик од белог кречњака, правилних и паралелних ивица који се при врху завршава пирамидалним сљеменом неједнаких страна и са ширим постаментом, раздвојеним од тела споменика дубљим фалцом. Цео споменик са постаментом израђен је из једног блока камена. Постамент споменика је обрађен са све четири стране техником шпиковања камена са глатко израђеним тракама по ивицама које га уоквирују. Са лица споменика, у постамент је уклесан симбол једнакокраког - православног крста глатке површине. Споменик има два натписна поља, са лица и налицја, и оба при врху, испод сљемена, имају урезану представу равнокраког крста уоквиреног широко развијеним гранама стилизованог лорововог венца.

На лицу споменика уписан је следећи епитаф: „*Овде Почива Лазар Кезовић живео је 31. з. Поџибе на Правди Бога у реци Грабовици Срез Моравски 28.6.1945. з. Сјомен ѿодјужу браћа Раденко Костиа синовци Слободан и сестјра Рајка*” (име сестре је пренето на глатку ивицу постамента).

На налицју, одмах испод представе крста са лорововим венцем, уписано је следеће: „*У овом зробу Почива наши добри Лазар а ѿицац му је Милисав сјари рајник од 12 до 1914. з. живе 33 з. Умро у Велесу 19.И.1914. з. Сјомен ѿодјужу исији*”. Подаци са споменика не одговарају у потпуности званично уписаним подацима у црквици Протокол умрлих, где стоји: „*Милисав Кезовић, земљоделац из Трудова, рођен у Трудову 1881. године, жењен. Умро у Велесу 8.ИИ.1915. године од шифуса у 34-ој години живоѿа као редов „велешке чеѿе”. Сахрањен 10.ИИ.1915. з. у зробљу Велешком*”.

Други споменик посвећен је Симеуну Ђоковићу из Трудова. Израђен је од кречњака сиво-голубије боје у виду обележја са јако наглашеним постаментом у облику правилног квадрата којег од тела споменика раздваја дубоки фалц са све четири стране. Тело споменика је у основи правоугаона плоча којој се бочне ивице постепено сужавају ка врху и завршавају јако наглашеним шиљатим сљеменом на две воде. Споменик је монолитан, израђен од једног масивног камена. Одмах испод сљемена уписан је правилан једнакокраки крст уоквирен стилизованим гранама лорововог венца, а испод њега је натписно поље. Лице постамента је рађено техником шпиковања са глатко обрађеним ивичним тракама које га уоквирују, а на средини је плитко исклесан геометријски орнамент у виду круга са низом полукружних аркада окренутих ка центру и требало би да представљају стилизацију Сунца. У натписном пољу правилним и лепим ћириличним словима, без поштовања правописних правила уписан је епитаф: „*Овде Почива Симеун Ђоковић живео часно 50 з. Умро је 5.маја 1915 з. У овом зробу Почива му мајка Анђа живела је часно 65 з. умрла 1880. з. Сјомен ѿодјужу оцу и Баби Јероѿије и Лазо са мајком Јованом*”

Покојни Симеун Ђоковић припада категорији цивилних жртва Првог светског рата јер као 50-то годишњак није био активни нити резервни војник српске војске, већ давно прешао категорију трећепозивца. Био је код куће у Трудову где га је у пролеће 1915. године захватила епидемија тифуса. Као и у претходном случају, подаци са споменика нису у потпуности идентични са подацима уписаним у Протокол умрлих парохје штитковачке у коме пише: „*Симеун Ђоковић, земљоделац из Трудова, рођен у Трудову 1865 године, жењен, умро у Трудову 4-V-1915. године ѿ ѿдне-ноћу, од шифуса у 50-ој години живоѿа. Сахрањен 5-V-1915. године у зробљу Трудовачком. Оѿело изврѿио свешћеник Чедомир Чакаревић*”.

Трећи споменик у гробљу „Боровњак” такође подсећа на трагично време Балканских и Првог светског рата. Посвећен је Драгини Мачић и њеној деци, умрлим у периоду од 1912 до 1917. године, од разних ратних, заразних болести. Споменик је јединствен и различит од других, подигнутих у поратним годинама у маниру грађанских надгробника. По једноставном изгледу, садржини епитафа, крајње оскудној украшености и грубој обради, подсећа на древне средњевековне споменике. Израђен је од монолитног, стаменог кречњака, грубом обрадом, исписан једноставним текстом народног говора, али правилним, јако израженим и дубоко урезаним ћириличним словима. У гробљима околних села може се наћи још таквих споменика а посебно на подручју Штиткова и Дебеље, што указује на приучену руку неког домаћег каменоресца. Упоредивањем са готово истоветним спомеником у Јелића гробљу у Звијерцима, засеоку Дебеље, где је каменорезац оставио и свој потпис, може се са сигурношћу тврдити да је и овај споменик израдио Радоје Мачић из Трудова, братственик покојника који-ма је споменик посвећен.

Споменик је рађен у облику правилног каменог квадрата побијеног чело главе покојнице. На западној страни споменика налази се натписно поље које је плитко исклесано целом површином и оивичено дебљом первазном траком за цео сантиметар издигнутом од њега. У врху натписног поља дубоко је урезан крст коме је доњи крак дужи од остала три а завршавају се испустима у виду геометријски стилизоване лезе. Око крста и даље ка дну поља је уклесан текст, и гласи: „*Овде вене ѿјело Драгине Мачића. Рођена 1890 з. Умрла у недељу ѿред Сјасовдан 1916 з. Са леве сјране укојана су и деца Милојко од 1 з. Милијана од 9 з. Бошко од 7 месеци. Бо з душу да им оѿросији. Сјомен....*” Наставак епитафа следи на источној страни споменика која

је само финије обрађена и углачана, без ивичног перваза и гласи: „*подигоше ожалошћени, њен муж а деце оца Драгоје њевери Радоје и Димитрије синовац Јевшо*”.

У црквеном Протоколу умрлих за наведене године, сачувани су само подаци за покојницу и сина јој Бошка, док подаци за кћери не постоје јер су, највероватније, умрле пре августа 1913. године. Као и у другим случајевима подаци са споменика не подударају се са подацима из Протокола па тако, за покојну Драгину читамо: „*Драгиња Мачића, женско, земљоделац из Трудова. Рођена у Трудову 1892 године, удаћа. Умрла у Трудову 8-V-1917. године, њо њоноћи, од „зайањења” у 25 година живица. Сахрањена 9-V-1917 године у гробљу Трудовачком „Ћелије”. Ојело извршио Проша Јован Кара Машијевић*”, а за сина Бошка: „*Бошко син Драгомира Мачића, мушко, земљоделац из Трудова. Рођен у Трудову фебруара 1917. године, умро у Трудову 10-VIII-1917 године, „од жушобоље” као дете од ½ године. Сахрањен у гробљу Трудовачком 11-VIII-1917 године. Ојело извршио Проша Јован Кара Машијевић*”.

Различитим топографским одређивањем и уписивањем у Протоколе умрлих назива гробља у које су покојници из Трудова сахрањивани, свештеници су и нехатно направили недоумицу о коме се гробљу ради. Једном је то „гробље Трудовачко”, други пут је „гробље Трудовачко - Боровњак” а трећи пут је то „гробље Трудовачко – Ћелије”. Стиче се утисак да се ради о три различита гробља, али тек из наведених записа и непосредног увида на терену, постаје јасно да су „гробље Трудовачко”, „Боровњак”, и „Ћелије” једно исто гробље.

Четврти споменик из трудовачког гробља „Боровњак” такође припада женској особи, настрадаој у време харања заразних болести проузрокованих ратним стањем, овог пута у време Првог Балканског или Српско-Турског рата, 1912-1913 године. Посвећен је Гвозденији Смајовић, првој супрузи трудовчанина Перише Смајовића.

Споменик је, веома сличан надгробнику Драгиње Мачић, али је рађен од много лепшег и квалитетнијег камена, обрађен и исписан руком вештијег каменоресца коме је овај посао био занат. По облику то је издужени квадар који највише подсећа на кенотафе типа „крајпуташа”. На источној страни, или лицу споменика, скоро цела површина је употребљена за натписно поље које је плитко уклесано и од ивица споменика одвојено первазном траком средње ширине која се при врху савија у лук тако да натписно поље асоцира на тлоцрт цркве - једнобродне базилике. У горњој зони споменика, ван натписног поља, урезан је крст кога чине четири једнакокрака троугла, слеменима окренутим ка центру, формирајући тако представу тзв. Малтешког крста. Текст епитафа исклесан је плићим, штампаним ћириличним словима финије изведеним од рукорада домаћег мајстора Радоја Мачића, али такође са низом правописних грешака, и гласи: „*Гвозденија Жена Перише Смајовића из Трудова. Умрла је у 45 год. 27. Марша 1913 г. Спомен Подигоше-Муж Периша са синовима – Миленко и Радомир*”.

Трудовачко гробље „Боровњак” или „Ћелије” последње је и вечно пребивалиште знаменитог старовлашког јунака, четника или, како се то у овим крајевима често каже, комите, из времена уочи и у току самих Балканских и Првог светског рата, Симеуна Гагричића – Гагрице и млађег му брата Милутина који су своје животе принели на олтар слободу народа овог краја и Србије одупирући се злочиначком терору аустроугарског окупатора и његових сарадника из реда домаћих издајника. О овој двојници старовлашких дивотника и данас се у народу овог краја проноси предање које је добило карактер легенде, о њима је народни песник испевао епску песму „Крвави Божић у Трудову 1915. годи-

не”, а књижевник Григорије Божовић, тридесетих година прошлог века, и приповетку под називом „Граничарска коб”.

Према казивању сродника, Симеуну Гагричићу је после Првог светског рата био подигнут мањи споменик, али није сачуван приликом градње веће и савременије породичне гробнице. Данас је на тој гробници у коју су пренети посмртни остаци неколико Гагричића, међу њима и Симеуна и Милутина, подигнут нови, модернији споменик али без икакве оригиналности и историјске вредности као одраз данашњих „културних” ветрова, без садржаја и душе, који незауостављиво дувају и овим, традиционално епским крајевима.

Споменик Драгини Мачић из Трудова

Пети по реду у „Боровњаку”, споменик Симеуну и Милутину Гагричићима је машински обрађена и углачана црна гранитна плоча уздигнута на истој таквој гранитној греди као постаменту, без икаквог додатног украсног орнамента или знака. На западној страни споменика урезано је крупним словима: „*ПОРОДИЧНА ГРОБНИЦА ГАГРИЧИЋ*”, а на источној страни тј. лицу споменика, такође крупним ћириличним словима исписана су имена и године рођења и смрти чланова ове породице овде сахрањених: „*СИМЕУН 1882 – 1917; СТАНИКА 1883-1957; РАНКА 1930-1937; МИЛУТИН 1888-1915, ЧАСЛАВ 1918 -1943*”.

Имена Милутина и Симеуна Гагричића су за „вечни спомен” уписана и у спомен списак изгинулих ратника од 1912 до 1918 године, у цркви Св. Благовештења у Штиткову, али без икаквих ближих података. С тога на овом месту доносимо податке из записа о њиховој смрти сачуваним у црквеној матичној књизи, који се, по обичају, не подударају са подацима датим на споменику: „*Милућин Гагричић, мушко, земљоделац из Трудова, није жељен. Рођен у Трудову 1886 године, а умро – (убијен) „убио га из љушке Мураји Шабовић” 25.XII.1915. године, ње њодне, у 29 година живица. Сахрањен децембра 1915 године (дајум није записан-Б.К.) у гробљу Трудовачком. Ојело извршио свешћеник Анђео Пурић*”.

За брата Симеуна је записано следеће: „Симеун Гаџричић, мушко, земљоделац из Трудова, жењен. Рођен у Трудову 1879 године, а умро - „појинуо од својих другова“ у Туваљевици, 4. X. 1917. године, дању, у 38 години животи. Сахрањен 9. X. 1917. године у гробљу Трудовачком. Ојело извршио Проша Чедомир Б. Чакаревић. Примедба: „5. X. 1919. године извршено ојијело јер је раније било забрањено од Аустријских власици, 8. X. 1919. г. по „Нов“ издаша умрлица“.

На спомен списку ратника из села Трудова, на северном пиластру цркве у Штиткову, на првом месту је уписано име Аврама Варкашевића. Да најближа родбина, далеке 1927. године, није дала име и презиме, да му се упише, нико у завичају никада ништа не би знао о овом ратнику. У гробљу трудовачком нема му гроба ни „биљега“, порода није оставио, најближа родбина у Трудову му се затрла, а Протокол умрлих цркве штитковачке такође га не помиње. О њему нико ништа не зна нити уме рећи. Ипак, траг му се није затро, остао је далеко од родног села, али опет у ширем завичају. Спомен обележје му је у трећем или четвртном селу, реком Увцем низводно од Трудова. Налази се у селу Рутошима на једном брегу поред цркве у сеоском гробљу на породичној гробници фамилије Симовића. Сад кад је пронађен, била би штета не описати га и приказати, самим тим што се ради о Трудовчанину а и због околности под којима се његово споменик обрео ван родног села.

То је крсташ усадник од студеничког мермера, средње величине, видно другачије архитектонике од устаљене форме студеничких крсташа. Целом површином крст има развијену форму у којој доминирају крајеви хоризонталних и вертикалних кракова. Растојања између кракова нису исклесана праволинијски и под углом од 90 степени, већ лучно док се крајеви три надземна крака завршавају трolistним крстовима лучно засведеним. Крај четвртог крака, који је пободен у земљу, такође је развијене форме у облику плоче лучно засведене, како би се на њој формирало натписно поље, које је временом урасло у тло гробнице. Поред тога, сваки од та три трolistна крста на надземним крацима, има по један урезан православи - једнакокраки крст. Средишњи део споменика који је код старих крсташа служио за натписно поље, овде је искоришћен да се у њега уреже плитким, али још видљивим рељефом цела фигура српског војника - официра са орденом на прсима и опасачем око струка.

На натписном пољу до пола ураслом у земљу још су видљива слова и речи посвете изрезане правилним ћириличним словима. „Аврам Варкашевић кайећан њр. класе Појину 1918. г. на Солун. Живио г. 40. Ов сјомен њодиге. Милосава Симовића“.

Овим „барокно“ китњастим детаљима, наручилац споменика као да је желео да искаже велику љубав према покојнику, лепоту његове душе и младости и њихову велику међусобну приврженост. Малени крсташ од студеничког мермера који је пободен у сенци Аврамовог крсташа, својим епитафом: „Милосава Симовића живела 32 г. Умрла 1927 г.“ најављује разрешење тајне овог односа, обретења Аврамовог споменика у Рутошима и велику причу о љубави сестре према брату. Јер, Милосава Симовић је била рођена сестра Аврама Варкашевића. У време његове погибије на Солунском фронту 1918. године, она је имала 23 године и можда већ била удата у Рутоше у фамилију Симовића. Неутешна сестра је туговала за братом, временом копнела док од туге није и умрла. Како њен брат Аврам није оставио потомство иза себе, то је Милосава, вероватно, наследила његову имовину, а пошто му је гроб остао далеко у Грчкој, сестринска љубав ју је навела да бар споменик брату наручи, донесе и постави у гробље своје породице како би јој

братова душа, преко споменика, била у близини да је за „вијеки вијекова“ штити и закриљује. Није искључено да је сестра Милосава, непосредно пред своју смрт 1927. године, платила одбору штитковачке цркве да се братовљево име упише и у спомен списак на зиду цркве, који је те године исписан и освештан.

У гробљу трудовачком налази се још један, шести, споменик ратнику из овог села, Јевгенију Цекулићу, који је успео да прође албанску Голготу и Солунски фронт, да се жив врати кући као носилац највећег војничког одликовања - Карађорђевог звезде, да надживи све недаће Балканских, Првог и Другог светског рата, да би га трагична судбина стигла тридесетак година касније, у миру и новом друштвеном поретку. Иако је умро по окончању Другог светског рата, због свог витештва, пута ка Голготи и по савезничким болницама те васколиког страдања, заслужује да се помене и његово спомен обележје опише.

То је повећи плочасти „обелиск“ од белог камена fine ситнозрнасте структуре захвалне за обраду а посебно глечање. Постављен је на истој таквој каменој основи у виду масивног квадра од кога је одвојена дубљим олучастим фалцем. По изгледу и по изради сличан је неколицини споменика из истог гробља што указује да је код трудовчана ова „мустра“, донета из Србије, била радо прихваћена те да је, по свему судећи, наручивана код једне исте мајсторске радионице. Примећује се то и по истоветној ортографији којом су исписивани епитафи, правопису и граматичким грешкама, по дубини урезивања словних знакова, орнаментички и др.

Тело споменика је правоугаоне основе али се вертикалне ивице благо сужавају ка врху који се завршава благо зашиљеним двосливним сљеменом. Цела западна страна споменика намењена је натписном пољу и у недостатку простора за исказивање „саге“ о ратнику, прелази и на тело постаментa чије су стране обрађене благим шпиковањем са уским первазним тракама изгладаних ивица. Испод самог сљемена плитко али јасно урезана је представа „светосавског“ крста чији је доњи, вертикални, крак дужи од остала три крака и завршава се расплешило у виду флоралног мотива - увијене траве, уоквирен широко развијеним гранама стилизованог ловоровог венца са три цвета на њему. Испод крста, у правилним редовима, исписан је, јасно урезаним ћириличним словима обиман текст епитафа: „Овде Почива Тјело ЈЕВГЕНИЈА Цекулића из села Трудова рођен је 15-III-1875 год. У свом животиу Имао је Велике Заслуге као ратник у Првом Свејском рају од 1912 до 1918 год. Борехи се за Слободу своје оџаџбине Прешоје Албанију Пешке на Солун са Солуна на осјирво крф са Крфа седам дана Лађом у француску После њири год. Из Француске Враишије се за Своју домовину кроз њешке борбе Кајмакчалан Ђевђелију демир кайију и Друђа Мнођа борбена местџа одликован је Албанском сјоменицом Карађорђевог звездом и Верносји Оџаџбине дође својој кући и живе као часан и њошићен грађанин али на Правди Бођа би њребијен и њодлеже смрђу у Ивањичкој болници 10- I -1950 год. Нека му је вечна слава и Бођ да му душу њросјиш.“

У знак захвалности и вечног сећања Овај вечити Спомен Подижу му ожалосћени син Славољуб унуци Остоја Радомир Влајко Радован Праунук Милија Кћер Радивојка снаје Ева и Стана“.

Уочи Првог балканског рата стање безбедности српскога живља на подручју уз српско-турску границу, где се налазило и Трудово, било је крајње неиздрживо. Осioni турски војници-аскери, са пограничних караула, као и којекав башибозлук ангажован од власти и од ага и бегова, као спахија, чинили су невиђене „зулуме“ над живљем. Сналазећи се ради биолошког опстанка, многи Срби су морали

прибећи илегалном бежању у Србију, или ради набавке оружја за одбрану и сл. У тим прелазима често се дешавало да буду откривени, па и убијени. О томе сведочи и седми спомену у трудовачком гробљу, вредан пажње иако не казује о страдању из времена Балканских и Првог светског рата:

У централном делу гробља, уздиже се, седми, споменик Стевану Ђоковићу. Споменик је у облику обелиска са постаментом у виду квадра чији прелаз у тело споменика чини дубљи олучасти фалц око целог постамента. Ивице споменика постепено се сужавају идући ка врху који се завршава оштрим двосливним сљеменом. Споменик је рађен од окер жућкастог камена, и представља импорт из Србије у овај старовлашки крај, а по прецизности, финоћи израде и правилности словних знакова, указује на неку мајсторску каменорезачку радионицу чији се мајстор „чикириз” потписао на доњем делу десне бочне стране, кратким текстом са три иницијална ћирилична слова: „Ради М.П.С.”

У врху источне стране споменика урезан је „светосавски” крст чији се кракови завршавају тролисно, а у истом је поновљени крст. Хришћанско знамење уоквирују стилизоване гране ловоровог венца испод кога је цела страна искоришћена као натписно поље, па чак и источна страна постамента на коју је пренет део епитафа. Текстописцу и наручиоцу споменика ни тај простор није био довољан да искаже све што му на срцу лежи те је последњи део епитафа пренео и на десну бочну страну споменика, на чијем дну је и иницијални потпис анонимног каменоресца. Текст епитафа гласи: „СПОМЕН СТЕВАНА Ђоковића из Трудова који њошину на Српској граници 8-9-1907 г. А њошиви 38 г. и син му Ђоко умро од великог кашља од 2 г. 21-III-1905 г. Богда им душу њошви”. На делу постамента је уписано: „Спомен сјодидже мужу и сину Радојка оцу и Брајћу Љубомир. Сјомен сјодидже Љубо Ђоковић”, а на десној бочној страни је уписано: „... У сјошом гробу сарањен њег Лазо”.

Поред поменутих ратника и цивилних жртава Балканских и Првог светског рата којима је у трудовачком гробљу „Боровњак” или „Хелије” подигнут „биљег”, многи од трудовчана су заувек остали без њега у свом гробљу. Али, ипак нису заборављени. Ако осиротела родбина, прекостала после ратне морје, није смогла снаге да им споменике подигне, учинила је велики напор да им бар имена упише у Спомен списак изгинулих и помрлих ратника на зиду северног пиластра цркве Св. Благовештења у селу Штиткову као њихове парохијалне цркве. Био је то својеврстан и вјечити споменик њиховим страдалницима, а осам година иза ових ратова, родбини је, још недовољно опорављеној од швапске пљачке, и то био велики издатак и трошак.

Списак је исписан црном бојом у фреско техници, освештан о Видовдану 1927. године, и садржи укупно 17 имена страдалника за „вјеру и отечество”. То су: Аврам Варкашевић, Божо Радишић, Вукоман Радишић, Василије Гагричић, Вукосав Кезовић, Драгутин Ђоковић, Драгутин Џекулић, Драгиша Ђурчић, Ђорђе М. Мачић, Јеротије Варкашевић, Косто Варкашевић, Милија Варкашевић, Мелентије Смајевић, Милисав Кезовић, Милутин Гагричић, Симеун Гагричић и Стамена Смајевић. У цркви штитковачкој чува се успомена на још два погинула ратника из села Трудова (Доњег или Ариљског) Радишу Луковића и Обрада Трифунчића чији су основни подаци уписани на спомен плочице приковане на два велика свећњака од кованог гвозђа, приложена цркви од родбине за њихов спомен.

У гробљима трудовачком и рутошком само је четворица ратника и жртава рата са наведеног списка из цркве штитковачке пронађено спомен обележје (Авраму Варкашевићу, Милисаву Кезовићу, Милутину и Симеуну Гагричићима) док се осталима незна ни гроба ни „биљега”. И поред тога,

за још неколико лица са овог спомен списка, црквена, матична, књига умрлих, такође својеврстан споменик, сачувала је основне податке и успомену на њих, као и за неколико лица која њихова родбина није могла овјеквечити ни спомен биљегом ни уписом у спомен списак. Из пијетета према овим страдалницима овде се помињу:

„Дражућин Џекулић, мушко, земљоделац из Трудова. Рођен у Трудову 1891 године, није жењен. Умро у Ужичу 18-1-1915. године од тифуса у 24 години живошћа као редов II чети, II бајшаљона, IV њешадијског љука I њозива. Сахрањен 20-1-1915. године на гробљу Ужичком. Ошело извршио свешћеник Боровоје Појовић. Примедба: „Издашја умрлица 8 – IV – 1930 год.”

„Драгиша Ђурчић, мушко, њоднаредник. Рођен у Трудову 1890. године, жењен. Умро у Баји – Барања 5/18 – III – 1920. године, „од њоследња тешког рањавања”, као њоднаредник 4. чети, I. бајшаљона, 25. љука, у 30-ој години живошћа. Ушис извршен „По извешћјају командантја 4. чети, I. бајшаљона, 25 љука Бр. 1371 од 4. априла 1920. године”. (недостају подаци о датуму и месту сахране – примедба Б.К.)

„Јеротије Варкашевић, мушко, земљоделац из Трудова. Рођен 1893 године у Трудову, није жењен. Умро у Младеновцу- Доња Дубона, 4-1-1915. године од тифуса, као редов II чети, I бајшаљона, XX љука I њозива, у 22 години живошћа. Сахрањен 5-1-1915. године на гробљу Младеновачком. Ошело извршио свешћеник Ж.М.Појовић”.

„Костиа Варкашевић, мушко, земљоделац из Трудова. Рођен 1887. године у Трудову, жењен. Умро у Ариљу 7-1-1915. године, од тифуса, као редов III чети, II бајшаљона, IV њешадијског љука I њозива. Сахрањен у гробљу Ариљском 8-1-1915. године”.

Још два трудовчанина: Раденко Јокичић (Јасикић или Јасичић) и Тадија Ђурчић, немају никаквог спомен обележја у гробљу а ни спомен списак их не помиње. Једини спомен оставио им је свештеник цркве Св. Благовештења у Штиткову, Чедомир Ђ. Чакаревић у Протоколу умрлих .

За првог је записано: „Раденко Јокичић(њрезиме је нечишћко ушисано ња се може ѡумачишћи и као Јасикић и Јасичић, а које је ѡраво осшало је њошонашћо јер ња фамилија у Трудову више не ѡосшћоји-ѡрим.Б.К.), мушко, земљоделац из Трудова. Рођен у Трудову 1891. године. Умро – извршио самоубишћиво- обесио се- у Чачку 18-II-1915. године, у 24. години живошћа. Сахрањен у гробљу Чачанском. Ошело извршио Милан Гавриловић, војни свешћеник чачанске војне болнице (недостаје датум сахране-Б.К.)”.

Подаци за Раденка Јокичића (или Јасикића) су веома оскудни што се може донекле и разумети јер се ради о самоубици, према коме су религија и црквени службеници имали ригидан став. Ипак, према датим подацима може се основано претпоставити да се радило о војнику оболелом од тифуса (у то време епидемија је узела највећег маха) који је изазвао халуциногено понашање и довео до самоубиства. Отуда се из записа види да је чачански парох Гавриловић, тада на служби при војној болници у Чачку, ипак имао слуха за овог несрећника и извршио опело упркос забрани опела за самоубице без дозволе надлежног архијереја.

За другог трудовчанина, жртву окупаторског терора, свештеник је записао: „ Тадија Ђурчић, мушко, земљоделац из Трудова. Рођен у Трудову 1858. године, жењен. Умро у Трудову 7/20- X-1922. године, њо њодне, од изнуреносћии од убоја од Аустријанаца, сшар 64. године, није исшовењен. Сахрањен у гробљу Трудовачком 8/21-X-1922. године. Ошело извршио свешћеник Чег. Ђ. Чакаревић” (наставак у следећем броју)

ГЕНЕРАЛ И МИНИСТАР ВОЈНИ

Љубомир Марић, од оца Мирка (Маринка) и мајке Анице Цује, рођен је 1878. године у селу Галовићи, код Косјерића. Био је то тада срез Црногорски, општина Сеча Река. Имао је брата Растомира и сестру Зорку.

Основну школу, код учитеља Глигорија Јовановића, завршио је у Косјерићу, гимназију у Ваљеву, а 1895. године уписао је нижу војну гимназију у Београду. Потом је завршио Вишу војну академију у Београду. Прву војну службу у пешадији добио је у Чачку. Оженио се Љубицом (1885 – 1956), кћерком генерала Павла Бошковића. Имали су кћери: Вера (1907), Војислава (1908), сина Александра (1913), предратног официра, иза рата инжењер и кћерку Радмилу (1915). „Из пешадије је 1909. године преведен у ђенералштабну струку као капетан прве класе.” У јануару 1912. године, Марић је отишао на војно усавршавање у Орлеану, код Париза (Француска), одакле се због најаве рата Турске и Србије, са лажним пасошем враћа у Србију преко Беча.

Учесник је у Балканским и Првом светском рату као помоћник начелника штаба Моравске дивизије другог позива, а од 1912. као њен начелник.

После Балканских ратова добио је прекоманду у Штип на дужност Начелника штаба Брегалничке дивизијске области, где сели и своју породицу која се због ратних прилика повлачи у Велес, потом у Битољ, а затим, када се Љубомир са војском повукао преко Албаније, његова породица је пратећи српску војску преко Ђевђелије избегла у Грчку, кратко се враћа у Ђевђелију, а потом иде у Солун одакле 16. марта 1916. године креће на пут у Француску.

Љубомир Марић је од августа 1918. године преузео дужност начелника штаба Дринске дивизије. После пробоја Солунског фронта, приликом напредовања српске војске, обишао је своју кућу у Штипу од које је остало само згариште. „На кухном прагу у Штипу, Марић је затакао само пса Бубија, који је чувао уништен дом, понео га је са собом, али је пас после неколико дана угинуо.”

Љубомир Марић је за ратне заслуге одликован са три Карађорђевог звезде: једна IV реда без мачева, добијена после Другог Балканског рата 1913. једна III реда са мачевима (бр. 135691) и једна IV реда са мачевима добијена за заслуге у Другом Балканском рату. Стекао је укупно 23 домаћа одликовања и 15 страних одликовања: француских, руских, енглеских, чехословачких, румунских, пољских, грчких и белгијских.

По ослобођењу Србије, у децембру 1918. године, Марићева супруга са децом, преко Средоземља, враћа се у Београд, у Србију. Сада је то била „нова држава, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, којој су прикључени некадашњи

Љубомир Марић: Генерал и министар војни

делови Хабзбуршке монархије и Црна Гора”.

Наређењем врховне команде пуковник Љубомир Марић је постављен за команданта Корушког одреда у Дравској дивизијској области, у Словенији, где је командовао од 19. маја до 20. јула 1919. године. По завршетку Првог светског рата Марић је 20. јуна 1920. постављен на дужност начелника ђенералштаба II армијске области у Сарајеву коју је обављао до 23. августа 1923. и ту остаје до 11. априла 1929. године. Упоредо, он је до 1923. и професор војне стратегије у Нишкој школи војне академије.

У септембру 1930. добија прекоманду у Загреб, на дужност команданта IV армијске области, а 17. децембра 1930. године унапређен је у чин армијског ђенерала. На редовном годишњем оцењивању рада старешина Марић је „високо оцењиван од стране предпостављених”.

За начелника Главног генералштаба наше војске, постављен је 1935. године. После убиства краља Александра Карађорђевића у Марсеју, по договору кнеза Павла и председника Владе Милана Стојадиновића, Марић је 8. марта 1936. године постављен за министра војске и морнарице Краљевине Југославије. Функцију министра је обављао до 25. октобра 1938. године, а 31. октобра 1939. он је пензионисан и преведен као официр у резервни састав војске.

Као пензионер живео је у Београду и Буковичкој Бањи, код Аранђеловца. Умро је 11. августа 1960. у Буковичкој Бањи где је и сахрањен.

Генерал Љубомир Марић је писао мемоаре (“Ко сам и шта сам био”) у којима је дневнички и аналитички описивао свој животопис од детињства, школовања, радовања, потом обављања командних дужности и дужности министра војног. Мемоари су писани „по сећању и завршени 13. априла 1920.” уз констатацију да су „пропале забелешке за време бугарске најезде у Велесу 1915.” године.

Удружење потомака ратника 1912 – 1918. Косјерић, у сарадњи са Историјским музејом Србије, објавило је 2012. године књигу „Мемоари генерала и министра Љубомира Марића”. Треба и овом приликом подсетити да је овај пројекат изузетно значајан за српску и историографију среза Црногорског, реализован уз, пре свега, уз велико залагање Драгана Вујића, председника „Удружења потомака ратника 1912 – 1920”, Косјерић. Њему припада и заслуга за подизање спомен обележја армијском генералу Љубомиру Марићу које је постављено испред Дома културе у Косјерићу. Споменик је откривен 7. марта (2010. године) и тај дан је узет као дан Удружења потомака ратника од 1912 – 1920, које данас носи име Љубомира Марића. Данас је то удружење проширило активност на неговање традиција ослободилачких ратова од 1804 – 1920.

”Пре израде бисте организована је изложба у Галерији „Лиза Марић” у Народној библиотеци у Косјерићу, поводом деведесетогодишњице пробоја Солунског фронта. Ову изложбу обележиле су ратне победе српске војске 1918. а централна личност је био генерал Љубомир Марић. За основу ове изложбе употребљен је материјал који је председник Удружења потомака старих ратника, Драган Вујић, пронашао у селу Галовићи, засеоку Гајеви, у већ оронулој кући у коју се удала генералова сестра Зорка. Пронађен је сандук за одлагање ствари у коме су биле бројне фотографије генерала и његове породице, фотографије сусрета са страним државницима, са министром ваздухопловства Француске и друге. Од прикупљене грађе приређена је изложба у сарадњи са Народним музејем из Ужица.”

Марићи у Галовићима воде порекло од удовице Марије која се у ово село доселила из ваљевског села Крчмари пре око 300 година. Са собом је довела сина Милована а она се преудала за Илију Илића Спасојевића. Милован који се оженио Маријом, кћерком Јеше Ристовића из Галовића, основао је род Маријића, Марића, који су добили презиме по удовици Марији. Љубомир Марић је директан потомак Миловановог сина Николе, он је син Николиног сина Мирка (Маринка).

У ратовима од 1912 – 1918 из Галовића, погинуло је или умрло 54 бораца, а Солунски фронт је прешло и вратило се кући њих 17. Из фамилије Марић једино се вратио генерал Љубомир, а погинули су Милош, Радисав и Илија Марић.

Милијан Десџићковић

ЧИЈА ЈЕ БАЛАДА „ЖЕНИДБА МИЛИЋА БАРЈАКТАРА“

Изванредна балада, 78. песма у Трећој књизи Вукове збирке, препуна је загонетки.

Једна од тајни ове песме јесте и њен певач. Не знамо га. А можда и није само један. Тајну певача ове баладе Вук је однео у гроб.

Слепи певач

Могао би се, за почетак, у њој тражити удео слепог певача. Који елементи упућују на слепог певача?

Звучни придеви и глаголи одликовали су и Хомера. У Четвртој певању Илијаде (стихови 124–125, Хомерова Илијада, превео Милош Н. Ђурић, Магица српска, Нови Сад, 1965, страна 163) стоји: „а чим је велики лук притегнуо у округ себи, / сав он зазвечи, тетива забруји, стрела зазуји...”

У потрази за невестом којом би се оженио, главни Милић Барјактар путује: „Он обиђе земљу и градове / Од истока паке до запада”. Подсећа на судбине више слепих певача који су доста путовали (Слепа Живана, Слепа из Гргуреваца, Филип Вишњић). Можда је удела у стварању ове песме имао певач који је путовао „од истока паке до запада”, као Милић барјактар који обилази земље и градове, тражећи себи невесту.

Слепи певач је можда Милића барјактара упутио „на јутрење Миљешевци цркви” – да би баш код цркве дошао до сазнања о изузетној лепоти јунакиње Љепосаве „у Загорју крај мора сиња”. Црква је место где највише бораве слепи гуслари. Они ту певају и зарађују за живот. Као Милићу барјактару, и њима се покрај цркве може указати срећа.

Опис девојке делује као засебна, лирска народна песма, укрупнована у структуру баладе. Она се видљиво разликује од остале лирске грађе у балади, пре свега низом згуснутих метафора. Та засебна песма почиње стихом: „Чудо људи за девојку кажу”, а завршава се: „Далеко јој, веле, друге није”. Тај „комад” као да је у ову баладу пресељен из Прве књиге Вукове збирке.

Наредни опис Љепосавине лепоте налазимо у тренутку када су браћа извела сестру пред сватове: „Ја каква је цура Љепосава! / Кроз мараме засијало лице, / Сватовима очи засјениле / Од господског лица и ођела”. У овом опису нема визуелних елемената из претходног „комада” (кита ибришима, драги камен, с мора пијавице, ружица, бисер, шећер...) мада је тај део и слепи певач могао знати напамет. У овом другом опису лепота је представљена сјајем лица и одела који је сватовима засенио очи. Можда очи нису случајно поменуте: можда је очи певача засенио сјај којег нема. Кад су сватови „ником поникнули”, као да су за тренутак ослепели од те лепоте, а кад су погледали у „црну земљу” на тренутак им се указала вечита ноћ.

Ђувелгија изражава своје дивљење лепотом невесте у четири стиха-питања, са апстрактним бојама и појмовима, који изражавају сјај спрам којег нема ништа друго: „Ој пунице, девојачка мајко! / Или си је од злата салила? / Или си је од сребра сковала? / Или си је од сунца отела? / Или ти је Бог од срца дао!” Елементи светлости – злата, сребра и сунца наглашенији су него у другим песмама. Има у тој светлости онога чега у животу нема: дана, сјаја, блага. Градови су у нашој епској поезији бели (бели Призрен, бијело Лијево, бијели Солун), а овде је Колашин изразито обојен: „Од бијела Колашина града”. Уз град Колашин, у народној песми чешће се појављује придев „крвави”. Придев „бели” налазимо и уз град Скопље: „Од убава Скопља бела града” у екавској песми „Обретеније главе кнеза Лазара” Слепе из Гргуреваца (Друга књига, песма 52).

Град Колашин налазимо и у песми певача Милана из Доње Аржанице (Васојевић) под насловом „Вук Брајотић, његова жена, лијепа брђанка, и паша од Требиња”: „Подиже се паша од Требиња, / Ојде паша Колашину граду” (Павел А. Ровински, Црна Гора у прошлости и садашњости, III, Цетиње – Нови Сад, 1994, стр. 583). „Крвави Колашин” помиње песма „Милош Ђиновић и паша од Зворника” (Ровински, стр. 590). У песми „Ударац колашински на Васојевиће” (Ровински, стр. 595) помињу се два Колашина и у њима чувена турска породица Мекићи.

Можда су белим градовима склонији били слепи певачи.

Милић барјактар, а поготово невестин отац Виде Маричић, слушају, као да су двојници певача, поготово Виде Маричић. Он с пенџера схвата да су сватови лепа, а не зна чији су – не препознаје их, као да их не види. А међу сватовима су најбољи и најчувенији јунаци Српске Крајине и приморја: „Кума куми Јанковић Стојана, / Старосвати Пивљанина Баја, / А ђевери Мандушића Вука”.

Следи звучни опис вранца: као да се чује материјал богате коњске опреме: скерлет, злато, шимшир, сребро, камен, оружје. И опис коња може бити типски и пренесен, али када Милић узјаше коња, онда све звони од његове лепоте: „Коња јаше, коњ му поиграва, / А звекеће сабља о бедрици, / а жуборе токе на прсима, / На калпаку трепеће му перје”. Да ли то слепа жена замишља јунака – по чујним глаголима: поиграва, звекеће, жуборе, трепеће.

И када сватови крену, њихов покрет биће у изразито звучним сликама: „Засвираше свирке свакојаке, / Ударише јасни таламбаси, / Зачуше се сватске даворије, / Стаде бакат сурих бедвија”.

Када урок стигне „на коњу девојку”, значи у извесном успону, јавља се сазнање о губитку. Да није тако слепа жена певач изгубила вид, или срећу, налик Слепици из Гргуреваца за коју су претходни истрживачи претпоставили да је некада имала вид (В. Недић, Вукови певачи, стр. 84). Да ли су, можда, овде садржана и осећања слепог певача у стиховима којима невеста приказује свој бол: „Љуто ме је забољела глава, / Јарко ми је омрзнуло сунце, / А црна ми земља омилъела”? Како је и зашто омрзнуло сунце невести Милића барјактара? Откуд то зна певач ове баладе?

Мотив сунца могао би да буде мотив слепог певача. Оно се јавља и у тренутку и начину невестине сахране: „Саранише лијепу девојку / Откуда се јасно сунце рађа”. Сунце је „јасно” јер омогућава да се види свет. А Милића, потом, сахрањују – „Куда јарко смирује се сунце” – залази, јер нестаје живот, или нестаје вид: више се нема шта видети.

Још једна појединост упућује на слепог певача. Умрлу невесту посипају новцем: „Посуше је грошим и дукатим” – као да је, на изванредан начин откупљују. Давање гроша и дуката подсећа на просјака. Прилагање новца подсећа на близину цркве, а слепи певач пева покрај цркве. И место где је Љепосавин гроб обележено је: водом, клупама и цвећем. Постаје место за сећање – на нечији гроб или удес, али и на неко место на путовању где је била и слепа жена певач.

Слепа из Гргуреваца

Већ смо поменули Слепицу из Гргуреваца. Има ли сродности између њених песама и „Женидбе Милића барјактара”?

У песми „Дјевојка надмудрила Марка” (број 40, у Другој књизи Вукове збирке) налазимо мотиве свадбе и просидбе. Изузетну девојку, сиромашну али „добре среће”, просе тројица јунака, чувенији један од другог.

Сватови се дижу (и подижу) у обе песме. У песми Слепе из Гргуреваца „Подиже се (и) Краљевићу Марку”. У тој песми „три добра јунака” угледала је девојачка мајка: „Далеко и угледала мајка, / Весела је пред њи ишетала”. И Милића барјактара најпре угледа мајка: „Далеко га угледала мајка, / Мало ближе предањ ишетала”. – Мајка из песме о сиротој девојци покреће коло: „И господско коло изводила”. Кад је умро Милић барјактар, његови сватови покрећу „напако коло”: „Напако копча окренуше, / Напако коло поведоше, / Жалостиву пјесму зајеваше”.

Песма „Косовка дјевојка” (50. у Другој књизи) садржи мотив свадбе. Актери најављене свадбе које неће бити после Боја на Косову јесу „три добра јунака”: кум – војвода Милош, ручни девер – Косанчић, младожења – Топлица... У једном тренутку, када сазна за њихову погибију, Косовка почиње тужбалицу у којој је и поента ове савршене песме: „Јао јадна! уде ти сам среће! / Да се, јадна, за зелен бор ватим, / И он би се зелен осушио”. Тужбалице се понављају у песми „Женидба Милића барјактара”.

У песми „Обретеније главе кнеза Лазара” (52. у Другој књизи) налазимо мотив извора: у води кладенца, као месечина, светли глава кнеза Лазара. Младе кириције откривају и препознају главу одсечену пре четрдесет година, која мора имати и нека посебна својства. Можда је – већ је претпостављено – међу њима била и Слепа из Гргуреваца (пре или после ослепљења)... Мотив извора видели смо и у „Женидби Милића барјактара”. Кириција који ће из воде извадити светитељеву главу окреће се истоку – „Откуда се јасно сунце рађа” (“Женидба Милића барјактара”).

Још једна песма Слепице из Гргуреваца, „Марко Краљевић укида свадбарину” (68. у Другој књизи) има елемената сродних онима из „Женидбе Милића барјактара”. Већ је претпостављено да је судбину Косовке девојке – и из једне и из друге песме – препознала Слепа из Гргуреваца у својој судбини: неко зло, овде зулум, спречио ју је да се уда. Када је Косовку срео Марко Краљевић, он јој је дао тридесет дуката – да плати свадбарину, али и да, на извесни песнички начин, удели оној која пева песму. Марко је овде вид божанства: он помаже, као Бог. Његову моћ и вољу изражавају његове речи: „Ја ћу платит’ свадбарину за те” и „Мог’о б’ платит’ све Косово равно, / Камо л’ на би за се свадбарину?”

У Косову и Марко говори тужбалицу која из лирске интонације прелази у епску: „Ој давори, ти Косово равно! / Шта си данас дочекало тужно, / После нашег кнеза честитога, / Да Арапи сад по теби суде! / Ја срамоте поднети не могу, / Ни жалости велике трпите, / Да Арапи таки зулум чине / И да љубе младе и девојке. / Данас ћу вас, браћо, осветити, / Осветити или погинути.”

Исток и месец имају важно место и у песми „Мусић Стефан” (46. у Другој књизи) за коју је Љубомир Зуковић утврдио да ју је певала Слепа из Гргуреваца. У тој песми имамо и мотив путовања и облик „Дигосе се Богом путовати”. Косовки девојци, коју среће у Косову, Мусић Стефан даје три дуката.

Речено је (Видо Латковић) да се песме Слепе из Гргуреваца завршавају убедљивим поентама. Важи ли то и за „Женидбу Милића барјактара”: „И кукаће до суђена дана”? Ко ће кукати – мајка или поезија?

Песме Слепе из Гргуреваца су екавске. „Женидба Милића барјактара” претходно је, макар у својим деоницама, могла бити екавска. За то пак немамо доказа.

Као особину песама Слепе из Гргуреваца, Владан Недић је навео и „силину емоционалности”. Ако игде, онда силине емоционалности има у „Женидби Милића барјактара” – непознатог певача. Онај који је изгубио невесту, умире од туге. Његов бол обузима и сватове и укупну песму. Отуд „наопако коло” и „жалостива песма”.

Па ипак, не смемо рећи да би „Женидба Милића барјактара” могла бити песма Слепице из Гргуреваца.

Старац Милија

Због низа спољних и језичких елемената, па и због помињања „бијела Колашина града”, „Женидба Милића барјактара” доводи се у везу и са песмама Старца Милије.

Да поменемо неке сличности и разлике.

У песми „Бановић Страхиња” (43, Друга књига) Југовићи су срдечно дочекали „мила госта”. У „Женидби Милића барјактара” мили су и гости и таст и зет. У песми о Страхињићу, међутим, готово двадесет стихова говори о соври. У песми о Милићу, мада приказује свадбу, већина песме о боравку у гостима посвећена је сватовским даровима, а совре нема.

У првој песми стоји „Но да видиш чуда изненада”, у другој „Но да видиш јада изненада!” Реч јад у првој песми помиње се више пута, у другој само једном, у загради: „(Најбољи је, најжешћијех јада!)” (– може бити и Вуков додаток коментару трагедије). Коментар трагедије налазимо и у Милијиној песми „Женидба Максима Црнојевића”: „Љута гуја (гуја ће га уд’рит’)” (794)... Та особеност приближава ове две песме... Реч чудо, пак, у песми о Милићу помиње се четири пута, у много дужој песми о Страхињићу једном: „Знаш ли, бане? Не знало те чудо!” мада је за то било могућности у мајчином писму, приликом описа три силе у турској војсци.

Подуја је и Милијинова песма „Сестра Леке Капетана” (39, Друга књига) – 570 стихова. За разлику од „Женидбе Милића барјактара” која има 284 стиха.

У „Сестри Леке капетана”, већ на самом почетку, двапут се појављује реч чудо, и то о девојачкој лепоти: „Што казују чудо у Призрену” – а код Милића: „Чудо људи за ђевојку кажу”. Потом: код Милије: „Да јој друге у сву земљу није” и „Ни вила јој, брате, друга није” – код Милића: „Далеко јој, веле, друге није”... Код Милије: „А Лека је Красан пријатељу” – код Милића: „А Виде је красан пријатељу”. С друге стране, описи коњске опреме изразито се разликују у две песме.

Марков брзи долазак до Милоша а Банов у Косово наглашен је речима: „Фатио се поља Прилипскога. / Прође поље и прође планине, / Стиже Марко близу до Косова”, односно „Оде бане на коњу ђогину, / Те пријеђе поља и планине”. У песми о Милићу барјактару – путовања нема. Још дуже (географско) путовање приказује одлазак тројице јунака кроз косовско-метохијске пределе – Старца Милије, и то у 12 стихова.

Косовски топоними у песмама старца Милије навели су појединце да устврде како је Милија био из Ибарског Колашина. Један од тих топонима је „село Колашин” у 199. стиху песме „Сестра Леке капетана”. Топоними из изузетне Милијине песме „Женидба Максима Црнојевића” (78, Трећа књига), пак, много више упућују певача на град Колашин на Тари (у Вуковој Херцеговини). Деонице Милијиних песама с косовским топонимима, поготово упечатљиви и поновљени реторски низ: „Од мрамора до сува јавора...” и даље (који је и Вук премештао из песме у песму – четврти део „Комада од различнијех косовскијех пјесама”, 49, Друга књига) било је лакше готове преузети из других песама или певача, него разубјену топографију Црне Горе и Приморја у „Женидби Максима Црнојевића”, по којој се Милија кретао самоуверено и поуздано.

„Бијели Колашин град” у „Женидби Милића барјактара” нашао се сасвим случајно у овој песми и пре упућује на Вуков „Колашин у Рцеговини” него на Ибарски Колашин као завичај Старца Милије. (Матија Мурко – Трагом српско-хрватске народне епике, путовања у годинама 1939–1932, I – II, Загреб, 1951 – сматрао је да су и Старац Рашко и Старац Милија старином били из херцеговачког, па се доселили у ибарски Колашин.) Можда је „село Колашин” – ибарски, а град Колашин – херцеговачки Колашин – и један и други Старца Милије. Песме Старца Рашка и Старца Милије су ијекавске, док су све песме изворног Косовца Анђелка Вуковића, Вуковог певача „из села Ораовца у наји вучитрсно” – екавске.

У Милијиној песми подробно се описују двори и богатство Леке капетана – у десетак стихова, као и совра – такође у десетак стихова. На тој соври, као и на оној код Југовића, појављује се купа од девет литара вина. Искушења совре, поготово вина, у песми о Милићевој свадби нема. Као да је лепота цуре Љепосаве засенила гозбу и „пошту” коју таст чини три дана, без иједне слике. Или та совра није била совра Старца Милије. (За златним столовима и са златном чашом одиграће се још једна славна женидба – кнеза Лазара у песми Старца Рашка (31, Друга књига). Напоредо са вином, шећером и ракијом, за совром српског цара и Југовића тећи ће расправа о „пошљедњем времену”.)

Милић барјактар лако и брзо изговара разлог свога доласка. Марко Краљевић, пак, оклева. Ако је лепота цуре Љепосаве била важнија од њеног карактера, онда је посебна природа сестре Леке капетана – израђена изузетно рељефно. Већ смо (у књизи Српски Хомер, Београд, 2015, стр. 71–73) писали како посебне темпераменте имају невесте (и уопште жене) Старца Милије.

Појава девојке Росе и сјај њене лепоте песма Старца Милије обухвата са само три стиха: „Сину чардак на четири стране / Од њезина дивна одијела, / Од њезина стаса и образа”. Њена лепота више се огледа у реаговању тројице српских војвода, него што их дочарава опис којег нема – за разлику од описа Љепосаве из песме непознатог певача. И тројици војвода и Милићевим сватовима пред том лепотом забљесну очи. Сватови погледају у земљу од чуда девојачке лепоте, а Милијине војводе од стида пред Леком капетаном. Сид и морални напор одликују Милијине јунаке.

„Гавран харамбаша и Лимо” (42, у Трећој књизи) је најмање позната песма Старца Милије. Песма почиње са доста турцизама: мезил, хабер, шићар, харач, саија, хехаја, метериз, хар... Концентрација турцизама и уопште архаичних речи пуних реторике знатно је већа у све четири Милијине песме него у „Женидби Милића барјактара”. Песме за које знамо да су Милијине имају пуно изразитих турцизама. Баллада о Милићу барјактару знатно мање. Као да их је неко ублажавао или мењао. Нема ниједан турцизам који се појављује у обе ове песме.

Најкраћа песма Старца Милије „Гавран харамбаша и Лимо” има 394 стиха. Турцизми се појављују просечно у сваком 13. стиху. И то је била Милијина особина. „Женидба Милића барјактара” има 280 стихова. Турцизми се појављују у просеку на сваких 20 стихова.

Ипак, мотив извора, налазимо у песми „Гавран харамбаша и Лимо”: „Код камена једна вода ладна”. О мотиву воде и „брода” у песми „Бановић Страхиња” већ је било речи (*Српски Хомер*). „Свуд су броди ће гођ дођеш води”. Извор је култно место и у песми „Женидба Милића барјактара”.

У песми о Гаврану харамбаша налазимо мотив совре. Стих „Једу љеба и пијаху вина” понавља се после само шест стихова.

Хајдучки свет песме о Гаврану и Лиму сасвим је супротан балади о Милићу барјактару – као да су песме певали сасвим различити певачи.

И Старац Милија има песму о женидби. Композицијски, песме „Женидба Милића барјактара” – непознатог певача и „Женидба Максима Црнојевића” (88. у Другој књизи) – Старца Милије веома се разликују. Најпре по обиму, потом по начину просидбе и уговарању свадбе, а поготово по начину окупљања сватова. Милић барјактар сватове за себе купи у осам редова (од 47. до 55. стиха) и помиње три имена. Иво Црнојевић купи сватове за свога сина – у 87 стихова (од 270. до 357. стиха), шаље пет књига и помиње многа имена и племена.

У песмама о две женидбе наћи ћемо доста појединости које су споља сличне или исте, које често певача чине сличним, још чешиће различитим.

У обе песме приказује се јуначки коњ: у „Женидби Милића барјактара” – „Коњ му јаше, коњ му поиграва” (134), а у „Женидби Максима Црнојевића” – „А доро му ситно подиграва” (745)... И мотив „вранца без биљеге” налазимо у обе песме: у првој „Врана коња, брате, без биљеге” (117), у другој „Доведи му без биљеге вранца” (756). Ове сличности или подударности могу довести на помисао да је реч о истом певачу. А можда је реч и о формули?

У обе песме постоји анафора „Није шала”: у песми о Милићу: „Није шала онака ђевојка, / Није шала онаки дарови!” (138–139) У другој: „Није шала један крилат јунак, / Није шала крила и окриље!” (190). И у „Женидби Максима Црнојевића” имамо стихове: „Није шала на граду топови! / Није шала Крњо и Зеленко!” (577–578). Да ли је понављање израза „Није шала” више одлика стила и ауторска особина или је више фраза – учестани облик за изражавање дивљења и чуђења? Реторика исказа „Није шала” са објектом у номинативу била је потребна и Тешану Подруговићу у песми „Женидба Марка Краљевића” (55, Друга књига): „Зла ти шала, дужде од Млетака! / Није шала обријана брада!” (278–279)... Уосталом, у „Женидби Марка Краљевића” и у „Женидби Милића барјактара” има приличан број сличних или истих појединости због којих се, споља гледано, може учинити да су од истога певача.

Дочек Маркових сватова на двору краља Шишманина сличан је и у истим фразама као дочек Милићевих сватова. Мајка Милићева и мајка Маркова једнако излазе пред сватове: „Далеко га угледала мајка, / Мало ближе преда њ ишетала, / Коња грли, а Милића љуби” (219–219); „Далеко га мати опазила, / Мало ближе пред њег’ ишетала, / Руке шири, у лице га љуби” (70–71). Стих „Подиге се кита и сватови” једнако се јавља и у песми „Женидба Милића барјактара” (140) и „Женидба Марка Краљевића” (290).

У песмама „Женидба Максим Црнојевића” и „Женидба Милића барјактара” налазимо мотив од злата кошуље као сватовског дара зету – од пунице: У првој, скупоцени дар приказан је ширим описом: „Она носи од злата кошуљу, / Која није кроз

прсте предена, / Ни у ситно брдо увођена, / Ни на разбој она ударана, / Но кошуља на прсте плетена, / У колијер уплетена гуја, / А под грлом изведена глава, / Баш се чини, као да је жива / Љута гуја (гуја ће га уд’рит’), / На глави јој алем камен драги, / Каде иде момак са ђевојком / У ложницу, да не носи св’јеће, / Нек свијетли алем камен драги” (756–798, 13 стихова). У другој, само један стих: „Дарива га злаћаном кошуљом” (113). Опис кошуље јесте типски: с малим разликама налази се у већем броју песама; могао се, као такав, у ову песму пренети, а у ону не... Ипак, стрпљење певача, формат његове песме и композиција песме чине знатне разлике између прве и друге песме... У песми о Милићевим сватовима, само један стих: „Дарива га злаћаном кошуљом” (113)...

Међу даровима које тазбина даје Милићу барјактару највише стихова отишло је на опис вранца – 12.

Још је Владан Недић у Вуковим певачима утврдио да је Милија склон старијим јунацима: стари дервиш у „Бановићу Страхињи” и старац Недијељко, односно старац Јездимир у „Женидби Максима Црнојевића” били су пример за то. Ту могућност не налазимо у „Женидби Милића барјактара”, а и у оном дому могао се наћи неки старији јунак... Такође, пуницу налазимо у

Фото: Зоран Павловић

обе песме. Пунац је, међутим, само у другој, Милијиној. У „Женидби Милића барјактара”, невестин отац увек је таст. И у „Женидби Ђурђа Смедеревца” (Тешана Подруговића, 78, Друга књига) налазимо стих „Док дарива сваста и пунице” (стихови 9 и 75). Исто то стоји у песми истог певача „Женидба Поповића Стојана” (86, Друга књига, стих 10). У Тешановој песми јавља се таст, а не пунац. Биће да је пуница била реч претежнија у Срему, где су се окупали Вукови певачи.

У казивању наратора, у обе песме појављује се зла слутња – у загради: у првој песми „(Најбољи је, најешћижех јада!)” (130); у другој „Љута гуја (гуја ће га уд’рит’)” (794). У заграду је могла да стане и напомена о повратку сватова Максимових: „Ђено су се браћа састанула, / (Ђено ће се с јадом растанути)” (850 – 851). Зле слутње као напомене припадају другом лицу певача, који даје коментар. Заграде су, свакако, Вукове.

У повратку са сватовских похода, јунаци обеју песама иду ка мајци: у првој песми „Мојој старој на муштулук мајци” (214), у другој „Хоће к својој на муштулук мајци” (856)... Мотив откривања невестиних очију, међутим, налазимо и код Милије и код

Тешана ("Женидба Марка Краљевића"). У том смислу, и „муштулук мајци” могао би бити опште место у сваком повратку са похода – ратног или сватовског.

У песмама „Женидба Милића барјактара” и „Женидба Максима Црнојевића”, на приближно 40 стихова појављује се леонинска рима – у првој 7, у другој око 30. И у томе су ове песме сродне. Нешто мањи број леонинских рима, укупно 23, налазимо у песми „Бановић Страхиња”.

И троструке риме чине сроднима две „Женидбе” које овде упоређујемо. У првој: „Жалостиву прјесму запјеваше; / Сабљама му сандук сатесаше, / Нацацима раку ископаше” (251–253); у другој на више места: „Отале ми Ива испратише, / И на море воду натурише, / Из ђемија њега истурише” (57–59), као и у стиховима 523–525, 687–690, поновљено 692–694, 845–847, 1080–1082.

У балади „Женидба Милића барјактара”, међутим, изузетно трагичној поеми, нема Милијине речи дерт, и раздертити. А било је прилике. У обе дуге Милијине песме дерт је важна реч.

Па ипак, не смејемо тврдити да је песма „Женидба Милића барјактара” из радионице Старца Милије.

Слепа Живана

Слепа Живана такође у својим песмама има сродности са „Женидбом Милића барјактара”. Слепачка песма (217, из Прве књиге Вукове збирке) говори о одвајању од мајчиног срца: „К’о је мене моја мајка / Од својега од срдашца / На далеко оправила” – „Нити сам је од сунца отела, / Веће ми је Бог од срца дао”. И царица Роксанда, у Живаниној песми „Наход Момир” (29, Друга књига) – „промеће” нађено дете кроз недра, „Да б’ се дете од срца назвало”, с Вуковом напоменом: „Као да га је родила. Приповиједа се, да и сад тако чине они, који узму кога мјесто свога дјетета”... – У балади „Гаја и његов ујак” Слепе Живане (763, Прва књига), такође налазимо апострофу сличну оној Вида Маричића: „Мили Боже, да лепа јунака!” – „Мили Боже, лијепијех свата!”

У Живаниној песми „Како се крсно име служи” приказује се слава, и то цара Степана. Али се у песми ни не помиње трпеза, нити било шта од пића и јела на трпези. Нешто већа славска совра налази се у Живаниној песми „Турци у Марка на слави” (71, Друга књига). На три совре налазе се само вино и ђаконије. Ништи и убоги, којима је намењена трећа совра, само у песми могу бити за славским столом (“Марко Краљевић и бег Костадин”, 59, Друга књига). Ако слепа жена просјак није била за столом, она зна само за вино и за ђаконије.

У „Женидби Милића барјактара” двапут се јавља везник паке: „Од истока паке до запада”. Ево га и код Слепе Живане, у трагичној балади о Находу Момиру: „Од малена паке до голема”. Паке налазимо и на почетку песме „Марко Краљевић и вила” (60, у Другој књизи): „Паке Марко на Шарцу задрема”. Теке имамо и у песми „Иво Сенковић и ага од Рибника” Слепе Живане (56, Трећа књига, стих 164) Као и доке, каде, веће, теке је предлог продужен због десетерца.

О урокљивости својих ћерки говори Љепосавина мајка: „На путу их устријели стр’јела”. Стрела често погађа Живанине јунаке: вила устрељује Милоша док пева Марку путујући кроз Мироч планину... – Урок који стиже Љепосаву код Живане је коб (кобак), удес. Затекао га је у Цариграду, са побратимом Алилагом, где долази до такмичења у бацању стрела.

Живанина песма „Марко Краљевић и Мина од Костура” (61, у Другој књизи) испевана је ијејавски, за разлику од суседне песме „Марко Краљевић и 12 Арапа” (62, у Другој књизи) која је екавска. Тако је и „Женидба Милића барјактара” могла бити и екавска и ијејавска.

Уз Живанину песму „Женидба Тодора од Сталаћа” (81, у Другој књизи) налази се и варијанта, са стиховима: „Ја обиђо земљу и градове / И не нађо за себе девојке” – „Ти обиђе земљу и градове / Од истока паке до запада, / А по ћуди не нађе ђевојке”.

У „јуначким” песмама Слепе Живане, са суровим обрачуни-ма сурових јунака (Марко Краљевић, Тодор од Сталаћа, Грујица Новаковић) нема баладичних елемената. У балади „Смрт војводе Кајице” (80, у Другој књизи), друкчија је ситуација. О сродности ове песме са „Женидбом Милића барјактара” већ је било

речи (у нашој књизи Српски Хомер). Опис војводе Кајице има тридесетак стихова, препуних злата, сребра, кадиве, трепетљика, челенака, драгог камења, оружја, као из каталога за опис епског витеза. У том опису има звучних слика слепог певача, али има и ликовних елемената које је певач преузео из готових форми. Тај би опис могао имати аналогија са описом цуре Љепосаве: можда је готов унет у песму којој се слуги трагични крај. Тај опис ваља да појача трагичност у наставку.

Стрела коби, или урока погађа срце изузетног јунака: „Зла Кајици срећа приступила”. О тужбалици краља Ђурђа над војводом Кајицом спрам тужбалице Милића барјактара над мртвом заручницом већ је било речи. После сахране (сандук се у обе песме, мада је то уобичајено, теше сабљама) тужбалица се наставља. Продужена тужбалица још је једна сродност ових двеју песама у којима преовлађује балада.

Женидбе – епске и лирске

Српске песме о женидбама, не узимајући лирске, могу се грубо поделити на јуначке и на баладе. Прве певају о старијим временима и јунацима, друге махом „средњим” временима, преовлађују баладе. У првима има више расправе и акције, у другима преовлађују сватовски походи.

Најбоља јуначка женидба свакако је Тешанова „Женидба Душанова” (28, Друга књига), најбоља сватовска балада је „Женидба Максима Црнојевића” (88, Друга књига) Старца Милије. Најсавршенија и најзагонетнија балада о женидби јесте „Женидба Милића барјактара” (78, Трећа књига). Име њеног певача не знамо. Да га је знао, Вук би га забележио.

Јуначка је и „Женидба Ђурђа Смедеревца” (78, Друга књига) – Тешана Подруговића. У њој има више елемената блиских или истих као у „Женидби Душановој”, али има и сватовских елемената сличних балади о Милићу барјактару.

У Милићевим сватовима налазе се три славна свата: Јанковић Стојан, Пивљанин Бајо, Мандушић Вук. Тешан сватовске улоге проширује: јунацима старијих времена (косовским и покосовским) додају се и јунаци средњих времена (хајдучи са Сибињанин Јанком). Јунака ове песме мајка дочекује на исти, утврђени начин (“Мало ближе пред ње’ ишетала”).

Слично је и са Тешановом јуначком „Женидбом Поповића Стојана”, у којој налазимо апоизију упечатљиву у „Женидби Милића барјактара”: пуница, ђевојачка мајка. Шест одабраних јунака добија у овој песми сватовске титуле. И стих „Коње воде у подруме доње” припада утврђеним исказима ритуала гостопримства у епском десетерцу. У песми о Милићевој свадби, он је 80. по реду, а у песми о свадби Стојана Поповића 86. по реду.

За разлику од ових женидби Тешана Подруговића, остале песме овог певача: „Женидба Тодора Јакшића” (93, Друга књига), у извесном смислу шаљива „Женидба Ива Голотрба” (18, Трећа књига), „Женидба Стојана Јанковића” (21, Трећа књига) и „Женидба Ивана Ришњанина” (34, Трећа књига) у целини су јуначке и готово нема ниједан стих који се јавља у балади „Женидба Милића барјактара”.

Сасвим је посебна песма „Опет женидба Стојана Јанковића” (22, Трећа књига) Вуковог певача Стојана Хајдука. Она је више бајка него балада, и више него јуначка песма, има елемената преваре у грабљењу невесте. Налази се у њој подробен опис „Златије ђевојке” – друкчији од оног описа „цуре Љепосаве”. Љепосава сјаји лепотом лица (коса, очи, обрве, лице, уста...), а Златка сјаји лепотом одела и накита у десетак стихова.

Старац Рашко

У песми „Женидба Грујице Новаковића” Старца Рашка (6, у Трећој књизи), купе се сватови: „Кума куми Бороја хајдука, / Старосвати Средоја хајдука, / А ђевери дели Рандовија”. У „Женидби Милића барјактара” стоји: „Кума куми Јанковић Стојана...” Реч је, опет, о формама и формулама.

Овим прегледом нисмо се приближили одгонетки певача „Женидбе Милића барјактара”. Вероватније је у њеном обликовању више удела имала слепа жена певач него Старац Милија. А можда је, и то смо већ сугерисали, сами Вук имао сиже, или пак одломке које је сам испунио формама и формулама из свог огромног регистра – из разних песама и певача.

Драган Лакићевић

ХРОНИКЕ И ПРЕДАЊА О ЦРКВИ СВ. ИЛИЈЕ У МАЧКАТУ

„Од нас ће остати само оно што ће о нама дружи пренећи, било кроз приповест или заборав”

Осаћанска пословица

Мало је оних који би са великим поуздањем приближили хронике и предања. Има на Западу, истина, извесних етнолога који су склонили предањима него веродостојнијим изворима сматрајући усмене приповести аутентичним доказима. Али они су малобројни, и то занесењаци, који заиста још увек верују да се у предањима крију истине којих можда нема у писаним изворима (Jan Vansina, *Oral Tradition: A Study of Historian Methodology* Routledge, London 1961). И док се у Осаћу предања преплићу између фикције и стварности и одавно су постала фактор озбиљних разматрања, у Мачкату (златиборском селу), о многим збивањима у прошлости суди се на основу архивских података и црквених књига, озбиљно преписиваних плавим и црвеним мастилом. Истина, црквене књиге писали су млади свештеници, често недовољно упућени у прошла збивања, пребачени из једних места у друга, или су што је још горе, податке добијали од непозданијих људи склоних фантазији и измишљању. Са друге стране, предања су увек пролазила многа сита и решета, глачана и брушена попут облутака у Дрини, да би на крају остало и сачувало се само оно што је од значаја, што вреди. Тако на пример, подизање јавних грађевина увек је посао који траје, најчешће у причи или заборау. Ако цркве и нема, ако је срушена, остаје о њој приповест. Неки упућенији људи, верују да су хронике и предања, реверс и анверс истог новчића. Па нека га онда свако окрене како му воља. Међутим, има сумњичавих који би се заклели да су у праву, и да се овај проблем мора свестраније тумачити, да би се потврдило могу ли предања на једну страну а хронике (летописи) на другу.

1.

На основу разложних доказа добијених из црквених књига, у чајетинском селу Церову близу Мачката, подигнута је 1810. године мала црква брвнара, посвећена Св. пророку Илији. Све упућује на чињеницу да је само место за градњу храма зналачки изабрано. У питању је неки забити кланац са равницом у средини, који је опет високим дрвећем био заклоњен и није се видео из близине. Причали су, да су се устаници определили за ово место јер су се овде скривали пре почетка борби са Турцима, и да су сматрали ово место погодним и за градњу мале цркве брвнаре, где ће се Богу молити. И још је записано да је ктитор храма био „сав народ околни”, са Гаврилом (Гарибом) Мићићем, познатим устаничким борцем, још познатијим као оцем чувенијег сердара Јована Мићића. Градили су је локални сељаци од *шесаних брвана*, која су на ивицама веома укусно *склопљена*. Била је мањих димензија без уобичајене женске *прерајне*. Кров је био *склопљен од ситних дашчица - шиндре*, али се не зна да ли је црква имала *заокружени свод* (Летопис цркве у Мачкату, 18). Грађена је на сличан начин као и многе друге цркве брвнаре широм Србије. Налазила се на самој међи бившег Ужичког и Златиборског среза, под брдом Церовом, на територији некадашње Кнежине рујанске, у селу Чајетини.

У Осаћу, где се предањима и легендама још увек надокнађује много тога ненаписаног, зна се понешто и о црквама

брвнарама у златиборским селима, као и многим грађевинама подизаним и у удаљенијим подручјима. У Грујичићима, засеоку Васићи, још увек се приповеда о Кара - Марку Васићу, њиховом претку давно исељеном, и убијеним слично српском Вожду, од стране кума. У сачуваним приповестима истичу да је Кара - Марко био побратим са Гаврилом (Гарибом) Мићићем и да су брвнару у Церову код Мачката подигли Васићи, браћа Кара - Маркова, Јован и Секула. И још додају да су је истесали за седам дана, и да је све било унапред припремљено; *Била је са високим кровом њокривеним шиндром, са украшеним вратицима и њолукружним олтаром као у Брзану код Бајочине*. На освећењу храма био је и Кара - Марко Васић, који је веле, приложио на крст 10. дуката. Браћа његова одрекла су се накнаде за њену градњу. Још говоре да је овог Васића, после смрти, побратим Гаврило оплакао и тешко преболео.

У потрази за сигурношћу извора овог предања, Васићи из Грујичића одговарају да се то у Осаћу зна, као што се и много тога још увек приповеда и зна. Тако Богдан Васић, средовечни сточар и неимар, каже како је до *неке године живео сџари Крсман Васић, који је био најунио 102. године, он њи је био наша књижа сџаросавна. Крсман њи је знао гоштво све цркве које су радили мајстори из Грујичића. Знао је њоименице све Васиће од родитеља Кара - Маркових ња све до ових наших. Само је њед смрџ мало ѡрескакао ња је ѡрешио код неких мајстора њишо су се иселили у Шумадију. Није могао да се сеџи имена оних које је још Кара - Марко ѡревео у околину Тојоле, ѡде се и сам био ѡреселио.*²

2.

Све упућује на чињеницу да је црква у Церову (Чајетина), била једна од ретких у времену када је подигнута. На основу матичних књига које су вођене од 1837. године, у овом храму крштена су деца из 56. села, било из ових крајева или из удаљенијих места која су у тим временима насељавана. То се посебно односи на многа села у околини Нове Вароши а нарочито на она у близини реке Увца, која су се граничила са још увек присутном Османском државом. То говори о можда јединој цркви на огромном подручју, Златибора, Златара и Ужица. На жалост, црква брвнара у Церову није обнављана нити је препокривана и престала је са радом 1860. године.

Неколико година раније, тачније 1852. године, грађани села Криве Реке, Мачката, Чајетине и Бранежаца, поднели су молбу за градњу нове цркве у селу Мачкату. У молби се наводи да *уместо своје цркве у месту Церову, њосџојеће која се већ временом њовила, желе дружу нову најравнију*. (Летопис цркве у Мачкату, 19). Како је већ 1860 године, освећена нова црква у Мачкату, о чијој ће судбини бити још речи, то је и дрвени храм у Церову престао са богослужењем. Иако је служба престала црква се у магичним протоколима умрлих помиње све до 1880. године, као место где су сахрањивани мештани. Дакле култ древног храма, и знаменитих ктитора био је веома јак па су многи пожелели да у близини старе цркве буду сахрањени. Коначно, памти се да је 1890. године, црква постојала, тачније „један њен осџек”. Чобани као и други људи који су на данашњем месту

1 Приповести и хронике односе се на стару цркву брвнару, названу Чајетинском, у селу Церову, као и на градњу храма Св. Илије у Мачкату, средином 19. века.

2 Казивање Богдана Васића, неимара из Грујичића (Осаћ).

копали гробове за сахрањивање својих умрлих, ломили су грађу од цркве и ложили ватру, да би се грејали зимских дана. *До данас се од цркве није ништа сачувало, осим разбацаних каменова од темеља и неколике њлоче са њода.*

3.

Приповест о новој, зиданој цркви у Мачкату, само је наставак већ започетог казивања о старој дрвеној богомољи. Она је, како нас црквене књиге уверавају, била замена старе чајетинске цркве. Задржала је храмовну славу Св. пророка Илије, наследила парохijske и матичне протоколе, богослужбене књиге и друге значајне предмете из старе цркве брвнаре. Начелник среза златиборског под бројем 638 од 7. 8. 1852. године, доставља молбу начелнику среза ужичког који исте године молбу прослеђује Попечитељству просвете у Београд. Преписка која је уредно заведена у протоколарне књиге, даје сумарне податке, са извесним надмудривањем одговорних, којима до храма у Мачкату није превише ни стало. Писани документи о процедури дозволе, одобрења, дотичу се храма крајње посредно, истичући да је у питању

Стећак у порти цркве Св. Илије у Мачкату

молба од стране 323. пореске главе колико заправо има житеља у овим селима. Значајније од тога јесте упућивање на пројекат цркве у Пожези, који би био примерен оном у Мачкату, те се у „*поштоуносити усваја план цркве њожешке*” (Летопис цркве у Мачкату, 24).

Разуме се, тешко је поверовати да се све на оване и завршило, и да су радови кренули по одобрењу. Треба одмах додати да је маја 1853. године, склопљен уговор између Касатељне општине и зидара из Ужица Риста Стефановића, о условима, цени и градњи цркве у Мачкату. Међутим, како на овим просторима уговорене градње никада нису текле устаљеним редом, то се, размишљају они скептичници, морало нешто и догодити што је почетак успорило или чак довело у питање. Потписани уговор достављен је окружном начелнику који је 27. јуна исте године известио среског начелника да је Попечитељство внутренних дела одобрило да се 13.311. гроша, *поштојећих црковних могу уишребити за градњу цркве у Мачкају, а да ће ресио народ сакуишии.* Остало је да у Мачкат дође окружни инжењер који би одреди најподесније место за цркву.

Али како ђаво никад не мирује, то се ни Стефановићу није посрећило да одмах на пролеће крене у градњу цркве у Мачкату. О разлозима померања плана, вреди ишчитати до-

пис окружног начелника, потпуковника и кавалера, М. Трифуновића, којим обавештава среског начелника да Попечитељство внутренних дела није одобрило план и уговор за градњу *иако мале цркве, у селу Мачкају, ше се одлучује да се у селу Мачкају има зидати црква са већим димензијама, и ишо њо новим ѡройисима ѡадаише архииекѡуре.* То што је исто Попечитељство већ одобрило значајну суму од 13.311. гроша, нема никакав значај јер је сума за градњу новог, пројектованог објекта сада значајно увећана. Њен укупан износ је 43.000. гроша, од чега се највећи део сматрао „трешком народним”.

Трагање за пореклом ужичког зидара Риста Стефановића није дало значајније резултате. Он сам, причало се, био је из Прибидола у Осату, и да је за ужичке аге и бегове радио неке куће и поправљао медресу у ужичком шехеру. Како је са оцем започео мајсторију у Ужицу и околним селима то им је пошло за руком да на Теразијама купе неку трошну кућу, коју су поправили и касније живели у њој. Говорило се да му се отац после мајчине смрти пропио, па се пред смрт вратио у Осат тамо умро и био сахрањен. Међутим, остали смо ускраћени за неимарима Стефановићима из Прибидола. О њима и њиховим прецима данас нема никаквих сазнања у овом селу. Могуће је, говоре упућени, да је читава породица давно пресељена у Србију, тако да и није било живих сведока да о њима и њиховом мајсторству, нешто и казују. Можда се нешто дочује на гробљу, тамо су, кажу лукави Прибидолци, „они који најдуже памте...”.

4.

Хронике и приче и не би биле од значаја, за оне који их са пажњом слушају, када би се збивања одвијала устаљеним током. Коначно, на молбу среског начелника, у мају 1854. године, у Мачкат је изашла комисија са среским инцилиром, да се обиђе терен и утврди где ће се зидати храм Св. Илије. Одлука је била следећа: *Црква у Мачкају ѡодићиће се на оном месту на коме се налази ѡеи ѡлоча (сѡоменика), на којима се налази знак крстиа, а исиће ѡлоче*

ѡри ѡрађењу цркве има да остиану ѡод ѡаишосом цркве, а остиали сѡоменици да се уоишиће не дирају нарочишо она два сѡоменика ниже цркве с леве сѡиране, и да ти исићи остиану у свом ѡрвобиином ѡоложају (Летопис цркве у Мачкату, 25). Планирано је дакле, да се црква подигне на старом гробљу са некрополом стећака и неколицином римских споменика, од којих би се неки уградили у под цркве и то искључиво стећци са знацима крста док су остали остајали на местима на којима су и затечени. Један од римских споменика уграђен је у познијим временима у оближњи зид, док се велики и монументални стећак, слемењак налазио неких 15 - так метара од планиране цркве.

Понекад легенде и документовани подаци стоје исувише близу, па би сумња оног са почетка ове приче о могућој блискости анверса и реверса, била лако одбачена. Показало се међутим, да је одлука о градњи цркве на некрополи стећака донета на брзину. Свакако је било могуће извршити извесне измене, без померања надгробних белега који су, по свему судећи коришћени и приликом градње. Поуздано је доказано да је приликом извођења радова, тачније реконструкције храма Св. Илије у првим деценијама XX века, у темељима откривен велики број људских костију, што су свакако гробни остаци сахрањених испод стећака. Не може се искључи-

ти и извесно заједничко гробље управо на том месту, тим пре што су на позив извођача радова посетили Мачкат 1926. године, чланови неке неименоване комисије из Београда, међу којима су била и два инжењера. Комисија је са собом понела и неке документоване налазе, карту са некрополама стећака и римских споменика на територији Србије и том приликом су доказивали да је на том месту у Мачкату било заједничко гробље страдалих и убијених Богумила. А и приповедало се да су ту убијени њихови доглавници, гости и дједови, као и „сам врховни верски поглавар”. Истина, један од инжењера донео је и неколико старих цртежа, направљених за време градње храма, које је изгледа цртао неки од неимара предузимача Стефановића. На једном папиру исписан је и текст са једног стећка из Мачката:

„...Дубина ти бјеше илџија неџо вјерованье
а и џе џвоје ријечи о џоми.... И не знаш
колико си изџубивши добио...”

5.

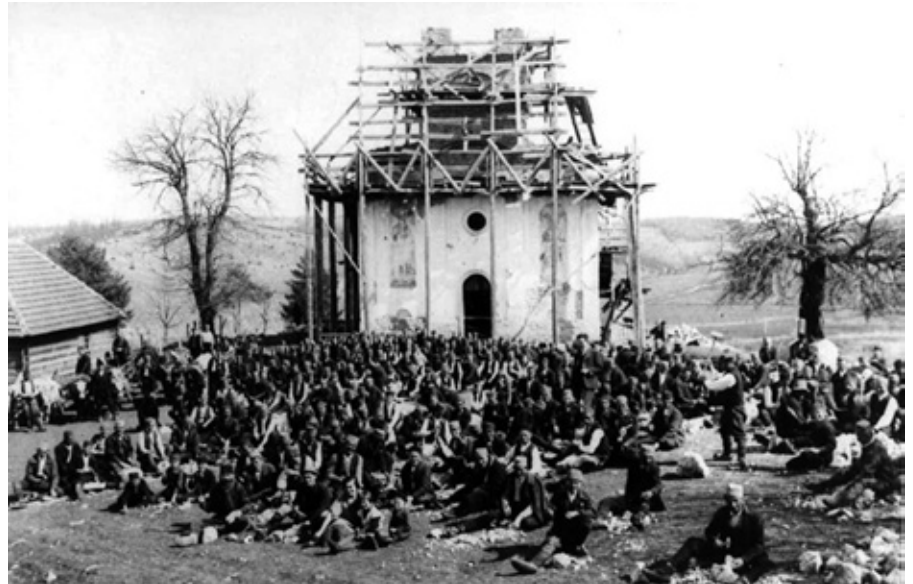
Верованье да је материјал за градњу цркве или бар део био припремљен већ 1854. године, показало се неоснованим. Сва је прилика да је зидање почело годину дана касније, у рано пролеће, када су и мајстори које је ангажовао Ристо Стефановић стигли на градилиште. Било их је свих страна, а било је кажу и земљака Ристових Осаћана, са друге стране Дрине. Тешко су се уклапали у локалне мајсторе јер су били бржи, лакши на руци и ходу, и певали су неке чудне песме, сетне. И говорили њима неразумљивим језиком ако се наљуте, али су чешће ћутали. Али да несрећа крене од самог почетка, то нико није веровао. После само недељу дана рада, настаде застој јер није стигао материјал. Није било довољно камена који се довлачио из каменолома 5-6 километара далеко. Ако је било камена недостајао је песак и шљунак, а њега су као и камен довлачиле рабације воловским колима из Сушице. Мало мало па нема материјала, а свака дангуба се тефтери-ла, „јер по уговору свака дангуба имала се платити”. И све тако неколико наредних сезона. На крају, окружни начелник по жалби мајстора Ристе Стефановића и Јована Најдовића, наредио је у пролеће 1858. године, да се прибави сав потребни материјал за ту сезону, „да радници не би дангубили на послу”. Али када је све од почетка кренуло наопако, тако је морало и да се сврши. Те године, после само неколико месеци рада, умро је главни мајстор и предузимач Ристо Стефановић. После смрти његове радови су до даљег, обустављени (*Летопис цркве у Мачкаџу*, 27).

Окружни начелник на чији је предлог Стефановић и дошао за главног мајстора, јер му је радио кућу, наводно у пола цене, својим актом од 25. априла 1859. године, издаје оглас и саопштава начелнику среза да се приступи новој лицитацији за главног мајстора за завршетак цркве Св. Илије у Мачкату. Оглас нема посебног значаја, што разуме се, не значи да га не треба прочитати: *По одобрењу Високославноџ Појечитиљевџива внуптрених дела од 16 јунија 1855. џодине, бр.297 имала се црква у Мачкаџу, срез златиборски овоџ окружја, о џирошку народном џодићи, џа како је џрошле јесени конџтракџини мајџстор сирџеч који се је џоџодио био да је коначо џовршиш, умро, која је из џоџ узрока јошџије неџовршена осџала, као џиџо даље слеџује, џреба да се џовршиш симсови, џиорань, на више од симса, малџтерисанье, џаџоса*

џокрије, џишилерски, браварски, сџаакларски и фарбарски сав џосао довршиш. Начелџтво ово одреџило је дана 19 маја џекуће џодине лицитџацију. За начелника окружњоџ А. Неџовић (Летопис цркве у Мачкаџу...28).

Дакле, Начелство окружно остало је у обавези да лицитацијом дође до новог, можда и бољег мајстора. Лукави Златиборци иначе склони шеретлудима разне врсте, причали су да када начелници и општинари хоће да народ преваре, да смуте и подметну кукавичије јаје, онда разгласе лицитацију. И на њој посао добије онај кога они изаберу, а не добије најбољи мајстор. А они су боље од свих других знали, који су мајстори били на цени и који су најбоље послове свршавали...

А знало се и зашто је посао каснио и зашто није било материјала на градилишту. Зато што је главни мајстор закидао на цени рабацијама као и радницима у каменоломима. Није их плаћао како се плаћа, већ им је сваку туру умањивао. А онда нема материјала, јер нема рабација да камен превезу, а када има рабација, онда нема камена... И тако неколико година. Веле, да је све ово и допринело да напречац Стефановић и умре. А сада хоће новог мајстора, „е баш да видимо кога ће изабрати” - причали су између себе они Осаћани из засеока Гај код Скеле, који су на цркви остали. Онај

Моба у порти цркве у Мачкату, 1933 године

бркати и високи Вујадин Живковић, умео је све да песмом развесели. Када он запева, „Златиборска вита јело...ко ти љуби лице бијело...”, орило се околним брдима... Говорили су да је највећи грех започети цркву и незавршити је. „Ако треба ми ћемо радити без дневница, само да нам се рана и конач спреми”, причали су наглас, пред свима...

6.

За новог предрадника на градилишту цркве у Мачкату изабран је Кузман Сотировић, за кога се приповедало да је добар мајстор али и велики циција и ситничар. За њега се причало како је неко из Попечитељства за њега залегао да баш он заврши цркву у Мачкату. И дошао је да послове свога претходника, Стефановића оконча. Кажу да је на градилишту свакога контролисао. И где ко спава, са киме се дошаптава, има ли неке политике међу радницима, и човек све то не може ни побројати. Најмање је водио рачуна о свршетку послова јер му се учинило да је много тога на цркви већ приведено крају. А послова преко гуше. И поново нема материјала, а мајстори седе и чекају. И дангубе. А Сотировић мора све да им по дану исплати.

Успорени радови и недостатак материјала условили су да се велики део предвиђених средстава за градњу храма у Мачкату исцрпи. Судаћи по акту окружног начелника од 13 новембра 1859. године, преусмерена су средства од 20.000 гроша, намењена за градњу среске куће у срезу Црногорском, за завршетак цркве у Мачкату. И поново се показало да се ни силом не може остварити оно што је било могуће „мирним путем и људски”, како су то говорили Живковићи са друге стране Дрине. Средства од 20.000 гроша намењена за ону среску кућу у срезу Црногорском, потрошена су готово за једну сезону. И без значајнијег напретка у радовима. Када је новца сасвим понестало, окружни начелник је званичним актом овластио 16. представника народа, кметова и општинара, и то: Андрију Ситојановића, из Мачкајџа, Илију Кнежевића из Чајетине, Неша Каљевића из Бранежаца и Вукомана Сјасојевића из Криве Реке, да у име свију њихових моћу људи на име позајмице 200. дуката цесарских од Удовичког фонда, са интересом. Облигацију на 200. дуката потписали су свих 16. кметова и општинара, а пуномоћје за подизање позајмице оверио је Председник суда у Ужицу 9. фебруара 1860 године (Летопис цркве у Мачкајџу, 29). Са овим новцима радови су настављени а по свему судаћи, крајем године и приведени крају. Или се бар тако веровало...

Дуго се причало како ништа више није ражалостило мајсторе од сазнања да се новац за завршетак радова на цркви у Мачкату позајмио из Удовичког фонда. Многи од њих нису имали никаква сазнања о том фонду, његовој сврси и намени. Али негде у дубини осећали су да се ипак паре узимају од неке сиротиње, удовица којима треба дати а не од њих позајмљивати. Најгласнији су поново били они Живковићи са друге стране Дрине, који су овде и доведени само због добрих гласова који су о њима кружили, као успешним и поузданим мајсторима, који су многе цркве по Србији већ градили.

„...Из Удовичког фонда да се заврши црква, па где то има људи? Уместо ми њима да од наше зараде дамо и помогнемо сиротице, од њих се узима... Зато што предузимачу и његовима никад није доста, још би мало од удовица, па да мирно спавају...”. И певушили су неке чудне песме, на језику који је свима био разумљив:

*Тешко њојме ко у зајам ишћје
а и оном ко мења ођњишћје,
ишћко њојме ко у зајам ишћје,
и њевојци која ваишке бишћје...*

Како су радови привођени крају, то су извршена измиривања обавеза према радницима, добављачима, мајсторима и рабацијама. Из спискова издатака који су сачувани у црквеним књигама не може се видети једино, колико је исплаћено мајсторима и предузимачу. Сви мањи трошкови уписани су савесно, црвеним мастилом. Тако се зна да је механџији у Мачкату, Лазару Голубовићу, издато дана 15 августа 1860 године, по његовој квити (признаници) 60 гроша на име хране за капетана, инжењера и двојицу пандура, који су обичили и прегледали радове на изградњи цркве. Сам инжењер издао је 16. новембра исте године једну квиту на 256 гроша на име 8 излазака у Мачкат и прегледа целокупних радова на храму Св. Илије.

Радови су дакле приведени крају, мајстори се разишли, неки су сишли у Ужице, неки остали у Мачкату, а Живковићи спаковали алат и пут под ноге, у Осат. У Мачкату се приповедало да су се својих зарада за последње месеце рада одрекли, јер нису могли поднети да буду исплаћени из фонда Удовичког. Тражили су да то и у књигама буде записано. Сва је прилика да тих података нема мада су готово сви издаци марљиво прибележени. На крају још увек се у неким златиборским селима чује стара пословица „...Прошао си добро ко да си позајмио из Удовичког фонда”.

Најзад и овај храм Св. Илије у Мачкату није дуго служио. Већ после тридесетак година црква је на више места била напуцла, посебно на сводовима и зидовима на западној и источној страни. Из извештаја који је само фрагментарно забележен, каже се да је материјал у своду и кубету био претешак и да зидови нису издржали. И поново се у први план истиче акт окружног начелника писан 29. фебруара 1892. године, који је Одбору качерске општинске наредио да се изврши разрез њиреза за ојравку цркве у Мачкајџу. Мање поправке на своду и кубету извели су неки приучени мајстори, и стање се није битније променило. Духовни суд Српске православне цркве 30. марта 1911. године, наредио је затварање цркве у Мачкату због опасности рушења, а парохијане упутио на цркву у Чајетину у којој ће се вршити службе и чинодејствовања (Летопис цркве у Мачкајџу...32). Ратна збивања од 1914 - 1918. године, условила су још веће погоршање стања црквене грађевине, која је већ била и у рушевинама. У међувремену, Аустријанци су са цркве скинули звон, које је однето и претопљено. Судбина храма Св. Илије у Мачкату све више је делила судбину народа читавог краја.

7.

Да заборав не би прекрио сва збивања око новије градње храма Св. Илије у Мачкату, који није предмет ове приповести, већ ће свакако постати тема неке друге; потрудио се неки анонимни фотограф из Ужица. Он је давне 1933. године, апаратом забележио један несвакидашњи догађај у порти Св. Илије у Мачкату. Наиме, непознатог датума у пролеће те године, свештеници као обновитељи храма, организовали су мобу клесања камена у порти цркве. Са већ избледеле фотографије види се огроман број људи огрнутих гуњевима са чекићима, мацолама, и каменом. Око њих су жене, деца, мала али и она већа са неким малим чекићима готово играчкама. И сви су радили, клесали и осмехивали се.

У Грујичићима у Осату зна се понешто о тој чувеној моби у Мачкату. Још се прича како је мајсторима клесарима у Васићима неким путем јављено за мобу у порти цркве Св. Илије. Исте ноћи они су јавили неким својим кумовима и побратимима: Максимовићима и Јаковљевићима у Малташи, Марковићима у Прибидолу, Милошевићима и Николићима у Височнику, и разуме се Живковићима у Гају код Скеле. И на пут у Србију кренули су готово сви, како они који су позвани тако и непозвани, јер моба је моба а на мобу се и не зове. Долазак је био питање части и сви који су могли пошли су на пут. Кренули су са женама и децом, са торбама алата и најнужнијим намириницама за неколико дана. И све се то на избледелој слици да видети...

На крају, често велике приче само упућују на прохујало доба у коме се много тога збивало, што се тешко може из неког савременог угла, сагледати. Хронике и летописи, тамо где их још увек има, драгоцене су, јер у много чему причу допуњују, изгубљено намиру. Можда су и блиске по препознавању и сличностима са догађајима из знатно ближег доба. Тачније, по подударностима, наше време се лако може пренети у прошлост, као што се и прошлост увек у неким сегментима лако да преточити у садашњост. А можда и садашњост није ништа друго него понављање прошлости. Хронике о градњи храма Св. Илије у Мачкату у много чему су препознатљиве и могу се поистоветити са већ подигнутим храмовима и тешкоћама које су их пратиле. Или се од приповедача очекује нека већа посланица, ако су га томе учили и научили. Коначно, знано је од давнина, да се приповести увек могу брусити и глатчати до границе неке недефинисане лепоте или коначног заборавља...

ЧИЈА ЈЕ ПАРТИЗАНСКА АУТОНОМИЈА САНЦАКА

Из политичких странака и културних институција са бошњачким предзнаком повремено се актуелизује питање људских права и положаја бошњачке мањине са позивањем на интервенцију неких фактора тзв. међународне заједнице. Такође, повремено се поставља и захтев за аутономијом и сепарирањем простора већ одавно бившег Новопазарског санцака и његовог издвајања из Србије и Црне Горе. Занимљиво је да се та питања и захтеви не постављају када су челни људи тих странака и институција у владајућим структурама државе Србије.

У августу 2017. године је у Сјеници организован и скуп на стогодишњицу Сјеничке резолуције којом се захтева од аустроугарског окупатора да се поменути простор издвоји од Србије и Црне Горе и припоји Босни и Херцеговини, заправо Аустроугарској. Ту резолуцију су потписали свих 12 градоначелника градова, заправо котара (срезава) и тада већ непостојећег Новопазарског санцака коме је избрисан предзнак Новопазарски, а остављен само санцак. То су били градоначелници које је окупатор именовано на те функције и они као такви нису представљали муслимански народ, а да и не говоримо колико их је интересовало шта мисли српски православни народ.

Новопазарски санцак је историјска категорија и може да се користи у историјском контексту. Име Санцак нема никакво историјско утемељење већ служи само за политичке манипулације. Конференцију на којој је донета Сјеничка резолуција је организовала аустроугарска окупациона власт, јер Аустроугарска никада није одустала од тежње за окупацијом целог Новопазарског санцака од Берлинског конгреса 1878. године па све до краја 1918. године када се та црно-жута монархија коначно распала. Бошњачки екстремисти ће се позивати на ову окупаторову Сјеничку резолуцију у својим сепаратистичким захтевима када им се створе повољни унутрашњи и спољашњи политички услови. Тако је у августу 2017. године у Сјеници једним скупом обележена 100-та годишњица од усвајања те Резолуције.

Ипак, највише и најчешће се из тог политичког миљеа позива и користи тзв. Партизанска аутономија Санцака која је постојала од 20. новембра 1943. до 29. марта 1945. године. Та аутономија је трајала 1. годину, 8 месеци и 9 дана. Покрајински комитет за Црну Гору, Боку и Санцак је 1939. године основао Обласни комитет за Санцак, али је његову улогу обављао Месни комитет бјелопољског среза, јер у другим срезovima није било партијских организација. Уствари, тек крајем септембра 1941. године Комунистичка партија је обновила Обласни комитет КПЈ за Санцак који ће постојати у току Другог светског рата. Тај Обласни комитет био је директно повезан са ЦК КПЈ. То сигурно значи да је КПЈ упорно радила на сепарирању српске територије и разбијању српског националног корпуса. Биле су организоване и неке друге организације које су у називу имале и одредницу са санцаким предзнаком. Такође, комунисти и партизански Врховни штаб ће формирати и партизанске бригаде са предзнаком санцачке као што је била Трећа пролетерска санцачка бригада, затим Четврта и Пета. Тада су КПЈ и Врховни штаб сматрали да ће на тај начин успети да мобилишу у партизане што већи број бораца муслимана. Ипак се то није десило у оном обиму на који се

Чланови Извршног одбора АСНОС-а - у средини су Мурат еф. Шећерагић и прота Јевстатије Караматијевић, а између њих је председник, Сретен Вукосављевић

рачунало. Муслимани су у огромној већини били против комунизма и партизана, а великим делом су били уз окупатора. Један део је био и монархистички опредељен. Тако, примера ради, наводимо податак да је на дан формирања Треће санцачке пролетерске бригаде, 5. јуна 1942. године у Шћепан Пољу, од 958 бораца само 46 било муслимана или 4,8%. Од 7 чланова Штаба бригаде само је био 1 муслиман, и то Рифат Бурцовић Тршо. Процент учешћа муслимана у борачком саставу ових трију бригада се постепено повећавао, а знатно се увећао после мобилизације крајем 1944. и почетком 1945. године у јединице 37. дивизија која је називана и Санцачка.

У ослобођеним Пљевљима 20. и 21. новембра 1943. године одржана је Скупштина представника неких срезова са подручја тзв. Санцака на којој је изабрано Земаљско Антифашистичко Веће Народног Ослобођења Санцака (у неким изворима пише ЗАВНОС, а у неким другим АСНОС). Скупштини у Пљевљима присуствовали су делегати из Пљеваља, Прибоја, Пријепоља, Бијелог Поља и Нове Вароши. Нису присуствовали представници срезова Сјеница, Нови Пазар и Тутин. Наводно из ових срезова са изразито већинским муслиманским становништвом делегати нису могли да се пробију до Пљеваља. Ти који који то тврде заборавају да кажу да у овим градовима нису ни постојале организације КПЈ нити су постојале организоване ни герилске ни партизанске борбене јединице па тиме ни слободна територија. Према томе нису ни могли да буду избрани делегати за Скупштину у Пљевљима па се одлуке те скупштине и АСНОС-а и нису могле да односе на подручја та три среза.

Скупштини су присуствовала 263 делегата. Од тог броја само је било 27 муслимана или 10,7%. На тој скупштини је изабрано Земаљско Антифашистичко Веће Народног Ослобођења Санцака. У то Веће су изабрана 62 већника међу којима је било и 10 муслимана или 16,1%. Тада је изабран и Извршни одбор ЗАВНОС-а од 11 чланова на челу са председником Сретеном Вукосављевићем. У том Извршном одбору су била и 2 муслимана: подпредседник Мурат еф. Шећерагић, врховни шеријатски судија из Пријепоља и као члан Едиб Хасанагић, судски приправник из Прибоја.

На крају овог кратког прегледа поставља се логично питање: чија је то била аутономија и коме је она требала?

Салих Селимовић

КАКО ЈЕ НАСТАО МУЗЕЈ „СТАРО СЕЛО“ СИРОГОЈНО

Развој задругарства крајем 19. и у првој половини 20. века, одиграо је велику улогу у планинским, привредно заосталим крајевима. Задругарство се ослонило на искуства некадашње, традиционалне породичне задруге. Прва кредитна земљорадничка задруга у Србији основана је 1894. године у селу Вранову код Смедерева, а већ децембра 1898 држава доноси закон о земљорадничким и занатским задругама и на тај начин пружа подршку задругарству. Ова државна подршка дала је подршку тадашњим младим учитељима и свештеницима запосленим по селима да са својим мештанима приступе оснивању земљорадничких задруга.

У златиборском крају и шире, велику улогу у оснивању и развоју задруга имала је свештеничка породица Смиљанић. Свакако је прота Милан Смиљанић најзначајнија личност ове угледне породице чије се деловање пружа до задњих деценија двадесетог века. Већ 1923. године Прота оснива Земљорадничку задругу у селу Равнима на чијем се атару налази и њихово домаћинство са имањем а 1924. оснива Земљорадничку задругу у Сирогојну и помаже многим златиборским селима да оснују своје задруге. 1927. године организује екскурзију златиборских сељака да би посетили земљорадничке задруге у Словенији. Како српски сељаци веома ретко путују; многи од њих напуштају своје куће само кад иду у војску или на границу да бране домаовину у ратним сукобима, ово им је било једино путовање мимо тога, па су све до смрти својим потомцима причали шта су они све тада видели у Словенији. Политиком се бавио преко своје Радикалне странке док су његова млађа браћа и синови били левичарски орјентисани.

Завршетком Другог светског рата Прота постаје први председник Президијума у влади Републике Србије, затим министар пољопривреде, посланик у скупштини, председник удружења православних свештеника Србије и носилац још многих функција. Са позиција на којима је био Прота је веома помагао не само Сирогојну већ и далеко ширем подручју Србије. Тако је, међу првима почела са радом Земљорадничка задруга у Сирогојну. Ради својих политичких обавеза много времена је проводио у Београду па је једног дана добио писмо од своје супруге, часне попадије Зоре, у коме је између осталог писало „...е, мој, Миле док ти по Београду млатиш празне глогинје код куће ти шљиве пропадају...” Читавог живота Прота је цитирао своју супругу кад би га неко запитао нешто о политици (празне глогинје). Но без обзира на све, Прота је бринуо и о својим Златиборцима јер им је помагао колико је могао.

Иновирање задруга у односу на предратне било је неминовно као укључивање у савремене токове живота. Сходно томе Задруге су почеле да проширују своје пословање и на нове, до скоро неубичајене видове. Тако је Земљорадничка задруга Сирогојно крајем педесетих година почела експлоатацију камена чеби са мајдан налазио у околини Сирогојна. Камен је био потребан за изградњу трга у Ужицу у коме је требала 1961. године да буде централна југословенска прослава обележавања дана дизања устанка. Захваљујући тој потреби експлоатација и обрада камена са запослених 200 људи почела је пуном паром да ради. Прве плате донете у 200 сеоских породица представљале су право благостање.

Тих година читава наша земља се убрзано индустријализовала изградњом разних фабрика којима је била потребна некавалификована радна снага која се налазила на селу. Миграције до којих је неминовно дошло из села према граду скоро су разбиле наше патријархално друштво.

У Сирогојну је захваљујући Земљорадничкој задрузи ситуација била мало другачија. По упошљавању преко 200 радника на експлоатацији камена, више није било ни говора о силаску народа у Ужице. Почело се размишљати како и женску радну снагу нечим запослати и омугућити им привређивање код својих кућа. Жене су од вајкада производиле све што је потребно за одећу, обућу, постељину, разно покућство и није се узалуд говорило „...да кућа не стоји на земљи него на жени”. Технолошким и сваким другим развојем, многе жене су се школовале и запо-

шљавале па оне нису стизале да ураде својим чељадима све што им је било потребно за свакодневни живот. Ту се указала потреба за неким производима које би и сеоске жене могле производити и за тржиште. Овакав вид привређивања (у кућној радиности) није био непознат и у европским земљама. Овакав начин производње био је дуго године развијен у индустрија сатова у Швајцарској, затим неки производи у Чехословачкој итд. А десетину година раније, у драгачевском селу Дупцу уз помоћ Рајке Боројевић, почела је у овом облику производња руком тканих штофова као модно престижних производа.

У тим размишљањима водећи људи Сирогојна су закључили да Драгачевке не могу бити умешније а ни паметније од Златиборки. Закључили су да би прво требало прегледати све рукотворине овдашњих жена па тек тада размислити о производу који би и оне могле да произведу. Професорка Милица Станојевић и учитељица Мила Ршумовић - Каримановић су се прихватиле организације прикупљања предмета преко ђака. У организацију изложбе укључила се и млада Добрила Васиљевић, која је тада радила као завршени туризмолог у општини Чајетина. Понудила се да помогне око организације те изложбе јер се њен дипломски рад баш односио на развој домаће радиности у туристичким регијама као неизоставни део туристичке понуде. Искусна професорка Милица одмах је проценила Добрилене капацитете и упозорила је Проту да би се ова млада девојка могла употребити за неке и њима самима у то време нејасне циљеве. Добрила је променила дотадашњу концепцију изложбе, која је на опште задовољство била изузетно садржајна и лепа.

На дан Задруге, 11 новембар, те 1962. године много света је пристигло у Сирогојно. Званице су ручале, виделе изложбу рукотворина златиборских жена, дивили се... Рајка Боројевић која је била међу њима предложила је да би ове жене, за разлику од Драгачевки, могле да започну производњу некаквих ручно-плетених одевних предмета.

Земљорадничка задруга у Сирогојну као једини друштвени чинилац у овом забаченом селу требала је нешто и да предузме. Са младим управником задруге Милосавом Стаматовићем Прота је договорио да се оснује један „погончић” домаће радиности у коме би жене као кооперанти плеле, неке, никоме у то време познате производе. Да ти договори не би остали само празне речи Прота је убедио управника задруге да купи једну количину вуне за будућу производњу. Знао је Прота да у то време уложена средства нису смела пропасти што је и био гарант за покретање производње. Што се тиче домаће вуне која, је према првобитним замислима требала да се користи за ову производњу, на самом почетку, се после распитивања, одустало јер је она лошег квалитета а ништа се није радило на њеном побољшању - оплемењавању оваца.

Задруга је по угледу на Драгачевску задругу ткаља предвиђала да на исти начин организује производњу плетених производа. Убрзо се увидело да би за било какво почињање неког посла у оквирима кућне радиности била неопходна женска особа пошто се радило о женама. У радни однос је примљена Добрила Васиљевић, (она млада девојка која је прошле јесени организовала изложбу женских рукотворина за прославу Задруге) као прва женска особа у оквирима Задруге. Добила је какву-такву канцеларију у оквиру задругног дома и почела рад са женама. Све је на први поглед деловало идеално: канцеларија, вуна, жене са иглама, само је недостајало оно најважније: шта, како и коме плести? Почетничке муке су увек најтеже... некако су заједно смислиле те прве цемпере од квалитетне купљене вуне који су били врло допадљиви. Убрзо су се ови необични цемпери појавили преко Народне радиности у београдским продавницама о чему је јавност била обавештена преко штампе. Ти производи су морали имати одређене етикете што се у Сирогојну није знало. Када су Добрилу из продавнице у коју је стигла роба звали телефоном (на чију се везу чекало по неколико сати), и објаснили јој да сваки производ мора да има свој сертификат са именом фирме и другим подацима, законом прописаним, да је питају шта да напишу на ту етикету она је одговорила „Златиборка” Сирогојно

и тако је нови погон у задрузи добио и своје име. Пошто је био ручни рад, поред имена фирме морало је бити исписано и име плетиле. Значи погон или „погончић”, како је Прота говорио, пуним својим именом те 1963. године гласио је : Земљорадничка задруга Сирогојно, погон Домаћа радиност „Златиборка” Сирогојно. Тако се наредних година „Златиборка” појављује и на великом београдском Сајму у оквиру манифестације Међународног сајма моде. Било је то право чудо да се Земљорадничка задруга и под тим именом појави на једној тако престижној модној међународној манифестацији.

Погон „Златиборка” како се тада звала задруга плетиле прераста свог оснивача, Земљорадничку задругу Сирогојно, издваја се из њеног састава и припаја се великом спољно-трговинском предузећу Интерекспорт из Београда и постаје ООУР „Индекс-Златиборка”. Овом трансформацијом задруга плетиле из Сирогојна добија могућност за коришћење повољних кредита, могућност за увоз вуне и извоз готових производа, изградњу сопствених објеката и др.

Број плетиле се из године у годину увећава, обухвата пет општина Златиборског региона, Сјеницу и Косовску Митровицу и у време најуспешнијег пословања износи преко 2.000, а запослених, који су представљали сервис плетиле, близу стотину. Сâмо Сирогојно постаје југословенски модни центар и једно од најпознатијих села на свету.

Разне привредне реформе, којих је било много у нашој земљи, нису ишле на руку земљорадничким задругама. Оне су почеле да се претварају у пољопривредне комбинате, да се припајају неким већим предузећима, да се баве сумњивом трговином а основна делатност задруга све више је занемаривана. Земљорадничка задруга из Сирогоја све теже се борила са новонасталом ситуацијом. Погон камена који је запошљавао преко 200 људи издвојио се и припојио грађевинском предузећу из Ужица, јер су преко новог предузећа могли боље да пласирају свој камен. Погон домаће радиности, односно задруга плетиле „Златиборка” се издвојио, а на Земљорадничку задругу је вршен притисак да се припоји Земљорадничкој задрузи у Чајетини, која се окупљањем мањих задруга са подручја Општине Чајетина трансформисала у Пољопривредно - индустријски комбинат, тзв. ПИК.

Уважавајући напоре Задруге плетиле у Сирогојну да побољша живот сеоског становништва у овом подручју, Републички секретаријат за културу се одлучује да овом предузећу поклони колекцију слика савремених сликара Србије коју је Секретаријат био дужан да откупи сваке године. Тако су се у лепом Дому плетиле у салонима и чекаоницама за плетиле нашли савремени српски сликари. Из истих победа јавља се и редакција Другог програма радио Београда са југословенском емисијом „Зелени мегахерц” да у читавој Југославији прикупи књиге за Библиотеку - галерију која тек треба да се гради у Сирогојну. Јула месеца 1982. године из Сирогојна је емитована емисија „Зелени мегахерц” у трајању од 4 сата и књиге су на разне начине почеле да стижу у Сирогојно. Стижу књиге, стижу слике а Библиотека - галерија је још увек само у нашим занесеним главама.

Носилац друштвеног развоја Сирогојна, као што се види, постаје Задруга плетиле „Златиборка” која је, још док се налазила у оквирима Земљорадничке задруге, имала јасно зацртане планове и програме који су у, очекивању помоћи, сваке године упућивани државним институцијама а састојали су се у следећем:

1. Описмењавање и едукацију сеоских жена преко континуираних курсева.
2. Стварање допунских прихода становништва, побољшање њиховог животног стандарда чиме су се зауставиле миграције из села у градове.
3. Прикупљање и чување предмета произведених у домаћој радиности
4. Прикупљање података о старим занатима и програм њихове обнове.

Ова четири набројана сегмента чине комплетан програм заштите како нематеријалне (духовне) тако и материјалне културе баштине српског народа овог подручја

Другим речима, циљ оснивања ове организације био је да допринесе што културнијем и хуманијем живљењу на селу а

уједно и очувању материјалног и духовног наслеђа - баштине српског народа. Да би се ови циљеви остварили била је неопходна добра материјална база.

Крајем седамдесетих година Задруга плетиле из Сирогојна, већ одавно са новим именом „Индекс-Златиборка”, проширује своје капацитете оснивањем модне конфекције са запослених око 130 радника у којој су се за шиваћим машинама, што је необичајено, нашли мушкарци јер жене нису хтеле да напуштају своју плетљу. У том периоду отвара се и банка у Сирогојну. Наредних година, у оквирима Задруге плетиле отвара се још један погон: фабрика за израду душека и јоргана од сеоске вуне уз сарадњу са врањском фабриком „Симпо”. Ови погони су се убрзо осамосталили а Задруга плетиле под најновијим именом ДП (друштвено предузеће) „Сирогојно” се усредсређује на своју основну делатност: бризи о едукацији становништва, побољшању материјалних прилика на селу а кроз ове делатности очувању како нематеријалне (духовне) тако и материјалне баштине српског народа.

Појединачни програми којима би се ови циљеви остваривали слати су у одговарајуће републичке институције од којих се очекивала помоћ у њиховој реализацији. Према тадашњим прописима помоћ државе стизала је само на већ обезбеђена средства бар у једној трећини од носиоца програма. Тако је ДП „Сирогојно” приликом сваког захтева за средства упућеног државним институцијама морало приложити потврду о обезбеђеним сопственим средствима.

Као што је већ речено Задруга плетиле у Сирогојну поред свог основног циља унапређења живота сеоског становништва имала је за циљ и очување културне баштине. За испуњење свога другог циља морала се створити јака материјална база којом би се омогућило остварење овог узвишеног циља. И поред тога што су материјалне могућности дозвољавале да се са овом инвестицијом започне у то време (крајем седамдесетих двадесетог века) држава није дозвољавала улагање привредних средстава у културу. По тадашњим законима од добити стечене кроз привреду могло се улагати само у привредно прошириње.

Тадашњи Републички секретаријат за културу позитивно одговара на захтев Задруге плетиле „Сирогојно” да се заједнички приступи изградњи Етно парка у Сирогојну. Предложено је Републички завод за заштиту споменика културе буде носилац овога озбиљног посла и јединог таквог подухвата у читавој Југославији. Спој привреде и културе у свакој паметној земљи би био идеалан за њену културну надградњу сем у нашој земљи.

Овај нерешиви проблем - немогућност улагања средстава из привреде у културу, пред којим се наша Задруга плетиле морао је некако бити решен. У својим плановима Задруга плетиле је предвиђала и заштиту мушких старих заната који су изумирали па се ту покушало наћи неко решење. На крају је решено да се направе два пројекта: један за израду радионице за старе занате, који је предат Министарству привреде, а други Министарству културе за изградњу Етно парка. Крајем 1979 године Републички завод за заштиту споменика културе је формирао екипу за истраживања, израду пројеката и изградњу Етно парка у Сирогојну. Архитекта Ранко Финдрик је био главни пројектант а сарданици су му били етнолози Никола Пантелић, Душан Дрљача и Боса Росић. Предузеће „Сирогојно” је такође формирало своју екипу која се састојала од директорке Добриле Васиљевић – Смиљанић, која је бринула о финансијским средствима, Босе Росић, етнолога, која је одређена за руководиоца свих послова везаних за ову инвестицију и Радише Шуљгагића, комерцијалисте, који је откупљивао објекте и бринуо о њиховом преносу. Касније је „Сирогојно” примило два грађевинска техничара који су радили грађевинске послове на објектима.

Почетак радова на овом пројекту очекивао се почетком 1980. године па је и финансијска конструкција (како се то тада говорило) морала бити употпуности затворена. Као што се могло и очекивати Задруга плетиле је за овај Пројекат читаво време његове изградње издвајала 80% утрошених средстава, а све републичке институције преосталих 20%.

С пролећа 1980. године, захваљујући средствима информисања, о реализацији овог Пројекта се увелико писало. Златиборци, власници дрвених објеката у којима се више није живело размишљали су о њиховој продаји. Но, није било лако продати

родну кућу, народ каже „не ваља се” јер сама продаја је личила на раскућавање. Међутим, лична објашњења шта ће представљати будући Музеј и да ће се само у његовим оквирима нечија родна кућа очувати и за пра-пра-унуке, написи у дневној штампи са оваквим образложењима, уродила су плодом. Данас је диван prizor у Музеју видети кад већ школовани Златиборци доводе своје пријатеље „из белог света” и показују им кућу у којој су рођени или они или њихови очеви. У Сирогојно су са читаваг овог подручја почеле да стижу дојаве где се налазе „најлепши” објекти.

На основу теренских истраживања обављених крајем 1979. године радна екипа је током зиме и пролећа 1980. године сачинила оквирни елаборат по коме ће се радити тзв. Идејни пројекат. У тим првим замислима програмом се предвиђала изградња музеја у три целине: две у Сирогојну и трећа у селу Гостиљу на речици Врело.

Прва целина је предвиђала изградњу најширег дела музеја који се састојао из четири дела: **1. да излаже - музејска поставка** тј. да у пренетим дрвеним објектима кроз музејску поставку представи културу становања и живљења људи старовлашког краја, где би посебно место заузимао и Музеј плетилца (није реализован); **2. да производи** поред цемпера и производе старих мушких заната (дрводељство, грнчарију и ковачке производе од метала), чиме би РО „Сирогојно” у потпуности прерасла у Музеј са производњом која би га сама и одржавала и издржавала. **3. да продаје сопствене производе**, који би били допуњени традиционалним прехранбеним производима златиборског краја (пројино и црно пшенично брашно млевено на воденицама поточарама, златиборску пршуту, сир и кајмак, те производе од воћа: разна слатка и пекмезе, водњику, сокове од дрењака, боровница, шљивово и сирће од јабука и разне врсте ракија), чија би производња била организована по сеоским домаћинствима, слично производњи цемпера. **4. Туристички део** у коме би био организован смештај и исхрана, првенствено за студијске боравке (архитеката, етнолога, разних уметника, студената) и све већег броја туриста, посетилаца Сирогојна.

Друга музејска целина представљала би изградњу неколико соба поред цркве С. Петра и Павла, која се налази у непосредној близини Музеја попут оних поред цркве у селу Јабланица (није реализован)

Трећа целина била би изграђена на речици Врело, која извири у центру села Гостиља и након пола километра тока кроз једну пољану стрмоглаво се спушта у реку Катуну правећи водопад у висини од 21. метра. Одвајкада поред овог водопада постојале су сеоске воденице поточаре које су користиле воду са водопада а које су све до једне биле порушене. Од многих су се распознавали темељи па је реконструкција била могућа. Ту је требало пренети бар једну ваљарицу за сукно која се налази низводно на речици Катуну и тако представити техничку културу села. Реализација ове целине није ни започета.

До 1983. године, када је крајем септембра у Ужицу и Сирогојно одржано прво *Савештовање о заштити народног градилиштва*, пренете су и постављене 23. грађевине. Значи, откупљене, расклопљене, пренете на градилиште, конзервиране и поново склопљене: 3 куће, 9 зграда, 2 амбара, 2 салаша, 2 пекаре, 2 мљекара, 1 кошара-штала, 1 тор и 1 кућер. Изграђена је и радионица за штампани текстил која је грађена од сасвим нове грађе према потребама производње која ће се у њој одвијати. Поред тога још три објекта су откупљена (кућа, зграда и колиба) којима тек предстоји читав поступак преноса. После овог савештовања које је одржано делом и у Сирогојно, где су најеминентнији југословенски стручњаци из заштите сагледали овај музеј у изградњи, он је проглашен за **Споменик културе од изузетног значаја**.

Крајем 1983. године, пре снега, било је време кад у сеоским срединама нема забрана за кретање стоке: ливаде се покосе, сва летина се склони из њива па овце, краве, волови и козе пасу куда хоће. Градилиште Музеја налазило се у сеоском атару и његови простори су подлежали тим неписаним законима. Плетилца Љубинка Матовић је, плетући, терала кући своје стадо баш са градилишта Музеја. Сусрела се са етнологом Босом Росић и кад ју је Боса упитала: „Одакле то тераш овце?” она је одговорила: „Из овога твога старог села”. Примамљиво име одмах се допало

и осталим сарадницима па је убрзо почело да се употребљава као званично име музеја „**Старо село**”

Током 1984. године направљен је пројекат Библиотеке-галерије и предат Министарству за привреду под именом Чекаоница за жене плетилце. Средства су одобрена и ова велелепна зграда у току те године је изграђена, уређена са сликама савремених српских сликара, полице су испуњене књигама прикупљаним још од 1982. године преко југословенске радио емисије „Зелени мегахерц”, а цео амбијент је употпуњавао клавир добијен од Министарства просвете.

Данас, након 30. година изградње овог специфичног музеја, може се закључити да је изграђен само први сегмент нашег широко замисљеног програма, то јест онај део у чијем је финансирању највише учествовала организација златиборских плетилца. Тешке деведесете године довеле су до распада Југославије, до ратова и међународних санкција које су уништиле нашу привреду. Организација златиборских плетилца делила је судбину читаве државе а са њом и Музеј. Друштвено предузеће „Сирогојно” се 1992. године обратило надлежним друштвеним институцијама СО Чајетина и Ужице са предлогом да се Музеј издвоји из састава ове привредне организације и убудуће послује као самостална установа културе и тако је конституисан под именом Музеј на отвореном „Старо село”. Том приликом, према попису имовине, Музеју је предато потпуно намештених 38 објеката, иако на садашњем проспекту овог Музеја следи 50 објеката. Од издвајања Музеја из организације плетилца није се много уложило на његово проширење. Од већих објеката пренета су само два-три а остали су ситни објекти (штенара, кокошар, кулача, уљаник, ограда...) што су градили чувари Музеја. То је све и разумљиво с обзиром на данашњу светску кризу која је погодила све земље.

Значајно је предочити да наше народно градитељство у овом 21. веку, веку путовања и туризма, треба показати свету презасићеном технолошким достигнућима као оазу у којој је очувана народна душа. Јер читаво народно градитељство је проистекло из искуствених потреба и оно се одликује уравнотеженим основним елементима: функционалношћу, рационалним конструкцијама, пречишћеним спољним изгледом што овим објектима даје печат истине која представља стварни живот без било каквог утицаја научног пројектовања.

На крају се ипак може сагледати шта су Земљорадничке задруге представљале за наше друштво током двадесетог века. На самом примеру Задруге плетилца која је поникла из Земљорадничке задруге може се сагледати њен постепени развој до потпуног светског успеха који је крунисан многобројним међународним признањима а чија круна је свакако изградња Музеја на отвореном „Старо село”. Програме по којима је радила Задруга плетилца откупљивале су не само неразвијене и несврстане, земље већ, и развијене европске земље међу којима су Данска и Холандија. За три и по деценије рада Задруге плетилца, на врхунцу развоја чини близу 100 стално запослених који окупљају преко 2.000 жена- плетилца са подручја пет општина Ужичког региона, са погонима у Сјеници и Косовској Митровици на Косову и шире што је представљало успех и читаве Републике Србије.

Као и целу нашу земљу и Сирогојно је задесила тешка несрећа крајем двадесетог века: прво санкције па затим бомбардовање. Земљорадничка задруга је нестала а њена имовина или је пропала или пропада, земља са којом је располагала је продата тајкунима; Конфекција је такође нестала а зграда у којој је била је продата неком приватнику који ју је преправио у дечије одмаралиште, зграда Фабрика душека и јоргана је продата власнику зграде конфекције и он је претворио у кошаркашку дворану у којој деца током зимског периода играју кошарку; Задруга плетилца или ДП „Сирогојно” је такође приватизована а садашњем власнику мала производња, која је опстала, служи као реклама за откуп малина; једино Етно парк, односно Музеј „Старо село”, чије су ингеренције стављене под државни надзор, још увек преживљава.

На примеру Сирогојна може се сагледати како за пола века једно село може да се уздигне до светских висина и како ти светски моћници могу да га збришу као да га никада није ни било.

Боса Росић, етнолог

ПОРОДИЦА РУЈАНСКОГ СЕРДАРА, ЈОВАНА МИЋИЋА

Према Константину Порфиригенету је прва српска држава формирана у пределу изворишта Пиве, Таре и Лима у првој половини 9. века. Народ у свом памћењу носи сећања и јасне представе о својој расној припадности, вери и светосавској цркви и државној традицији коју су успоставили Немањићи, дајући Србима националну државу и националну цркву, што доводи до стварања јаке кохезионе црте у карактеру народа који је снажно духовно повезан и национално освешћен.

Пад српских средњовековних држава, оставља тај народ пољопривредника и сточара без вођства, без владара, властеле и црквене организације у први мах, али се током дуготрајне борбе са непријатељем и освајачем формира свест о потреби очувања немањићке државне идеје, а кроз патњу самог живота, исказује се народни дух, преко песме, кроз учења и зборована, радом монаха и народних учитеља, старца, пева се о животу, о жељи за обновом државе и вери отаца.

Распламсава се и сазрева мит о саможртвовању за добробит заједнице, о постојаности и јунаштву зарад вишег циља. Настаје видовданска етика.

Бајо Пивљанин, историјски лик и легенда

Као и народ, свака породица има свој мит и легенду, стојер свог битисања, коме се увек враћа кад се појави потреба за самоиспитивањем, јунака чијим се примером надањује и подучава стасијући нараштај, о чијим се врлинама пева уз гусле, са поносом и усхићењем збори пред народним скупом.

За моју њородицу, кроз нарашћаје, њај див-узор остјаје Драгојло Николић- Бајо Пивљанин, хајдук и народни вођа како у миру њако и у рату, човек који је далеко ѡронео глас о Пиви и херцеговцима као њејкорним горишћацима, где је јунаштво ѡнос и часћ, ѡпред којим све ѡада, а ѡрезице се често живој и имање, како рече Јефто Дедијер.

На заталасаном земљишту, у кањону реке Комарнице, налази се мало село Руднице које је име добило по томе што се у њему некада вадила некаква руда. У засеоку Ивановићима, на јужној страни села, биле су куће братства Николић, укључујући и Бајову кућу, чије развалине су се могле видети још почетком 20. века. Негде крајем прве половине 17. века овде се рађа и одраста, чува стоку као пастир, а извечери, уз ватре, слуша о Косовским јунацима, учи се узорима, стасаву уз народне песме о временима прошлим, о времену страшног пада у ропство под омрзнуте Турке-Агарјане, и о времену које ће доћи, ако га заслужимо својом вером, својим делима и својим идеалима.

По предању, Бајо одлази у хајдуке по убиству оца и напада на његову сестру од стране Турака, које Бајо посече. Све после тога, његова хајдучка и ускочка јунаштва у борби са Турцима, памти наша епика и историјски архиви Турске, Млечана, Дубровника...

Први пут се као четовођа хајдучки помиње у дубровачким изворима 1664. године, када заробљава турски караван на подручју Републике.

Током раздобља 16. и 17. века у целом региону трају сукоба мањег или већег интензитета између хришћанских држава и надирућег исламског царства, чија је амбиција покорена цела средња Европа и сломљена кичма Хришћанству. Ратови и сукоби се нижу један за другим, да би се завршило опеваним крешчендом у сукобу империја под Бечом 1683, поразом Кара-Мустафа паше, а затим реконквистом немачког Царства која бива осујећена одлуком Луја 14. да нападне са леђа

Немце у јеку прогона Турака и покушаја њиховог истеривања из Европе, што доводи до склапања мира између империја са повратком Турака у наше крајеве жељних освете и епилогом – Првом сеобом српског народа под патријархом Арсенијем Чарнојевићем.

У том и таквом несигурном времену, српски народ узима учешће на сваком фронту, где год види шансу за слободом. Одвија се Кандијски рат између Турске и Млетачке Републике, који траје од 1645. до 1669. године. Племена се дижу на оружје подстакнута Млечанима и под њиховим вођством.

Бајо Пивљанин у њему ратује као савезник, на плати код которског провидура, са задатком да координира устанак племена и води непосредне ратне акције. Управо тада и гради свој дом између Ораховца и Пераста, на месту које му омогућује добар преглед околине, морских прилаза и могућност брзог узмака у брда ако је потребно. Уз сво четовање, он се бави, у периодима предаха, и трговином стоком, а по подацима до којих је породица дошла, иако хајдук и пуштахија са главом у торби вечито, жени се три пута и оставља пород за собом. Чувени турски писац Евлија Челебија, путујући по Босни и Херцеговини шездесетих година 17. века, оставља помен о турској одмазди у Пиви и Никшићу тих година, због сталних напада Бајових хајдука у служби Млечана, на Турке у Херцег-Новом и у Боки.

Нажалост, за потписивање мира, један од турских услова је исељење Бајово на територију под управом Млечана. Око 1670. године, њега, заједно са браћом Димитријем и Петром и породицама, исељавају чак у Истру. У Пули му у року од неколико година умире жена од маларије, а породица сели у Задар, односно у Равне Котаре, где започиње ново поглавље јуначке борбе и ускочког четовања Бајовог са Стојаном Јанковићем, чијом се сестром Мандом Бајо жени и добија два сина, Симеона и Вука. Дмитар узима за жену њену млађу сестру Ану, са којом има сина Николу, по породичном предању претка наше породице, чији су се потомци доселили преко Горње Мораче и планине Муртенице на Златибор.

После великог турског пораза 1683. под Бечом, котарски ускоци развијају акције ширих размера, а са жељом да од Турака очисте не само Котаре него и да борбе пренесу на Лику и Далмацију. Побегавши из Задра, Бајо и Дмитар им се придружују и бивају плаћени као *benemeriti*, платом коњићких заповедника у служби Млетачке републике који са собом воде и до 800 ратника под оружјем. Турска војска се повлачи под притиском из Мађарске, немачко царство напредује, и 1684. године започиње Морејски рат између Турака и Венеције који траје читавих 15 година. Млечани покушавају да подигну на устанак херцеговачка и црногорска племена, а да од ускока и хајдука формирају нередовну војску. На место вође и војног заповедника поново бива изабран Бајо као најискуснији из пређашњих борби са Турцима и неоспорни ауторитет међу саплеменицима. Већ у првој години рата Бајо војује неколико бојева веома успешно, опевана и надахнуто препричавана у народу, награђиван од стране Сињорије за показано јунаштво у испуњењу задатих ратних циљева.

Из Боке одлази, по достави обавештења, да нападне и заплени турски караван са муницијом, при чем заробљава леу и младу Туркињу из гласовитог рода Ченгића. Обоје се загледају једно у друго, она одбија слободу, по сопственој жељи се покрштава, и као Милица се венчава за Баја у ораховачкој цркви Светог Ђорђа. Љубав побеђује, откривљује срце огрубело у борбама, задојено мржњом према свему турском, у човека васпитаног и навиклог да дубоко у себи скри-

ва своју емоционалност под оклопом грубе тканине, заденутог оружја за пасом и сјајних тока на прсима.

Године 1685. скадарски везир, Сулејман паша Бушатлија, креће да казни Црну Гору за савезништво са Млечима. Владика са Цетиња позива у помоћ. На вапај за помоћ которски провидур Зено покушава на брзину да организује отпор и Бајо хита ка кланцу у Вртијељци да дочека много јачег непријатеља који иде право на Цетиње. У крвавом боју на брду Вртијељци, маја месеца 1685. године Бајо даје живот, као на Термопилима Леонида, као на Косову Лазар и Милош, безуспешно бранећи домовину, свесно се жртвујући, како и доликује таквим дивовима. Подвиг Баја и дружине достојно опјева песник и владика Раде:

*„Соко Бајо су њридесџи змајевах
Мријеџи неће док свијеџа њраје.
Дочекаше Шенђера везира
У врх равне горе Вртијељке*

*.....
Вишезови Срби вртијељски,
Луча ће се вазда њризираџи
На ѓробницу вашу освешџену.“*

По предању је Бајова глава бачена пред ноге Султану у Стамболу, који за тај подвиг награђује богато Сулејман – пашу, Шенђера-везира.

Бајова млада супруга Милица, као у причи о несрећним љубавницима који свој живот повезују чином фатализма, на вест о његовој погибији баца се са врха ораховачке куле у море, знајући да јој нема живота без њега.

Грбови су им на улазу у порту Влашке цркве на Цетињу, необележени, а по народном предању неми стражари и помени о никад заборављеном хајдуку-јунаку и његовој оданој љуби, као у народној песми коју као да је животом својим испевао у причи где се идеали јунаштва и жртве, вере и храбрости преплећу и надмећу - мед јавом и мед сном.

Епилог је био предвидљив у виду страшних прогона и репресалија турске власти, поготову према породицама храбрих хајдука. Према породици и братству Николића, према Бајовим рођацима су одмазде поготову биле жестоке, тако да, иако се његов брат Дмитар помиње као харамбаша над тристотињак хајдука и приликом одбране Никшића 1687. године, сеобе Бајових потомака и родбине - саплеменика почињу од тог доба, као да почиње да се остварује Бајова клетва на браћу јер му се нису сви придружили у хајдуковању:

*„Ни се искојали ни се разродили, а земље вам увијек до-
сџа било.“*

Јован Мићић, сердар рујански

На богатим пашњацима Златибора досељавања су, може се рећи масовна, током целог 18. века. Херцеговачки уселеници су толико бројни да својим менталитетом дефинишу народ ужичког краја, који почињу називати Ерама.

По породичном предању на Златибор се, током тридесетих година 18. века, досељавају *Бајови синовци*, од Дмитра: Гаврило, звани од Турака Галиб, глава породичне задруге, са браћом Обрадом, Николом, Матијом, Василијем и Алексом. Место првог насељавања је село Мачкат, мада се касније селе више пута да би се на крају населили у Рожанству где њихових потомака има и данас.

По породичном предању, Јован Мићић, први Гаврилов син, је рођен у Мачкату око 1785. године, где се породица досељава током друге половине 18. века. Услед могућих сукоба са ужичким Турцима, породица се на неко време враћа у Горњу Морачу, у крај где имају рођаке и где Јован одраста, да би се на Златибор врагали негде пред 1. српски устанак. По угледу на опеваног претка Баја и Јован одлази да хајдукује, да би се одмах по избијању устанка у ужичком крају прикључио устаницима које организује његов отац Гаврило (надимак му је био Галиб-победник на турском) по Златибору, а води војвода Милан Обреновић. Ту упознаје Милоша

Обреновића и отад датира њихова сарадња, пријатељство на оружју, братимљење овенчано кумством, и живот обележен оданошћу, која Јована, страшног и бесног Вла'а, турско страшило и зазорника, стаје недостојне смрти, смрти од глади у тамници, и то не од Турака, већ од Срба који су се дигли на Књаза 1842. године.

Живот Јована Мићића, устаника, затим кнеза Ужичке и Соколске нахије, сердара Рујанске нахије, заклетог следбеника Обреновића, мора се сагледати у оквиру тадашњег преломног тренутка за српски народ. Пут је био мукотрпан, условљен свим могућим одрицањима и несигуран, али оно што остаје неоспорно као утисак, то је управо урођена домишљатост тих неписмених народних вођа, који су живећи и вечито се отимајући са Турцима, схватили да се мора издржати, да се мора изнедрити државност, па на крају и вратити независност као и увек упорношћу, вољом и храброшћу у одсудним преломним ситуацијама, са вером и несумњајући у резултат. То самопоуздање може обезбедити само национално освешћена заједница, где се већ у почетку борбе ставља за циљ не само ослобођење него и уједињење свих Срба.

Сердар Јован одлази 1830. у Цариград као предводник делегације Књажеве и његов најпоузданији човек, да на Порти прими султанов хатишериф о Србији као наследној књажевини династије Обреновић, и за ту част бива одликован турским ордемом највишег реда: *Нишани ифтихаром* и свечаном ратном опремом.

Највише времена сердар троши на своју најважнију активност: успостављање јаке границе са Босном, контролу трговине и царина и на обавештајни рад. Вести долазе преко кириџије, његове поуздане курирске службе, како са босанско-херцеговачке стране, тако и са црногорске. Племенске и братственичке везе су и даље веома јаке, жеље и циљ исти увек - све је корисно и важно у том напору.

Јован одржава присне везе и са турским првацима, који га поштују као храбра човека, на оружју вичног, на речи чврстог. Смаил ага га прихвата као себи равна па се после једног мегдана побратимљују, он му на образ синове прати на путу за Стамбол кроз Србију, он на крају и јавља Књазу за Смаил-агину погибију.

Породица Мићића се уз сердара множи, шири, породична задруга је већ јака, поштована и економски стасала, толико да уз посредовање Књаза може да испроси за Јовановог брата Петра Мирјану, млађу сестру Кнегиње Љубице, из познате куће Вукомановића у Срезејевцима, моју чукур-чукур бабу.

Сердарев крај ненадано је био као у пророчанству крманских видовњака: *„Ти ћеш од глади умреџи“* - Од глади је и умро 27. децембра 1844. године. Одмах по повратку у Србију књаз Милош одлази на гроб његов, и кроз плач му говори: *„Еј, Мићићу! Мићићу! Моје десно крило; зар би шакава за судбина да осџавиш своје кости овде!“*

Са променом династичког режима и после смрти сердарове почиње период у коме се судбина окреће против породице која се током четрдесетих година сели у Ужице где се пружају веће шансе за успех предузетних људи који већ имају једну битну предност која отвара врата за успех, писмени су и школовани.

Стеван Мићић, мој чукурдеда, је писар у суду у Ужицу, ожењен Митром, са којом добија синове Саву и Симу, опет међу својим Ерама, где дочекује књаза Михајла и где коначно испраћају Турке из ужичког града и тврђаве на Ћетињи.

Дочекавши ослобођење града, Стеван најалост умире рано, 1869. године, у тридесетипрвој години, оставивши жену Митру са младим синовима, коју девери дају ускоро за Обрена Церовића, трговца из Ужица, а узимају њене синове да се старају о њима, какав је тада обичај у народу, где породица преузима улогу старатеља у односу на све незбринуте чланове, по старој традицији у братству.

Београд, Лука Ћеловић Требињац, задужбинар и добротвор

Паралелно са израстањем Књажевине Србије, јачањем државног уређења и бирократског апарата, омеђује се самостални политички и привредни оквир за раст и снажење младе грађанске класе жељне учења, изгарања и надаसे отвореног духа за пријем свих нових искустава, знања и прожимања са свим позитивним трендовима на које наилазе улазећи у сложене међуљудске, међународне и међуконфесионалне односе: самопоуздано, пружених руку, отворених очију, проницљиво и поносно.

Досељеници имају своје миграционе линије, држе се земљака, уздају се у њихов осећај дужности, па тако и Сава Мићић, рођен 1865. године, бива упућен на школовање и издржавање код Луке Ћеловића, земљака из Придворца поред Требиња, породичног пријатеља, партнера у пословању и касније кума негде крајем осамдесетих година 19. века.

Лука је већ у то време један од најпредузетљивијих људи Србије, трговац са магарама на Сави уз Ђумрукану, човек који зна на који начин да оплоди новац купујући земљу и градећи на њој, јачајући своју Београдску задругу која све успешније ради и чије приходе он усмерава на финансирање Београдског универзитета, схватајући значај школовања омладине која треба да својим знањем омогући даљи независни развој Србије, њено равноправно укључење у Европу, тада када је коначно политички осамостаљена Србија. Сава Мићић ради код Луке, који га 1890. године шаље да прошири послове Задруге у Обреновац где се отвара царински пункт са скелом преко Саве, где се купује земља, граде магацини, ради се систематски на откупу стоке и пољопривредних производа и организује извоз у Аустроугарску и Немачку.

Послови иду добро, па промућурни Лука даје задатак Сави да оснује Обреновачку задругу која ће радити на истом принципу као и београдска и испроси за њега Љубицу Михајловић, ћерку пароха обреновачког, са којом се Сава венчава у јануару 1894. године, а са временом рађају десеторо деце. Сава се никада више неће вратити да живи у Београд јер се послови толико гранају и расту, пре свега изградњом железнице, па се одлучује да оснује и изгради Фабрика која ће експлоатисати прерађену шљиву у шпиритус и алкохол по најновијој немачкој технологији тог времена. Најстарији син, Стеван Мићић, завршава трговачку школу, али нема се времена за даље школовање, и он почиње да помаже оцу у раду фабрике и обучава се за спољну трговину.

У јуну месецу 1914. године први пут самостално одлази да потпише уговоре о пласману алкохолних деривата са холандским увозником, да би га на повратку у домовину мађарске власти ухапсиле због објаве рата Србији од стране Аустроугарске, прогласиле ратним заробљеником и депортовале код једног сељака на имање, где мој деда Стеван остаје да ради до краја рата, научивши мађарски, и можда спасава живот неучествовањем у ратној голготи Србије.

По завршетку рата земља је полууништена, народ десеткован, али са новим еланом који доноси плодови борбе: нова држава јужних словена је остварење свих снова и надања генерација, треба је наново изградити, развити и модернизовати.

Породица спремно улази у нове пословне изазове, а 1919. године је испрошена ћерка старог пријатеља и пословног партнера, Софронија Јовановића, херцеговца насељеног у Оклетцу на Дрини, трговца дрвима и дрвеном грађом, предузетника и задужбинара, заједно са братом Дмитром, цркве Светог Ђорђа на Бановом брду.

Бака Емилија је рођена 1900. године, после ране смрти мајке Катарине амбициозно школована од своје десете године у лицеју у Бечу. После Беча – Обреновац ! Отац се мора послушати, али она то никад неће заборавити, ни опростити деди.

Стеван и Емилија имају три сина: Саву, мог оца Јована (1922-2013) и Богољуба. Послови се преносе у Београд, како активностима новог акционарског друштва А.Д. - Сава Мићић, тако и изградњом породичне куће и школовањем синова који похађају Другу мушку београдску гимназију, уче језике и спремају се да преузму и разгранају породичне послове. Други светски рат деду Стевана затиче на месту председника Трговачке коморе Београда, још једном фабрика престаје са радом, као и банка у Обреновцу.

Прадеда Сава Мићић умире 1943. године, срећом да не гледа шта ће му се десити са оним што је стварао и аргатовао целог живота, никад не видевши море, јер шта има домаћин да се одмара, он је ту да даје пример одговорног човека, као што га је учио кум Лука, како су му говорили стари, у старом крају.

Описујући ове догађаје морамо поменути основни прегалачки и стваралачки феномен, непосредно изнедрујући витални део народне духовне и културне баштине, који најдиректније учествује, учвршћујући битне одлике нове младе грађанске класе у Србији 19. века и током прве половине 20. века, пре свега у области израстања здраве средине, пуне оптимизма који долази са новостеченом политичком слободом, затим дух отворене средине која не само што прихвата нова знања и умећа, него се отвара да прихвати у свој корпус и све оне који ову нову земљу и народ осећају као своје. Ову тврдњу могу да поткрепим чињеницом да су нам породични кумови још из доба прадедова: Цинцари Карамате, Никола Зега који је такође „кумовао“ да се породичне реликвије везане за Сердара Јована нађу међу првим експонатима новоформираног Етнографског музеја, Ђорђе Рош, добротвор Хиландара, затим Чеси, Јевреји из породице Вајс и други.

Ново време, нова идеологија, нов почетак

Дочекавши крај 2. светског рата грађанска класа у Србији доживљава искушење које односи добар део вредности на којима је васпитана на једну проверу и суд који многи не могу да прођу, не могу ни да разумеју, а многи ни да прихвате вољно, не разумевајући ново време и односе који су успостављени.

Лука Ћеловић, велики добротвор српског народа, један од стојера - носилаца успона београдског Универзитета, бива унижен у успомени, прогнан у сећању, београдска задруга уништена, он на крају заборављен као *persona non grata*. После велике, систематски оркестриране хушкачке кампање у свим режимским новинама, нове власти подижу оптужницу већ 1945. године. У року од пола године је донета пресуда којом деду Стевана шаљу на 5 година тешког физичког рада у Пожаревац као саботера развоја. Следи решење о конфискации целокупне имовине 1946. године, коју жалба не одлаже, да би после одслужења казне, 1957. године стигла судска рехабилитација, али без повратка имовине.

Породица успева да се подигне на ноге истрајним напором, ћутке, не ропћући, не богорадећи, мој отац успева да оствари завидну каријеру научног радника и професора и декана Технолошког факултет у Београду, уз онај увек присутни осећај да је то нека судбинска срећа, да виле ноћу разграђују оно што се уради дању, оно као код моста у Вишеграду, али да треба наставити вредно па ће дати Бог рода и порода.

Помаже и оно промућурно схватање да се деца школују и васпитавају да раде и да мисле, а да ће време и гени донети равнотежу и вратити дивљи ток у корито, да ће народни геније у времеом излечити ишчашени уд на свом бићу, да се мора имати вера у свој мит и легенду, којима се увек враћамо кад пробије бол или се појави потреба за самоиспитивањем, кад клонулоост тражи светло или дашак ветра промене.

НЕДИЋИ ИЗ СЈЕНИЦЕ (1826-2017)

Порекло, живот и расејање

Презиме НЕДИЋ је широко присутно на простору бивше Југославије, нарочито у Србији, Црној Гори и Босни и Херцеговини. Презиме је, углавном, матронимско тј. потиче од женског имена НЕДА. Име НЕДА потиче од имена НЕДЕЉКА, јер је рођена у недељу, што указује на словенско порекло имена. Предмет овог рада су НЕДИЋИ који су се, пре око двеста година, на подручју Сјенице одвојили од ЛАИНОВИЋА.

Наиме, око 1830. године у близини насеља Сјеница (око два километра од данашњег центра), испод Радишића брда (испод данашње Ски стазе), доселила се породица ЛАИНОВИЋ. Ову породицу су чинили удовица НЕДА са својим малим сином Марко (рођен 1826. године) и два нежењена девера чија се имена не знају. Ова малобројна породица ЛАИНОВИЋ је дошла из околине Берана. Средишно место ових ЛАИНОВИЋА, којих и данас има у њему, је село Виница код Берана.

Даље порекло малог старог братства ЛАИНОВИЋА је старо племе БРАТОНОЖИЋА (село Бољесестре, данас засеок Орах, села Пелев Бријег), а које се помиње у XV веку. У Подгорици ЛАИНОВИЋИ су најстарија православна фамилија. Имају своју цркву Свети Ђорђе у центру овог града. Универзитетски професор историје, Андрија Лаиновић, тврдио је да су сви ЛАИНОВИЋИ (Подгорица, Беране, Сјеница и др.) у родбинској вези и да потичу од БРАТОНОЖИЋА.

Старо племе БРАТОНОЖИЋА су славили Светог Николу. Међутим, ЛАИНОВИЋИ из Подгорице славе Светог Ђорђа (из непознатих разлога), а остали ЛАИНОВИЋИ славе Светог Николу, као и НЕДИЋИ из Сјенице. Постоји тврдња да ЛАИНОВИЋИ никада нису мењали православну веру. Презиме су једино променили у једном случају и то само у НЕДИЋ, и то у једном делу фамилије ЛАИНОВИЋА која је дошла у Сјеницу. Наиме, један део ове досељене фамилије, који потиче од НЕДЕ ЛАИНОВИЋ, је променио у презиме НЕДИЋ, а други део, чији потомци и даље живе у селу Гоње (Сјеница) је задржао презиме ЛАИНОВИЋ.

Шта се овде дешавало?

Нема знаних писаних докумената о дешавањима у породици ЛАИНОВИЋ (НЕДИЋ, ЛАИНОВИЋ) у Сјеници, из доба XIX века. Према записаном разговору аутора овог рада из седамдесетих година прошлог века, са својим стрицем солунцем, НИКОЛОМ НЕДИЋЕМ (1884-1976) из Сјенице, види се приказ неких дешавања у тој фамилији у то доба.

Један од двојице девера НЕДЕ ЛАИНОВИЋ је намеравао да се ожени девојком из села Чедова код Сјенице. Пође навече да је „украде“. Сакрио се уз кућу оца његове „изабранице“ и слушао расправу између ње и њеног оца у кући око удадбе. У једном тренутку њен отац каже „Нећеш ваљда да се удаш за мртвог Лаиновића“. Чувши ово Лаиновић упада у кућу и убија несудбоног таста. За њим се расписује потерница од стране локалне власти са наградом оном ко га ухвати и преда, живог или мртвог. Он бежи код побратима Маслака у гилевско село Црвско (Сјеница). Чувши за потерницу домаћин Маслак одлучи да убије Лаиновића. Њему каже да не сме више да га крије него мора да га испрати даље. Договоре се и пођу са два коња. Успут Маслак затражи од Лаиновића пушку да је он носи. Лаиновић га послуша. Затим, Маслак затражи кубуру. Лаиновић му каже да га мучи стомак и да му кубура прија за стомак. Нешто касније Маслак опали из пушке циљајући да убије Лаиновића, али промаши неким случајем. Након тога Лаиновић кубуром убија Маслака, наставља пут према Босни. Задржава се у Чајничу где је радио код неког Турчина. Одлучи да се жени. Међутим, газда затражи од његове девојке да он са њом спава прво вече. Она то каже

свом изабранику. Он јој каже да она то прихвати. Лаиновић те вечери упада у просторију где су они били и убија свог газду. Након тога бежи из Босне у Србију, у село Вилуша код Чачка. Имао је три сина.

Најстарији Марков син Бобо је ишао код те фамилије али данашњи потомци ЛАИНОВИЋА-НЕДИЋА ништа не знају о тој фамилији. Не зна се ни које презиме носе. Данас у околини Чачка нема ЛАИНОВИЋА. Има НЕДИЋА у више села Чачка, Горњег Милановца и Кнића (Трбушани, Теочин, Мајдан и др.). Неки славе Светог Николу, а неки не. Они не знају прецизно своје порекло. Говоре да су дошли из Црне Горе.

Други НЕДИН девер убија неког Турчина и бежи у Сопотницу (река Грабовница). Тамо га убија турска полиција и баца мртвог у клисуру. У повратку су носили на копљу његово одсечено уво, што је видела његова снаха НЕДА и рекла фамилији „Убише нам нашег ...“.

До када је живела НЕДА не зна се. Није нађен ни њен гроб. Претпоставља се да је сахрањена на Старом православном гробљу испод Радишића брда, у делу где су гробна места практично заравњена. Сви њени потомци су сахрањени на овом гробљу.

Не зна се тачно када су Недини потомци променили презиме. Једини документ који постоји из тог доба је списак

Фамилија Никодина и Новке Недић, 1953. година

прилога за манастир Милешево из 1873. године где стоји да је МАРКО НЕДИЋ испод Радишића брда дао прилог за манастир. Ово значи да је презиме промењено пре ове године и да је фамилија живела испод Радишића брда.

МАРКО НЕДИЋ (1826-1906) оженио се ЛЕПАВОМ (1832-1900). Не зна се њено девојачко презиме. Постоји непроверено казивање да је она од фамилије Бошковића из села Царичине (Сјеница). Њихова гробна места постоје на Старом православном гробљу испод Радишића брда. Они су изродили четири сина: БОШКО (1855-1939) (супруга Љубица); МИЛЕ (1858-1946) (прва супруга Станика Свичевић, а друга Петра Брадић); ДАНИЛО (1872-1965) (супруга Ракита Ракочи); ИЛИЈА (непознато) (супруга Милена Заграђанин) и две кћери: ИЛИНКА (удата у Пушоњиће) и СТАНА (удата у Пантовиће).

Други документ из манастира Милешева је списак прилога из 1885/6 године, где стоји да је МАРКО НЕДИЋ дао прилог у селу Вапа. Овај документ потврђује казивање стрица НИКОЛЕ да су НЕДИЋИ после Радишића брда живели у селу Багачиће (поред реке Вапе). Тако МАРКО, као шездесетогодишњак, има велику фамилију са синовима, кћеркама, снахама и унучадима. Највероватније, после проглашња Краљевине Србије, ова фамилија се примицала граници на Јавору, да пређе у Србију. Међутим, турски бег му понуди огромно имање, веће од стотинак хектара, у селу Дубница у близи

ни насеља Сјеница. Ту почиње ново доба НЕДИЋА (око 1890 године). Ту се ствара велика фамилија НЕДИЋА. Све до краја Другог светског рата нико се није селио (тачније до педесетих година прошлог века). Пуних шездесет година живота у Дубници. Из тог доба сви умрли су сахрањени на Старом православном гробљу испод Радишића брда. Последњи НЕДИЋ иселио се из Дубнице седамдесетих година прошлог века. Био је то солунац НИКОЛА са супругом Василијом. Одатле су НЕДИЋИ отишли у градове Сјеницу, Краљево, Чачак, Крагујевац, Београд и Бијело Поље, а следеће генерације и у Француску, Немачку, Холандију, Енглеску, САД, Аустралију, Словенију и др.

Данас их из ове фамилије има око 130 који носе презиме НЕДИЋ. По женској линији има их више. Одржана су три скупа НЕДИЋА: 2012 (Жича), 2015 (Жича) и 2017 (Сјеница). Аутор овог рада је урадио комплетан родослов НЕДИЋА из Сјенице (1826-2016).

Родбинска повезаност НЕДИЋА са другима

Кроз женидбу НЕДИЋИ су се ородили са фамилијама са околних подручја са презименом: Бошковић, Брадић, Свичевић, Ракочевевић, Заграђанин, Павловић, Новковић, Милинковић, Маринковић, Мунић, Ракоњац, Луковић, Кањевац, Радуловић, Балшић, Рудић, Таговић, Велимировић, Перовић, Видојевић, Мијајловић, Михајловић, Вранић, Вуловић, Кнежевић, Думић, Гујаница, Бубања, Пушоњић, Милојевић, Обрадовић, Марковић и др.

Кроз удадбу НЕДИЋИ су се ородили са фамилијама са околних подручја са презименом: Пушоњић, Пантовић, Ракоњац, Поповић, Гемаљевић, Вуковић, Лазовић, Пушица, Пешић, Аврамовић, Радуловић, Јанковић, Мрвић, Икодиновић, Ћоровић, Величковић, Чекаревић, Трипковић, Булатовић, Рудић, Нишчевић, Крковић, Гајовић, Перовић, Чибуровић, Јовановић, Парталевић, Раковић и др.

Према сазнањима аутора НЕДИЋИ су кумовали са Гобељићима, Васојевићима и Машовићима (муслиманска фамилија).

Повереник Краља

БОШКО (БОБО) НЕДИЋ је пре ослобођења Сјенице 1912. године био повереник краља Петра I Карађорђевића за Сјеницу. Причало се да је БОБО превео Краља у бурету преко Јавора.

Учесници Првог светског рата

У овом рату су учествовала три НЕДИЋА и то: НИКОЛА, ЛАЗАР и ПЕТАР. НИКОЛА (МИЛЕ) НЕДИЋ је носио Албанске споменице. Живео је до 1976. године уз материјално обезбеђење и здравствену заштиту од државе. Није имао деце. Замена су му били синовци Вукашин, Новак и Миле. ЛАЗАР и ПЕТАР НЕДИЋ су једини синови БОШКА НЕДИЋА (Краљевог повереника). Обојица су били борци Српске војске. Нажалост, они су обојица погинули 1915. године у борбама у Македонији. Прича се да је једног погодила граната, а да је други појурио према њему, упркос забрани команданта, и да је и он био смртно погођен. Безуспешни су били покушаји аутора овог рада да нешто сазна о месту њихове сахране. На срећу, они су били ожењени пре одласка у рат и данас живи велики број њихових потомака. ПЕТРУ се посмртно родио син ВЕСО.

Учесници НОП-а у 2. светском рату

Пошто су НЕДИЋИ у месту живљења (Дубница) практично били једини Срби (околу су живели муслимани) развили су веома добре комшијске односе. За пример, они су једне друге чували од разних пролазних војски. Постало је једно примерно искуство у несрећи из периода пре и за време Балканских ратова. Некаква група муслимана из суседства је убила младог момка Симу, тада јединог сина Илије НЕДИЋА (били је то негде око 1893. године). Касније (око 1912. годи-

не) наилази црногорска бригада и нуди Илији да се уз њихову помоћ освети. Илија каже да он то неће ("Нека нађе од Бога"). Те фамилије више нема у Дубници. За време овог рата нико није убијен од НЕДИЋА. Нажалост, њихов брат од тетке Милан Пушоњић, који је живео поред НЕДИЋА, убијен је у воденици у Врелима од стране муслиманске групе из Трејбина. Учесник и вођа партизанских јединица био је БУДИМИР НЕДИЋ, син погинулог ПЕТРА у Великом рату. Он је имао чин резервног мајора после Другог светског рата (један од највиших чинова у Сјеници). Међутим, 1944. године цивилним ослободилачким снагама се придружује НИКОДИН (МИЛЕ) НЕДИЋ и РЕЉА (ИЛИЈЕ) НЕДИЋ, а војничким БРАНКО (МИЛЕ) НЕДИЋ. НИКОДИН НЕДИЋ (супруга Новка) је имао чин резервног поручника и био први дугогодишњи секретар општине Раждагиња (Сјенички срез). Био је један од најактивнијих из ове општине. Руководио је са више друштвених хуманитарних и културних акција (обезбеђење хране, скидање фереца и др.). Касније је руководио изградњом прве хидроцентрале у Врелима (прва производња струје у Сјеници), а затим био руководио прве стругаре на водени погон у Сјеници (Врела). Данас једино његови потомци живе у Врелима као једини НЕДИЋИ који су остали на дедовини. Формирали су земљорадничку задругу „Браћа Недић” и направили рибњак пастрмке на породичном имању.

Неистражени део братства ЛАИНОВИЋ-НЕДИЋ

У селу Гоње (Сјеница) постоји фамилија ЛАИНОВИЋ више од сто година. Стриц НИКОЛА је говорио да су они род са НЕДИЋИМА из Сјенице. Није знао ништа ближе. ВЛАДИМИР ЛАИНОВИЋ, адвокат из Обреновца, рођен у Гоњу, написао је да ЛАИНОВИЋИ из Гоња потичу од ВУКОТЕ ЛАИНОВИЋА који је живео испод Радишића брда. Несрећним случајем притиском турске власти он умире од заразне болести црни пришт, око 1900 године, а након тога и његова супруга. Малолетна деца ВАСО, ПАНТО, ПЕТКО и ПЕРО одлазе да живе код ујака Милисаву у село Гоње. Од њих се развила фамилија ЛАИНОВИЋА у овом селу. Најстарији живи ЛАИНОВИЋ у Гоњу је ВУК (ПАНТОВ син), који је ушао у деведесету годину. Не зна се где је гроб ВУКОТЕ ЛАИНОВИЋА. Постоји претпоставка да је ВУКОТА унук од НЕДИНОГ девера.

Друга неистражена братска веза је везана за НЕДИНОГ девера које је после Сјенице, Чајничка дошао да живи у околини Чачка средином деветнаестог века и имао три сина. Данас у овом окружењу нема ЛАИНОВИЋА, али има НЕДИЋА који могу бити предмет даљег истраживања ове братске везе.

Трећа неразјашњена веза односи се на имена предака НЕДИНОГ супруга и њених девера и њихово умрежавање у Родослов ЛАИНОВИЋА из Берана. На томе озбиљно истражује ТОМИСЛАВ ЛАИНОВИЋ, правник у пензији, живи у Вршцу, а најстарији је живи ЛАИНОВИЋ из Виницке.

Овај рад завршавам са вером и надом да ће као први рад о пореклу и развоју фамилије НЕДИЋИ из Сјенице бити од фамилијарне и шире користити и да ће истовермено подстаћи даље истраживање Братства, уз захвалност прецима и аманет потомцима.

Новак Никодинов Недић из Краљева

Литература:

- [1] Новак Никодинов Недић, Родослов НЕДИЋА ИЗ СЈЕНИЦЕ (1826-2016), Краљево, 2017.
- [2] Салих Селимовић, Презимена и њихово порекло на Сјеничко-пештерској висоравни, Ужице, 2017.
- [3] Томислав Радулов Лаиновић, ЛАИНОВИЋИ ИЗ СЕЛА ВИНИЦКЕ И ОСТАЛИ ЛАИНОВИЋИ, Порекло, насеља и живот, 2017 (у рукопису).

КАМЕНА ГОРА

Село Камена Гора обухвата средишњи део Средњег Полимља, смештено на падинама истоимене планине, на тремеђи бивших срезова: бјелопољског, милешевског и пљеваљског. Цело подручје је овичено добро пошумљеним планинама надморске висине до 1.200 метара, а то су лукови који се ослањају на планинске масиве Црног врха и Равне горе. Висораван је испресецана благим косама богатим флором и фауном.

Ово подручје је вековима распарчавано на жупаније и депотства, кнежевине и војводства, привеске туђих – час силних, час трулих царстава и империја. Од Келта и Римљана, Византије и Млечана, османлија и Ђесарлија до фашистичких кочничара историје, Хитлеровог трећег рајха. Сви су комадали и черечили здраво народно ткиво на овим тремеђама.

На овој територији је створена прва српска држава. После њене пропасти ово подручје је до 1912. године било под влашћу војно-феудалне турске царевине. У том раздобљу оно је од 1463. до 1878. године било припојено херцеговачком вилаету. После Берлинског конгреса дефинитивно је Санџак као целина издвојен из састава Босне и Херцеговине, па је све до 1909. био под турском и аустроугарском војно-окупационом управом. Аустроугарске окупационе власти су од 1879. до 1909. биле стациониране у Пљевљимља, Пријепољу и Прибоју. После анексије Босне и Херцеговине, 1909. године, оне су повучене из ових крајева па је Камена Гора остала до 1912. године под турском војно-феудалном влашћу.

Садашња територија Камене Горе прикључена је 1913. године Србији са засеоцима: Глушчевићи, Дуге њиве, Кашице, Кијановићи, Подјевац и Шајиново Крај, док је део каменогорске јафте (турске сеоске општине – примедба МЗ): Вуково Брдо, Љутићи, Матаруге, Обарде и Стрмећица припојен Црној Гори.

У међувремену, од децембра 1915. до новембра 1918. године, била је под аустроугарском војно-окупационом управом. У предратној Југославији, први је, до 1929. године била у саставу Ужичке и Рашке области, а затим све до 16. априла 1941. године у саставу Зетске бановине.

У Каменој гори и ближој околини нема археолошких података по којима би се могла реконструисати најстарија прошлост. Ретки су материјални трагови, а архиви уништени, изузев грађе која је сакупљана за писање хронике овог краја. Разни покрети, сеобе и други историјски догађаји у различитим историјским периодима, утицали су на етничке промене и матаморфозу насаља. Највероватније је да су подручје Камене горе са околином, пре доласка Словена, насељавали Илири. То доказују гробља која се најчешће налазе по главицама и

узвишењима. Постоји неколико таквих гробних остатака у Глушчевићима, Дугим њивама, Коритници, Крижевину и Цепену. Грбови су прекривени огромним каменим плочама. На њима нема натписа. Орјентисани су север-југ, што не упућује на хришћански начин сахрањивања.

Овај крај Средњег Полимља и Потарја био је од давнина раскршће војничких и трговачких друмова, попрштте најразноврснијих политичких метежа и буна, те за то је било мало оних који су се задржавали на једном месту, већ је становништво било у непрестаном покрету, а нарочито у три последња века. Турски зулуми, тешке зиме и разне болештине учинили су да се српски живаљ повлачи у планине и висине, али је, што је све чешће бивало, масовно одлазио у северне и североисточне крајеве. У то време, на њихово место, гоњени тешким зулумима и већим невољама, па и крвном осветом, са југа су притицали: Кучи, Ровци и Дробњаџи. Горњи Колашин и Пива су места из којих је било највише тих становника. Број старинаца који не памте одакле су досељени је врло мали... (Т. Пејатовић).

Породице Баковића су доселиле из Мораче у Поља колашинска, а потом у Брајковац, Камену гору, Карошевину, Љеленицу и Страњане. Глушчевићи из Тушиње (Ускоци) међу првима се насељавају у Камену гору. Кијановићи се из Риђана пресељавају у Камену гору, Сељане и Збљев 70.-их година 18. века. Рвовићи, звани Рви, живели су у Лијевој Ријеци, а потом у Вергашевићима и Козици одакле се пресељавају овамо под крај 19. века. Новаковићи су пореклом из Босне, а преко Сељана је једна породица дошла у Камену гору. Пејовићи су живели у Пиви па доселили у Козицу одакле су се раселили у Камену гору, Карошевине, Бабине и Милошев до. Ђуковићи се из Роваца, преко Пиве, насељавају у Плавце (касније назване Кашице) одакле се један део одселио у Гурдиће, други у Голочевину, а трећи у Радоињу. Цмиљановићи се досељавају из Озрињиха у Камену гору, где се раздвајају тако да једни одлазе у Ожеговиће, а други у Златиборски крај. Човићи су живели у Морачи, а потом у Стожеру одакле долазе у Камену гору, а једна породица се насељава на Коловрату.

Са сигурношћу се дакле, може тврдити да су претци данашњих житеља Камене горе досељени са подручја Црне Горе и Херцеговине. За насељавање овог подручја имали су утицаја и постојећи путеви. Од Пљеваља, преко јабучког Ранча, водио је пут према Пријепољу, а потом преко Милешева у Сјеницу. Пут од Пљеваља и Ивовика, преко Отиловића, водио је у Вранеш. Такозвани „Римски пут”, који је водио из долине Њехотине преко Вруље и Камене горе силазио је у Ратањску и Пријепоље. Турски каравански пут од Сјенице преко Бродарева и Камене горе водио је у Пљевља. Каравански пут који се кратао из Босне преко Прибоја, Побјеника, Шербетовца, Бабина, Јабукe и Камене горе, излазио је у Граб, а потом у вранешку котлину и Бијело Поље. Ова три последња пута укрштала су се овде у Каменој гори код извора Ковчег.

Истина, на овом подручју су раније живеле српске породице међу којима се помињу Антоновићи, Васиљевићи, Васовићи и Кевићи док су Томашевићи затечени у пределу Сади. То показују и сеоска гробља и други остаци. Најочитије ово потврђују подаци из једног пописа овог краја, које је вршио турски реформатор Омер паша Латас 1851. године, по коме је Камена гора 18 домова са 178 хришћанских душа. Помињу се два пописна места: Камена гора и Коритница.

У бурним дугим годинама ропства, народ овог подручја давао је сталан отпор туђину. Још у 16. веку, кад су Турци били на врхунцу моћи и под својом влашћу држали скоро све балканске земље, овај крај је путем одметника и хајдука устајао против тираније. О томе је забележио 19. септембра 1530. године путописац Бенедикт Курипешки пратилац босанског паше Хасреф бега. Уколико су турски зулуми били већи, хајдука је било све више.

Јово Н. Кијановић рођен је 1920. године у Каменој гори где је завршио основну школу. Био је активан припадник НОП-а и, због рањавања, није отишао са партизанским јединицама у Босну већ је помагао герили учествујући у различитим акцијама. Као такав тражен је од стране италијанског окупатора за таоца. Припадао је оној групи Каменогорца коју су Италијани у јулу 1943. године одвели у Пљевља, потом на Цетиње и у Албанију. Тамо је побегао из логора и придружио се албанским партизанима и, касније, новоформираној 4. косметској бригади. После рата завршио је војне школе и био артиљеријски официр. После пензионисања вратио се у родно село где је био активан друштвенополитички радник и биран за одборника испред свог села. Бавио се проучавањем Камене горе и околних села са нарочитим акцентом на пореклу и родословима братстава из Камене горе. Припремио је опсежну грађу за хронику села која није сређена нити публикована. Умро је 2010. године и сахрањен у Каменој гори.

Јово Н. Кијановић

СЕОБЕ СРПСКОГ СТАНОВНИШТВА КРОЗ ПРИЈЕПОЉСКИ И НОВОВАРОШКИ КРАЈ У XVIII И ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА

(наставак)

Сеобе српског становништва из околине Пријепоља и Нове Вароши током XVIII и XIX века поред Златибора и Ужичке Црне Горе ишле су према чачанском и рудничком крају

У другој половини XVIII века у драгачевско село **Дучаловиће** доселио се **Јован Шапоња** са породицом, од братства **Шапоња** код Нове Вароши. Од његових синова настале су данашње фамилије: **Милојевићи**, **Милвановићи**, **Пауновићи**, **Гавриловићи**, њихови сродници су и **Василијевићи** у селу **Ртарима** (Драгачево). Сродници ових **Шапоња** су и **Кирицићи** и **Шапоњићи** у селу **Лиси** (Драгачево). Кирицићи добили презиме по претку који је био кириција. Од Шапоња су и **Радоњићи** и **Чворићи** у **Турици** и **Шапоњићи** у **Парменцу** код Чачка. Све ове фамилије славе св. Стефана.

Пре Првог српског устанка у **Дучаловиће** се досељавају четири брата, **Данило Митрофан**, **Вилиман** и **Спасоје Поповић** од „**Нове Вароши**”. Прва тројица су били калуђери а од Спасоја потичу сви данашњи **Поповићи** у овом селу. У истом периоду у **Дучаловиће** долазе браћа **Гајо** и **Васо** са породицама, звани „**Дервиши**”, негде „од **Пријепоља**.” Данашњи **Гајовићи** и **Васовићи** у овом селу. Славе св. Стефана. Око 1809. (после Карађорђевој војне на Сјеницу) у село долазе **Радојичићи** из околине **Нове Вароши**.

У првој половини XVIII века у **Пухово** досељавају се браћа **Нешован** и **Габор** из **Лепојевића** код Нове Вароши (данашњи **Нешовановићи** и **Габори** у овом селу). Једна грана **Габора** прелази око 1790. у **Негришоре**. Славе Ђурђиц. У Пухово на позив старог Нешована из **Лепојевића** се досељују стари **Станићи**, имали надимак **Бомбарци**. У истом периоду у село **Турице** досељава се стара породица **Зрзула - Петронијевића** од **Нове Вароши**. Од њих су данашње фамилије: **Милинковићи**, **Јанковићи**, **Пантовићи**, **Проковићи** и **Ацовићи**. Славе Св. Ђорђа. Стара многобројна породица **Пропадовића** – **Пропада** из **Страњана** код Бродарева у првим деценијама XVIII века скоро у потпуности је напустила стару постојбину. Њихови огранци населили су се у **Липницу** (чачанску Трнаву) и **Рогачу** (Драгачево) и **Стапаре** код Ужица. Данашњи **Пропадовићи**, **Перишићи** и **Живковићи** у Рогачи. Славе Св. Стефана. У том периоду у село **Дљин** се досељавају **Петровићи - Абазовићи** из околине **Нове Вароши**. Славе Св. Јована.

У време Карађорђевој војне на Сјеницу у **Негришоре** долазе **Тодоровићи** и **Јованчевићи** звани **Павјерци** (овај надимак упућује на име њихове старе постојбине) из **Косатице** код Пријепоља. Славе Аранђеловдан. Из **Косатице** су пореклом **Кукићи**, **Крловићи** и **Давидовићи**, населили се у драгачевске **Лисице**. Ових **Крловића** има у **Крстацу** у **Лопашу**, прешли из Лисица. У старој постојбини били сродници. Заједничка је слава св. Ђорђе. Доселили се у истом периоду кад и Павјерци.

Браћа **Петроније** и **Никола Јотулић** „од **Пријепоља**” доселили се током Првог српског устанка, прво у **Крстац** а неколико деценија касније њихови потомци прешли у **Лисице**. Од њих су данашње фамилије **Петронијевића** и

Николића. У истом периоду у **Тијање** долазе **Видојевићи (Николићи)** и **Филиповићи** из **Дренове** код Пријепоља. **Видојевићи** славе Св. Саву а **Филиповићи** Св. Ђорђа.

У **Рогачу** се тада досељавају **Антонијевићи - Увчани** „од **Увца**”. **Мрдаковићи** и **Кованићи** „од **Милака изнад Нове Вароши**”. **Ђоловићи** и **Јоловићи** из **Дебеље**. Заједно са српским устаницима који су се повлачили од Сјенице у **Граб** су дошли **Шундерије** из **Штиткове** (има их и у Голову код Чајетине).

За време прве владавине кнеза Милоша Обреновића у **Тијање** доселио се Милутин **Чекеревац** из **Чепова** (моравички крај), старином из засеока **Чекеровина** у **Буковику** код Нове Вароши. Данашњи **Милутиновићи - Чекеревци** у овом селу. Из **Буковика** су и **Бајчетићи** који су у овом периоду доселили у **Граб** а одатле прешли у **Рогачу**. (Славе Св. Алимпија). У **Ртаре** тада се досељавају **Глишовићи - Видојевићи** звани „**Кезуни**” старином „од **Нове Вароши**”. Ове фамилије има и у **Парменцу** код Чачка. Тада у **Лучане** долазе преци **Тодоровића**, **Благојевића** и **Теодосијевића**. Заједнички су им корени, дошли „од **Пријепоља**”. Славе Аранђеловдан. У **Тијање** долазе **Кулашевићи** из **Буковика** код Нове Вароши.

Досељавање становништва из околине Пријепоља и Нове Вароши било је и у **Љубићка села** (северисточна околина Чачка). После Карађорђевој војне на Сјеници и у Новој Вароши 1809, у повратку са српским устаницима у **Прислоницу** досељавају се: **Ђусловићи** из **Штиткова** (Св. Никола) и **Јовановићи** од **Пријепоља** (Св. Ђорђе). У **Прељину** долазе: **Еровићи - Зечевићи** (Св. Никола) и **Јаковљевићи** (Св. Јован) из околине **Нове Вароши**. У **Брђане** тада долазе **Ђубићи** из **Седобре** код Пријепоља (Св. Стефан).

Најстарија досељеничка фамилија у **Бресницу** су „**Акшами**” из **Косатице**. У ово село доселили су се после велике сеобе 1690. Славе Св. Јована. После Карађорђевој војне на Сјеницу се досељавају: **Лечићи** из **Вранеша** код Кокина Брода (Св. Тома), **Чекеревци** данашњи **Петровићи**, **Стевовићи**, **Мијатовићи** и **Урошевићи** из засеока **Чекеревина** у **Буковику**. Од њих су **Петровићи - Чекеревци** у **Тамнику** (Св. Никола). Из **Чекеревине** су и **Кочовићи** сродници **Бајчетића** у **Грабу** и **Тијању** (Св. Алимпије) и **Баковићи** и **Станковићи (Луковићи)** из **Косатице**. **Станковићи** се једно време задржали у **Гучи**, славе Св. Архангела Михаила, а **Баковићи** Св. Николу. Вероватно у исто време у ово село долазе: **Басарићи** из **Тисовице** (Св. Стефан) и **Јелесијевићи** из **Гоња - Сјеница** (сродници са Глишовићима и др. у **Лађевцима**, славе Св. Јелесија).

У истом периоду у **Лађевце** досељавају се **Петровићи** под **Кобиљом главом** из **Страњана**. У старој постојбини презивали се **Косићи**. Прво се населили у **Живицама** (Драгачево) а касније прешли у ово село. На позив **Петровића** у **Лађевце** се досељавају њихови сродници: **Глишовићи**, **Мандићи**, **Јеремићи** и **Антонијевићи** из села **Гоња**

1 Јован Ердџановић, Доње Драгачево, Насеља и порекло становништва, Књига 1, Београд 1902.

код Сјенице. Све ове фамилије имају заједничку славу Св. Јелисеја (27. јун). Такође, у Лађевце се досељавају и **Петровићи** из **Вранеша** (Св. Сава).

У **Соколиће** крај речице Дичине досељавају се **Милојевићи** из **Трудова** и једна породица **Обућина** из **Лепојевића** (св. Јован).

У другој половини XVIII века у села **Груже**, конкретно у село **Закуту** долазе **Гвозденовићи (Спасенићи)** из **Буковика**. Славе Св. Ђорђа. За време Карађорђевој војне на Сјеницу у **Борач** се доселили **Андрићи** (старо презиме **Томићи**) из нововарошког **Трудова**. Славе Св. Николу (у старој постојбини славили Св. Ђорђа). **Поповићи** доселили се из **Буковика**. Дошао прво поп „Еро”, касније његова браћа Богосав и Симо. До 1875. сва фамилија из Буковика доселила се у **Борач**. Славе Св. Николу.

У **Брестовац** долазе **Костићи**, доселили се од **Пријепоља** вероватно сродници **Малеша**. Славе Св. цара Константина. У **Горњу Врбаву** долазе **Нешовићи** из **Правошева** на Златару (славе Аранђеловдан). У **Кнић** долазе **Шапоњићи** из **Шапоња** код Нове Вароши; данашњи: **Недићи**, **Милорадовићи**, **Лазовићи** и **Миливојевићи**. Славе Св. Стефана.

После 1815. у **Горње Црнуће** доселили се **Павле Крушковић** и једна породица **Гујаница** из **Вилова** код Нове Вароши; данашњи **Крушковићи** и **Гујанице** у овом селу. Славе Св. Николу.

Око 1780. у **качерска села** (руднички крај) у село **Штавице** досељавају се **Јанковићи - Кратовци** из **Кратова** код **Бање**. Славе Лазареву Суботу. За време Првог устанка у **Златариће** код Рудника досељавају се **Караулићи** и **Никићи** (нааселили се у засеок Ђерамиде) из **Лепојевића**. Њихови сродници су **Новаковићи** у **Заграђу**. Славе Св. Николу. Тада у **Драгољ** се досељавају **Ристовићи** и **Стевановићи (Петровићи и Мијаиловићи)** из **Челица** код **Бање**. Славе Св. Ђорђа. **Миливојевићи** (браћа Миливоје и Милоје) са **Златара**. Славе Св. Димитија.

У **Живковце** долазе **Јаковљевићи** из **Бистрице** код Нове Вароши. Славе Св. Луку. У **Мутањ** долази једна породица **Тошића** и **Рајчића** „од Јавора” (вероватно из **Штиткове** или **Божетића**). Славе Св. Николу. Данашњи Тошићи и Рајчићи у овом селу. **Ивановићи** (Св. Никола) и **Јовановићи** (Св. Алимпије) дошли „од **Нове Вароши**”. У **Угриновце** у том периоду долазе **Сатарићи** (Св. Јован) **Јоловићи** (св. Никола) и **Марковићи** (Св. Архангел Михаило) из околине **Нове Вароши**.

Крајем XVIII века у **таковска села**, конкретно у село **Прањане** досељавају се **Станојевићи – Гудурићи** из **Кратова** код **Бање**. Славе Св. Ђорђа. **Деспотовићи – Цокићи** доселили се у **Брајиће** током Првог српског устанка из **Коморана** код Нове Вароши. Ових **Цокића** има у **Липљу** у качерском крају. Славе Аранђеловдан.

(наставиће се...)

Данило Сџанојевић

2 Радомир Илић, О Љубићким селима, Насеља и порекло становништва, Књига 2, Београд 1903.

3 Михаило Драгић, Гружа, Антропогеографска испитивања. *Насеља и порекло сџановништва*, књига 10, Београд 1913.

4 Тошића има и у Ојковици и Семенгњеву и Трнави на Златибору. У Трнави данас живе Тошићи, Јанковићи, Глигоријевићи, Илићи и Мијаиловићи, сви потичу од Тошића из Штиткова. Све ове фамилије на Златибору славе Св. Николу.

5 Милан Т. Ракић, Качер, Антропогеографска проучавања, Насеља и порекло становништва, Књига бр. 3, Београд 1905.

6 Миленко Филиповић, Таково, Насеља и порекло становништва, књига 37, Београд 1960.

СВЕТИ САВА

Свети Сава
Отвори душу.
Молитвом унесе,
Ријеч Божију.
Срцем засвијетли
Жижак.
Умири нарав
Братску.
Богу угоди.
За смјеран ход
Благословеном
Дједовином.

Удари јерес.
Са свих страна награда.
Разбијала се
О православље .
Прса тврда.

За Тајну
Синајске Горе,
За Светост
Са Христова гроба.

Засја крст светосавља
Васељена се крсту клања.

Милојка Бандука Јововић

СМИСАО

Ћутим,
А слутим,
Тишином осаме,
Смисао
Светлости и таме.

Ожитила мисао,
Бразда ноћи
Тмаста,
Вагра дана,
Од храста до трске,
Од трске до храста.

Тајном таме,
И светлости снопа,
Свака ми стопа
Стрепњом излистана

Драган Пајоњак

О ЈЕРОМОНАХУ КИРИЛУ

Увек је желео да буде монах. И постао монах.

Рођен у селу на обали реке Сребренице где се рађају само риђе птице - названог Риђештица. То је простор између три Мораве - Мојсињска Света гора назван. За време цара Душана, неком војводи Мојсилу би наложено да се искупи изградњом цркава за грехове, те се тада сагради преко 70 цркава. Сад их има 28.

Рођен у крају које је дало преко 160 свештеника, монаха и монахиња, па шта је друго могао бити него монах. Рођен као Радојко - као монах постао Кирило.

Није био болестан, само мали, мали и способан, брз као чигра, а волео да учи и чита. Од детињства ишао у манастире.

У манастиру Руденица упознао је монаха Калиста, што је зидао цркве и молитвом исцељивао људе. Много је од њега научио.

Монаху Калисту је била узречица: - Мајка ти певала. Донио Кирилу колач и даје - ево ти колач мајка ти певала.

У другом рату у селу се мењају војске, четници, па партизани, па Немци. Зло и несрећа, дођу у село узму шта хоће, узму све што им треба..., а није било ни за укућане.

Што хоће да узму дајте, што питају не знате - тако је говорио отац.

Тако су деца радила, и ћутала.

После рата, дошли комунисти.

Е, Богу мој, почеше све да мењају, нису веровали у Бога, све испретураше. Настаде неко вунено време.

А Кирило оде у манастир Витовницу, ту се замонаши и ту упозна старца Тадеја, једну багодетну, свету душу, поукама што је давао утеху и пружао подршку и Кирилу и свом народу и дан данас. Тадеј му је говорио да недостатак љубави ништа не може да надокнади, али да љубав замењује све недостатке. Благослови Кирила да иде у Свету гору.

Но није то лако ишло!

Прво оде у манастир Љубостињу, кога подиже књегинја Милица на месту где је упознала кнеза Лазара - на месту љубави - те доби име Љубостиња.

Ту је Кирило научио да плете корпе. И данас зна да исплете корпу од прућа.

После оде у Манастир Драчу. Одатле га позову у војску, у подофицирску санитарску школу у Марибору. Сам се ошишао, обријао, да се с њим не изигравају. Задиркивали га: попе ово, попе оно..., њему прекипело и на границу, кроз шуму, па поред камена ФНРП/OSTERAЈН усред бела дана, усред најачег комунизма остави све иза себе што је знао и имао и оде у избеглиштво. Само један правац – заједно са Богом и Бог је био цело време са њим.

Из Клагенфурга оде у Беч, у центар УН за прихват избеглица. У том лагеру су били сви избегли из комунистичких земаља, прође комисију, доби личну карту.

Молио се богу, окопавао винограде, радио на градњи путева, после годину доби папире за Америку.

У манастиру Свети Сава владика Дионисије га рукоположи за ђакона.

Он који је побеђао са 15 година у манастиру

Он који се са 18 година замонашио

Он који је дезертирао из војске

Он који је пребеглао преко границе

Он који није ништа имао

Он који је био политички азилант

Он који је обрезивао винограде и садио траву поред кућа

Сада у свечаној свештеничкој одори са владиком Дионисијем служи литургију усред Америке

Упознао је Николу Кавāju.

Упознао војводу Ђујића.

Упознао и у Америци раскол међу Србима: љотићевци, ђујићевци, комунисти, сталинисти...

Стално су се одвајали и делили.

Неко беснило ударило у народ.

Да су били јединствени не би државу изгубили.

Једни тамо, други вамо.

Једни уз власт црквену у Београду, други уз владика Дионисија.

Понестало свештенства да служи литургију.

Владика рукоположи Кирила за јеромонаха.

Ишао је свуда где је било потребе.

Велика је земља Америка.

Отац Кирило   Фото: Драган С. Танасијевић

Возео се по њој својим аутом.

Заустави га полиција, кажу учинило им се да ауто иде сам.

Јесте Кирило мали: 1,54 метара има. Бог је створио све људе и није им узимао меру - вели. Није правило разлику је ли ко бели, је ли црни, је ли мали ... сви су они људи.

Где год је требало да се иде Кирило је ишао. Владика каже - иди ти дете.

Ишао и служио.

Сви су га волели.

Радио је, после служења у цркви, све послове до којих је могао да дође како би попунио буџет. Радио је једно време као шериф - мало поп, мало шериф.

Кад је дошао нови владика из Београда, свашта су говорили за Кирила: те расколник Дионисијев, те ово, те оно.

Кирило се спакује и врати за Немачку. Ту је богослужио у руској цркви подигнутој на руској земљи донетој из Русије у Дармштату одакле је била царица Александра, царица Николаја другог.

Мало је народа долазило, те је Кирило радио у фабрици машина Гебел. Ту му машина одсече руку изнад зглоба, од краја до краја. Стави шаку у неки пешкир, спакују га у хеликоптер те му у Франкфурту пришију руку, све крвне судове и нерве повежу. Зарасла му рука, мало крива, мало тања, али зарасла. Само се Богу молио. Све је дошло на своје место. Шалили су се да има Дамаскинову руку.

Владика Амфилохије му помага да дође у Хиландар.

Конечно, Кирило који је читав живот сањао, сад је досањао српску царску лавру, проигуман је био Никанор, а игуманија Тројеручица.

Добио је послушање да исповеда и да буде духовник манастира. Добио је велику схиму - „велики анђелски образ“ да буде равноангелан, да као светионик светли светом.

Е таквим смо га упознали, стално насмејан, ако га питају, одговори, ако хоће да се сликају са њим, он пристане: ајде да вам улешам слику. Уз шалу многе озбиљне ствари каже, поучи.

Људи се жале како им је тешко. Како тешко, па јеси ли се крстио? Па јесам. Имаш мали црквени календар, тамо имају заповести, прочитај и научи, понашај се домаћински.

Један човек из Украјине му поклони капут, он се огрне њим и погледа етикету на унутрашњем џепу – пише босс, па нисам ја босс, ја сам монах, али добро, нека.

Већину ствари које добије, подели.

Исповеда, учи, саветује, слуша, благо прекоревача - ниси мали, хвали, благосиља.

Кирило се моли Богу.

Гледа у тишину.

Не чује светску уку и буку.

Постао је оно што је одувек желео - монах.

Остао је монах тамо где је одувек желео - већ 30 година у Хиландару. Тамо сам га упознао, и видео, и у руку целивао.

Даће Бог, да га опет видим.

НОВА ЦРКВА У ДРАГЛИЦИ

На духовски уторак 2017. године освештана је нова црква у златиборском селу Драглици. Тако је ово село први пут од свога постојања добило своју богомољу. Црква је посвећена Светој Тројици (силаску Светог духа на апостоле). Храм је подигнут на месту Збориште, на путу за засеок Грујичићи, а према висовима Муртенице, одакле пуца видик чак до босанских и црногорских планина. На том месту некада се налазила мала капелица, одакле су полазиле крстоноше, а ту се одржавао и један од два сеоска вашара. У памћењу старијих људи још је живо сећање како су, одмах по завршетку рата, локални „комунисти“ пресрели крстоноше, којима су отели крстове и заставе, поломили их и бацили у јарак. Од тада је престао тај дивни обичај, капелица се урушила а Збориште опустело. Оно што је посебно вредно истаћи јесте чињеница да је црква саграђена од борових брвана-талпи, што је у духу и традицији народног градитељства овог дела Србије. Борови су посечени пре две године у шумама изнад Вишеграда. То су искључиво борови доземци, стари преко два века а за целу цркву било је потребно око 150 кубика грађе, која је натопљена смолом и траје за вечност. Ктитор цркве је Страхинја Кутлешић (45), родом из Драглице и предузетник у Италији. Земљиште за цркву у површини од 74 ара, добијено је захваљујући дару манастира Вујетинци, који је део свог поседа уступио за трампу са „Србијашумама“.

Драглица је типично планинско село разбијеног типа, где су куће, а поготову засеоци, удаљени једни од других и по више километара. Као и остала златиборска села, и Драглица полако стари и гаси се. Од некадашњих 700 житеља, по последњем попису у Драглици живи око 170 становника. У локалној основној школи, која је увек била четвороразредна, од некадашњих 150 ученика, сада су остала два или три. Можда ни тога не би било да село, скоро по половини не пресеца магистрални пут Нова Варош-Ужице. Ужички намесник Жичке епархије ставрофор Милош Босић, свестан где се и у ком времену црква подиже, на полагању камена темељца рекао је: „Село је, нажалост, старачко. Али зато узмите за руку децу и унуче доведите их за Тројице, причајте им да су им овде корени. Ма где били у свету - нека се овде враћају. Не смемо заборавити наше темеље...“ Ова порука била је и одговор свима који су се питали шта ће и коме ће црква кад нема народа, када село изумире. Управо зато је и подигнута, да поново окупља и призива, јер је то била и остала њена вековна улога која је омогућавала трајање српског народа и у тежим временима.

Иначе, село Драглица припада општини Нова Варош, и то од 1958. године, када је отргнуто од оп-

штине Чајетина, којој је вековима припадала. Интересантно је да јужна половина села припада Епархији Милешевској, а северна Епархији Жичкој. Стицајем околности, простор на коме је саграђена црква, припада Жичкој епархији. Тако се куће једне фамилије налазе у Милешевској, а гробље у коме се копају, у Жичкој епархији.

Кроз историју становници овог села су се на разна начине довијали где да се венчају, децу крсте и Богу помолу. Зависно у коме делу села су живели, неки су ишли преко Муртенице чак у Белу Реку, они у јужном делу у Негбину, а они на северној страни села у Доброселицу.

На дан освећења на Зборишту се искупио силан свет. Дошли су и они који деценијама нису походили родно село, довели своју децу и унуче, пријатеље. Освећење храма торженственом литургијом началствовао је Његово Преосвештенство Епископ жички г. Јустин, уз саслужење игумана свете царске лавре Хиландара високопреподобног архимандрита Методија и других црквених великодостојника из Чачка, Ужица, Златибора.

Следећи корак требало би да буде подизање спомени-плоче у славу и част учесника ратова 1912-1918. године. Велика је срамота да то до сада није учињено. Према ономе што се зна, а залагањем свештеника Благоја Шишаковића, у Балканским и Првом светском рату, своје животе на олтар отаџбине положило је 47 Драгличана. Идеја је да белег буде у самом храму или на чесми у порти цркве.

По завршеној Светој Литургији, у порти нове цркве, приређен је богат културно-уметнички програм. За све присутне уприличена је трпеза љубави. Народно весеље продужило се до дубоко у ноћ, а глас трубе разлегао се муртеничким висовима, ломећи се доле у пространом Расничком пољу. Драглица је тога дана поново рођена.

Љубомир Шуљагић

Фото: Ј. Стојковић

СВЕТИ ИЛИЈА НА ГРАДИНИ

До црквице на Градини стигао сам уз помоћ светогорског штапа... с лакоћом. Мислио сам да ми помаже штап који сам набавио на Светој Гори, у небеском граду Уранополису, минуле године, али видим да су остали верници и ходочасници ишли уз стрму, у камен уклесану степенишну стазу, без умора. Лила, моја драга, што се уз степениште зграде замарала, стиже без муке. Нека непојамна енергија плави човека док се пење уз стрму стазу, као да га снаже мириси трава, светост предела и пут ка Светињи.

Почели су да граде и пут, али део је окомита, у камен уклесана стаза. Иду стари и млади, све што бауља и што се суља, с лакоћом као да их невидљива рука горе води. И држи. А стрмо... Дах застаје... Горе небо, доле понор, стотину метара до Моравице, чији се жубор и овде чује. Чује се и кликтање орлова из плаветнила ponad Малича.

Небо ведро, биће и овај дан Светог пророка Илије – Илиндан 2017. пун врелине. Већ данима трају врућине које су спржиле малине, преполовиле род, онеспокојиле житеље ариљског краја, али и поред тога светост овог дана се осећа и види на лицу народа што уз врлетну стазу стиже на мали простор око црквице. Црквица је на 670 мнв стене Чота на висини на

Стаза ходочашћа

којој су и Метеори у Грчкој. О црквици су, поред предања да су је из Прилика пренели Срби када су Турци хтели да је обесвете до приче да су је на ово неприступачно место пренеле виле, писао и Феликс Каниц. Он је забележио да је она вероватно подигнута на рушевинама римске стражарске куле, али књиге и материјални докази уверавају да су ту били остаци средњовековног града, утврђења... и отуда Градина.

Језик ништа не заборавља, прошлост је у језику, у његовим скривницама. Град је, вели предање, подигао српски цар Рапан. Ко је био Рапан? Историја каже да је народ краља Стефана Уроша Првог (1243-1276) звао „храпави“ због промуклог говора. Дакле, град је подигао Стефан Урош Први, син Стефана Првовенчаног. Одавде се види село Добраче. Тамо су Немањини имали своја стада. О томе песма народна казује да тамо:

*„Бе Морава с Вучјаком говори
А Градина гласно довикује
Бе 'но Малич залудно дозивље,
Пеј шорова јесу Немањини
Пеј на броју небројеној стада
Са стоишину чувара чобана
Свима глава Добрача чобане...”*

Елем, путем поред Моравице је корачао и Свети Сава, он је и заповедио да се сагради манастир Клисура...

О Градини је писао, захваљујући Милошевој наредби 1836. да се напишу све цркве и манастири у Србији, Милан Д. Милићевић. У „Гласнику српског ученог друштва“ из 1867. г је записано: „...Онде где Моравица, обилазећи око крша који се зове Градина, удара у Малич па се повија ка североистоку, на левој обали њезиној, на стенама и под небројеним стенама озидан је овај манастирак. Дугачак је и висок 6 и по ваги, широк је пак пред дверима 4 и четврт хвата. Зидан је каменом и има једно кубе. По казивању старих људи ту је била некад црква од које су само темељи остали и могли се познати...” У књизи о манастиру Клисура пише:

„Управо када се из ариљске долине уђе у клисуру реке Моравице, пред вама ће се на брду Градини указати силуета беле црквице Св. Илије, што као гнездо припијена на врх крша „надгледа“ улаз у теснац који је ко зна када издубила река. Нешто даље, уз реку, већ готово два века, стоји скривен од погледа, ту у брду, скоро уз сами пут, један од споменика наше прошлости - манастир Клисура...”

Окупила је и ове године Црквица на Градини мноштво верника и ходочасника. У тишини слушали смо Литургију и богоугодни говор протојереја Милета Спасојевића. И док после службе силазим низ стрмину у слуху ми речи поуке да треба очистити и коров у себи и живети имајући на уму и речи апостола Павла да „Љубав све превасходи“. И стихови из II посланице Коринћанима „Због тога ми не малаксавамо, него ако се наш спољашњи човек распада, ипак се унутрашњи обнавља из дана у дан.“ Нема умора, радост озарених лица и оних које срећемо. „У цркву се никад не касни“ каже стари Видан док се пење уз стрмину. И он бодро иде према да је као и потписник ових редова закорачио у осму деценију.

На заравни испод Градине је подигнут споменик јунацима што су изгинули у боју са Турцима...

Ове године нема шагре, нема ни трубача. А када нема шагре нема ни политичара, ни из Ариља, нити оних што дупетом памте место где су били. И зато је све свечаније, и сви су, чини ми се, радоснији. Велико стадо аутомобила, различите регистрације казују да су многи дошли са разних страна. Позвао их је Светац да овај дан прославе на Градини...

ЧУДЕСАН поглед на све стране, у пуном кругу, отвара се са врлетне стене Градине. Види се на Ливадама, у изградњи, Храм Светог Николаја Жичког и Охридског, и Парохијски дом у којем, већ сада, попадија Марина дочекује госте као својте... Успостављен је вишековни хришћански и историјски лук између Градине и новог храма.

Цео крајолик је бајколика слика која посматрача радује док мотри идиличне пејзаже села Радаљева, Трешњевице, Миросаљца, Добрача, Брусника, Ступчевића, Латвице... пуца поглед на све стране, у плаветној измаглици виде се Овчар и Каблар... Више ти вреди поглед у те плавети него стотине сати пред телевизијом каза ми једном приликом Стеван Бошњак, писац и уредник Унус мундуса. И тај поглед је награда за пењање до црквице. Када се погледа доле у понор, поред страха осети се *унутрашња слобода која нас може уздићи све до високих сфера...*

Жива поезија природе која те оставља без даха... Гледаш. Читаш. „Читати природу, с отвореним срцем и умом, значи осетити њену дубоку душу божанске хармоније у којој обитава Бог“ записао је Вл. Николај. Мотрим пејзаже који су језик којим говори Бог. И знам да ћу, поново, идуће године, бити код Светог Илије на Градини. Верујем да ће и читаоци овог текста доћи да се увере у тајновиту моћ Градине и Речи што нас окупла. И чува. На многаја лета...

*Мирослав Тодоровић
Фојто: Мирослав и Лила*

НАРОДНА МЕДИЦИНА НА ПЕШТЕРСКОЈ ВИСОРАВНИ

Пештерска висорава је на 1100 до 1250 м надморске висине. Реч пештер означава пећину и вероватно се односи на удубљења, вртаче у којима је влажност већа и погодује за развој биљака, па и лековитог биља. На Пештери се може пронаћи лековито биље за сваку здравствену тегобу. Те биљке расту на ливадама и пашњацима, у шибљацима, шумама, на обалама река и поред извора.

На Пештери је веома чист ваздух и има пуно светлости, што је добар предуслов да тамо расте здраво и квалитетно лековито биље. Чист ваздух крепи и оживљава тело и дух, памет, и тако допрноси бољем расположењу, лакоћи и ведрици човека и биљака.

На Пештери је мање алергена, вируса и бактерија, што доприноси бољем квалитету живота људи и биљака.

Поред одличних природних услова за ведар и здрав дух и живот, на Пештери су харале различите болести и тегобе са којима се требало ухватити у коштац и решавати их се.

Током векова, народи су стицали искуство које биљке лече од које болести. То искуство су стицали најпромћурнији људи који су се издвајали у односу на просту масу народа. Видари су своја знања и искуства предавали својим потомцима, те се тако са покољења на покољење та вештина о лечењу преносила. Народ се лечио биљем још три хиљаде година пре нове ере. Када је народно лекарство дошло у руке свештенства и манастира, коракнуло је напред. Прве болнице у Србији је основао Свети Сава у манастирима Студеница 1208. године и Жичи 1217. године. Медицинску здравствену службу је основао на моралним начелима „љубав према ближњима и дарожљивост према убогим, болеснима и сиромашњима”. Принципе дијагностике и терапије је поставио на принципима научне медицине Византије. Манастири су вековима чували и примењивали медицинско знање о примени лековитог биља и минерала, као што су: босиљак, црни и бели лук, кора храста, кукурек, кора врбе, клека, чубар, катран, восак, ракија, вино, смола, мед, сир, кајмак, козје млеко и др.

Пештер је, као подручје у новијој историји, неразвијено подручје са слабом инфраструктуром, мало просвећеним становништвом, са заосталим начином привређивања, са неразвијеном здравственом заштитом. Због тога је Пештер био упућен на самога себе у довијању за голи живот, за опстанак.

У планинским врлетима, у удаљеним стајама и пашњацима, у јаким и дугим зимама, када велики снегови одсецају једно насеље од другог и подручје Пештери од осталих, човек Пештери је морао да тражи лека од саме природе да би сачувао себе и своје потомство.

У свим неприликама и ратовима, народно искуство о лечењу лековитим биљем и минералима је било од непроцењиве користи и дало је изузетно добре резултате, а посебно у лечењу рана и убоја. Због тога би што пре требало записати и забележити што верније ту прадедовску народну медицину. Напредак западне научне медицине потискује народну медицину, што прети да се прадедовски начини лечења забораве, што нам потврђује чињеница да млади нараштаји баш ништа не знају о лечењу на принципима народне медицине и коришћењу лековитог биља.

И на Пештери, као и у другим крајевима наше земље, народ верује да за сваку болест постоји лековита биљка којом се може излечити.

На Пештери се народ у највећем броју случајева сам лечи и то: здравом исхраном, здравим ваздухом, лепим мислима, здравом водом, лековитим биљкама. За већа и тешка обољења обраћају се лекарима и видарима који имају посебног дара и вештина у лечењу појединих болести за које су се специјализовали. Народ се обраћа видарима из више разло-

га. Први је што су здравствене амбуланте далеко од места становања. Други је што су здравствено недовољно просвећени и трећи што је лечење у амбулантама скупо и што то лечење није увек давало добре резултате. Видари на Пештери не траже и не очекују новчану награду за свој рад. Лече људе из жеље да се помогне, да се учини добро дело, из севапа, из солидарности у злу и недаћама. Тек кад се лечење оконча, ко хоће, и колико сам нађе за потребно, даје видару кавку надокнаду.

Видари су се на Пештери бавили лечењем великог броја људских тегоба, као што су: главобоља, ушобоља, запаљење очију, зубобоља, гушобоља, кашаљ, дифтерија, бол у прсима, јевтика, притисак, малокрвност, шећер у крви, слабост срца, затвор, глисте, желудац, бубрези, јетра, жуч, жутица, болови у крстима, реума, шуљеви, ујед змије, опекотине, свраб, пришт, ницине и др.

Пештерски видари су користили око сто медикамената које су справљали највише од лековитих биљака које су на Пештери имали у изобиљу и одличног квалитета. Од лековитог биља су користили: аптовину, папрат, бели лук, боквицу, бор, брезу, бунику, вратич, глог, дивизму, дрењину, дуван, зову, јабуку, јову, кантарион, коприву, линцуру, липу, мајчину душицу, метвицу, нану, оман, пасуљ, пиревину, подубицу, рањеник, репук, русу, салеп, троскот, хајдучку траву, чичак, шипурак и др. Коришћени су и супстрати, као што су: брашно, зејтин, пекмез, смола, тамљан, шећер, восак, кожа, лој, маслац, мед, млеко, сир, сланина, расо, ракија, со, стипса.

Ево неколико начина лечења према врсти болести које су примењивали видари на Сјеничко-Пештерској висоравни:

Када испуца кожа по телу, мазана је овчим лојем.

Свраб је теран трљањем истуцаног корена кукурека.

Убој се лечио црним луком, привијањем сланих облога или свеже јагњеће коже.

Ујед пса се исцељивао привијањем располовљених грашки пасуља.

Опекотине су премазиване зејтином, жуманцетом јајета или содом бикарбоном.

Главобоља се лечила стављањем листова киселог купуса или кришки крмпара на слепоочнице.

Зубобоља је лечена стављањем на оболео зуб белог лука или соли.

Грло се лечило привијањем облога натопљених у ракију.

Кашаљ је лечен чајем од беле папрати или враниловке (метвице).

Притисак је лечен чајем од зове и чајем од брезе.

Срце је неговано чајем од иглица бора и пупољака бора.

Глисте су истериване хлебом од ражи.

Желудац је лечен чајем од нане и дуњом.

Бубрези су лечени чајем од брезе и чајем од глога.

Бешика је лечена чајем од сијеруше.

Назоб је истериван чајем од шипурака.

Нервоза се смањивала чајем од корена троскота, чајем од нане или црног глога.

Ево неколико имена пештерских видара: Јован Сеновић – Судско Село, Халим Спаховић – Жабрен, Џемо Емрић – Дуга Пољана, Рамиза Хабибовић – Шаре, Елмеза Јакуповић – Камешница, Садиха Броње – Житниће, Загим Хукић – Угао, Косто Биочанин – Брњица, Стоја Карличић – Штавал, Лиља Балтић – Урсуре, Стевана Јовић – Кокочићи, Нухо Каралић – Петина, Драгица Ћировић – Дуга Пољана. Сви ови видари су блажено почивши.

На Пештерској висоравни ливаде и пашњаци заузимају 70% од укупне површине. Ливаде, пашњаци и њиве постали

су махом сечењем шума, а и деловањем домаћих животиња у дужем периоду. Пашњаци су на голетима и камењарима на којима расте лековито биље врхунског квалитета. Од многобројног лековитог биља издвојио бих оне које људи са Пештери посебно цене.

Хајдучка трава је лековита биљка у коју народ на Пештери има веома велико поверење. Највише се користи за зарастање рана, јер брзо зауставља крварење и спречава развој бактерија.

Наберу се листови од хајдучке траве, па се на длану руке добро изгњече до појаве сока који се накапа на рану и на на капану рану се привију изгњечени листови и обавије завојем. Тако рана веома брзо зарасте. Када се нагњечени листови на рани осуше, скуну се, па се поступак понавља.

Хајдучка трава помаже и код упалних процеса на кожи од сунца и јаког ветра и хладноће тако што натопимо памучну крпу јаким хладним чајем од хајдучке траве и обложимо упално место.

Хајдучица улази у састав великог броја чајних мешавина као што су мешавине за желудац, камен у бубрезима и жучној кеси, за хемороиде, црева, проблеме код мокрења и др.

Против упале грла и крајника спремити чај на следећи начин: у 7 дл прокључале воде ставити по две супене кашике хајдучке траве и жалфије, поклопити да одстоји два сата, процедити и гргутати на сваких 20 минута и тегобе ће бити убрзо ублажене.

Метвица – вранилова трава на Сјеничко – пештерској висоравни народ је зове метвица и у њу има велико поверење. Народни назив враниловка потиче од њеног својства да боји вунене одевне предмете у врону – црну боју на еколошки, здрав начин. Сматра се једном од најлековитијих трава на Сјеничко – пештерској висоравни коју називају и планински чај.

Користи се за јачање имунитета, за болести органа за варење и дисање. Веома је јак антисептик и има изражена антибактеријска дејства. Користи се и за уништавање вируса и гљивица. Значајно умањује упалне процесе код артритиса и алергијске астме. Уништава око 25 врста бактерија у цревима и мокраћи људског организма, па чак и патогене бактерије које су често резистентне и на антибиотике као што су кандидида и ешерихија.

За лакше искашљавање и нападе астме направити мешавину следећих чајева:

- по три дела мајчине душице, враниловке и боквице
- по два дела црног и белог слеза и подбела
- по један део корена омана, милотуха, матичњака и хајдучке траве.

У 7 дл прокључале воде ставити две кашике мешавине, поклопити да одстоји два сата, процедити и пити у гутљјима три пута на дан по шољу, пола сата пре јела.

Метвица се користи и као зачин у јелима и месу. Зову је још и дивљи оригано.

Жута линцура је краљица лековитог биља. Расте на пашњацима Царичине, Гиљеве и Озрена. Лековит је корен, јер садржи веома горку материју гентилин. Корен се користи тек после пете године раста. Корен је сочан, мирисан, унутра бео и с поља таман. Лековито је и семе црне боје које зацељује оживљава срцу након инфаркта. Линцура јача имунитет и побољшава апетит, тако што појачава излучивање желудачног сока, што доводи до опоравка исцрпљеног организма, нарочито после прележане неке болести или операције.

Најчешће се прави ракија са кореном линцуре тако што се у 1 л препеченице стави 70 г уситњеног или изренданог сувог (50 г) или свежег корена (70 г) и стави да одстоји 20 дана на тамном месту, након тога се процеди и пије наше срца по чашица од љуте ракије и након тога пола сата ништа не узимати у уста. Испити цео литар и тако се очисти крв од нечистоћа и уништавају бактерије које изазивају гастритис и чир на желуцу. Ко не подноси алкохол, може кашичицу уситњене

линцуре увече потопити у чашу воде и ујутру наше срца процедити и попити.

За јачање срца у постинфарктном стању: уситнити кашичку семенки линцуре које се сакупљају крајем августа и ставити у пола литра комовице. То да одстоји 10 дана на собној температури на тамном месту. Након тога процедити и пити по супену кашику пола сата пре јела, два до три пута на дан.

На Сјеничко – пештерској висоравни коришћен је велики број лековитог биља у народној медицини, преко 100 аутохтоних биљака које имају антисептичка, антибактеријска и фитонцидна својства. Становништво се стално иселавало са Сјеничко – Пештерске висоравни и преносило своја знања и вештине у лечењу лековитим биљем у Шумадији и Банату.

Лечење лековитим биљем изгледа као старовременско и напуштено појавом савремене опреме и технике за дијагностиковање болести. Хемија је успела да синтезом (спајањем разних састојака у један нов) за кратко време створи хиљаде нових лекова који су признати као лековити. Нови закон о лечењу дозвољава и алтернативне методе лечења, па тиме и лечење лековитим биљем добија на значају и све више има интересовања код људи.

Сјеничко – пештерска висораван благотворно делује на здравље са јасно плавим небом, јаком сунчаном светлосћу, пријатним мирисом етеричних уља лековитог биља, хладном изворском водом, бистрим рекама, далеким видицима и гостопримљивим и добрим људима.

Сјеничко – пештерска висораван заслужује, поред назива да је срски Сибир и назив медицинска висораван која омогућује шетње по меким и приступачним стазама са малим узвишењима. Боравком на овој висоравни јача се имунитет, јачају се плућа и функција срца и других органа људског организма, побољшава се метаболизам и циркулација, снижава се притисак у организму, постиже се равнотежа у организму, мир, расположење и срећа.

На Сјеничко – пештерској висоравни има доста плаве клеке. У шибљацима плаве клеке производе се велике количине фитонцида који имају антибактеријско и антивирусно дејство. У пречнику од пет метара око клеке нема никаквих микроорганизама, бактерија и вируса. Боравком неколико часова у клечју, пробуди се организам у психолошком и физиолошком погледу. Смањује се секреција бронхија, смањује се спазам бронхија, подстиче се плућна елиминација водене паре. За пацијенте са кожним болестима такође је пожељан боравак од два до четири сата дневно у шибљацима плаве клеке или шумама четинара.

Треба искористити простране ливаде и пашњаке за шетњу по њима и брати лековито биље по сувом и сунчаном времену. Лековито биље лучи етерична уља која делују на људе умирујуће, смањују напетост, повећавају расположење, отклањају хронични умор и напетост и стимулишу психофизичку активност, утичу на бољи сан, апетит се повећава, повећава се пулс, циркулација се убрзава. На Сјеничко – пештерској висоравни има лековитог биља у изобиљу и одличног је квалитета, јер то подручје спада у нетакнуту и незагађену средину. У близини нема тешке и хемијске индустрије и других загађивача. То је огромно пространство са преко хиљаду квадратних километара које је ограђено са свих страна планинама: Голијом, Јавором, Златаром, Јадовником, Гиљевом, Жилиндаром, Нинајом, Тројаном и Сухаром. Насељеност Сјеничко – пештерске висоравни је са веома малом густином становништва, тако да и људски фактор врло мало утиче на загађеност висоравни. Боравком на овој висоравни делује природна терапија која у кратком времену окрепи и ојача организам. Поред тога што нам природа на овој висоравни омогућује лечење природним благодетима, мало је урађено на уређењу и развоју туризма, а и све је мање младих видара који се баве лечењем применом лековитог биља и минерала.

СВРХА ЖИВОТА ЈЕ ЖИВОТ ПУН СВРХЕ

Сувише често знамо шта треба да урадимо, али то не чинимо. Ништа те не може поразити ако не поразити самог себе. Ви сте господари својих мисли, ви обликујете свој карактер и ви сте творци услова, окружења и судбине. Бити оно што јеси и постати оно што си у стању да постанеш, једина је сврха живота.

Људи не пружају максимум када не држе узде свог живота у рукама. Једна од лекција живота нас учи да тренутак пре велике победе човек често искуси велику потешкоћу. Тајна је у томе да задржиш фокус и наставиш да верујеш. Успешни људи имају мисију која их надахњује да посегну ка звездама. Најбољи начин да постигнеш успех у будућности јесте да га створиш.

Живот нам не пружа снажније задовољство од превазилажења препрека, преласка из једне етапе успеха у другу, обликовања нових жеља и посматрања њиховог задовољавања. Човеку који се прихвати величанственог и похвалног подухвата, умор најпре олакшава нада а након тога радост.

Највећу горчину код људи изазива то када имају велико знање али немају моћ (храброст). Зато је сврха најмоћнији мотив на свету. Свака особа на планети има способност да буде узбуђена и мотивисана због нечег. Гајите своју визију и снове као да су деца ваше душе. Нема бољег лека од наде, бољег подстицаја и моћнијег тоника од очекивања боље сутрашњице. Пронађи визију у коју можеш да уложиш сваки делић себе, визију која ће ти бити покретачка снага, радост постојања, животно дело. Узбуђење и позитивна енергија коју ћеш тако створити прелиће се и на друге. Равнодушни су они који остварују туђе циљеве. Тужно је што већина људи нема појма колико талента и потенцијала спава у њима. Већина људи живи – физички, интелектуално или морално – у веома уском кругу свог потенцијалног бића. Сви поседујемо резервоаре живота које можемо црпети а о којима и не сањамо. Кад би просечна особа макар делимично осмотрила колико је заправо моћна, била би запањена. Ипак, многи људи никада не одвоје мало времена да открију ко су заправо.

Велики психолог Абрахам Маслов је рекао да највећу нелагодност и немир у данашњем свету изазивају људи који живе далако испод својих способности. Ништа не усресређује ум боље од будућег идеала који покреће срце.

Закон о ишчезавању намере гласи – што дуже чекаш да примениш идеју или стратегију, мање ћеш имати одушевљења за то. Шта год помислиш да можеш или сањаш да можеш, одмах започни. Сети се шта је Сократ рекао: „Кључ величанствености лежи у томе да у стварности будемо оно за шта се представљамо.”

Особа која није заинтересована за друге људе има највише потешкоћа у животу и наноси највећу штету другима. Од таквих особа потичу сви људски неуспеси. Човек се добро осећа када почне поново да сања. „Није истина да се не усуђујемо нешто да урадимо зато што је тешко, већ је тешко зато што се не усуђујемо.” (Сенека)

Када те надахне нека величанствена сврха, неки изузетан пројекат, све твоје мисли раскидају окове, твој ум превазилази ограничења, твоја свест се шири у свим правцима и налазиш се у новом, величанственом и дивном свету. Успаване силе, моћ и таленти оживе и откриваш да си величанственија особа него што си икада сањао.

Велики број људи допусти да им дан измакне не схватајући да се дани претварају у недеље, недеље у месеце а месеци у године. Стављају мање битне ствари на прво место, у потпуности се посвећују споредним стварима. Убр-

зо схватају да им је читав живот измакао само због тога што нису преузели одговорност за то како проводе дане. Као што су мудраци често понављали: „Ако не делујеш на живот, он ће деловати на тебе. „Овај дан, садашњост, то је све што имаш. Ако твоји приоритети не доспеју у твој роковник, туђи приоритети ће доспети. Самодисциплина је ДНК доброг живота. Успех стиже кад примениш оно што знаш. Што си строжи према себи, живот ће ти бити лакши. Највеће битке које водимо одвијају се унутар нас. Стратегијско планирање нема никакву сврху ако нећеш извршити план. Можда највреднији резултат образовања јесте способност да натерамо себе да учинимо оно што морамо, онда када то морамо, било да нам се то допада или не.

Нека време буде твој слуга а не твој господар. Одреди сваку активност за одређени дан и на тај начин ћеш је сигурно обавити. Већина људи нема појма о својим слабостима и јаким странама. Грешке нису лоше. Грешке нам омогућавају да postanемо мудрији. Међутим, лоше је престано правити исту грешку. „Докле год живиш, учи како да живиш.” (Сенека)

Није племенито бити надмоћнији од других. Истинска племенитост тежи у надмоћи над самим собом. Човече, предводи себе. Не освајамо планину већ себе. Спољашњи успех започиње изнутра. Гете је приметио: „Пре него што урадите нешто, морате бити неко.” „Овладати собом највећа је вештина.” (Сенека)

Не видимо свет онаквим какав јесте, видимо га онаквим какви смо ми. Побољшавајући, оплемењујући, дефинишући себе посматрамо свет из најпросвећеније перспективе. Владајући собом видимо свет и његове неограничене могућности и потенцијал са врха планине, уместо из подножја. Његош би рекао: „Ко на брдо ак’и мало стоји, више види но онај под брдом.”

Најтужнија ствар која постоји јесте људско биће које не зна ко је и нема појма шта може да постигне у животу када би само имало храбрости да ослободи свој потенцијал путем овладавања собом. Сувише људи живи далеко испод свог потенцијала. Зато одредимо време за лични препород током недеље. Абрахам Линколн је суштину тога описао речима: „Ако бих имао осам сати да посечем дрво провео бих шест сати оштрећи секиру.” Престани да прижељкујеш мање проблема и крени у потрагу за већом мудрошћу.

Учење се више не завршава оног тренутка кад положиш последњи испит. Мора се наставити до последњег даха. Али да не заборавимо: особа која не одвоји време за вежбање, на крају ће морати да одвоји време за болест, односно лечење. Јоги Раман је умео да примети уз осмех: „Имам два доктора која увек водим са собом, десну ногу и леву ногу.”

Мораш имати храброст да добијеш битку са креветом и устанеш пре осталих. Мудраци верују да ћеш проживети свој дан онако како си га започео. Већина људи не устаје рано зато што не знају како да искористе то време. Сваки дан треба да постане уметничко дело а већина људи живи као да имају све време овог света на располагању. Престани да одлажеш наде и снове за други дан. Сваки дан читај нешто што нико други не чита. Сваки дан помисли нешто што нико други не помисли. Види што сви виде, мисли што нико не мисли. Пронађи прилику тамо где остали виде само трагичну несрећу. Пронађи наду тамо где други виде само очај. Види светло тамо где остали виде само таму.

ТРАГОВИ

Вијест о убиству уредника опозиционих новина одјекнула је у јавности. Два преклопљена листа јефтиног папира са осам штампаних страна тешко су се могла назвати новином. Људски живот је сасвим друга прича. Губитак људског живота и даље носи епитет трагичног догађаја. Власт је трагичности додала и елементе диверзије смишљене у сусједству с циљем да се нашкоди држави. У својим новинама које су лијепо лежале у руди и прелиставале се уз шумећи звук квалитетног папира објашњавали су да се земља налази у транзицији и да непријатељи користе сваку слабост нашег прелазног доба како би нам наудили.

Опозициони новинар убијен је у прелазним годинама зрелог животног доба. Смрт га је стигла у четрдесетој. Догодило се то у вријеме последњег телевизијског дневника на коме се по трећи пут емитовао прилог о клеветничком дјеловању два преклопљена листа папира са осам штампаних страна које је он уређивао. Транзиција из живота ка смрти збила се у новинаревој монтажној бараци. Барака је два пута склопана и једном расклопана што ју је током вјетровитих дана испуњавало звиждећим звуцима који нијесу пријали људском уху. У претходном животу барака је била синдикална викенд кућица постављена на падини изнад морске обале. Направљена у златно доба развоја текстилне индустрије служила је за одмор породицама фабричких радника. Фасада од дугих, уских чамових летава, широка балконска врата, тераса на којој се пила кафа и уживало у погледу на бијела једра и модроплаву пучину, степениште с храстовим газиштима и рукохватом, декоративне дрвене конзоле испод стрехе, по које ластавичје гнијездо, прозори с капцима и покретним жалузинама ... И све то обојено у плаво. Личила је на кућу из снова. Када је текстилни комбинат отишао у стечај радничко одмаралиште заједно са земљиштем, маслињаком и плавим кућицама припао је највећем повјериоцу. Повјерилац се обавезао да у најкраћем временском року ослободи простор уз морску обалу од лица и ствари. Лица су, крајем септембра, док је љето било на измаку отишла на биро рада. Одласком синдикалаца плаве кућице остадоше последња препрека простору који се требао привести новој намјени. Планирано је да се на падини изнад мора изгради луксузни хотел. У првој фази повјерилац је посјекао маслине. Коријење су однијели умјетници и претворили га у скулптуре. Надземни дио стабала моторним тестерама исјечен је за огрев. На ред дођоше и плаве кућице. Опозициони новинар учествовао је на лицитацији и откупио једну од њих. Тада је кућица демонтирана по први пут. Камионом уредничког рођака пресељена је с приморја у престолни град државе. Уредник је платио бензин и ручак за возача. Следећу уштеду остварио је купујући плац. За мале паре комад земље на периферији града примио је синдикалну кућицу претварајући се у њено ново двориште. Умјесто на морске таласе прозори кућице коју су комшије у међувремену назвале баракком гледали су на ниско шибље које није израсло довољно високо да заштити приватност а можда и живот свог новог власника. Удаљен од града на свега десетак минута вожње бициклом новинар је у плавој кућици приуштио себи и чари периферије и близину градске вреве. У самоћи је уживао изјутра а навече ју је разбијао у кафани. Пошто се двије ноћи заредом није појавио за својим столом друштво га потражи у бараци. Затекли су га мртвог.

Вијест о насилној смрти опозиционара пробудила је бијес код оних који су у њему виђели доброћудног, безазленог човјека али и код оних који га нијесу лично познавали али га доживљавахау као оштрог критичара власти. Огласио се чак и председник државе позивајући јавност да се уздржи од коментара док полиција и тужилаштво не обаве свој посао.

Стручњаци форензичког центра дођоше да претраже бараку и њену околину. На мјесту догађаја осигурали су трагове паса, мачака, пужева, жежева ... Правила службе била су неумољива. Ни најмањи траг није се смио занемарити. Одлучено је да се барака размонтира по други пут. Умјесто радника с намјенским алатом овога пута бараца је пришао булдожер. Истрага је морала бити брза и ефикасна, као што је то био стечај текстилног комбината, као што је то била сјеча маслина и расклапање плавих синдикалних кућица, као што је то било уцртавање луксузног хотела у урбанистички план, као што је то било давање државних гаранција за кредите, као што бијаху брзе и остале транзиционе активности којима су се брисали трагови превазиђених времена.

Под налетима назубљене гвоздене кашике утоваривача пуцала је плава чамовина. Одваљене даске тужно су цвилеле док се иверје одвајало од њих. „Удри јаче” викао је главни инспектор. „Доста смо ударили по бараци. Боље да претражимо околину” предложи форензичар. „Удараћемо док ја кажем” прекори га инспектор стављајући до знања ко води истрагу и настави. „Ова кућа је пропагандна јазбина а околина само невини пејзаж”. „Ближи се конференција за штампу. Новинарима треба показати неки траг” укључи се оники брко који је имао функцију портпарола у инспекторовој екипи. „Траг само што се није појавио” самоувјерено рече инспектор. И заиста чим је булдожер срушио унутрашњи дрвени зид који је дијелио дневну собу од шпајиза указа се траг као да га је неко ту малочас поставио. Пакет новина спремних за дистрибуцију лежао је у прабини. Наслагани листови папира више су личили на летке него на дневну штампу. Не би завриједили пажњу да не бјаху адерсирани на Председника државе.

„Што сам вам рекао, ускликну инспектор. Ударили смо на терористичко-пропагандно гнијездо и пронашли траг. Спријечили смо да се из ових змијских јаја излегну млади који би својим отровним језицима узнемиравали јавност.”

Узнемиравање јавности по закону се кажњавало и до пет година затвора. Судећи по дебљини пакета и садржају летка власник би, да претходно није убијен, попио најмање двије године затвора.

„Оптужујем, Оптужујем, Оптужујем, оптужујем политичаре, оптужујем интелектуалце за саучесништво, оптужујем сараднике да су држали у својим рукама апсолутни доказ невиности, али су га прикривали, оптужујем полицију за спровођење лоших истрага, под којима подразумевам и оне монструозно пристрасне, оптужујем „скривене” уреднике за коришћење медија да би спровели одвратну кампању која је заслијепила јавност, оптужујем правосудје за прикривање незаконитости” читао је садржај летка главни инспектор.

„Предстоји нам да правди приведемо и саучесника који је био довољно дрзак да се потпише испод пријетећег писма Председнику државе” закључи инспектор.

Нагињући се преко инспекторовог рамена портпарол је у нотес преписао име аутора. Послије пар сати гладећи бркове палцем и кажипрстом тријумфално је ушао у прес центар и саопштио да на основу форензичких налаза полиција трага за извјесним Е.З. и Р.Р. због узнемирујућих текстова повезаних са дјеловањем раније убијеним новинарима С.Ђ.; Д.В и М.П. ангажованих на рушењу уставног поретка у чему им се придружио и новинар, власник плаве монтажне кућице, која је такође обухваћена истрагом.

„Да сте трагове боље проучили на оптужници би се наша комплет азбука” пригушеним гласом добаци неко из дна сале.

ЧОВЕЧНОСТ НЕМАЧКОГ ОФИЦИРА

У мају 1943. године немачке трупе су вршиле концентрацију војних јединица и ратне опреме у Бродареву и другим насељима лимске долине. Припремали су офанзиву на партизанске јединице на сектору од Лима према Тари. На том терену тада су дејствовале Прва пролетерска, Трећа пролетерска санџачка бригада и Трећа крајишка бригада. Борбе су вођене од почетка маја и Немци су, до средине овог месеца, уз помоћ снага колаборације, успели да стигну до Шаховића и Коврена. Ради транспорта ратне опреме и хране, на овом беспутном терену, немачка јединица из Бродарева вршила је присилно мобилисање људи и товарних коња из села у околини Бродарева.

У Слатини су сазнали да немачка команда у Бродареву присилно одводи људе, приморавајући их да на коњима врше пренос терета и помажу у нападима на јединице НОВ-е. Разматрале су (углавном старији и искуснији домаћини кућа) како да избегну, по сваку цену, ово учешће ако немачке патроле дођу у село. Домаћинства која су имала, тада, у власништву коње одлучила су да те животиње у току дана склањају из села. Свако јутро, по договору, одводили су коње на једну локацију на периферији села, у шуму Лиса, и пред мрак одлазили и враћали их код својих кућа. Неколико дана радили су то успешно и ако су кроз село пролазиле, повремено, немачке помоћне формације. Тада је будност била на висини. Пред смирај дана, средином маја, једна немачка патрола изненадила је групу мештана који су коње водили својим кућама.

Пресрели су их на путу од школе, у потоку Расадник. Наређивали су им да код кућа ставе самаре на коње, што је урађено уз сталну њихову пратњу. Није било могућности за бекство без жртава. Даље су их спровели за Бродарево и у току ноћи затворили на Росуљама у једну шталу, где су били и коњи. Према сећању, у групи Слатинаца било је 11 лица, старијих људи и младића, од којих неки нису били пунолетни, из пратстава Радовић, Вујисић, Бојовић, Шћепановић, Ровчанин, Вуковић и Кријешторац.

Ујутру су људи из Слатине видели већи број сељака који су били приведени из бродаревске и комаранске општине да буду водичи коњима. Наређено им је да натоваре војну опрему и намирнице, за позадинске јединице немачке окупаторске војске према Тари. Велика колона натоварених коња, уз пратњу коњоводаца, пошла је према брдско-планинском терену. Кретали су се у правцу Слатине, Лековине, Жубера, Стожера, према Левер Тари. Групу из Слатине пратила су три немачка војника под ратном опремом. Недалеко од Левер Таре сместили су се у напуштене куће у којима није било никакве хране. Успут су приметили да иза њих наступа немачка пешадија добро наоружана и једна мања формација муслиманске милиције из Комарана са лаким наоружањем. Док су још били на Жуберу срели су немачког војника који је водио заробљеног партизана. Неко од Слатинаца познао је тог човека, Милована Чабаркапу, званог Чабро из Кичаве. Војник је предао овог партизана муслиманској милицији Хусеина Ровчанина и према непровереним подацима, они су га касније ослободили. Неколико дана су одмарали без икаквих радних обавеза. Сазнали су да ће прећи Тару, али је тада био порушен бетонски мост на овој реци. Одатле је побегла једна мања група муслиманске милиције и вратила се назад.

Даљи покрет је био према Пљевљима и селу Југову, где је био сабирни камп намачких оружаних формација. У овом селу су остали наредних пет дана. Старији људи из Слатине препознали су два припадника муслиманске милиције из Комарана, који су имали немачке униформе и фесове на глави и запазили су да у окупаторској восци има Пољака и Чеха. Док су били у овом логору спавали су на земљи, а ноћи су биле хладне.

Пред смирај дана два младића из Слатине пошла су да потраже дрва да заложу ватру. Испред једног шатора зауставио их један официр и питао где иду, на српском језику. Захтевао је од њих да оставе део дрва испред његовог шатора. Пошто су мла-

дићи то извршили, овај официр је тражио од њих да му кажу да ли има са њима старијих лица, где су смештени, одакле су и друго. Нешто касније исти официр је дошао код људи из Слатине (донео је три флаше вина) и разговарао са старијима. Питао је како војници поступају са њима и да ли им дају храну. Идућег јутра добили су исту храну као и немачки војници. Једне ноћи из Југова су побегли неки пратиоци коња, међу којима и један и Слатине, који је оставио коња.

Наређен је даљи покрет из овог села у правцу Прибоја. Дошли су до Биоча и Увца, где је први пут већина људи из Слатине видела воз. За неколико дана су видели да возовима одлазе војници и ратна опрема за Босну и Херцеговину. Пронела се вест да ће и они бити транспортовани у том правцу. То их је изнемирило и уплашило. Проценили су да су им животи у опасности (и ако су и до тада могли окончати живот). Осећали су немоћ и слутили када ће их позвати да уђу у воз. Један од најстаријих из групе Слатинаца дошао је на спасоносну идеју. Да се обрати оном официру који је према њима показао хуманост и коректност. Тражили су га и пронашли. Молили су га да их ослободи, говорећи да им породице гладују и да су без заштите. И десило се могуће у немогућем. Немачки официр им је одобрио да се врате кућама, што је за њих било до тада невероватно, али постало је пријатно изненађење. Дао им је пропусницу, храну за пут и још се са свима лично поздравио. Такво поступање није одликовало немачке војнике, који су били строги, дисциплиновани и сурови у одмаздама према домаћем становништву.

Група из Слатине је дошла, преко Пријепоља, до близу Завинограђа. Стража муслиманске милиције их је зауставила и није им дозволила да наставе пут и ако су имали немачку објаву. Нешто касније стигла је група муслимана из Орашца, која је дошла са Увца на коњима, јер су учествовали у истој немачкој мобилизацији и отуд су ослобођени.

Они су објаснили гду су путовали и помогли су да им се одобри пут, јер су и они били принудно одведени од стране немачке војске. Код тих људи је преовладао разум, толеранција и иста ратна судбина. Још су сапутницима из Слатине предложили да заобиђу Бродарево, да би избегли могућу опасност. Ноћ их је затекла у Завинограђу, где су преноћили у кући Николе Пејовића. Ујутру су видели облаке дима у правцу Милаковића и Точилова, где су куће биле запаљене. Код домаћина је дошла и патрола муслиманске милиције, али је његовим посредовањем решено све договором. Он их је испратио из села.

У Слатину су стигли, скоро, након месец дана. Дочекани су са неверицом јер су били прежаљени од стране родбине и комшија. Преживели су захваљујући очевном и невероватном понашању немачког официра, чије име нису сазнали, а то се није могло утврдити након седам деценија од тог догађаја. Вероватно да је био Немац из Војводине.

И ако се не зна његово име, оно може бити универзално и означава људскост и хуманост, бар у овој ратној збиљи. Ретки су примери сличног односа немачких окупаторских војника у нашем крају, да су познати јавности или да су записани, а одnose се на становнике којима су одузели слободу и миран живот. Због тога је вредело да се о томе сазна и да остане записано. Нема потпуних сазнања на основу којих би се проценила структура ове личности и поступање овог официра за време рата. И ако је, могуће, био суров и оставио зле трагове, у наведеном односу показао је да је на дну његове душе чувало бар мало човечности. Треба уочити и поштовати однос групе сељака из комаранских села који су доказали да их међуетничка и верска разлика није одвела на странпутицу, јер су помогли у ситуацији и времену када се лако доказивала лојалност „свом народу” и „нашима.” Због ових поучних и позитивних примера остаје у сенци све оно шта су невољници из Слатине доживели на овом присилном путовању, а односи се физички напор, глад, спавање, пешачење, неизвесност и опасност за своје животе.

Љубиша Вуковић

Земља која се полако враћа себи

ЗАПИСИ ИЗ РУСИЈЕ

У граду Пушкино у Подмосковљу, четрдесетак километара од Москве, на дан Светог Серафима Саровског, куполе храма Светог Николаја Чудотворца и Богољупског храма сијају као три сунца.

У предвечерје дана Светог Илије звона зову на молитву...

- Пре 18 година овде није било ничега. На месту где је данас храм Светог Николаја Чудотворца била је ледина, у Богољупском храму пекара... Онда се појавио наш добротвор Виктор Иванович Тиришкин, Бог му дао, и, подигао је, уз Божје допуштење, својим новцем и својим утицајем, својим радом, борбом, оба храма. Ако Богу буде угодно биће овде и манастир – каже Игор Кузко, Московљанин кога сам затекао у порти.

Настојатељ храма Светог Николаја и Богољупског храма, отац Ион, „Баћушка” како га сви у граду Пушкино зову, благ је као августовски дан у Подмосковљу. Благосиља и Србе и Русе који дођу на поклоњење. Показује Србима икону Светог Василија Острошког, слава му и милост, коју су у далеко Пушкино донели ходочасици из Србије.

- Овде сам дошао пре 25 година... Литургије држао на ледени, под отвореним небом, крај брега, а да бисмо почели обнову и градњу храмова морао сам прво да нађем место где ће власти преселити пекару из цркве... Онда је, слава Богу, дошао Виктор Иванович, учинио Богу угодно дело, изградио два манастира, у славу Бога, на корист овом народу – каже отац Ион.

Звоне поново звона са Богољупског манастира, где су звонили и пре 100 година.

- На северној страни цркве била је фреска пресвете Богородице... Године 1944. одлуче власти да је префарбају, прекрече, то и учине, фреска се, лик мајке Божије неколико дана касније појави испод оне фарбе... Они је поново префарбају, фреска се тако појави... Пуне 34 године, све до 1977. власти су сваки час фарбале фреску и она се упорно појављивала... Све док је 1977. нису прекрили керамичким плочицама – прича отац Ион.

У цркви деценијама радила пекара... Једном, уочи Васкрса, пекари у празној цркви у којој су уместо иконостаса стајале пекарске машине у чуду слушали литургијско појање које је долазило однекуд са небеса, слушали и нису веровали...

Поверовали њихови наследници...

Виктор Иванович на месту где су се дешавала чуда, тешко болесни бивали исцељени, а тројица пекара у једној ноћи угледали жив лик мајке Божије, па од страха завршили у хитној помоћи, вратио славу старом храму...

- Дobar је наш Баћушка, воле га људи, понаша се на исти начин и према богатима и према беднима. Има много људи у Русији који би као и Виктор Иванович Тиришкин могли да граде и помажу цркве, али, неће... Бог допустио Виктору Ивановичу да то ради – каже Игор Кузко.

Тиришкин у граду Пушкино подигао и вртић за 220 малишана на својој земљи и поконио га граду, и библиотеку на 1.636 квадрата, безброј станова поделио погорелцима... У Јарославској области, Виктор Иванович, власник грађевинске фирме у Подмосковљу који је у статут предузећа ставио обавезу да сваку трећу рубљу даје у добротворне сврхе, нема цркве коју није помогао. Колико је цркви озидао, не зна ни сам.

- Људи кажу, мора да Виктор има неки тајни разлог зашто помаже цркве. Други веле, мора да има пуно грехова на души па се сад испуљује. Ја немам времена да се тиме бавим ни да им одговорам. Ништа не кажем на то што они причају. Ако човек узме новац и раздели га онима којима је потребан, кажу - сишао с ума... Ја знам само да још много посла имам, још много тога морам да стигнем да урадим, а мало је снаге, мало је новца.. Бринем да нећу стићи све да урадим што сам планирао – каже Тиришкин.

- У Јарослављу једном је један богоборац предлагао да ми се одузму пословна способност и фирма јер, много новца дајем црквама... Предлагали су да управу предузећем предају мојој

жени... Када су томе што је то предлагао рекли да ми је и жена иста, да и она помаже цркву, рекли су да се фирма да ћерки... Када су рекли да је и ћерка иста, они су предложили да се моје предузеће преда држави, јер, онај који помаже није нормалан – каже Виктор Иванович.

- Није добро само причати о великој Русији. Ми јесмо велики, али, треба засукати руке и радити да би Русија била велика. А што се црква тиче, не подиже њих човек, њих подиже сам Бог – каже Тиришкин.

(...)

На дан Светог Илије, који је такође и празник руских „десантника” градом Переслављу, 140 километара североисточно од Москве шпартају аутомобили из којих вијоре заставе Ваздушно десантних снага Русије. Понос на лицима бивших и садашњих десантника и Руса, грађана који им отпоздрављају са улице. Још једна слика успона, славе и силе нове Русије. У граду који је 1152. године основао Јуриј Долгоруки, да буде престоница североисточних крајева а он постао и то и једна од престоница славе и части велике Русије. Око 1220. године у Переслављу Залеском родио се Александар Невски. У граду, сваки камен историја, дуга и славна. Векови и векови...

На исти дан, у Никољском манастиру у Переслављу, који је око 1350. године основао преподобни Димитриј Прилуцки, грађани долазе да се поклоне Корсунском крсту. У васкрсом, обновљеном манастиру који као драгуљ сија крај Волге, васкрсао и крст, светиња над светињама. У Русији, од укупно 11 таквих крстова којим су Руси крштавани, остао је још само један такав. Он је велика светиња и реликвија у Успењском храму московског Кремља.

Под плавим руским небом, под топлим сунцем, сијају нове куполе Никољског храма који је у 670 година историје имао исту судбину као и његова Русија. У стара славна времена његов игуман био је Свети Сергеј Радоњешки, 1923. је затворен, пострадао, седам година касније разрушен је експлозивом.

- Пуних 70 година манастир су рушили, полако, зграду по зграду, односили материјал, мислили да ће га тако затрти... А он, ево, слава Богу, васкрсао – каже игуманија манастира мати Евтолија.

Она и још једна монахиња у Никољски манастир стигле су 1994. да служе Богу у манастиру без цркве... Замолиле архитекту Вјачеслава Ижикова да направи пројект мале, дрвене цркве, да се имају где Богу молити...

- Онда је три године касније у храм дошао Виктор Иванович Тиришкин, руски добротвор. Рекли смо му за нашу намеру да изградимо малу, дрвену цркву, а он нам је одговорио да овде мора бити храм достојан имена Светог Николе, онакав какав је овде и био... Биле су то тешке године за Русију, тешко у малом граду првити такав храм... Некако у исто време грађен је и храм Христа Спаса у Москви. И, Виктор Иванович нам је помогао, храм је до 2003. године завршен, освештан и, сваке недеље и празника, када је литургија, дође толико народа да не може стати у цркву, него је пуна и црквена порта – прича мати Евтолија.

Са пуно муке, затим је у храм враћен и Корсунски крст... Божјим чудом преживео је време револуције, био у музеју, а онда заслугом Тиришкина враћен тамо где му је место...

- На крсту су честице моштију Светог Јована Претече, Светог Димитрија Солунског, Светог Георгија... Одувек је, све до тешких времена безбожја, крст био у Никољском манастиру. Догодило се и да је крст враћен у манастир баш 12. јуна, 2009. године, указом председника Медведева, на Дан Русије, на дан када је рођен покровитељ Переславља Александар Невски. Велики је Господ наш, велика су дела његова – каже игуманија Евтолија.

Монахиње и народ Переславља живе, додаје мати Евтолија, као једна породица, кажу да им је Виктор Иванович као брат, не

заборављају његову доброту и помоћ у градњи цркве, конака за монахиње...

- Учинио сам само оно што је био мој дуг. И, молим вас, запишите, за обнову, за градњу цркви, манастира важне су три ствари, једна је молитва и Божије допуштење, друга новац који је потребан, и трећа, свакако сагласност, сарадња са властима без које је тешко радити. И, не заборавите, не граде људи цркве. Светиње гради Господ Бог, а људске руке ту су само инструмент – каже Виктор Ивановић Тиришкин.

Он додаје и да је у обнови Никољског манастира у Пересловљу, и цркви широм Јарославске области, имао важну сарадњу са тадашњим губернатором Јарославске области Анатолијем Ивановичем Лисицином, са Ирином Скороходовом, председником владе региона.

- Да није било г. Лисицина ни пола посла не бих обавио, ни половину црква чију сам обнову помагао не бих подигао. А оно што је важније од свега јесте да ми као народ обнављајући цркве, старе светиње, уствари обнављамо себе – каже г. Тиришкин.

Анатолиј Иванович Лисицин, сенатор Горњег дома руског парламента, каже да је у Русији, по последњим подацима, 98 доларских милијардера, али, да су ретко они попут Тиришкина на давање новца за обнову црква, за обнову школа, болница...

- Ако нешто људи и дају, дају само по наређењу, и тако ради већина... Мало је оних попут Тиришкина. Он је посебан, све што ради, ради због обнове православне духовности. Он има своју унутрашњу идеологију и та идеологија јесте управо православна духовност – каже Лисицин.

И у лепом граду Јарослављу, једном од најстаријих у Европи, који је 1010. године основао Јарослав Мудри, безмало на самој обали Волге сија нови храм подигнут такође добротинством Виктора Ивановича Тиришкина, на месту на коме је од 1215. године, када су му ударени темељи, па до 1937. када је храм срушен, стајао Успењски јарославски сабор.

На зиду обновљеног храма, стоји и порука, сећање на добротора:

- Г. Тиришкин врадио је древној земљи њено православне срце!

Када је Тиришкин дошао на место на коме је био храм, нису се чак ни темељи знали. И, кренула је обнова, са колико је новца Тиришкин помогао, финансирао изградњу од темеља па до крста на куполи, знају он и Господ Бог...

- Када је храм завршен, на ред је дошла градња звоника који би, по обичају, требало да буде виши од цркве... Неки људи тада су се успротивили, постављали услов да звоник буде нижи, иако се на старим цртежима и сликама јасно види да је стари звоник био виши од цркве, и, звоник ни до дан данас није подигнут а звона која је Тиришкин набавио стоје на посебној конструкцији крај цркве – прича Лисицин.

У предвечерје дана Светог Илије, док кроз Јарослављ шпартају аутомобили из којих вире заставе руских десантника, а људи целивају иконе Успењског јарославског сабора, из обновљене цркве теку речи молитве посвећене заштитнику десантника...

А Волга крај града велика и моћна, као и сама Русија. Широка, мат раднаја...

Незаборавни дан крај Волге, у Русији која гради и обнавља и цркве, али, гради и обнавља и себе и стару славу.

(...)

У Кострому, древно руски град, постојбину династије Романових, који се у Волги огледа од давне 1152. године стигли смо пред само вече док се велика река купала у стотина боја сунца на заласку. Волга је код Костроме огромна, широка бар километар, а мој пријатељ Димитриј Карабчуков, рођен тамо далеко на Бајкалу, близу Иркутска, каже да је то ништа.

- Да видиш тек Волгу низводно, ка великим градовима, тамо је широка као море – каже док смо прелазили једини мост преко Волге у Костроми.

Ујутру, Волга је осванула где модра, где боје јасиковог листа пред јесен, дувао је северац, таласи су ударали у обалу, а река је опет била и мирна и питома, топла, баш као мајка и мајчино крило.

Костромом већ шест месеци, видео сам још са моста преко Волге, доминира огроман кран, гради се велики Богојављенски сабор са звоником високом 64 метра који је све до 1934. године доминирао градом, док под њега комунисти нису ставили експлозив...

- И, опет ће тај звоник доминирати градом – каже ми Димитриј.

У старом граду, у коме је и чувена руска светиња, Ипатијевски манастир, поново се граде цркве, на месту на коме су и биле, уствари, само се враћају кући.

- После револуције Костромски кремљ у коме су били Богојављенски и Успењски сабор прво је затворен, а онда и минирани... На месту светиња направљен је парк, а на месту на коме је био Успењски сабор направљен је подијум за игру... Испод подијума лежале су кости монаха, читаво гробље, револуционари играли на њиховим костима. Садашња обнова уствари је вазкрс Костромског кремља и истовремено покајање града Костроме – прича Димитриј.

На старим сликама види се панорама Костроме на којој доминирају куполе два сабора и велики звоник. На тим сликама панорама града личи на таласе Волге, сада је на месту на коме су биле две цркве и звоник, велика празнина...

Из празнине, од новобра прошле године, управо на месту на коме је некад био, ничу полако зидине новог а старог Богојављенског сабора. Сада су високе 11 метара, када храм буде завршен, крст звоника биће на 64 метра и поново ће се видети из далека, са Волге, од Јарославља... Биће обновљен и поново подигнут и Успењски манастир и зидине око града, вратиће се Костроме себи...

- Обратио сам се писмом нашем свјатјајшћем патријарху Кирилу, молио га да да благослов, да обновимо светињу Костромског кремља, два сабора, молио га да види каква је могућност да држава из својих фондова помогне оно што смо дужни да урадимо... Патријарх је писмо примио, а онда се обратио добротвору и мецени Виктору Ивановичу Тиришкину, наш бла-

готворитељ је позив прихватио, и, ево, ниче поново Богојављенски сабор, нићи ће и Успењски. Овај посао у Костроми образ је нашег покајања пред Богом – каже митрополит Костромски и Нерехти Ферапонт

- Када сам примио позив и молбу патријарха нисам ни тренутка имао дилему. Обнову Костромског кремља схватио сам и као дуг и као обавезу... Посебно због тога што је тамо постојбина Романових, наше царске императорске породице. И, ја ћу дати све од себе да Костромски кремљ буде обновљен да сине старим сјајем све уз Божје допуштење, јер, понављам то стално, не граде људи цркве, гради их Бог само људским рукама – каже Виктор Иванович Тиришкин.

- Оно што је основни задатак у Костроми, као што је то било и приликом обнове храма Христа Спаса у Москви на чему сам такође радио, као и на другим црквама које смо обнављали, јесте да наша грађевина, да овај кремљ у Костроми 100 посто, колико год је то могуће буде исти као онај што је срушен. Циљ је да, кад ово направимо, можемо слободно да кажемо – е, ево овако је Костромски кремљ изгледао пре 100 година, пре него што је срушен. Оно што је овде ново јесте модерна техника градње. Некад у звонику није било лифтова, сад ће бити. Изградићемо и подземни храм, у знак сећања на старе градитеље – речи су архитекте Алексеја Денисова, главног пројектанта обнове, који додаје да је задатак обнове Костромског кремља за њега исти, важан као задатак обнове храма Христа Спаса у Москви...

Обнова Костромског кремља, вероватно је највећи пројекат те врсте тренутно у Русији. План је да Кремљ буде изграђен до 2020. године и да га тада освети патријарх руски. На месту где је био Успењски сабор завршена су археолошка истраживања, поред костију монаха, испод манастира нађена су и кости – Винкинга.

Евгениј Бржњев надзорник је радова на храму. Част му је каже да може да ради на тако великом пројекту, да сутра може својој деци и унцима да каже – „ваш отац градио је ову светињу”.

- Питате ме како су стари градитељи подигли звоник висок 64 метра, када је то тешко и данас са свом новом технологијом и новим материјалима? Па – градили су уз Божију помоћ, као што и ми данас градимо с Божјом помоћи, другачије не може – каже Евгениј.

- Током обнове кремља, у два сабора, у ограду, капије, звоник, биће узидано 1,2 милиона цигли, уграђено много бетона, гвожђа... Овај храм неће моћи да сруши не време ни људи... Овде раде радници из овог краја, али и стручњаци из читаве Русије. Првобитни храм пројектовао је током 18. века Воротилов, човек из ових крајева, рођен у селу у близини Костроме – каже Антон Цихановски, инжењер на градилишту.

Николај Цихановски је главни оперативац обнове Костромског кремља, ради као економ епархије, по благослову митрополита Ферапонта.

Проблема има, каже, али, сви су они ситни, небитни, пролазни спрам главног циља, а циљ је освећење завршеног манастира.

- То ће бити најважнији догађај мог живота. Живим у селу у близини, тамо смо храм већ обновили, даће Бог обновићемо и овај. Радимо овде на основу великог споразума, договора нашег владике, добротвора Тиришкина и гувернера Костромске области г. Сергеја Ситникова који је својим печатом потврдио и наш патријарх Кирил. Подршка локалних али и федералних власти је веома важна, локалне власти су на себе преузеле довођење инфраструктуре, воде, струје, гаса, помажу нам управе за културу, за имовину, за грађевинарство и то је веома важно – прича Николај.

Прошле зиме бетон су изливали и на минус 30 степени, радиће и ове, без прекида.

- Представник председника Путина за овај део Русије Беглов већ је био два пута код нас, видео је како радови напредују и не сумњамо да је о томе известио председника. И подршка са те стране веома нам је важа – каже Николај Цихановски.

А у светој костромској земљи живи и док је Руса и Русије живеће легенда о чудотворној Феодоровској икони Божје матери. Њу је по тој легенди, 1239. године костромски кнез Василиј

Квашња нашао близу реке Запрудни како виси на дрвету... Уз учешће свештеника, уз страхопоштовање, икона је пренесена у Успењски сабор у Кострому и ту је била све док светиња није срушена. А када Успењски сабор у Костроми васкрсне, када буде поново подигнут, чудотворна Феодоровска икона поново ће се вратити у свој дом из кога никада није ни одлазила.

(Русија, августа 2017. године...)

Зоран Шайоњић

КО ТЕ ЈЕ ПРОКЛЕО

О проклета земљо балканска
од Бога си истинска,
од искона светињска,
од светаца световна,
од љубави саграђена
а са мржњом разграђена,
са њива си нахрађена,
са извора напојена,
од душмана одграђена
а од братства одрођена.

Што се твоје искорени село,
што се твоје искорени прело,
ЈОЈ СРБИЈО,
је ли те БОЛЕЛО?

Ој СРБИЈО на раскршћу светова,
ој СРБИЈО на удару ветрова,
земља ти је раседнула,
замља ти се распукнула,
тело ти је раздерано,
огњиште ти ископано,
њиве су ти неоране,
воћке су ти необране,
ливаде ти некошене
а колевке однедрене.

Што се твоје искорени село,
што се твоје искорени прело,
ЈОЈ СРБИЈО,
је ли те БОЛЕЛО?

Ој СРБИЈИ на раскршћу светова,
ој СРБИЈО на удару ветрова
аиће те „милосрдни“ руши
аиће те „милосрдно“ гуши
хоће да те скрати,
хоће да те осакати,
хоће да ти корен искорени
ТЕШКО ТЕБИ
ТЕШКО МЕНИ.

Ал' порука долази са Неба:
ДА СЕ ГЛАДНЕ ОЧИ ИСКОПАЈУ,
У КОЛЕВЦИ
ДА СЕ ЧУЈЕ ПЛАЧ,
У ВОЈНИЧКОЈ РУЦИ
ДА ЗАСИЈА МАЧ,
ДА ОЖИВИ СЕЛО,
ДА ОЖИВИ ПРЕЛО,
ДА ОЖИВЕ ЊИВЕ,
ДА СЕ СРБАД У СРБИЈУ СКРАСИ,
ДА СЕ СРПСКА ЗЕМЉА СПАСИ,
ДА СЕ СРПСТВО НЕ УГАСИ.

Мухамед Ровчанин

СВЕТА НЕДРА МЕТОХИЈЕ

(Путићис - грљљи гео)

Рана је и прохладна зора. Будимо се уз шапутање Бистрице која овде већ вековима пријатељствује са манастиром, и заједно са њим осликава синергију Бога и човека која се овде слуша, гледа, удише, осећа...

Остављамо реку и манастир да на овом месту и даље другују и стварају заједничку симфонију, спуштамо се у Призрен и следимо путоказ за аутопут Приштина-Тирана са којег смо се касније искључили за Суву реку а потом за Ораховац. Скоро све време пута магла је пред нама ширила свој густо вео. Након сат времена возње стигли смо у Козмо-Дамјановски манастир, звани Зочиште. Налази се на неколико километара пре Велике Хоче. У њему се чувају мошти Светих Бесребреника и Чудотвораца Козме и Дамјана. Ова два велика Божија угодника беху браћа из Азије, васпитани у хришћанској вери. Постадоше познати по томе што од Бога добише дар исцељивања, те исцељиваху од различитих болести оне које су поверовали у Бога, не узимајући новац за то, већ од исцељених тражаху заузврат само да прослављају Бога, јединог истинског Лекара душа и тела наших. Због тога што не узимаху новац, ни сребро ни злато, они беху названи Бесребреницима.

Не зна се ко је ктитор манастира Зочиште, али се зна да потиче из немањићког периода а народно предање нам казује да је црква „300 година старија од Дечана”. И као што је српски народ са Косова и Метохије много пута страдао и пропао кроз историју због свог имена и своје вере, тако је било и са његовим културним и духовним благом на овим просторима. Манастир је највише страдао 1999. године у налету албанских фанатика који су до темеља срушили све што се налазило у манастирској порти. Манастир је обновљен а са манастиром и монашки живот.

Овде нас дочекује игуман манастира отац Стефан са својим братством. Радују се нашем доласку, и игуман позива оца Петра из манастира Бање и мене да саслужујемо на Светој архијерејској Литургији. Драго нам је што ћемо служити по први пут у овој светињи. Ту су још свештеници и свештеномонаси из неколико Епархија. Полако пристижу верници са целог простора Косова и Метохије, желе да се поклоне моштина Светих врача, да их целивају, да код њих измоле благослов Божији за себе и своје ближње. Предстојатељ евхаристијског сабрања био је Епископ рашко-призренски и косовско-метохијски Господин Теодосије. Светом путиру приступио је велики број верујућих и причестио се пречасним Телом и пречасном Крвљу Господа и Спаситеља нашег Исуса Христа. Честитајући славу игуману, његовој братији и сабраном народу владика је истакао да је манастир Светих врача Козме и Дамјана у Зочишту јасан показатељ славе и моћи Божије, да је манастир васкрсао из пепела а све на славу Божију и да се покаже да је од Бога моћ а не од овога света. Након приступања Трпези Господњој, као и славској трпези љубави коју домаћини припремише ми се уз речи благодарности опростисмо од њих и упутисмо се ка Великој Хочи, у намери да тамо посетимо дечанску виницу.

Велика Хоча је једно од најстаријих српских насеља у Метохији, које је још Велики жупан Стефан Немања поконио Хиландару. Пред виницом затичемо раздрагану децу а неколико људи седи на клупи под дрветом и разговарају. Поздрављамо се са њима. Прилазим једној кући преко пута винице пред којом стоје три жене и један човек. Упознајемо се и одмах их питам како и од чега људи овде живе, имају ли проблема. Кажу ми да углавном живе од пољопривреде, виноградарства. Живот им није лак али боре се. Сазнајем да у Хочи живи између петсто и шесто Срба, док их је који километар даље, у Ораховцу, око двеста педесет.

У виници нас дочекује монах Марко, који нам жели добродошлицу и упознаје нас са винаријом. Каже да је винарију

Пред Грачаницом

манастиру Дечани поконио цар Душан и да од тог времена монаси производе вино. Манастир поседује око осам хектара под виновом лозом, а од сорти су заступљене каберне сувињон и мерло. У задњих петнаестак година виница је обновљена а производња повећана. У међувремену је стигло неколико дечанских монаха, а међу њима и најстарији отац Авакум, иначе Пећанац, старац са дугом седом брадом. Рече нам да је име добио по Светом мученику и ђакону Авакуму Београдском. Отац Марко нас је понудио црвеним вином којим смо сви након дегустације били одушевљени. Пре но што ћемо наше путовање наставити даље из винице смо понели по коју боца вина, неко за крсну славу, неко да покони пријатељима а неко за успомену.

Враћамо се на аутопут и путујемо ка Приштини, намера нам је да посетимо Грачаницу. Напуштамо свету Метохију и долазимо на мученичко Косово. Мисли нам се преплићу и свима се чини да откако је Свети кнез Лазар мученички пострадао на Косову са својом војском, страдања српског народа овде нису ни престајала све до данас. Остаје нам нада да ће наш народ из страдања изаћи духовно јачи. Нека надање наше буде Отац, прибежиште наше Син, а заштита наша Дух Свети. Нека је слава Пресветој Тројици!

Грачаница... „Премудрост сазда себи дом”... Наслађујући се лепотом Грачанице, помишљам да се ктиторство и задужбонарство Светог краља Милутина врхуни управо у овој његовој

задужбини. Чудесна игра сводова и прелепих фресака очаравала посматрача. Харизматична сестра Теодора која је већ шездесет година монахиња прича нам историјат ове светиње и наглашава да је краљ Милутин за килограм боје којом су сликане фреске давао килограм злата. Такође се присећа и занимљивих анегдота из монашког живота. Затим одлазимо у гостопримницу где смо послужени колачима, домаћом ракијом и вином.

И овај се дан полако повлачи пред сутоном, звезде које се на небу стидљиво помаљају наговештавају нам ведрину ноћ, лепо за путовање. У аутобусу нестрпљиво сабирамо утиске. И као што нагласих, већини нас поклоника ово је била прва посета светињама на Косову и Метохији, и због тога су утисци снажнији, и то толико да се чак у неким тренуцима не могу довољно речима исказати. Заједнички нам је утисак да су косовско-метохијске светиње непроцењиво српско благо којег нас је Бог као народ удостојио и које је оплемењило светску културну баштину. Брига о овом благу је саставни део свесрпског завета по којем се све оно највредније што смо као народ изнедрили чува, брани и преноси у наслеђе док нас буде.

И тако, духовно подојени на светим недрима Метохије, стижемо у Прибој пре поноћи, задовољни и захвални Богу што смо успели да наше косовско-метохијско путовање остваримо онако како смо и желели – са Божијим благословом, у миру, међусобној љубави, упознавши се са драгим људима који не губе веру и наду у боље сутра, са монасима и монахињама, тим нашим живим свећама воштаницама чији пламен не могу угасити ни најјачи противни ветрови.

Боже, дај српском роду снаге и наде.

*професор Марко Пајић
џарох у Прибоју*

СОНЕТ ЗА ДУБНИЦУ

У часћ обнове манастира Дубница

Показа Господ помешће знамена
Честитоме од Рашковића кнезу;
У сну га спусти под најлепшу брезу,
Под њом оцрта контуре – темена.

Одмах се зажари стена студена,
Силина вере по њој сплете везу –
Доказа исправном исконску тезу:
Љубав подиже и тела скрушена.

И мада душманска рука разори
Цркву – олтар, звоник, куполу, сав брод,
Верност прецима и срцем прозбори,

На старом темељу подиже се свод;
Стари Влах засија ведрих зеница –
Из свога семена ниче Дубница.

Рагојица Першић

PRAHA

Дуго је припремано наше познанство... Прага... Ручак двоје у хотелу „Праг“ у Београду, деведесетих година прошлог века. Нису знали да је то било предвечерје распада још једне Југославије и још једног рата. Док су у Кнез-Михаиловој продавци штампе делили бесплатан примерак лажно патриотских новина, љубазни конобар је пратио да се заљубљенима не охлади вечера. Драматични мирис печеног кестена мешао се са балканским ветровима, а млади пар градио планове за будућност.

Дуго ми је овај фрагмент из младости био асоцијација на Праг, звучало ми је његово име гламурозно, обећавајуће, у бојама наранџастих хризантема и са богатим укусом црног пива. Пуно година касније будим се августовског јутра на прашкој тврђави. Осећам у леђима тежину животног искуства, док ме чека питак ваздух новог дана и поглед са висине на град на Влтави: са испруженим рукама мостова град је чврсто загрлио реку. Испод зидина што окружују сведену раскош дворца и катедрале, спирално силазе низ падину виногради бледозеленог лица. Осећам нежност у лози, птицама, небу и лакој измаглици што наговештава врелину пробуженог дана.

Војници - гардисти прегледају нам личне ствари при уласку у горњи град, али не осећам нелагодност јер је водич, старија дама, пуна самопоуздања и насмејана, лепо говори српски језик, слади се његовим речима као крушкама такисама и полетно застаје крај сваке грађевине, катедрале, улице и прича њихову историју. Ево са оног прозора је бацио краљ непријатне изасланике туђег краљевства. Висина није била опасна, а под прозорима је лагерован отпад из кухиње, па су кажњени понижењем, али су преживели.

Катедрала има пластичну спољашњост: на њој су, између осталих, приказане фигуре зла које својим ружним лици-

ма окренутим ка земљи асоцирају на приземност нечастивих мисли и дела. Њихова разјапљена уста градитељ је искористио као логичан завршетак олука. Зло је свуда али патуљасто, док су анђели добра и светлости високо подигнути на витражима прозора. Уласком у катедралу отворио се колосалан простор са дивним галеријама изрезбареним сунчевим зрацима. Чехиња нас води до Златне улице чије је име тешка иронија због нехигијене сиротињске четврти. Ту негде је и мала кућа Кафкине сестре у којој се једне зиме мрзнуо млади писац покушавајући да напише дело достојно памћења. Није ишло, па се следеће зиме преселио у доњи град. Наша шетња се завршава у краљевском парку који поред очекиваних фонтана и беспрекорног травњака поседује фантастичан, висок баштенски зид украшен животињама и биљкама од вулканског песка Италије. У време његове градње био је апсолутни хит у помодном словенском аристократском свету. Врелина дана и невиђена гужва на Карловом мосту, где су се могли приметити представници свих раса и нација, изазвале су лаку главобољу. Застајемо на средини моста, гледамо кроћену Влтаву и велики број туристичких бродова који ће уз музику Беджиха Сметане понудити путницима разгледање града са воде. Важно је променити угао гледања, јер није све онако као што изгледа на први поглед. До друге стране моста стижемо с муком док иза нас остаје мост са сценама средњовековног путујућег позоришта. Крећемо се улицом у којој се налази Филмска академија чији су студенти били чувени светски режисери међу њима наши Лордан Зафрановић, Горан Паскаљевић, Емир Кустурица, а одмах у близини пивнице, ресторани и доминантан број јувелирских радњи са накитом од ћилибара или јантара по руски. „Ти си мој јантар уснули“, пробије се давнашњи Нерудин стих.

Чеси су стар народ, али живахан, кооперативан. Праг је проглашен за пожељну туристичку дестинацију, народ са традицијом и културом, порасли су у сопственим очима, порадили, наравно уз страну помоћ, на самопоуздању. Али, на путу до хотела, који се налази у пословном делу града, у некаквом десетом делу, видимо зграде као лега коцке, четвртасте, хладне, без детаља и стила. Мало загребеш испод површине и налетиш на соцреализам, на прашину, запуштене паркове, бистроје - хаусторе у којима се на брзину утапа празнина бића у кригли пива. У хладовини старих масивних зграда осећа се језа Кундерине неподношљиве лакоће постојања у средишту између Истока и Запада.

Водич нас одводи до мењачнице, јер Чеси су наизглед задржали понос - чешку круну. Мењамо евре у круне и по препоруци одлазимо на ручак у национални ресторан. Прекупо је за оно што нуде. Крофне са џемом од малина, наша кћерка и ми на ветрометини једног дана на измаку.

Сутрадан путујемо у Немачку, у Дрезден. Напољу сипи јесења киша, ништа што је прва недеља августа. Пут је у висини зимзелених и ретких крошњи дрвећа. Овим крајевима пре хиљаду година кретали су се Ђирило и Методије, словенски учитељи, мисионари. Навикнути на топли Солун и раскошни Цариград, пробијали су се кроз мрак шума и паганства, тражећи у вучијим кожама јагњећу нарав. Иза сваког жбуна вребала је разбарушена људска свест у непрегледном пространству неоплемењеном житом и Божијом молитвом.

Наш добри водич, који је од почетка изненађен дисциплинованим понашањем групе, прекраћује нам путовање занимљивим подацима: у овом делу Чешке, некадашње Моравске, живели су Срби али су се готово потпуно асимилеовали, изгубивши идентитет. Ипак је остало нешто што сведочи о њиховом трајању на овим просторима а то су топоними. Сви филолози и етнографи света потврдиће да се топоними најспорије мењају и да сведоче о постојању и старости народа који је већ одавно ишчекао из села, са поља и река којима је наденуо имена. Велики је број тих назива овде и даље са предзнаком српски. Тако се десила једна потресна коинциденција: једина преживела у великој авионској несрећи, стјуардеса Весна Вуловић, која је само Божијом вољом остала жива у репу авиона при паду са 10.000 метара, пробудила се у Српској Каменици у Чешкој.

За разлику од чешких Срба, Лужички Срби, староседеоци Саксоније у чију престоницу Дрезден смо се упутили, сачували су и своје име и свест о свом бићу и култури. О сопству. Они су, неоспорно, становници Немачке, вредни и истрајни, јер су германски и словенски гени препознати као могуће половине идеалне целине. И име града Дрездена подсећа на један наш, словенски глагол дреждати, у значењу чекати, стражарити, што се може довести у везу са положајем града као бедема на реци Елби, спремног да заустави даљи продор непријатеља на територију Саксоније. Није тајна да су се дешавала велика померања народа у прошлости, а није тајна ни то да ми о томе мало знамо. Историјски извори тврде да су Дрезден основали Словени у 12. веку под називом Дреждани (стари лужичкосрпски назив за становнике шума на мочварним речним обалама).

Металносива боја периферије. Паркирамо се поред других аутобуса на великом паркингу. Следимо водича и стижемо до прве грађевине коју ће нам показати - то је нова синагога саграђена на истом месту где је претходна спаљена мржњом фашистичке идеологије. Овај нови сакрални објект састоји се од два мермерна бункера у боји пустињског песка са асоцијацијом на Јерусалим, на исходиште једног мукотрпног лутања и тражења изгубљене среће. Настављамо даље под утиском чињенице да је данашњи Дрезден, његово културно - историјско језгро у ствари град - Феникс, никао из пепела у који га је претворило бомбардовање 1945. године, када су га британски и амерички бомбардери стопили са земљом. Најраскошнији град Европе, Фиренцу на Елби, неми-

лосрдно су бомбардовали знајући да град нико не брани, војске није било, у граду су били рањеници допремљени са фронта и цивили, а међу њима хиљаде и хиљаде деце која сигурно нису била крива ни за шта, нити су знала за сукоб Добра и Зла на овоме свету, осим из Гримових бајки.

Бомбардовање је вршено систематично, у таласима - прво је бачено 1.500 тона разорних, тешких, експлозивних бомби, а за њима 650.000 тона запаљивих бомби. Температура у Дрездену била је 1.500°C па су преживели скакали у хладну, фебруарску Елбу, покушавајући да нађу спас, али су их из авиона митраљирали и меци су их стизали и под водом. Пакао се отворио и прогутао десетине хиљада живота. Када је један од пилота тражио да му дају навигацију према Дрездену, команда му је објаснила - лети само у правцу ужареног неба, други знаци нису потребни. За два дана бомбардовања град је претворен у угљенисано камење и људски пепео.

„Са војног становишта овај напад није имао смисла. Постоји и опречно мишљење да и поред тога што у Дрездену није било индустрије, ту су се налазиле многе научне установе, јак универзитет и развојне лабораторије. Такође, пошто се приближавао крај рата, процена је била да ће тај део потпасти под руску сферу интереса. Након рата, Дрезден је постао део Немачке Демократске Републике и један од њених најважнијих индустријских центара. Град је обновљен у рел-социјалном стилу, али су значајни културно - историјски споменици верно реконструисани, а већи део града обновљен према предратном изгледу.”

Човек је тако немоћан пред болом. Дивимо се упорности нације која је после Апокалипсе смогла снаге да све сагради онако како је било пре 13. и 14. фебруара 1945. када се за њих десило Смак Света. И док се овај туристички августовски дан огледа у дворским прозорима палате Цвингер, очаран фонтанам и парковима, савршеним травњаком у облику четири ћирилична слова што позивају на Светлост, Самилост, Саборност и Слободу, преда мном се, у некој другој реалности, појављују слике града костура, слике смрти, таме, ужаса, угашених осмеха и очију и журим да отворим очи и захвалим се Богу на овом сунцу и миру, на топлој руци мојих најмилијих.

Ненадано избијамо на „Терасу Европе”, на високо уздигнутој обали реке као на огромном балкону стоје једна до друге најлепше грађевине саграђене у барокном стилу, за владавине Фридриха Августа I, названог Август Јаки, који је био владар Саксоније и краљ Пољске и његовог сина Августа II, а период од 1694. до 1763. године назван је „златним веком”. Све изгледа моћно, монолитно, неуништиво као римски Колосеум за који су стари народи веровали да када њега нестане нестане и света. Не могу да верујем да је све било спаљено и поново саграђено у једном истом контроверзном 20. веку који из непознатих разлога називамо савременим. Силазимо на Шлосплац низ грандиозне степенице украшене са четири вајарске композиције Шилинга које представљају фигуре жене различитог израза и покрета у зависности да ли је отелотворење свежег Јутра, јасног Дана, тајанствене Вечери или, док под велом мрака и бриге прикупља децу у загрљај представља надолазећу Ноћ.

Гледамо највећу протестантску цркву у Европи и застаје нам дах, а само делић њених зидова и звоника боје одстајалог ризлинга је угљенисани, оригинални камен сачуван као опомена. Обнова цркве коштала је 250.000.000 немачких марака, а акција прикупљања помоћи названа је „Плач Дрездена”. Обновљена здања чувају многе драгоцености, чувају идентитет, али пред нас као људе постављају једно питање: Шта векове европске цивилизације претвара у мрак нових варвара и ко гради зидове мржње међу народима и за нека будућа времена?

Милана Перошевић Марџиновић

ЈЕСТЕ ЛИ ВИДЕЛИ СТЕВАНА

Писац радио-драма Стеван П. спремао се да иде у заслужену пензију. У Радио-станици је провео цео радни век. Прешао пут од новинара приправника, стигао до Главног уредника. Успут се успешно бавио књижевним радом. Писао је радио-драме, приповетке, романе. Радио-драме су му извођене, и филмоване, у земљи и иностранству. Заступљен у домаћим и страним антологијама, писац радио-драма Стеван П. важио је за угледног човека и успешног уметника.

Локалне, и не само локалне, новине су често писале о његовом раду. Те године је добио Међународну награду за Радио-драму. Три недеље је провео у Москви. Обишао је многе градове, говорио о свом раду, држао предавања. Фабула драме је подстакла познатог режисера Николаја В. да сниме филм. Писац радио драма Стеван П. ће написати сценарио. Потписао је Уговор, глас о томе је стигао у земљу. *Усљех српске књижевности*, тако је писао велеградски лист. Вест је добро дошла јер је новинарима досадило да пишу само о политичарима и убиствима. Коначно и мало културе у овом обезбљуђеном времену, казивали су. Наш књижевник сценариста ангажован је да буде и консултант... Медији су јављали, фотоси свуда: *Писац радио драма на њиријему...* Писац Стеван П. у ТВ емисији... Писало се и о огромном хонорару.

Тако је то у свету, а овде... Преувеличавало се, онако како то само штампа уме.

Писац радио драма Стеван П је очекивао да ће га на повратку помпезно дочекати. Иако се често опомињао Буњиним речима како су „пси и људи исто, у дивљаштву и памети” знао све о зависти, поготово међу *браћом њо њеру*. У редакцији, мислио је, приредиће славље, сви ће се окупити, он ће говорити...

Тамо је с поносом казивао о свом Граду, о Земљи, о Радију, о томе како је емисија „Поздрави и жеље слушалаца” пунила касу, била „веза са светом”, „са својима што су се расули по свету” казивао како је Радио помагао талентоване. Редакција Културног програма се спремао да покрене књижевни часопис, па и Издавачку делатност. Сада када је стигла Међународна награда, када је из Москве упућен позив да и делегација Радија посети њихову редакцију, писац радио драма Стеван П. се надао да ће бити заборављене муке што су последњих година нарушавале атмосферу у колективу док је баук транзиције, и пљачкашке приватизације, односио најбоље.

Време све намирује, казивао је супрузи, госпођи Оливери, проф. клавира на Факултету уметности, диригентци у Симфонијском оркестру. Ех, колико година, колико непроспаваних ноћи, колико хиљада исписаних страница, колико бачених, колико изгубљених илузија и ево, сада када сам у свету схваћен, ваљда ћу и овде бити прихваћен.

С тим мислима угледни писац радио-драма Стеван П. је стигао у Радио.

Зачуди се што је портирница празна. Волео ја да сваког јутра поздрави весељака Милоја који му је послужио за стварање лика у драми „Слике на јесењем листу света”. У редакцији седи новинарка Гордана. Снуждила се, али обрадова се чим виде писца. Очекивао је да ће кликнути, да ће честитати, да ће у собу нагнути колеге новинари, да ће Главни донети боцу бајинобаштанске клековаче коју је држао под кључем, да ће се заорити гласови, да ће... Али, ништа од тога.

Да само знате шта се овде за три недеље догодило. Као цунами да је прошао и однео све што је било, и годинама се градило, казивала је невесело госпођа Гордана.

Радио се гаси, овде ће бити дописништво.

Ви се шалите, то је немогуће, чуди се писац радио-драма Стеван П.

Враг је однео шалу, рече Гордана, и ја сам тако мислила. Осећам се сада као у оној твојој драми без ликова.

Уђе Мита тонац. Овде све може, и не вреди се више копрцати, узимам отпремнину и идем у Трешњево да, под старе дане, гајим козе. Па, докле се може.

А Баја, директор? пита Р.

Баја је узео отпремнину и отишао код ћерке у Шведску. Каже да је ово луда земље, а ни народ није бољи. Критиковали су га Озго што је допустио да се емитује емисија о пљачкашкој приватизацији, о армији незапослених, о факултетима што производе ником потребне стручњаке. Све ми се згадило, казао је, и одјездио на север.

Ех, да ми је ова памет била раније...

Писац радио-драма Стеван П. је слушао забезекнуто. О његовом успеху нико ни речи. Као да није био тамо, у свету. Сазнаје да је сада Главни оперативац из странке „Наше сутра”. Воја Мунгос се зове. Долази ципом из престонице уторком и петком. Неки мрачан лик. Говори како је ово време либералног капитализма, да је експеримент звани комунизам пропао. Крај приче. Идемо даље...

Може, рекоше, да тражи пријем код њега ако жели, мора да се пријави секретарици. Хитне случајеве решава његов заменик из агенције „Визија”.

Никада се Стеван П. више није зачудио. Слушао је с неверицом, онда је прошао кроз полупразне собе Радио станице. На дисплеју, када га пре поставише, помисли, виде списак радника које треба отпустити као *технолошки вишак* са отпремнином. Сањам ли ја све ово, питао се. Јесам ли ја у некој емисији? Па ми се спремамо да прославимо 60 година рада, и постојања.

Сиђе у подрумске просторије. Доле је био ресторан, о колико је само ту прича испричано... На вратима латинични натпис:

Zatvoreno zbog renoviranja

У стан се вратио утучен. Уста му се осушила, у грудима га је болело. Госпођа Оливера помисли да је то од лошег вискија. Славили у Радију. Одспавај, и све ће бити у реду. Она треба сутра рано да иде у престоницу, дириговаће на Коларцу. И још му онако смушеном каза како ће Симфонијски гостовати у Шпанији, да ће она дириговати. Случај је удесио да се све ово догоди готово у исто време. Па кликну: Срећа! Срећа, у овим годинама, помисли. Усхићена, пољуби га страшно.

Био је хладан, као да га нисам пољубила, сећала се тог поподнева. Нешто га изнутра раздирало, сада је тек знала. Шта, када је сада све како ваља? мислила је.

И добро је што је отишла на концерт у Престоницу. О концерту је, за дивно чудо, писала и „Политика”. Слава. Госпођа Оливера са диригентском палицом испред оркестра. Ни та вест, а ни текст не обрадова Стевана. Тупо је журио у фотографију. Све је ово лаж, наш живот је обмана. Слава! насмејао се у себи. Искључио је телефон јер су звани звани и незвани. Одавно се није тако писало о уметнику из унутрашњости. Из унутрашњости за престоничку штампу биле су занимљиве егзотичне вести: убиства, силовања... Најзанимљивија беше она када је познати адвокат Г. Л., борац за људска права из Л., убио своју жену из ловачке пушке. Била је задрта, казао је истражним органима. Сада се, за дивно чудо, писало о концерту, о виртуозном дириговању професорке Оливере. На истој страници беше и приказ Стеванове драме: *Повратник који се никада није вратио...* Чудо!

Оперативац задужен за ликвидацију Радио станице, млађи човек, партијски кадар, дипломирао експресно на приватном факултету у Л. незаинтересовано је слушао познатог писца радио-драма Стевана П. Јавите се заменику, казао је, он ће вам, господине, дати инструкције у вези са отпремником, а ја вам желим мирне пензионерске дане. Истина, пензије ће, по новом обрачуна, бити скресане, али знате оно, није важна колика је него колико се дуго прима. И насмеја се ха - ха - ха.

Идиот, помисли Стеван у себи, ко је овај човек, одакле се овде створио? Намеравао је да прича о Москви, о успеху његове драме, да каже како је редакција Радија позвана у госте, да каже како ће по његовој драми бити снимљен филм, како, како...

Господине, одакле сте ви пали, зар не видите да овом времену не треба ваша филозофија, данашњег човека треба забавити оним што одговара његовим потребама? Народ то хоће. Видите да се на ТВ гледају само „Парови“, „Фарма“, кога интересују те ваше драме? Досадно је то, до зла Бога, досадно. Ко ме је уметност данас потребна?

Изашао је збуњен, мислио да је све ово шала. Скривена камера.

Госпођа Оливера је видела да се Стеван променио. Устајао је као раније и одлазио на посао. Тако је мислила, а ни слутила није да је Стеван добио отпремнину, да преко дана време проводи у Музеју, у библиотеци, да шета кејом, да иде у Бању, да...

По повратку у стан, после ручка, време је проводио у соби крцатој књигама. Од пода до плафона, како су говорили. Свуда књиге. Шта да ради с књигама? Син и снаја су отишли у Холандију, унука Клара није показивала интересовање за књиге. Књиге, пих... А Стеванове драме за њу су, казивала је, давеж. Смарају, бре. Ко то слуша, коме то данас треба? Све је то брујало у Стевановој глави. Није могао да спава. Окретао се у кревету као прасе на ражњу.

Сутрадан је у торбу ставио десетак књига. Време лепо, мало шетача, он је седео замишљен на клупи. Када је устао и отишао на клупи су остале књиге. Прође госпођа и не виде књиге. Он је кришом иза грма гледао. Тек пети пролазник виде на клупи књиге и седе. Прелиста их, погледа лево - десно, и стави их у торбу. Онда журно уста и оде из парка. Како се само обрадовао Стеван. Намеравао је да га прати, али одуста. Књиге ће наћи своје место. Неко је казао да и књиге имају судбину. Сутрадан је Стеван на клупи поред реке седео дуго, медитирао, слушао жубор воде и оставио пакетић са књигама. И тако је Стеван из дана у дан, кад год је лепо време, остављао на клупама, у парку, на кеју, у Бањи пакетиће са књигама.

Госпођа Оливера је видела да Стеван празни библиотеку, и обрадовала се. Сигурно их поклања школским библиотекама. Раније је Стеван практиковао да пакете са књигама шаље сеоским школама. Причао је како су негда у његовом родном селу за одличан успех ђацима даривали књиге. Књиге добитнице. Награђени су књиге враћали да би се основала школска библиотека. Одрицао се много чега Стеван да би купио књигу. Није могао да прође поред књижаре а да не застане и уђе. Када је путовао аутобусом радовао се када види да неко чита. А сада? У граду скоро да нема књижара. Негде је прочитао да у целој држави има много места без књижара. На месту где су биле књижаре сада су парфимерије, кафићи, коцкарнице. Затворена је и антикварница у коју је негда односио књиге и часописе.

Сатима је познати писац радио драма Стеван П. седео у соби, у својој библиотеци. Прелиставао. Разговарао са књигама. Говорио Екове речи: „Онај који не чита, могао би да схвати, да је живео само један живот. Онај који чита, живео је више живота. Читањем увек изнова постајеш бесмртан.”

Опомињао се Борхесовим: „Нека се други хвале књигама које им је дато да напишу. Ја се хвалим онима које ми је дато да прочитам.”

Писац, познати писац радио-драма Стеван П. се горко осмехивао. Ко ме треба данас писац? Ко ме књига? Шта може књига? Са ТВ је непрестано пљуштала киша скаредности. Није могао да верује шта се све емитује. Што глупље то дубље. Какве драме, који романи, шта поезија? Човече, зар не видиш шта се дешава? Је ли ово нови поредак? Нашо се у вртлогу питања на која није имао одговор.

И када стиже јесен и пљуснуше кише Стеван је наставио да разноси књиге. Ено Стевана на железничкој станици. Погледа ред вожње, сатима седе на клупи, гледа путнике, послушкује разговоре, памти... Раније је бележио шта је чуо, мислио да ће му то користити за писање. „Писац треба да има уши за речи, да их чује”, казивао је.

Књижевност више не живи овде, више се не пише о људима без посла, о народу што празних погледа иде улицама. Трпимо, али још живимо, чује глас иза леђа. И слуша живот. Чује гласове, не окреће се, слуша драме какве само живот може да режира. Достојевски, Фокнер, Хамсун... све је у причи старице која казује. Чека воз што касни, јавиће колико.

Стеван устаје, на клупи остаје пакетић са књигама. Са друге клупе кришом мотри ко ће узети пакет. Изађе, проше-та. Осећа како са сваким пакетићем који износи из куће и он нестаје. Види, пакетић стоји. Виде како на клупу седеше младићи с флашом ракије.

Шта је ово? Види, неко заборавио. Види књиге, зачуди се један од њих.

Можда ће их понети, помисли Стеван. Али они устадоше, пакетић оста. Пола сата доцније пакетић са књигама угледа старија госпођа. Приђе, погледа, узе и однесе на шалтер благајници. Благајница јој рече да пакетић остави на месту где је био. Госпођа се врати, седе на клупу, а затим устаде и понесе пакетић са књигама. Стеван одахну. Шта да ради са књигама којима је живот посветио? Помисли да напише роман о себи и изгубљеним илузијама.

Сети се речи Ги де Мопасана „Треба заиста бити врло луд, врло смео, врло предузимљив или врло глуп па да човек још увек пише! После толико мајстора тако различитих врста, тако многоструких генија, шта још преостаје а да није било речено? Ко се међу нама може похвалити да је написао једну страницу или једну реченицу која се већ не би налазила негде, отприлике исто таква”.

Шта има ново а да се није догодило? Све се понавља, кружи, као у Природи. Онда се сети Буњинове прве реченице у књизи *Живот младог Арсењева*. „Ствари и дела, ако се не запишу, тамо се закрију и предаду се гробу заборавља, а записане су као животом надахнута.”

Прва реченица је темељ. Она треба да пружи руку читаоцу, да га уведе у књигу као у кућу. Она је као домаћин што је на прагу куће. Али која је то реченица? Имам ли ја ту реченицу? Да ли је то што каним да пишем написано?

Преврћући листове нађе у својој свесци „Листови на ветру” запис: „Искон свеукупне књижевности познате људском свету В. Цексон Бејт налази у две хиљаде пре Христа остављеном запису, у којем се старогрпачки писар Кхакхперсенб пита може ли још наћи израз који није већ познат, и језик који није већ коришћен, могу ли се избећи понављања оног што су стари већ изrekli.”

Све је то Стевану тутњало у глави. Кесе напуњене књигама и даље је износио из стана, остављао на клупама, у кавани, на аутобуској, железничкој станици...

Госпођа Оливера је била на мини турнеји у суседној земљи. Стеван је тих дана био сам у стану.

У новинама виде белешку: „Камерни ансамбл филхармоније поклатио је публици Шубертов Октет. Чланови Ок-

тета музичари који су истакнути солисти у оркестру, и због заступљености различитих инструменталних група представљају „филхармонију у малом” оставили су публику без даха...”

Сети се како су и његове драме слушане без даха, како је ТВ драма „Последњи сусрет” *иразила улице*. А сада? Шта сада? Ни сам није знао када је сео за сто и почео да пише.

Прве реченице су се саме написале.

„Јунака ове приче је поразило оно због чега је живео. Писање. Књижевност. Дrame.”

Чуо је у себи како све одзвања. И писао као у бунилу. Као да је из себе избацавао сав отров, и сву муку што се годинама таложила у њему, а да ни сам није знао како. Је ли ово та будућност коју су нам обећавали? Ко? Писао је изнутра. Из себе. Схватио је да није прича толико битна већ оно што је држи, што догађаје повезује, као што малтер цигле држи. *Прича ђоле душе* која је доживела рушење свих илузија. Осећао се као она прашина што трепери у ваздуху када се зграда експлозивом сруши. И убрзо и она ишчезне. И као да никада није било ни зграде, ни прашине. Зурио је сатима у плафон. Ослушкивао тишину празне собе. Чуо у себи док је писао:

„Праве песме су једина здања која ће заувек остати. Шта су све те поносне палате, једном подигнуте овде? Кад је у мени снага, моје перо таласа пет светих планина. Шта мене занима све што људи глорификују, њихова жеља за моћи, богатством и признањем - шта је то у поређењу са писањем поезије?”¹

Шта да ради с овим што је написао? Изненадио се када је видео да рукопис има 150 страница. Књига. Романчић, казао би С. И. Спаковао је у коверат, нарезав цд и послао под псеудонимом Издавачу, у Престоницу.

Као да је скинуо терет са леђа, тако се осећао писац радио-драма Стеван П. „Неко на обали пева као да скида туге бреме.” Волео је тај стих Ли Тај Пеа, често га изговарао.

Знао је да ни књижевни живот није поштеђен марифетлука као све што је попут неке нечастиве силе премрежило овај простор. О томе је писао и Андрић. О томе се пише, и писаће све док се међусобно не потамнимо.

После месец дана стиже писмо од Издавача.

Рукопис је прихваћен, ишту биографију, траже податке за Уговор, позивају да дође. Одговара да жели да рукопис иде под написаним именом. То је његово уметничко име. Као Травен, као...

Шта значи његово име? У самом граду Н. има четири Стевана П. Име, ко да име нешто значи. Ружа би мирисала и да се друкчије зове. Где ли је то прочитао, зашто упамтио?

Доцније је дознао да је прва реченица „Ово је прича оног којег је поразило оно због чега је рођен” привукла уредника. Стеван је знао да се све штампа уз помоћ спонзора. Хоће ли ико о томе писати? Писати о положају уметника у овом (не)времену. Није се изненадио када је у дневном листу прочитао приказ М. К. на гласу критичара кога је власт подржавала. Он је био „ован предводник,” за његовим судом су ишли сви они што су писали о књигама. И доиста, неколико критичара је убрзо писало о новоизашлој књизи „непознато” писца.

Прво издање је убрзо распродано. Књига се нађе у најужем избору за Нинову награду. Ко је писац? Писац није желео да се представи. Нека и друго издање иде под псеудонимом. Знао је доста о наградама, имао на уму оно што је Балзак казао: „Онај ко сам тражи награду - не заслужује је, онај који је заслужује - њему није ни потребна”. Знао је да се лобира, и купују награде.

Награду је добила књига писца преко Саве. Они су сада привилеговани. Жири је њихов, али Стеванова књига је нашла своје читаоце. Најављено је ново издање. Нека моја животна прича о томе има свој пут када се мој завршио под рушевинама свега у шта сам веровао, мислио је. И све се више губио у „замишљеном ћутању”, казивала је касније госпођа Оливера. Волела је ту Андрићеву реченицу и у њој видела свог Стевана како сатима седи и зури у зид са књигама. Хтела је да прослави успех на турнеји. Стеван је ћутао. Казао је да неће бити у стану. Мука му је од свега. Ипак је на крају пристао.

Ручак, звецкање тањира, смех, све га је нервирало. Са радија музика је плавила собу. Спикер најави репризу драме Стевана П. Одједном су сви заћутали. Стеване, каза госпођа из Новина Марија... ово није случајно. Дијалози, музика, су их оставили без даха. Као да су сви били у тој драми која је казивала о двоје старих људи. Са колико жара су глумци казивали своју причу. А данас? Данашњи глумци. Све је у некој јурњави...

Гости су били одушевљени, госпођа Оливера поносна. Стеван се осмехивао и све више губио у „замишљеном ћутању”. Увече је на ТВ била реприза његове драме „Живот на јесењем листу”. Репризе су биле и на ТВ, и на Радију. Све је овде реприза, само живот нема репризу, го-ворио је, у себи, познати писац радио-драма Стеван П. Није било пара за снимање нових програма.

Госпођа Оливера се сећала тога дана и вечери. Била је уморна, мучила је главобоља. Осећала је мучнину у себи. Када се пробудила, погледала на сат, изненади се колико је дуго спавала. Стеван није био у стану. Доћи ће за ручак, помисли. Ишчекивала га је. Сигурно је свратио код сликара Мирослава. Доћи ће за вечеру. Стићи ће до 9. Чује брујање лифта. Стајала је испред врата. Излазила на степениште. Ослушкивала. Стеване, где си? чула је из себе. Кога да зове? Стеван није носио мобилни, није желео ни да га има. Професор Павловић се јави на телефонски позив, изненади се, рече да није видео Стевана две године. Звала је болницу. Звала милицију. Звала хитну. Не, нема пријаве, нема удеса, нема повређених.

Небројено пута је улазила у Стеванову собу. Празне полице и сенке што су се од уличног светла ломиле преко стола. Све је књиге већ однео, помисли изненађена празнином собе и голих зидова. А тако их је страсно набављао, с пута доносио. Зурила је у празнину. Ослушкивала, као што зец у жбуњу дрхти и ослушкује лавез паса што се кроз шуму приближава. Не чују с кораци са степеништа. Стеване, где си? Чује вапај из себе. Осећа оно што се речима не исказује. Притиска изнутра. Ни сама не зна да ли је спавала у фотељи. Зурила је у таму, ослушкивала... чекала јутро. Колико је дуга ноћ? помисли.

Чим је почело да свиће одлучи да иде у милицијску станицу.

Град се будио, ретки пролазници и она са својим мислима. Професорка музике Оливера П., и писац радио-драма Стеван П. у њеним мислима. Да јави ћерки помисли, шта да јави? Шта?

Инспектор Лазић је пажљиво слушао. Није ме препознао, помислила је.

Каквих све будала има данас, мислио је инспектор Лазић. Матора тражи мужа, склонио се, отишао код швалерке. „Мој муж, писац, па чули сте за њега, добитник је ове Међународне награде, није јуче дошао кући...”

Инспектор се осмехивао. Госпођо, нема места паници, све ће бити у реду. Знам из праксе. Није усамљен случај. Нека му је „завртела мозак” видеће он шта је сукња, па ће се покајнички вратити.

Она се зграну. Инспектор пита да ли је можда код неког пријатеља? Треба сачекати.

Написао је пријаву, она потписала. Госпођо, можда је он већ у стану. Не брините.

Њој грунуше сузе што инспектора збуни. Смирите се, госпођо, нема разлога за плакање. Ишла је из станице сва сломљена. Ишла улицом, сударала са пролазницима, „гледај, баба, куд идеш”, чула повике. Онда помисли да је он можда стигао у стан и да се брине где је она. И потрча улицом... Дрхтавим рукама откључа врата. Стеване! Глас испуни празну собу. Стајала је и немо гледала по намештају. Шта да ради? Не сећа се како је тај дан прошао. Седела је, послушкивала. Ништа није осећала. Ни глад, ни жеђ. Тек увече је појела парче хлеба. Стеване! Следећег јутра је, у само свануће, изашла и пошла ка центру. Свратила је у милицијску станицу. Инспектор Лазић се осмехну. Она га је немо гледала. Није у стану, рече. Ма не брините, госпођо, ето њега за неколико дана. Онда позва инспекторку Весну да узме изјаву од госпође Оливере. Као да ју је шамарала питањима: Када је отишао? Јесте ли се свађали? Па и проблеми везани за секс. Па и опаска да су сви писци чудаци. Потписала је и изашла. И поново је помислила како је Стеван чека у стану. Али само празне собе и тишина која је притискала неким невидљивим теретом. Шта да ради? И телефон је занемео. Увече зазвони. Стеван, помисли. Стеване! зачу из себе.

Зове колегиница, пита хоће ли на сутрашњи концерт. Неће, казала је, има главобољу. Целу ноћ је преседела у фотели. Стан још празнији, Стеванова соба без књига пушта. Пећина, помисли. Онда се сети с којом је радиошу куповао књиге, како је пунио полице, говорио да је кућа без књига, кућа без прозора. Брисао је повремено прашину, прелиставао, распоређивао, уживао.

Ја сам ова библиотека говорио је понекад.

Госпођу Оливеру нешто лецну. Па он је нестао с овом библиотеком. Није. Боже, шта се десило? Стеване!!! Преседела је у фотели. Сутрадан се замишљена, идући градом, обрела на кеју. Ни сама не зна зашто, као да ју је нека невидљива рука овде довела. Видела је људе како са штаповима стоје и ишчекују. Пензионери махом.

Добар дан, госпођо, јави се човек са шеширом. Лепо време за шетњу. Пензионисани инспектор Јован, представи се. Био је и начелник. Тада је долазио на њене концерте. Симфонијски је слао бесплатне карте, па хајде да види и то чудо. Није марио за ту врсту забаве, то је за оне што све виде друкчије. Уметници, занесењаци, нису то људи од овог времена. Она се обрадова, осмехну, и онда уозбиљи.

Јести ли видели Стевана? Кажу да је шетао овуда. Ха, писца. Јесам, каза. Видео сам како оставља пакетиће са књигама на клупи. Ја видим оно што други не виде и када гледају. Четрдесет година, госпођо, сам радио, пратио, био полицајац, па се човек на то навикне. Као оно што веле, једном полицајац, увек полицајац. Није заборављао, него је остављао. Помислио сам да ту нешто не ваља. А како је писца ирационалан, онда се од њега свашта може очекивати. Шта нестао? Како нестао, није човек дугме, па да се откине, и нестане. Ту нешто није у реду. А да није отишао код неке. Знате, у тим годинама, у човеку нешто кврцне и оде за другом женком. Као псето...

Она разрогачи очи, рече како Стеван није такав. Човек се насмеја. Више јесте него што није. О томе шта је све видео у свом радном веку могао би да напише „Рат и мир”. Али га мрзи. Ко би то данас читао. Вратиће се он, Госпођо, покајнички подвијеног репа. Видећете. Дај Боже да дође.

И пожуре у стан...

Ништа. Тишина. Као да ту није провела толике године. Стеване! И телефон је умукнуо. Сатима је седела склопљених очију. Сутрадан је поново ишла на кеј.

Видели смо господина како шета. Шта, нема га? Море, доћи ће. Писац, питао је старији рибар код моста. Море, госпођо, сви су они ћакнути. Него не брините, ви сте лепа жена, а он је замлата чим је такву рибу оставио. Не зна да је то као у оној причи „У царице и магарице”.

Па се насмеја. Извините, каза, шалим се. А ви не брините. Исприча како су после два месеца нашли у мутљагу жену која је пре два месеца скочила с моста у реку.

Враћали се са славе, муж и она, посвађали, и она скочи у реку. Она што се прошле године сама непажњом нашла у реци није имала срећу да је још нађу. Писац сигурно није у реци, отишао је за неком кујом. Ха, ха, ха...

Госпођа Оливера је ћутала. И све више нестајала у замишљеном ћушању.

Пролазе дани, од Стевана ни гласа. У фијоци нађе рукопис нове драме. Узела је фасциклу и пошла у редакцију часописа. Уредник рече да је чуо за случај, жали, али верује да ће се Стеван вратити. Прочитаће рукопис, али... ова ситуација, каза, часопис излази нередовно, а рукописа имају за седам година. Ипак штампаће у првом броју, па Стеван је писац од угледа... писац нашег града.

Пролазе дани, а од Стевана ни трага. Дала је оглас у Новинама. **Јесте ли видели Стевана?** Прође јесен, зима, стиже пролеће. Она је ишла по неком свом осећању улицама по којима је Стеван ишао. Носила је таблу на којој је писало: *Јесте ли видели Стевана?* Носила је његове књиге? Показивала. Ишла на књижевне вечери. Шта је ово? питала се у себи. Неколицина занесењака седе у сали и слушају писца који чита и критичара што неразумним речима тумачи оно о чему је писац писао. Познавали су је, тешили, говорили како ће се Стеван изненада појавити. Као на филму, као у књизи.

Надала се, госпођа Оливера, негда градска лепотица, сада прерано оседела и, из дана у дан, све више старица. Надала, а знала негде дубоко у себи да Стевана више никада неће видети. Нестао је са књигама из своје библиотеке. Није одустајала. На кеју су је сажаливо гледали. Стеван, говорила је, показивала слике, исечке из Новина...

Неко се сећао господина што је дуго седео, ено на оној клупи, читао, нешто бележио и дуго гледао у реку. Госпођо, не плачите...

Копнила је, али је упорно ишла. И ишла улицама града с таблом на којој је писало:

Јесте ли видели Стевана?

Луда баба, чу иза себе кикотање.

Јесте ли видели Стевана? питала је човека у белом мантилу. Није ни знала да су је нашли онемоћалу у подземном пролазу где се склонила од изненадног невремена. Пребацили су је у болницу, затим на психијатрију.

Доктор Јован је знао за случај писца радио-драма Стевана П. Био је на концертима којима је дириговала Госпођа Оливера. Бавио се и он књижевним радом, онако за своју душу, како је то говорио. Причао је како је време књижевности прошло, свет хоће нову забаву, како технологија узима човека, дегенерише га. Познавао је Стевана, слушао његове драме. Договарао се с њим да драматизује његову причу о пацијенту који је својој жени разбио чекићем главу. Хтео је, казао је озбиљним гласом, да јој из главе избаци све лоше мисли. Стеван је обећао, прича му се допала. Разговарао је у болници са јунаком докторове приче Милијом из Р. Шта се десило са тим човеком?

Где је нестао?

И сам је био збуњен колико је госпођа Оливера ископнела, гледао ју је замишљено, осећао како га плави туга.

А она је полугласно шапутала, и сва одсутна питала:

Јести ли видели Стевана?

Мирослав Тодоровић

СВОЂЕЊЕ РАЧУНА¹

Некад, давно, слушао сам причу неког видовњака, да човек кад промине овим светом и доспе у онај други, загробни, да његова душа у једном трену проживи читав живот, опраштајући се од овоземаљског кратковеког и пропадљивог, пре него што је прихвати онострано, трајно и вечно. Уверио сам се да је то управо тако, док све тоне у некакву маглу заборављања, а само понешто од овоземаљског живота изађе на видело, па постепено и то чили и нестаје, док потпуно буде заборављено као давни сан. Ипак, ту појаву не би требало мистификовати, а још мање преувеличавати, како би душу ослободили овоземаљских жада и нарушавања вечног мира и покоја. О томе би ваљда ближњи, родбина и пријатељи, требали да брину, како би она благотворна светлост свеће била знак да нисмо изгубљени и заборављени. Па иако је загробни свет, углавном непознаница, извесно је да постоји и да се за њега треба припремити још током овоземаљског живота.

И ето, Ја Лазар Комарчић Комарица, српски новинар и књижевник, поживео сам равно седамдесет година, рекло би се ни мало ни много, посебно ако се узму у обзир време и прилике, друштвене и породичне околности, и сва она лична искушења која живот знају да искомпликују.

Неки ће говорити и писати, као што су већ и почели, да сам умро у беди и сиромаштву, и да ми овај други свет дође као спасење, али ја не мислим тако. Уосталом мерила за срећу и успех оног прошлог, земаљског живота и овог садашњег небеског су различита, па је свако уопштавање релативно и у појединостима и у целини.

Истина, живот прошли ми није био лагодан, али сам се ја некако довијао, од два зла бирао само оно мање, то сам ваљда научио у најранијем детињству, у Глогу, стално страхујући од турског зулума. У тим раним годинама идеал доброте била је моја мајка Спасенија, а оличење зла Осман Крњо из Пљеваља, селиција и зулумћар.

Касније, после бекства у Србију, био сам слуга и најамник, ученик, калфа и мајстор терзија, свршио вечерњу школу, положио учитељски испит, био учитељ у селу Липе код Смедерева, касније угоститељ у Црној Бари у Мачви, бавио се новинарством, био дописник и уредник неколико листова, чак и провладиног листа „Видело“, написао десетак књига и био једно време најчитанији писац у Србији, а онда умро усамљен и заборављен у Београду и сахрањен о општинском трошку. Ако се томе дода да сам три пута учествовао у борбама са Турцима и рањавање у руку, што ме је заувек одвојило од терзијског заната који сам волео, онда би се могло рећи да је то био један буран живот, богат променама, у коме је ваљало, пре свега, опстати, а о неком имању и стицању није могло бити ни речи.

Сад кад су поравњани сви животни рачуни то више није ни важно, поготово кад се моја сена помешала са сенама покојника, пријатеља и непријатеља, а нарочито са стварним и измишљеним ликовима мојих књига, романа и приповедака који су ту да сведоче колико о мени, толико и о другима. Наравно, то није лако ни пријатно, видим тек сад кад сам и сам постао књижевни лик, и знам да то више не зависи од мене, већ од овог брбљивца који пише роман о мени, а да ли ми је наклоњен или није, то ћемо већ видети.

Она стара истина, да човек кад остари и приближи се крају, подетињи и све се чешиће враћа у прошлост, нарочито у младе године, потврдила се и овде, на другом свету. Враћају се неки догађаји из родног села Глога, мајка Спасенија, отац Милинко, сестра Јелица, брат Богдан, стриц Саво, па и онај Петроније Пијевац из Будимлије, који нас је превео у Србију, где нам отац беше избегао раније, после убиства оног турског зулумћара и селиције Адил-бега из Чајничка који је насрнуо на образ наше куће.

Беду и оскудицу блажи дух наше добре мајке, која је чинила све да нам обезбеди храну и заштиту, мада је сама била гладна и незаштићена

Па се јави онај несрећник Осман Крњо, човек без носа и карактера, који нам на кућном прагу уби једног рођака, а та крв коју сам као дете видео, и сад у овом загробном животу, светли и вапи за осветом. А освете је било, ја сам то описао у мом роману „Мученици за слободу“: Осман Крња су убили хајдучи, сачекали га у заседи у једном планинском кланцу, на путу од Травника према Сарајеву. Сад да ли је тако стварно било или је такав крај овог селиције плод моје стваралачке маште, ни сам нисам начисто. Тек правда је задовољена, а романескна прича је имала своје оптимистичке ефекте.

Понекад се јави и добри дух нашег Салих-бега Сијарчића од Пљеваља и његовог оца Ђамил-бега од Бистрика, који су према раји били добри и племенити, па су их они њихови, попут Османа Крња, смакли. Ова двојица потурица наше крви су поуздан пример да зло није превладало, него да има наде за добре људе и племенита дела. Уосталом, о њиховој доброты ја сам писао у својим делима, а и сигуран сам да их Господ није заборавио, о чему говоре многи знаци на које сам наишао на овом, другом свету.

Одласком из родног краја све сам памтио и кроз земаљски живот носио као рану која не зацељује. Никад се више тамо нисам вратио, мада сам на јави, а чешиће у сновима, оживљавао поједине, углавном, непријатне успомене, нарочито када сам западао у тешкоће које је требало савладати.

Ти догађаји из детињства, убиство Адил-бега од Чајничка и очево бекство у Србију, а онда злопаћење наше добре мајке да нас некако прехрани, били су примери како се трпљењем и упорношћу све може победити, само је важно да је жива глава на рамену.

У овој прилици, кад пребирам по успоменама, не могу а да још једном не поменем стрица Сава, који је читав живот проживео као кириција на путевима од Цариграда до Дубровника и од Солуна до Пеште, који би се понекад на тим путевима задржао месецима, па и по годину две. И њега су Турци предвођени Османом Крњом убили, и његов гроб се још увек разазнаје на гробљу у Глогу.

А његов син Атанасије, вредно и отресито момче, доспео је у Призренску Богословију коју је успешно завршио, а онда је био учитељ и школски инспектор у разним местима новопазарског краја.

Пошто сам ја остарио и занемоћо, а с обзиром да сам стицајем околности остао сам, он се здушно бринуо о мени, мада је и сам тешко живео од мале учитељске плате која није била довољна ни за његову вишечлану породицу. Свећа коју ми је он често палио осветљавала је суморну стварност оба света, нарочито овог другог.

Овде да поменем да се и тај мој синovac Атанасије Комарчић бавио књижевношћу, да је написао и објавио етнолошки спис „О слави и на слави“, писао путописну прозу где се посебно издваја „Из Призрена“ и „Од Митровице низ Ибар“. Томе треба додати и сакупљање народних умотворина које је објављивао у „Цариградском Гласнику“.

И ту се не завршава књижевна делатност Комарчића: тренутно је у српској књижевности актуелан један мој праунук, Иван Комарица, који је објавио десетак књига песама, награђиван за поезију, а заступљен је и у неколико антологија. Дакле она стваралачка жица коју сам ја силом прилика затегао, и даље трепери, чиме сам посебно поносан.

Постати најчитанији писац у једном времену је сан сваког књижевника. Ја сам то постигао у првој деценији двадесетог века, и било ми је драго, па ме је то обавезивало да пишем и више и упорније него што је, можда, требало. Међутим, оно што ме је посебно болело, и тамо и овамо, била је чињеница да ме је гласовити критичар Јован Скерлић прећутао у својим критичким освртима „Писци и књиге“ у „Српском књижевном гласнику“ и у својој „Историји новије српске књижевности“. Ја сам и тада мислио, а и сада сам убеђен да је то богателисање мог књижевног стваралаштва било мање из књижевних и естетских разлога, а више из политичких. Изгледа да ми Скерлић није опростио што сам напустио идеје Светозара Марковића из младости и приклонио се конзервативцима, присталицама владајуће династије, а нарочито што сам постао уредник провладиног листа „Видело“. Тај уображени европејац, професор универзитета и главни књижевни судија у београдској чаршији није веровао у мој таленат, а моје скромно образовање и политичко прилагођавање, били су главни разлози да ме неоправдано прећути.

Кажем, болело ме је, али нисам био једини скрајнут и заборављен, било је још десетак српских писаца који су прошли као ја. Али оно што се дешава у последње време, крајем двадесетог и почетком двадесет и првог века враћа ми веру и самопоуздање. Књижевни историчар и професор универзитета Јован Деретић у својој студији „Српски роман 1800 – 1950“ дао ми је место које заслужујем, истичући посебно мој роман „Једна угашена звезда“ као зачетак књижевне фантастике код Срба. То је ваљда постакло неке угледне издаваче да поново објављују моје књиге, а роман „Један разорни ум“ уврштен је у едицију „Педесет најбољих романа српске књижевности“ Објављен је и роман „Два аманета“ у едицији „Културна баштина“ београдске „Просвете“, а седамдесетих година двадесетог века, трудом и залагањем мога земљака, Вукомана Шалипуровића, објављене су четири књиге у мом ширем завичају, у Прибоју. Нова проучавања ми, изгледа иду у прилог па су неки млади људи бацили више светла на моје књижевно дело.

Можда ће добронамерни читалац помислити да је прорадила сујета, поготово када је Скерлић у питању, али ја твдим да није. Уосталом објавио смо смо овде где то није ни важно, али сама чињеница да ја ни после сто година од смрти нисам потпуно заборављен, потврђује моје мишљење.

*

Салетели ме ликови мојих књига са примедбом да се сувише бавим самим собом, а не њима, што је донекле тачно. А што да се ради кад ни на једном ни на другом свету правде нема, већ је све интерес и довијање да се опстане и остане, макар и привидно успешно. Зато ове моје искрене исповести, или ако хоћете, свођење рачуна, са оног света треба схватити као још једну причу писца који је волео и воли да мистификује

¹ Одломак из романа у настајању под насловом „Два света Лазара Комарчића“

КАДИЈА

Поткрај јесени крену Дедага у Југово да обиђе чифчију Стојана и узме што је његово. Бијаше, прерано, попрлио први снијег. Испред њега падала киша. Пут блањав, па се од тога и свачега нечега аги шћумурало у души. Куд крену на оваквом дану, у мислима кори себе. Јаше ага преко Милунића, нина се у седлу, а вјетар се по небу игра с облацима. Час их разгони, час их збија. Поточић, звани Бразда, набујао од јесењих киша, умилно жубори. Његова вода је млака, те ага сјаха да напоји коња. Уморног коња не ваља појити леденом водом, мисли он, док коњче слатко пије. Онда опет узјаха и крену даље. У Поповом долу пређе поток па се прими страном, путем који је утабан косином. Још с Голубиње виде Стојана како на стијени, око кошаре, послује.

– Нећу дангубити. Да ужинам. Стојанова Савка је наглас домаћица па би ми било јазук да се не угостим њеним готовцима. А онда да ми посијеку купус па пут под ноге и назад у касабу. Бојим се кијамета. Овим се данима не мере вјеровати – прича ага као да га коњ разумије.

Стојан случајно погледа на брдо и спази агу гдје иде, па сиђе са стијене да га пред кућом сачека. Пита се с њим и дочека га ко што је и ред. Онако, како се стидни гости дочекују. Уз све што се у кући задесило, Савка зготови цицвару и састави питу. Зна она да то ага највише воли. Више од страха, него од жеље, госте Дедагу. Турчин слаткоран, што веле стари људи, па с уживањем из ђасе куса кајмак, а низ прсте и руке му се са пите слива масноћа. Пошто се по својој мјери натамани, не чекајући да Стојан, који иако није нејешан, али је много умјеренији од њега, заврши с јелом поче:

– Валахи, Стојане, вазда ме добро стимате, али ми велу твоје прве комшије да ми се за нездравље молиш. Још кажу да почесто дигнеш ногу, прдиш и кажеш: „Ово за душу моме аги.“

Стојан се силно изненади. Није се надао оволикој подвали својих комшија. Мисли да оно што не би учинио никоме, не би ни њему други. Тешко ће се, мисли, опрати пред Дедагом, али мора покушати. Ако љага остане на њему, зло ће се провести.

– Честити аго, морам ти рећи, а може бити ми нећеш вјеровати. Јемчим ти својом главом да су то од своје пакости све снитили. Ни у сну уснио не би да ће ми так'е лажи притоварити. Чо'ек је чо'ек, па које вјере био да био. Треба га почитовати. Томе су ме Мићо и Аница, родитељи моји, учили. Ја се ни црном циганину не би спрд'о, а немоли царском чиновнику. Но не слушај лажове и илемћаре, честити аго. Чо'ек се од снакије никако не може сакрити. Од крадљива се заклопиш, а од лажива иксана не можеш никако. Од лажова ништа грђе нема. Ђе гођ да се нађеш, ниси се од њих осигур'о. Од лажи нема заклопа. Ни резе, ни катанца, који чељаде може спасити од иле и зависти.

– Лажу, чума их погодила - упаде у ријеч Стојанова Савка.

– 'Оће да ме код тебе опањкају, да удесе, да ме оћераш са читлука, а да настаниш њих - додаде он иза Савке.

– Добро, Стојане. Данас хитим, бојим се да снијег паду не затрпа. Морам, седеп тога, низа Задубље окренути. Ваља ми прије мрака до касабе сићи. Друмом друмити, а у Југоштици и мостити. Ђуприја дотрајала, несигурна, а вода надошла. А о овоме, што ти припоменух, причаћемо други пут. Само, ђафире један, установим ли да су ми казали истину, слободно купи бираге с мога читлука. Не зв'о се Дедага, што ти неће бити тако.

Ове ријечи забринуше Стојана, али се труди да од аге сакрије бригу. Ако опази да сам задеверан, више ће у ме сујмати, мисли у себи. Зором се накељи па рече:

– Е 'ајмо у врт ага, да купус посијечем. Па кад ти узмеш своје, да ја у кацу турим моје.

Како приђоше врту, ага виде да је неколико главица посјечено. Погледа свога чифчију мрко попрљиво упита:

– А што си ово начин'о?

– Па ако сам посјек'о, оставио сам коријење да се зна. Ти себи узми кол'ко је право, па ћемо по царском закону дијелити остало.

– А што си, крмче, без мене ишта дир'о? Зар је чивчијско да сами себи одрезују – подвикну ага, и накостијешен крену према својој чифчији. Стојан плану, из оградe докопа колац, па чека.

– Држ' се соколе – соколи га Савка. Стојан колцем распали по аги вичући:

– Да си крмак јели би те људи. Но си ономон псина, па те неће ништа!

Ага се нададе у бјезанију. Стојан сустопице за њим. Сустиге га. Још га два-три пута одалачи док ага не одвеза коња и на њега скочи. Ошину га и празних бисага одјурни низ друм. Стојан за њим одби и коњче под самаром које је био довео да на њега натовари купус.

– Надај се грдилу – снажђено му рече Савка.

– Знаш, ово се без белаја не може разминати – потврди он и настави. – Изазва ме, турског му свеца. Али, отићи ћу Сејдаги да молим да код кадије за ме удеси. Потплатићу, он може ако 'оће.

– Обећаће ти, али ће слагати. „Ни у мору мјере, ни у Турчину вјере“, знаш ли то? Врана врани очи не вади. Воли он њему него теби, мој Стојане. У з'о час га данас ђаво донесе. „Сачувај боже зла часа и сага“, вазда се уз молитву каже. Нас данас Бог заборави па то ти је. Није свако јутро злојутро. Нама данас так'о свану – скрушено заврши своје гласно размишљање његова жена.

***

Не прође много, избише муштулугчије. Стигоше заштије да Стојана спроведу у суд. Оптужио га ага да га је пребио.

Стојан се опрости с чељади. – Заглавићу на робији, а вас ће сигурно прогнати са читлука – рече им и крену пред заштијама. – 'Алалите ми, како се гођ са мноме и са вама сврши – окрену се и довикну с прага. Забринут, занесен у своје мисли једва оде. Прене се кад га заштије опомену да мало брже иде:

– Хајде Каурине, вјеру ти твоју каурску, крочи живље!

Што од умора, што од страха, Стојан сав знојав стаде пред кадију. Овај пред собом држи агину тужбу. Гледа је подуже док рече Стојану да потанко исприча како се то с агом и с њим догодило.

У судници тишина. Нико не проговара. Кадија држи прст на челу и чека. Тако мало потраја док се Стојан не прибра па полагао, на длаку, на сламку, исприча све. Не прескочи ни речицу.

– Је ли све било 'вако – упита агу кадија.

– Јес', валахи – потврди он.

Већ се бијаше уздрмала турска царевина. Народу „догорело до ноката“. Јасно је било султану да раји мора попуштати дизгине. Да осине аге и бегове мора обуздати. Стога мудри кадија прозбори аги:

– А што си га назв'о крмком? Није он крмак, но инсан ко и остали инсани. Је ли ти дав'о да прво посијечеш кол'ко је он посјек'о главица?

– Јес валахи, не могу рећи да није – одговори ага.

– Онда си крив ти, а не он. Изазв'о си чо'ека да те удари. Зато ти пресуђујем да платиш педесет мецедија казне – гледајући га право у очи рече кадија.

– А ти Стојане, ти си ослобођен оптужбе. Мереш одмах кући – обрати се Стојану и њега у очи гледајући.

– Честити кадијо, фала ти на праведној пресуди. И теби и цару великоме – заблагодари он и оде. Са невјерицом да је заиста ослобођен право крену у село. Пошто је поодмакао од вароши и био уз Липовац, задовољан стави прст у уво па кликну да пјева:

„Ој Турчине ћелави, шебе Србин ђревари

Нурију њи њосћави, без земље ше осћави

Огузе њи њушке мале и њојове сћаре

За два за њири дана, њи осћаде без Балкана...!“,

што се пуно пјевало у доба кад султан раји подари уријет.

Све пјевајући продужи до на Кадијину громилу и настави ка Југову. На Ристовом врелу сјаха да пије воде и да напоји коња. Да се оба мало окријепе и одморе иако су пришли близу куће. Кад са ове воде крену запјева громко. Чуше га укућани. Препознаше му глас па изиђоше да га пред кућом сачекају. Не вјерују да се пјевајући враћа:

– Може ли бити да су те ослободили – прва упита Савка. То исто и други и то у глас питају.

– Може, како да не може. Јес' да је турски суд, али мени по правди пресуди. Узљуљало се царство на Босфору. Раја више неће да трпи толики зулум, па мени не би по досадашњој „кадија те тужи, кадија ти суди“.

ПОЛАГАЊЕ

Како године измичу, под оловку ми јуришају сјећања на дјетињство, одрастање, на лица и догађаје који као да се љуте што до сада нијесу у јачем свијетлу закорачили у свијетло поље пажње. Просто се отимају, једни мимо друге. Сјећања желе да буду испричана, макар и најштурије забиљежена. Вјероватно их ишчепркава из магле заборави неки у мени прикривени бол па траже одушка у ријечи, као да од билежења имамо неке вајде и мој бол и ја.

Ових дана ме просто опседа ријеч полагање па никако да је се отарасим као од осице. Прије скоро четири деценије разговарали смо нас неколицина о неким језичким заврзламама, узречицама, брзалицама, неологизмима и кованицама. Ја припитах да ли знају за сва значења ријечи полагање. Они и ја бацисмо се на побројавање различитих значења: полагати заклетву, полагати рачун, полагати испит, полагати наду, полагати стоци сламу и сијено, полагати покојника у гроб, полагати вијенац на споменик, полагати темељ, полагати гаранцију, полагати учешће у банци, положити „на обје плећке” противника у рвању ... Наполагасмо се и намудровасмо позадуго и нашироко. Наступи тренутак да ја положим специфично значење ријечи полагање из свог личног искуства и задовољим њихову радозналост. Моја прича је отприлике овако текла.

Било нас је у породици тада око петнаестак. Мајка никад није дала да се тачно каже колико нас укупно има или да се неко случајно усуди да преброји. Једном сам ја покушао, а она је додала: „И пијевац тринаести, и мачак четрнаести, и гаров петнаести... Не ваља чељад бројити”. Тако није дала да се преброји тачно колико има кокошака, карлица са различитим млијеком у колиби да се закајмачи итд. Сва чељад су у нашој кући ријетко кад могла да се у пуном броју окупе јер би понеко био у војсци, на државном раду, снаха отишла до својих у род, неко послем у воденици... Елем, тада кад је полагање било актуелно било нас је двоцифрен број. Пошто смо се помолили Богу: напријед отац, моја браћа, ја, а за нама сва женска чељад, посједали смо за вечеру. Вечера за мене историјска јер сам сјео по први пут за заједничку трпезу. Мали, онизак округли столић звани „синија”, на њему велика земљана ћаса пуна чорбе која се пушила, около неко сједи на трonoшцу, одрасли на патосу, отац на својој посебној столици, ја чучим на кољенима или сједим на обичном буковом трупчићу. Зачудо, иако се десетак руку пружа према заједничкој ћаси, нема много звекета јер су кашике махом од дрвета, ћаса земљана па не звечи. А и срамота је причати и сркати истовремено и лупати кашиком о ћасу. Показати се халапљив. Иако гладан и због краткоће руке неравноправан са осталима као најмлађи, бескрајно сам срећан што сам на тај начин признат и удостојен мјеста за синијом. Углавном сам раније кусао некакав чорбуљак, кисјело млијеко или сурутку с качамаком или јечменим хљебом негдје у буцаку, у полумраку јер петролејка је чкиљила како би се приштедио петролеј. „Кад си гладан, наћи ћеш лако уста и у буцаку”, знала се нашалити мајка. А кад бих се пожалио да не могу да једем хљеб осав и горак, шапнула би на уво да не чују остали: „Ако ти је грко, пуно ти пркно, ако не можеш - пољуби па остави”.

Шта је с полагањем? – питају ме нестрпљиви саговорници. Дошло је и то питање, као главно, на дневни ред. Испоставило се те вечери да није било кашике за мене. А мајка је рекла: „Нас двоје ћемо се полагати”. То је значило да ћемо наизмјенично кусати једном кашиком. Кусне она, спусти, положи, кашуку на синију, па је узмем ја и куснем, положим је на синију, и тако наизмјенично. Сјећам се добро те кашике: дрвена, браонкаста а с лијеве стране скоро до пола изгрижена од честе употребе јер смо сви били дешњаци. Могла је захватити отприлике као пола неокрњене кашике. Мајка би се „нашла у послу” па би се измакла да приспе чорбе у ћасу, принесе хљеба или под неким другим изговором (отварала врата: „Да ко не зове, а ми не чујемо!”), не бих ли ја куснуо који пут више и на

њен ред. А ово полагање је доцније једноставно објаснила: „Не ваља се додавати кашика из руке у руку, но се мора спуштати на синију па је треба узимати тек кад се положи”.

Довољно је било рећи не ваља се, за разлог тог „не-ваљања” нијесам се распитивао.

Моји саговорници су занијемили од чуда. Гледају у мене с невјерицом. Један од њих прозбори: „Забога, зар сте били толика сиротиња?”. „Били, драги мој, још и већа, али да се не удаљујемо од теме”, одговорих.

И ево, удаљих се од „теме” преко шест деценија. А чини ми се да се нијесам удаљио ни минут. Да сам умјетник све бих учеснике вечере могао прецизно да нацртам. И гдје је ко сједио, како су изгледали ћаса и синија, јечмени хљеб који је отац свечано ломео редом као на Христовој „тајној вечери”. Хљеб се није сјекао ножем, толико муке око њега: орање, сјетва, жетва, вршидба, мљевање жита у воденици, мијешање итд. „па да га још и кољемо”, рекао је једном приликом отац. Не бих умислио само да нацртам ону побожну тишину која је вечери давала достојанство заједничког обједа, моју радост равноправног припадања без обзира на крњаву „ортакчу” кашуку која ми је тада изгледала златнија од златне, на посну чорбу која је била слађа од свих јела која сам касније јео на хиљадама трпеза широм свијета. Не бих умислио нацртати мајчину пожртвованост којом ме је хранила више од хране, небеске или земаљске. И помогла ми да од те прве зједничке вечере протјерам сваки хедонизам и као филозофско и као животно опредјељење.

Од те вечере све до данас, кад сам веома близу мајчиним годинама кад је напустила овај свијет, несвјесно сам осјећао да нема тог испита који нећу положити, у животу или школи, да нема тешкоћа које ће ме уплашити, да је ишчезла халапљивост према било чему (сем према знању) која ме може опчинити. А оно „не ваља се” тумачим: не ваља давати кашуку из руке у руку да се не би преносила и умножавала глад, као што се на гробљу, при сахрани покојника, не ваља давати лопата из руке у руку, да се не би постављало умирање у породици и селу. Полагање је прекид нечег непожељног (глад) или трагичног (смрт). Тачан број: чељад, стоке, кошница итд. је непожељно знати да се не би злим силама открило стварно стање, да се не би шта изложило опасности. Као што не ваља питати човјека гдје се упутио јер су времена била несигурна, може га неко сачекати уз пут или на крају пута. Није се питало: „Ће ћеш?” већ „Акобогда?”. А одговор је на прво питање могао бити: „Ће се зауставим”, на друго: „Мишљах, Бога се молећи, мало у чаршију”. Вук је записао одговор на питање: „Куда ћеш”: „Идем у Кудијево да те кудим”.

Кренух и ја у Кудијево „Ће у њему бијели се кула”.

Шабац, 10. март 2016. год.

Добрило Аранићковић

ОБРТ ЖИВОТА

Напољу хладноћа
Дан протрчава
Јесен ко јесен
Тмурна и досадна
Неко је ручао
Неко је гладан
Земља се обрће
Гладни се надају.

Драгољле Дрчевић

САМОЋА¹

Спремајући се за посао, изненадило ме је звоно на улазним вратима стана. Застао сам на тренутак размишљајући ко може у ово време да звони. То се никада до сада није десило. Пред вратима стајао је поштар. Из торбе, коју је хитро, вештим потезом руке скинуо са рамена, извадио је књигу и телеграм. Још увек збуњен, изненађен, потписао сам се у рубрици коју му је показао прстом. Не чекајући да поштар излазећи из зграде, за собом затвори улазна врата, отворио сам телеграм. Садржао је пар јасних, чврстих, обавезујућих речи: „Отац Вам је у болници!”

Журио сам да стигнем на аутобус. Пут од стана до аутобуске станице прошао сам скоро у трку. Прелазео сам улице не водећи рачуна о возилима, чији су возачи у јутарњим часовима, свако према својим одредиштима, одлазили у свим правцима.

СТИГАО сам на станицу у тренутку када се аутобус паркирао на перону. Нисам стигао да узем карту на шалтеру у станици, па сам замолио кондуктера да уђем, заузмем место, и карту купим код њега у аутобусу. Прво су се сместили и заузели места путници са картом. На знак кондуктера, после њих, ушао сам и ја.

СТИГАВШИ у болницу хтео сам одмах да видим оца али ми је портир, када сам му показао телеграм, рекао да би било боље да прво свратим и разговарам са дежурним доктором који је и примио мог оца приликом доласка у болницу.

Доктор је био заузет. Испред амбуланте седели су болесници, чекали за преглед, снуждени, збијени као семенке у сунцокрету један до другог. Портир је ушао у амбуланту и обавестио га да сам стигао. Доктор ме позвао да уђем. Ноге су ми клецале, као некада пред полагање последњег испита. А и ово је један од животних испита. Испит поштовања, љубави, обавезе према родитељу. Доктор се представио и дуго стежући моју руку ставио ми до знања да треба да будем јак. Нисам знао како да повучем руку. Било ме је стид да то први учиним јер сам осетио докторову процену да ми је потребна подршка пред сусрет са оцем. Повукавши руку показао ми је у правцу фотеље наспрам његове да седнем. Са стола је узео здравствени картон мог оца из кога је извадио очев болеснички лист.

– Није хтео. Ја сам га звао да дође да живи код мене – почео сам доктору, да објашњавам, да се правдам.

Доктор је подигао главу, са осмехом ме погледао, прекинуо моје правдање, благим тоном, како то само доктори могу, рекао:

– Не треба ништа да ми објашњавате. Нисте једини, ни ви, ни ваш отац. Мора да га разумете, јер је он разумео, помагао и желео вама леп, угодан породични живот. Поново ћу вам рећи, да ни ви, ни ваш отац нисте једини. То и сами знате. Немојте, поред свега да вас и то оптерећује. Покушајте да ваш отац то не примети, јер у овој ситуацији то не би било добро за њега. Хвали се и поноси вама. Рекао ми је неке детаље када сам му тражио вашу адресу да вам јавимо да се налази овде.

– Какво је његово стање сада? – питао сам доктора.

– Боље, знатно боље од када су га довели – рекао је гледајући болеснички лист мог оца. – Знате да је ваш отац у поодмаклим годинама. Изненађења, наравно мислим на негативна, су могућа. Види се да му је недостајала нега. Покушаћемо и учинити све што је у нашој моћи, да се стари извуче.

Седео сам погледом непомичним ка торби, у којој су се налазиле на брзину спаковане основне ствари потребне за пар дана, сматрајући да нећу дуже остати јер сам зато узео повратну карту коју сам још држао у руци. Сетих се дана када смо сахранили мајку, када сам га оставио самог. Очи су му од плача биле закрвављене, округле и набубреле.

– Сине, ’ће нема жене, нема ни куће! То ћу највише осетити ја, а и ти. Мајка је мајка. Од рођења до смрти сине, деци мајка никад не умире. А она, грдна, мученица, била је добра, и жена, и мајка. Мајке више немаш, ал’ имаш мене. Знам да знаш, ал’ опет ћу ти рећ’ да не заборавиш да си ти моје дијете! Све сам

ближи крају а даље почетку живота – загрлио ме, јецајући се окренуо и ушао у кућу затварајући врата иза себе. Остао је сам.

Ја сам им био све на овом свету. Обома, зеница њихових очију. Нада и понос. Њихову љубав оправдавао сам у свему. Био сам први у селу који је завршио факултет, постао отац њиховим унуцима, али и први који је оставио родитеље саме. Поред све чежње за мном они су желели да ја будем срећан, да се не мучим, како је мајка знала да каже, по овим врлетима где ни кобац неће да слети. Започета сећања прекину ми доктор окрећући лист из очевог картона.

– Ваш отац је примљен после указане помоћи у хитној служби. Код њега је одмах уочен неправилан рад срца. У разговору је рекао да је у последње време осећао умор. Одмах смо му дали терапију. Данас и наредних дана, урадићемо све остале потребне прегледе, ултразвук срца, тест оптерећења и поновићемо лабораторијске анализе. Претпостављам да желите да идете код оца.

– Да – рекох у истом тренутку и устадох забринут, збуњен и уплашен.

Доктор пође испред мене ка вратима. Узео сам своју торбу и без речи пошао за њим. Низ степенице ми објасни:

– Ваш отац је сада сам у соби. Можда је и боље што је тако обзиром на стање у коме се налазио. Сада када се његово стање у одређеној мери стабилизовало, неће му сметати друштво, нови болесници, који свакодневно долазе и одлазе, свако са својом болешћу и проблемима, које једни другима причају.

Слушајући докторова објашњења, стигосмо до собе у којој је лежао мој отац.

– Сада вас напуштам, господине. Уђите код вашег оца, и полако, без бриге. Рекао сам вам да ће све бити у реду. Жилави су ови стари. Код њих напад срца прође као талас реке, а најгоре је код младих. Тада све пуца. Нема спаса. То је велика жалост. Старост је болест коју нико не зна док је не доживи, а лечи се пажњом и разумевањем, да се човек не повуче у себе, и отуђи. Ко живи а од својих најближих је заборављен је исто као да и не живи. Ваш отац је за сада у том погледу јак. За сва питања стојим вам на располагању. Када год желите дођите у моју канцеларију – истим, срдачним, јаким, стиском руке, храбрећи ме, поздравио се, и оставио испред врата очеве собе.

Тромим, несигурним корацима, отворих врата собе. Уђох. Била је то светла, бело окречена соба у којој су са једне стране била три кревета. Један кревет био је уз прозор, на коме је била померена постелина без болесника у њему. Иза отшкринутих врата купатила, које се налазило у склопу собе, чуо се жубор воде и глас мога оца.

– Е мој Благоје. Тако ти је то. Ништа ниси бољи од овог сапуна. Њега полако тањи вода, а тебе, болес и године. Његова пена оде низ воду, а ти? Доведоше те овде, сад, како сам Бог ’оће.

Када сам чуо глас мога оца, сузе су ми оквасиле очи. Очево речи изговорене тихо, мени су деловале као грмљавина. Скупио сам снаге и полако отварао већ одшкринута врата купатила. Леђима окренут, стајао је он. Мој отац. Стајао, гледао се у огледалу. У очима које су му узвраћале поглед, видео је лице беспомоћног старца пуно бора као орахова кора. Тело, од нашег последњег сусрета, као да се смањило, савило, погрбило. Спустио је главу бришући лице. Подигавши главу, у огледалу је видео мој лик. Погледи су нам се срели. Рекао бих, сударили. Отац ме је у огледалу гледао у очи. Тражио је у њима одговор на питање које се наметало. Шта и како сада? Стајао сам нем. Мој поглед такође. Без храбрости да било шта учиним, или кажем, стајао сам окупиран болом који ме је све више освајао. У очевим очима није било прекора, ни осуде, ни заноса. Ни разумевања. Као да је све потрошено, очишћено од свих осећања, сећања, порука и потреба.

– Сине!! Е, мој сине, мој сине! – окренуо се. – Окренуо си? – упита ме гласом ког су пратиле сузе и јецај.

Пешкир му је испао из руку. Дрхтавим рукама ме загрлио. Како то обично бива када се отац и син дуго не виде. Када живот једног тече пребрзо, а живот другог преспоро. Дуго смо плака-

1 Одломак из романа ОЖИЉЦИ

ли, непомично стајали на прагу купатила и собе. Узео сам га под руку, довео до кревета. Од узбуђења и бола текле су крупне сузе. Стизале су једна другу на измученом старачком лицу.

– Пусти ме сине, слободно, могу сам! Их, има још снаге у мене – рече ми држећи се једном руком за рам металног кревета, другом бришући уплакване очи. – Не брине, како сам био, сад сам баш добро!

– Шта то би тале? Шта те боли?

– Е, мој сине, – рече уздишући – Не питај ме шта ме боли, него шта ме не боли. Боли ме живот! Сабија ме време. Сабрале се године. Старост ти је мој сине ко ватра која тиња. Много прошло, мало остало. Кол’ко у животу има проблема, дуго се и живи, и свашта доживи.

– Како то одједном? – упитах и седох до њега.

– Богме није одједном. Већ ме дуже време стеже неки јад у прса. Идем, посрћем, ко да ћу сваки час да паднем. Не сећам се како сам брепио о ледину – поче да ми прича седећи погнуте главе на кревету. – Купио сам шљиве, родиле ове године, ко за инат. Било ми жао да пропадну. Требаће ракије, и за добро, и за, не дај Боже, зло. Чим да послужиш народ кад дође да попију за покој душе? Поодавно осећам како ми срце убрзано ради и јако луца. Озноим се, ко да сам се купо под воденицу. Тад се уплашим и уфати ме стра’ и нервоза. Није ме стра’ да умрем, већ што ме нико неће наћ ко зна кол’ко дана. Стра’ ме да се ко мршина не усмрдим и распа’нем, док ме неко не нађе, да ти јави сине. Камо среће да и ја одо кад и она јада. Ал’ о томе, сам Бог одлучује.

Његов глас је почео поново да подрхтава и сваког тренутка сам очекивао да поново заплаче.

– Седим сам. Ћутим и чекам. Ништа ми није пало са неба. Ништа нисам добио цабе. Нисам имо своје земље ни за шаку. Ни у саксију да ставим. Са твојом мајком сам створио све. Све што је створено, безбели је добро одгладовано. Радио сам, црнчио и дан и ноћ, све да створим свом детету. „Кад нисам имо ја нек има он”, вико сам жени. А и она јада, барабар са мном је ишла у надницу, копала, жњела, јадила. Обоје смо били сиротиња. Без иђе ичега и икога. Без свог крова над главом и ледине под ногама. Полако из наднице и најамства почесмо да се кућимо и гздимо. Са надом и вером у своје месо. Стварали смо за нас, за тебе. А ти оде, оста у град. Видосмо, на своју кожу осетисмо, и она и ја, да је град ђавољи вилајет. А ниси једини. Кад ти највише требају, деца изађу из куће, ко из гнезда, и безбрижно полете у живот. Све док су им отац и мајка живи, они су деца. Схватио сам да су ме у село свих ових година сажаљевали, а ја сам их лаго да ми је син јако запослен, иако су они знали истину....

Данима и ноћима ми је отворена вратница да свак’ може да уђе у двориште. Данима чекам, а ноћима сањам да ми неко куца и отвара врата. Чекајући и надајући се изоштрио ми се и слух и вид па сам ко орлушина. Ал’ оро чека плен, а ја госта. Да чујем шкрипу баглама на вратници, обрадово би се ко мало дијете. Нит шкрипе баглама, нит мог радовања. Уместо радовања, јадовање. Нит сина, нит путника намерника. Од некад пуног села, оставмо само нас троје. Комшија Радослав, ја, и мој Цуко. Сви живимо у своје куће. Ја у моју, Радослав у своју, а у малу кућницу за пса спава мој Цуко. Направио сам му је да не лежи под амбар, да се не сруши и убије га, да не останемо после само ја и Радослав. Лето, зима, нас троје сами. Нема ни оних који су с јесени долазили и носили шта им треба за зиму. Лети би долазили да помогну. Ти се ниси претрго долазећи. Од кад ти је мајка умрла ниси долазио. Ал’ остали јесу. Долазили су кад дође време кошењу. Помогну, па после опет оду куд који мили моји. Док је мајка жива поручи им и они дођу, како лети, тако и с пролећа. А кад остану без ње, дођу лети, с пролећа и с јесени све слабије, а зими Бога ми никако. Нема ко да им усири и зимницу спреми. Кад и отац умре, ћерке орибају кућу, намире и оставе све на своје место. Понесу, како која, јан, чергу, срцаду, ако је нека имала ћилим, ради успомене на мајку, или оно што су ко девојке ткале. Синови закључају врата, кључ оставе под праг, кад се неко од њих сети и дође, да може да отвори врата. Отирају на пијак све од стоке што се нашло у шталу и у тор. Паре братски поделе.... И сви тако одоше. У село им умре и оста сахрањен отац, и отац њиховог оца, а ће ће они, то сам Бог зна? О задушницама дођу, окаде запустеле гробове, запале свеће за покој

душа својих најмилијих које ту са’ранише. Ћерке ко ћерке, увек болеће, заплачу. Сад и мање кукају. Кажу срамота. Синови попију по коју ракију, и сви низ цаду. У њихове куће нема ни мишева више. Остасмо да самујемо, ко што реко, нас троје.

Боли ме што се испразнило село од народа. Боли ме како пропада. Празне и њиве, и штале, и обор и тор. Шетам сам по пустом и празном селу. Гледам како су јурнули глог, шипурак и клека на небрањене ливаде и незасејане њиве. Коров и шикара прекрили стазе куд су ишли орачи, косачи. Не чују се менице на стадима, рика бикова и обадање говеда. Све утонуло у мук. Да те по ноћи, а још мало и дању, стра’ уфати. Неста стада. Трава се свуда оте. Све освоји коров. Поток утихнуо. Од напуштених кућа остало камење, срушени зидови, сатрули прагови. Ненадимљени димњаци се орушили. Врата пропала, на многе куће отворена. Нема ко, ни резу да стави. А шта да ти кажем, кад се тпслене мене ни гробље неће повећават. После моје смрти остаће тако, занавек. А некад је све врвело од момчади и девојака, и сваке лепоте божје. Свега је било. Сад је све узалуд. Узалуд су сви пре нас радили, стварали, за своје потомке живели. Сад нема ко ни да пева, ни да кука. Нема ко кога да закопа. Не знам, ко ће мене укупат. Све отишло под земљу и у град. Поста срамота да се умре и са’рани у село. Сад ти исти који отоше из села, не доводе своју децу у село. Њине жене, које изуше опанке, од селанки посташе грађанке, завичај својих људи, у који су је сватовима и песмом дочекали, пред децом сада зову, сломоврат. Дође време, код вас у град празних цепова, а у село, празних кућа, њива и амбара. Сељак је волео да има добро имање. Добру стоку, воденицу, испашу. Једино је он знао како дише земља и да је он добровољно њен слуга. Само сељак може да разуме шум заталасалог жита, зашто хучи шума. Својим рукама и радом своје породице ’ранио је све владаре. Сада сељака све мање а владара све више. Тако се ко што видим мењају сваки час, па не могу да им упамтим имена. За ово мојег вијека, од како сам за себе сазно, до овог новог, нашег времена, знао сам два владара, а од тад до сад, чини ми се да се измењало њих десетину. Сјаше курта узјаше мурта. Земља и поред њиних обећања, како ја, обичан сељак видим, иде низ брдо. У кои ће дуар ударит... да све ово стане, сам Бог зна. У села нема скоро нико, па ће и владари то осетит. Кад нестане сељака сви ће се чешат празном шаком за врат.

– Полако, сада си у болници, у сигурним рукама. Био сам код доктора. Све ми је рекао. Дао ти је лекове, за пар дана бићеш као нов.

– Е мој сине, оно што доктор не може да види је моја лубина. Срце. Душа. А оног ког боли душа, боли га све друго што може да боли. Од кад ти је мајка умрла, живот ми се преврнуо ко кад ветар преврне навиљак сијена. Тако ми је ваљда од Бога суђено, а о суђеном се не расправља. Сад видо да ми је живот исцурео ко песак из шаке. Ја сам ти сине умро, само што нисам сахрањен. Оковала ме самоћа. А моје време непрестано цури. Рађали смо се крај огњишта, у ливаду, у њиву. Тако и умиремо. Ће ћу ја ... сам Бог зна.

Уморан си од пута, а и доста ти је ове секирације. Иди кући, одмори се. Сутра дођи да видиш са доктором да ме пусти. ’Оћу да умрем у своју кућу. Мањи је трошак. Вала, ни овде, а ни тамо, нема ко да ми запали свећу, кад испустим душу. Иди, обићи још једном кућу. Кад умрем, дам Богу душу, ко зна да л’ ћеш моћ да доћеш? Кључ ти је под праг. Знаш ће га увек остављамо. Навикавај се да нема ко да те дочека, осим Цука, ако и он није одлуту по пустом селу. Мене је, ко што видиш и сам, живот догорео ко пламен свећу. Немам другу, а и да имам, немам вољу да је запалим. Дошло време да ми уста завије паучина. Видиш ову болницу? Пуна је ко шише. Оболео народ. У њу улазе живи, а излазе и живи и мртви. Знам да ми смрт долази. Ја јој се без страха, оберучке предајем. Шта више да се мучим?

– Немој тако! Видиш да ниси заборављен. Ја сам дошао чим су ми јавили. Сви су ти резултати добри. Треба још који дан да останеш, да се одмориш, и после идемо кући.

Када сам рекао идемо кући, застао сам и ја, и мој отац.

– Којој кући?... – питали смо сами себе, и ја и он. – Где, како и куда сада?...

ЧИКИН ЧИ

Тог љета Троја се под Прајсовим надзором селила у Габелу. У Вишеградску бању испод Чешља у Рајски до окружен са свих страна љепотом горостасних борова, вјечитом бисерном росом, мирисом смоле и љековитих планинских трава, цвркутом птица и тихим жубором поточића, ношена вјетровима времена, из бајке и предања већ се бијаше спустила вилина влас, а на том мјесту ниче прекрасна грађевина, хотелска љепотица, око које ће се чаробни свијет бајке преселити у стварност.

Те године, изнад вароши, и Андрићеве приче, загатише и укротише љепотицу Дрину, док је седамдесетогодишњи старац Чикин Чи још чврсто држао Чешаљ у својим рукама, а ми испод Чешља градили своју викендицу ластин реп, која ће касније да наткрили и чува ову причу и љепоту насеља вила, грађевина, које ношене неком чудесном руком људске магије, освануше у Вилинском долу. А пређашњи власник Вилинског дола био је заправо Чикин Чи.

Причало се да ће у ту љепоту да уђу неимари Јапанци. Узалуд су се Стари Саси будили из вијековног дријемежа и кривили вратове да би снатрили како кроз насеље Сасе језде Јапанци у златној царској кочији. Умјесто њих љепоту вила Вилинског дола испод Чешља привремено освоји овдашњи цар Чан чар са својом свитом.

Тог љета, док смо ми градили викендицу ластин реп испод Чешља, Милинко - Чикин Чи свакодневно се дружио са нама. Тај мршави човјечуљак на коме је похабано одијело висило као на штапу страшила, а на избразданом лицу се ширила мапа свих тежачких патњи и мука, сатима је уз чашицу ракије разбибриге чучао недалеко од наше грађевине и као случајно, али са намјером ока вјештог градитеља, пратио радове и причао, причао... А његова прича као да се бифуркацијом истакала из традиције и епског десетерца. Повремено би Чикин Чи мршавом дрхтавом руком подигао чашицу са ракијом, лагано је приносио уснама и отпио мали гутљај, или би само оквасио усне. Потом би из унутрашњег џепа свог капута вадио дуванкесу са жутим херцеговачким дуваном, коју би дуго загледао и посматрао као јутарње сунце и страшно мирисао, кроз прсте протурао и развлачио златне нити. Након тога узимао би папирић и пажљиво га под претима мекшао и пеглао, а потом приносио уснама, један крај овлажио, па зналачки папирић кажипрстом увијао, док би га осталим претима придржавао. Затим би другом руком полако узимао као дукат жути миришљави дуван и пажљиво га са неким посебним дивљењем и опрезом наносио на папирић, који би потом вјешто и брзо савио у цигарету, тако брзо да неискусно око ту радњу не би ни пропратило. И док би у једној руци држао новонаправљену цигарету, кажипрстом друге руке равнао би њен врх и пажљиво сабијао дуван. Затим би узимао упаљач, али цигарету не би одмах припалио. Држао би је између прстију, док би поново подизао чашицу, свој звјездани видик, и полако, са уживањем, без журбе, као да има на располагању све вријеме овога свијета, испио би гутљај, и тек тада би, пошто спусти чашицу крај себе, припалио цигарету и страшно увлачио у седим, мелем за све оне његове тежачке патње и муке кроз које је у свом животу пролазио. А онда би причао, дуго

и са видним болним присјећањем, које би знао да ублажи шалом и ракијом окреплијом.

Многе сам ја куће саградио. И оне на брзу руку скрпљене приземљуше, да би се сиротиња што прије у њих уселила, али и оне које се љепотом узвисе и издвоје од окружења, баш као и њихови власници богатством. Али ниједна није као ове виле у мом Вилинском долу чије се љепоте човјек не може нагледати. Знаш, љепота човјека очара, опије, заведе и понесе. Љепота се сања, воли и љуби, она мами, за њом човјек вапи, чезне и стријепи, разум губи, због ње разочара и заслијепи.

Лако је њима у мом Вилинском долу градити раскошне дворце, виле и здање бијело, када новац слаповима сипа дринско врело.

Ех, многе сам ја градитељству научио, вјештине и тајне им пренио, нисам лукав био. Једино, Виторе, твога рођака Сима никада нисам научио. Ах, ништа си ти, каква је он незналица и сметењак био.

Тако је говорио Чикин Чи, а ту причу обавезно је подржавала чашица. Чашица му је и надимак на дар донијела. Тај старац, кога у протеклом рату не стигоше ни извиднице, ни рафали, ни гранате, такву спретност и сналажљивост кажу генерације не памте, сачува хумор којим се као тојагом од паса бранио од невоља, патњи и страдања, а сачувао је и велику, неизмјерну љубав према дјечи.

- Дјеца су смисао живота, извор среће, богатство највеће. Једино су дјеца, говорио би Чикин Чи, пријатељи прави, Срећним вас чине и у сновима и на јави. Схвати, дјеце никада није много имати. А ја их, Богу хвала, нека су жива и здрава, имам само троје...

И зато би он радознано сусретао дјецу питањем: Чији си ти, чикино? Али када га ракија заведе, а језик се запетља и замрси, ријечи у бездан свали, тада умјесто питања Милинко једва преко усана превали; - Чикин чи'?

Те године када су и Вишеграђани, спортисти, одлазили у Лос Анђелес по медаљу, Чикин Чи је уз надахнуће и издашност чашице ракије мелемлије причао своју животну причу у коју бијаше сажета сва прошлост и живот људи тежака овога краја, од Саса до данашњих нараштаја. Причао је и о свом оцу Нику чију младост у чамцу на Дрини однесе риба заједно са динамитом у његовим рукама. Причао је о тешком дјетињству, времену неимаштине, и о његовом ујаку, који је великим срцем одгајао сестриће, њих осморо, и јуначки се носио са невољама и недаћама као нико. Причаше и о многим животним судбинама људи овога краја које су плеле само невоље, недаће, патње и муке, зло и суровости сваке врсте. А чували их снови! Већина тих људи, који само привидно сличе једни другима, кроз свој сурови живот пројуре у заборав, баш као што је једном приликом Чикин Чи јурио својим бициклом без кочница стрмином од Чешља према Сасама опомињући:

- Пазите се људи, идем без везе!

Те године, када су се наши спортисти преко океана враћали у домовину са златом око врата, Чикин Чи заувјек напусти Чешаљ. И он би вјероватно у заборав зашао, али не дају његове грађевине, не да насеље вила у Вилинском долу. Не да и ова прича.

Драган Пајоњак

КРУПНИ ПЛОДОВИ РОДОСЛОВЉА

Салих Селимовић, ПРЕЗИМЕНА И ЊИХОВО ПОРЕКЛО НА СЈЕНИЧКО-ПЕШТЕРСКОЈ ВИСОРАВНИ, Ужице 2017.

Историчар и публициста Салих Селимовић је из питомотог Тешња дошао на Сјеничко - пештерску висораван на, како га метеоролози назваше, Српски Сибир, давне 1967. године.

Са именом Салих, које на арапском значи добар, одличан и презименом Селимовић, које је настало од турског имена Селим, а што на арапском језику значи здрав, неокаљан, није било тешко да нађе своје мјесто у новој и здравој средини у којој ће временом, попут родне воћке, историјској науци доносити здраве и крупне плодове. Један такав здрав и крупан плод, поред низа других, који носи наслов: Презимена и њихово порекло на Сјеничко-пештерској висоравни, представљамо у нашој популарној ревији САВИНДАН.

Дакле, и име и презиме му дадоше у задатак да тежи ка вишим циљевима, да ствара добра и здрава дјела која ће наћи своје мјесто међу бесмртним добрима.

Овај споменик сваког језика, како аутор у свом уводном дијелу назива ово вредно дјело које представљам, плод је његове велике стваралачке енергије, а знамо да је од свих стваралачких енергија најјача енергија духа. Нема те силе која ће зауставити стваралачку мисао која, ношена бујицом живота тежи ка вишим циљевима снагом воље, јер онај који је вољан, судбина га води, а онај који није, судбина га вуче.

У животу постоје двије стазе којима можемо ићи: стаза страха и стаза љубави. Којом ћемо ићи зависи од нас. Аутор ове књиге је изабрао ову другу. Он као племенит и хуман човјек, зна да је љубав главни састојак сваког успјеха. Зашто? Љубав нас уздиже до Божијих висина. Она је, по апостолу Павлу „већа и од вјере и од наде, Она се не троши. Она не подстиче завист и гордост. Као таква, она даје смисао истинама до којих је понекад дуг и тежак пут”. Волтер о истини овако говори: „Живимо у времену када истина више није сакривена од људи. Данас се људи сакривају од истине”. И аутор историчар Салих Селимовић тако почиње ову своју сјајну књигу.

Животно искуство је показало да се истина не може стално крити. Она кад – тад, попут воде, исплива на површину. Истина је кћи времена.

Ова веома значајна етнологска студија професора Салиха Селимовића, у којој је обухваћено 741 презиме, резултат је вишегодишњих истраживања на терену, по архивима и

музејима. У недостатку писаних извора, аутор се ослањао и на казивања старијих људи која су му често била веома драгоцјена. Чинио је то прије њега и славни Марко Миљанов. Он о томе овако говори: „Како му драго, кад нијесам нашâ од историје ништа записано, ја ћу записат и казат вама што кажују људи мене, па ако би се шта правије нашло у писмо али у приче, нека се поправи”.

Ја бих, умјесто аутора ове књиге додао и ово: Ја књигу написах, а Ви којима је намјењена, оно што је добро узмите, а оно што није, праштајте.

Кад се тиче узимања података од старијих људи, нашем истраживачу није било лако. Често је наилазио на неразумјевања, па чак и на одбијања сарадње. Њихове истине су понекад одударале од научних истина. Требало их је некако помирити, али како. Скоро нико не одустаје од своје тврдње и лијепе приче. Испадало је на крају онако како би народ рекао: „Кад нешто знамо, сви знамо исто, а кад не знамо, сви не знамо различито”.

Историчар Салих Селимовић ствара, као и многа његова сабраћа, у времену у коме су духовне вриједности потиснуте у страну, а на њихова мјеста дошли су кич и шунд, заправо само једна дневна потрошња. Ово наше ишчашено вријеме, као да је из свог времена видео Сократ који је рекао: „Постоји само једно зло, а то је морално посрнуће и једно добро, а то је воља да се чини добро”. Зар ово што чини историчар и публициста Салих Селимовић није добро? И те како јесте, за све оне који живе и раде на Сјеничко-пештерској висоравни, Новом Пазару, Краљеву, Чачку, Крагујевцу, Београду, Пријеполу, Бихору, Новој Вароши, Ивањици, Сарајеву, Скопљу и широм свијета гдје има људи са ових наших драгих простора.

Историчар Салих Селимовић је ову опширну етнологску студију писао објективно, не подлијежући никаквим утицајима и не додворавајући се никоме. Тако је писао и у својим другим књигама, чланцима и студијама.

Требало је имати много храбрости, смјелости и мудрости да у томе истраје. Мисија му је успјела само зато што се служио и бранио истином и чињеницама. Неразумијевање средине није могло да га спријечи да нас не дарује једним оваквим духовним и научним благом и да себи не донесе велику душевну радост. Хвала му на томе.

Велибор Величковић, књижевник

УЧЕНИЦИМА И ПРОСВЕТНИМ РАДНИЦИМА ЧЕСТИТАМО

САВИНДАН ШКОЛСКУ СЛАВУ

СТР „ЂАЧКА ЗАДРУГА“ ПРИЈЕПОЉЕ
Дом културе б.б., тел. 033/711-566, 064/356-0781

СПОРТСКИ ВРЕМЕПЛОВ ПРИБОЈА

(*Мр Милинко Минић, дил. инж.,
издавачи: Скуйшићина оишићине Прибој,
Спортички центар Прибој и Завичајни музеј Прибој*)

Књига велике љубави, труда и упорности. То је монографија, подсетник и својеврсна енциклопедија спорта у Прибоју. На 561 страни формата А1 аутор је изложио небројено много података о Прибоју и спорту у Прибоју. Ова књига тврдог повеза и луксузне опреме је подељена на 15 поглавља: Историјско географске секвенце о Прибоју од праисторије до данас, Почетак спорта у Прибоју, па следе поглавља о фудбалу, рукомету, одбојци, кошарци, атлетици, шаху и свим осталим спортовима (карате, планинарство, стрелаштво, куглање, риболов, бициклизам, стони тенис, тенис, бокс, гимнастика, ауто-мото спорт, веслање и рафтинг). Посебна су поглавља о спортским играма, МОСИ, спортским легендама Прибоја, спортским теренима, спортској публици и разним спортским занимљивостима из Прибоја. Наведена је и обимна литература. Књига садржи већи број историјских карата, 1171 фотографију, 878 сличица спортиста и спортских радника, 893 новинска исечка, као и већи број анегдота о спорту и спортистима.

После књиге СПОРТСКИ ВРЕМЕПЛОВ ПРИБОЈА Прибој ће постати познат и по спорту и спортистима. Ова књига нас подсећа на то. Присетимо се да су из Прибоја кренуле спортске каријере многих спортиста који су доживели српску, југословенску, па и светску славу. Проблем је што ми често заборављамо и недовољно ценимо и поштујемо спортске успехе које су постигли наши суграђани. Ова књига нас подсећа на многе од њих. Неки су постигли велике успехе, а многи су уз спорт стасавали у велике и успешне људе у другим областима. Спорт им је сигурно у томе помогао. Подсетимо се само на нека велика спортска имена Прибоја, на спортисте који су се афирмисали у целој земљи па и у свету: Браћа Ненадић и Зоран Живковић су постигли светску славу у рукомету. Лисица Милета је постигао велики успех у кошарци, а његовим стопама је кренуо Марко Гудурић, који је после Прибоја играо за Црвену звезду, па за Фенербахче из Турске, а постао је и репрезентативац Србије. У фудбалу су се афирмисали Мустафа Хасанагић, познати центарфор Партизана, и Зоран Голубовић - лево крило из периода највећих успеха фудбалског клуба ФАП, Слађан Шћеповић, Славенко Кузљевић, Ахмет Ђеловић и др. Владан Анђушић је велике успехе постигао у атлетици.

Жене у спорту су дуго времена биле у другом плану, али се временом пробијају. Њих нема међу 64 спортске легенде Прибоја. Први женски рукометни клуб ГРАДЊА је основан тек 1985. године. Неколико њих се афирмисало у омладинским селекцијама и у прволигашким клубовима Србије и Црне горе (Оливера Љујић, Данка Радовић, Снежана Влаховић, Снежана Петрић, Станица Голе - Раичковић, Маја Којадиновић, Данијела Дучић и Жељка Николић).

Женска одбојкашка екипа је године 1979/80 изборила пласман у I Савезну одбојкашку лигу. Дајана Стојишић је значајне успехе остварила у каратеу, а Адријана Бербо, Жељана Петрић и Бојана Тороман у атлетици.

И мушке и женске екипе су главне успехе постизале у омладинским узрастима. Масовност је главна одлика спорта у Прибоју.

У рецензији др Дана Корице је истакнуто: Велику и разнолику документацију било је тешко сакупити, али упорност господина Минића, аутора монографије, имала је за резултат да је у потпуности осликано време у којем су спортисти Прибоја имали импресивне резултате... У монографији је дато значајно место спортистима који су били државни репрезентативци наше земље, а велика плејада спортиста, тренера и спортских радника овог лепог места оставила је изузетан печат у историји спорта у Прибоју, Србији, Југославији и Европи.

Било би добро да се наредно издање ове добре књиге допуни са регистром свих имена која се помињу у књизи. То би књигу комплетирао и учинило је још вреднијом.

Новица Бојовић

СТАРОВЛАШКА УМОВАЊА

(*Драгољуб Гагрочић, друго, дођуњено издање,
Нова Варош, 2017.*)

Новинар и публициста Драгољуб Гагрочић нам је даровао Старовлашка умовања (анегдоте, пословице, изреке) и у другом допуњеном издању онаква каква и јесу. Шеретлук, изреке и мудровања су специфичност Старовлашког краја. Што је још лепше и Гагрочић је сам старовлашки шерет и мудрац на један особен начин. Он је вредно слушао, гледао и записивао па и сам се разбацивао досеткама, мудровањима, али и понеким шеретлуком. У здравом духу има места за сво то богатство.

Гагрочић користи богату народну ризницу у којој су „бисер до бисера”, како он то каже. Ту је и богатство и снага речи које су просејане и процеђене вековним искуством народа који је пролазио кроз многе воље и, више, невоље. Народ који је научио на суровост природе и живота, али и на радост, веру и снагу наде. То је Старовлашанина научило да се бори, ствара и размишља. Али, да остави времена и простора и за шеретлук и за весеље. Све то је у њему уградило и моћ уопштавања које је он виспрено сводио на једноставна мудровања и изреке. Гагрочић каже да се тим „као логична и мисаона целина, пословицама у виду норме саопштавају одређена животна искуства, која богате и разгранавају разговор, а највећи квалитет им је незастаревање и непобитност”.

На мети шерета су, по правилу, „народне крвопије”, бездушници, удворице, себичњаци, чаршијске ћифте, покондирени и сл. Нису поштеђени ни политичари, ни они оптерећени „народним пословима”, партијским искључивостима, занесени неком, само њима знаном, величиним који „гледају преко себе”.

Није Драгољуб Гагрочић заборавио ни чобанска надмудривања и надвикивања, јер они имају један раскохан дух чобанске довитљивости која је често шкрта, уздржана, али која зна и да се покаже у свој јасноћи и оштрини „када догори до ноката”.

Кириције и дрводеље, незаобилазни су у његовом сакупљачком опусу. Стари Влаха, а посебно Златибор су њихов амбијент. Они зналачки и неуморно раде. Они „потурају леђа, за која ће увек бити самара”. Ипак, како пише Гагрочић, знају вешто да „наводе воду на своју воденицу”.

У овој књизи, ризници свега из народног живота, није запостављено ни оно што је својствено у љубавном и брачном животу, како Гагрочић каже у „љубавним јадима”. Момак и девојка, провадације, женидба и удаја, свекар и свекрва су извор радости, али и горчине и невоље. Брза и тешка реч се није лако заборављала. Ипак, народ је налазио мелеме и за те јаде терајући све на анегдоту, досетку и шалу. Реч може да убије горе од пушке, а реч може и душу да разгали и да све прође са оне „мекше”, веселије стране тмурног и мучног живота.

Народна оштроумност, али и брзозборост, плаховитост прати горштацима од памтивека. Од тога нису поштеђене ни смрти, ни опела и сахране. Језик је често „бржи од памети” и брзоплет, али реч извире из душе, искрено и окарактерише појаву, лош обичај, навике.

Посебна вредност ове занимљиве књиге су бројне фотографије које су истргле из заборава и овековечиле ликове људи, разних делатника као што су сточари, ратари, кириције, катранције, воденичари, народни мајстори. Сви су они „чувари огњишта Старог Влаха”, како пише Драгољуб Гагрочић, тај заљубљеник Старог Влаха и његове китњасте прошлости.

Гагрочић је књигом Старовлашка мудровања, друго допуњено издање у корице уградио 1200 изрека, 590 анегдота и преко 250 пословица. У овом издању у односу на оно из 2011. године има и нових које су у међувремену сакупљене и неке новонастале.

Али, не живе Гагрочић, шеретлукци, анегдоте и мудролије у прошлости. Они су живи и у садашњости, а овом књигом живеће и у будућности.

И да завршим последњом реченицом из рецензије мр Слободана Радовића: „Овакве књиге су и лековите. Потребно их је поворремено читати, можда пред спавање, можда кад смо нерасположени – оне имају терапеутско својство”.

Салих Селимовић

Из народне ризнице

ИЛИ ШУКА ИЛИ ВУК

Старији ће се сигурно сетити ове дилеме, која се често јављала када се требало одредити између две могућности. О каквој се дилеми ради? Прво да кажемо да је „шука“ овца или коза која нема рогова. Каква је дилема: шука или вук? Очигледно ради се о исконској дилеми - ко ће надвладати, да ли ће вук савладати овцу или козу, или ће она успети да се спаси.

Ову иконску дилему наши стари су користили када се требало одредити између две крајности. Најчешће би се то постављало као дилема када се играло коња или рукавица, а негде се зове и циганке. То је она игра којом су се наши стари најчешће занимали у дугим зимским ноћима. Док су жене преле, плеле, препредале, гребенале или чешљале вуну, мушкарци су играли коња. То је она врло популарна игра са 9 рукавица (капа, чарапа), и марамицом (циганка) под које се крио (поткривао) прстен... Када се коњи „сагнају“ на две рукавице, а под једном од њих је прстен, игра достиже врхунац. Страна која тражи прстен има право да подигне једну од њих, при тим говорећи „наше“. Али, коју подићи? Тада се при-

бегавало овој „игри“ - или шука или вук. Наиме, једна од рукавица се значи као „шука“ а друга као „вук“. Затим се издвоје кажипрст и средњи прст у облику латиничног V (викторија) па се и они значе: један као шука, други као вук. Прсти се потом положе на горњи део шаке друге руке, па се тако растављени преврћу према рамену, а стално се, при сваком превртању, говори: „шука-вук?“. Када се дође до врха рамена, одлучује то који је прст први изашао на врх рамена: ако је то „шука“, диже се рукавица која је тако означена, ако је „вук“, онда она друга.

Овим се не разрешава само дилема коју рукавицу узети за „наше“, ово је и тренутак којим се игра коња чини занимљивијом, напетијом и садржајнијом. Помоћу шуке и вука, често су разрешаване и друге дилеме, али је у игри коња била најчешћа. Наравно, како се може претпоставити, то су увек биле дилеме које нису носиле велики ризик нити су одлучивале о неким животни важним питањима.

Забележио: Љубомир Шуљагић

ПРОМОЦИЈА САВИНДАНА У ПРИЈЕПОЉУ И КРАЉЕВУ

Пријепољској јубилици Савиндан представљен у Дому културе а краљевачкој у Дому војске.

На почетку промоције у пријепољском Дому културе, која је као и сваке године била веома посећена, председник Милешевског културног клуба „Свети Сава“, Зоран Малешкић, захвалио се сарадницима Ревизије

и присутнима, којих је било из свих крајева Србије, а који би се могли назвати чуварима народног блага, онога што је наш народ кроз историју стварао. „Милешевски културни клуб „Свети Сава“ кроз ревију Савиндан покушава

Поштоваоци Савиндана на промоцији у Пријепољу

те вредности да очува и афирмише, у овим тешким временима, када су та непроцењива блага на великом удару, најчешће од медиокритета разне врсте. Савиндан се годинама труди да, са својим сарадницима, то очува за нека боља времена“ рекао је председник МКК „Свети Сава“ Зоран Малешкић.

Малешкић се захвалио промотерки новог броја Ревиије, професорки Драгици Матић из Ужица, дугогодишњој лекторки ужичког Историјског архива, која је рекла да је узбуђење којим се дочекује Савиндан велики подстрек

Промоција Савиндана у Краљеву

уредницима и сарадницима да истрају у свом раду и потврда колико је Савиндан био потребан – као варница која подстакне пламен. Рекла је и да је, радећи у Историјском архиву у Ужицу, пратила Савиндан од првог броја. Матићка је детаљно представила све текстове у Савиндану, а као његову највећу вредност истакла је језик. „Језик који се негује у Савиндану посебна је његова вредност. Језик је завичај, језик је најпоузданији чувар историје, културе, идентитета једног народа. Све што смо створили и што нам се догодило чува се у језику... Појава сваког новог броја Савиндана је једна велика победа над индоленцијом, равнодушносту, незнањем и духовном пустоши. Живимо у времену у ком нам је потребно много више здраве памети, у времену у ком се, поново, налазимо на великој прекретници.“

Традиционално, Милешевски културни клуб „Свети Сава“ је наградио најбоље ученике пријепољских средњих школа. Награде је уручио први председник Клуба, Љубомир Шуљагић. Награде су ове године заслужили ученици Пријепољске гимназије Селма Луиновић и Давид Несторовић, који равноправно носе епитет – најбољи, ученица четвртог разреда Техничке школе – смер електротехничар енергетике Јована Глушчевић и ученица 4. разреда Економско трговинске школе, смер – финансијски администратор Медина Хаџалић. Сви су одлични ђаци, са запаженим резултатима на такмичењима од општинског до републичких нивоа. Награде су обезбедили Апотека Вива, ЕС Комерц, Грађевинско-занатска радња „Градња“ и Тошић метал монт – Сељашница.

***

У Дому војске Србије у Краљеву, 9. фебруара 2017, по други пут представљен је Милешевски културни клуб „Свети Сава“ и часопис Савиндан. Прва промоција одржана је 2013. године. Организатори догађаја у Дому војске Србије су, како је истакнуто, „Сјеничаци са краљевачком адресом и родним крајем у срцу“.

Радослав Премовић, управник Дома Војске поздравио је оне који, како је рекао, „долазе испод пазуха свете Милешеве и 27 година истрајавају издавајући Савиндан у намери, не да спасу Светог Саву од заборава, него да спасу нас од нас“.

„Ако су наши полуписмени преци умели да нађу пут из таме уз помоћ светосавске светлости, како то ми, писмени и образовани често лутамо зачараним путањама разних омамљивих идеологија које нам нуде културу повијених глава и малограђанске послушности“, само је једно од питања које отвара 27. по реду „Савиндан“.

Присутни су имали прилику да се упознају са историјатом милешевског клуба „Свети Сава“, који је основан 1991. године. Подстицај за оснивање клуба био је први број „Савиндана“. Тада је објављен као подлистак у локалном листу „Полимље“, чија је уредница, тада, била Милева Малешкић, данас директорка пријепољске „ТВ Форум“ и актуелна уредница „Савиндана“.

Милешевски културни клуб, још приликом оснивања, имао је 25 чланова из Краљева, па је промоција ревије „Савиндан“ била још једна потврда везе између Пријепоља и града на Ибру. Ова два града, како се на промоцији могло чути, још су пре осам векова Стефан Немања и Свети Сава повезали преко царских лаври: Студенице, Жиче и Милешеве.

Овогодишњи број ревије представио је Радован Типсаревевић, дугогодишњи директор „Ибарских новости“, који је истакао да „Савиндан“ слободно може понети назив уџбеника, историјске читанке или хронике:

- По својој графици и опреми, види се да не припада престоним редакцијама, али то му се не може узети као мана, јер је то само слика стања у култури овде, у култури измештеној у предграђа, какви су данас и Краљево, и Ниш, и Лесковац и Вршац и Пријепоље. Али, где чуда, аутори обогаћени вештином писања, знања и ауторитета не заобилазе оваква места. Неки су ту по вокацији, други по рођењу, а остали по жељи да подрже ентузијазам малих средина, а сви заједно да расветле по коју страницу историје и јавни простор обогате лепом речју или сликом – истакао је Типсаревевић.

Промоција „Савиндана“ била је и својеврсни омаж прошле године преминулом Славољубу Васојевићу, повернику Милешевског културног клуба за Краљево и сараднику „Савиндана“. Нови повереник клуба је Новак Недић, редовни професор на Факултету за машинство и грађевинарство у Краљеву.

ЧЕСТИЦЕ ЧАСНОГ КРСТА

Честице Часног крста, оног на коме је распет Исус Христ и кога је царица Јелена, мајка Константина Великог, у 4. веку откопала у Јерусалиму представљају највећу реликвију у хришћанском свету. Сматра се да је их је у Србију донео Св. Сава у времену успостављања култа светородне династије Немањића. Зна се да је Стефан Немања о врату носио честицу Часног крста и с њом побеђивао своје непријатеље. Пред смрт, наредио је да се она пошаље његовом сину Стефану који је владао Рашком и где је дочекана са највећим почастима.

Честице Часног крста имала је и Милешева с тим да се не зна дали их је добила од Св. Саве или Маре Бранковић, кћерке несретног деспота Ђурђа. У некој од многобројних похара, вероватно 1688. године, завршиле су у турским рукама.

Ове честице, скупа са руком Св. Саве, откупио је од Турака Никола Бошковић, (отац чувеног научника, Руђера Бошковића) који је велики део живота провео у Новом Пазару, бавећи се трговином.

Николин други син, Божо, поклонио је честице Часног крста из Милешеве исусовачком манастиру Св. Игнација у Дубровнику у коме се и данас налазе. Монаси манастира су за честице направили раскошан барокни реликвијар.

КЊИГЕ МИЛШЕВСКИХ ШТАМПАРИЈА

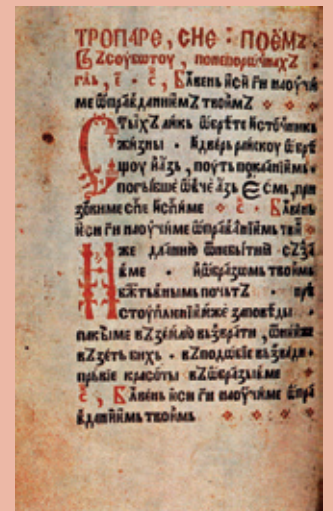
Средином 15. века у манастиру Милешеви радиле су две штампарије. Прва је започела са радом 1544. године и штампала *Псалтир са њоследовањем* и *Молишвеник*, две године касније. Друга штампарија је радила 1557. године и одштампала ново издање *Псалтира са њоследовањем*, али са новим штампарским слогом.

У истраживањима Јевгенија Љвовича Немировског налазимо да је до краја 20. века у европским и нашим библиотекама и музејима, као и манастирима Српске православне цркве, регистровано око 70-ак милешевских штампаних књига. Највише их је у Библиотеци Матице српске у Новом Саду, где имају све примерке милешевских штампаних књига, различитог нивоа очуваности, и то: три *Псалтира* из 1544. године, четири *Молишвеника* из 1546. године и један *Псалтир* из 1557. године.

Бар по један примерак свих милешевских штампаних књига имају и Народна библиотека Србије, Музеј СПЦ и манастир Хиландар.

Од књига штампаних у две своје штампарије, манастир Милешева, данас, нема ни један примерак. Из других средњовековних штампарија поседује *Окљоих* из штампарије Црнојевића, штампан 1494. године, *Триод Лазаревац*, штампан у Скадру 1563. године и *Београдско четиљоројеванђеље* из 1552. године.

Кад је у питању Епархија милешевска, један примерак *Псалтира* из 1557. године налази се у манастиру Свете Троице у Пљевљима. У овом манастиру су нађена и четири коректурна листа за *Псалтир* из 1557. године што је скоро јединствено откриће кад је реч о словенским штампаријама.

ЕВАНС У МИЛШЕВИ

Ера европског интересовања за милешевску уметност, како каже наш познати историчар уметности, Драгиша Милосављевић, започела је са текстом који је 1. септембра 1883. године у лондонском *Manchester Guardian*-у објавио сер Артур Еванс, истраживач, археолог и новинар. Одушевљен милешевским фрескама, а посебно Анђелом на Христовом гробу, Еванс пише: „Ништа што је Ђото створио не може се поредити са лепотом Анђела из српске краљевске задужбине, манастира Милешева.“

Листајући свеске „Приходи-расходи“ за манастир Милешева, које су уредно и прецизно водили милешевски калуђери, налазимо податак о Евансовој посети. Он је манастир походио 28. јула 1883. године по јулијанском или 9. августа по новом, грегоријанском календару. У свесци је уписано: „Г. Еванс енглез писац старина...“ У рубрици за приход написано је „68 гроша“ што значи да је Еванс приложио манастиру један дукат који је у време његове посете вредео 68 гроша. Дукат је био златан новац који је прво исковала Млетачка Република а, потом, и друге европске државе. Вековима је био стандардан европски новац. У време Евансове посете Милешеви у Европи је био укинут као платежно средство док је у нашим крајевима био на високој цени.

Гледајући колико је дана прошло од посете Милешеви до објављивања чланка у *Guardian*-у, Евансово одушевљење виђеним било је велико.

